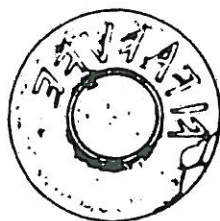

СВЕТИСЛАВ С. БИЛБИЈА

СТАРОВЕВРОПСКИ ЈЕЗИК И ПИСМО ЕТРУРАЦА

ІІ-ШТИ
АІ-ШТА
VІ-ШТО
ѢІ-ШТЕ

Изражавамо посебну захвалност госпођи Јелици Билбији, која нам је несебично поклонила ауторска права за југословенско издање: “Староевропски језик и писмо Епуроца” и “Загребачка мумија и други епурски, лидијски и ликијски писани споменици”.

Истовремено захваљујемо господину Вуку Зечевићу, Чикаго; проф. др Рељи Новаковићу, господину Јови Бајићу, господину Слободану Јарчевићу..., који са особитим интересовањем и преданошћу шире сазнања о српском искону, ово, за историју српског народа и лингвистичку науку, изузетно дело.

Најомињемо да је књига објављена у не промене-
њеном издању из 1984. године.

Издавач

30.10.1984
LIBRARY
UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY
130 St. George Street
Toronto, Ontario
M5S 1A5
CANADA

ПРЕДГОВОР

Кад смо 19. октобра 1995. године у стану и у Билбијином институту у Чикагу госпођа Мирослава Петровић и ја примили од госпође Елене Билбије по један примерак књига “The mummy of Zagreb and other Etruscan, Lydian and Lycian written monument” и “Староевропски језик и писмо Етрураца”, са потписом **Elena Bilbija 10. 19. 1995**, били смо истински обрадовани и захвални и дуго смо разговарали о значају и вредности књига, чија су издања са потписом **Sventon S. Bilbija**, штампане 1984 и 1989 године. Том приликом је госпођа Елена Билбија дала ауторска права на објављивање обе студије издавачкој кући “Мирослав”.

На истој страни на којој је Елена Билбија ставила свој потпис, запазили смо и напомену која је на енглеском гласила: To the memory of my parents Simeon and Bojana Bilbija nee Petrovich, Dobroselo, Lika, Yugoslavia (За успомену на моје родитеље Симеона и Бојану Билбија, рођену Петровић, Добросело, Лика, Југославија).

Као што је познато, наведена Билбијина дела штампана су у Институту за етрурске студије, Чикаго, Илиноис под насловом *Староевропски језик и писмо Еџрураца*. Под тим насловом у Глави I као садржај приложени су ови наслови: **Лепенски Вир, Цивилизација Подунавља, Ширење из Подунавља, Насељавање Италије, Насељавање Мале Азије, Егзодус из Мале Азије**, док су у Глави II дати ови наслови: **Етрурија и Етрурци, Лиђани и Латини, Порекло имена Етрурци, Рашани и Тиренци**. Глава III садржи наслове као што су: **Критско порекло алфабета, Србица, Порекло Ћирилице, Ренесанса словенске писмености, Грчки алфabet и етрурска слова, Проблем и метод истраживања, Особине етрурског писма и језика, Неке напомене о**

писму руна, Напомене за словну и гласовну таблицу. У Глави IV садржај је дат под насловом **Нацрти и прикази**. У Глави V дате су упоредне таблице, а у Глави VI приказани су оригинални етрурски, лидијски и ликијски текстови – анализа и тумачења. Најзад, Глава VII садржи **Речник староевропског језика и библиографију**.

Кад је завршио са одељком **Староевропски језик и писмо Етрураца** Билбија је прешао на веома занимљив садржај под насловом **Предговор српском издању** и ту је одмах објаснио да овај рад објављује “**на српском језику и писму ћирилици** због тога, што ми је српска азбучна ћирилица послужила да правилно прочитамо **етрурске, лидијске и ликијске** текстове њихових писаних споменика, и на исте до потпуног разумевања протумачио на српском језику”.

Ту сад Билбија даје једно необично занимљиво објашњење: “Језик којим говоре **Срби, Хрвати и Словенци**”, каже он, “био је исти онај језик којим су говорила **рашанска племена** у Италији која су оставила тај језик забележен у својим писаним споменицима у којима се између себе зову **Раси и Рашани**, а не **Етрурци**, како су их Римљани прозвали као што су рашанска племена, која су живела у данашњој **Словенији, Истри, Хрватској и Србији**, прозвали се **Илирима**”. Уз ову напомену Билбија додаје и ову примедбу: “**Рашански буквар и читанка**, чија су слова салита у бронзу пре три хиљаде година у областима падованске Венеције, исти је језик којим данас говоре **Срби, Хрвати и Словенци**”.

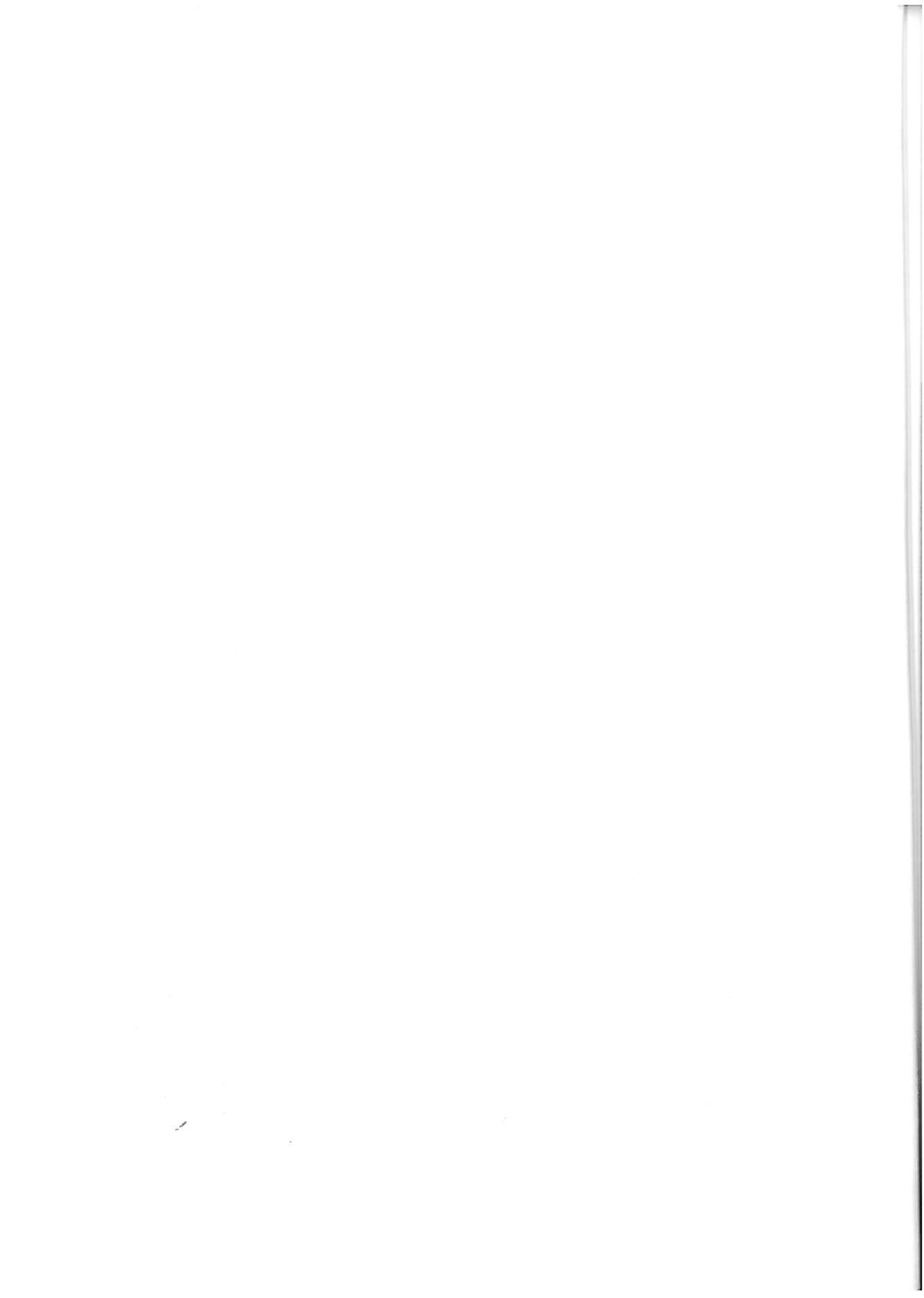
На ово Билбија додаје и ову напомену: “Стога поред Срба, Хрвати и Словенци могу на исти начин читати и разумети **етрурске, лидијске и ликијске** писане споменике, само ако се буду служили ћириличним словима која су поред етрурског писма и писма руна, дошла на европско тло из **србичких** културних центара у **Малој Азији** где се обликовало словно писмо које је потекло из **критских сликописних знакова**”.

Даља објашњења Билбија даје у овом смислу: “Латинско писмо се обликовало из етруског у време када је Рим почео да ствара своју индивидуалност уништавајући све што је било **рашанско**. Реформирано и ново урађено латинско писмо избацило је из рашанског алфабета неколико базалних слова са њиховом гласовном вредношћу што је довело до стварности да се никада није успела помоћу средњовековног латинског језика и писма правилно да прочитају и разумеју етрурски записи. Стога је узалудно и покушати да се употребом латинских слова којим се данас служе Хрвати и Словенци, која су скоријег порекла, да се реши тајна етруског писма, када је у томе потпуно подбацило латинско писмо.

У речнику који је саставни део ове расправе, налази се око 750 речи које су у својим записима употребили **Рашани - Етрурци, Лиђани и Личани**. Међу тим речима налазе се и многе речи за које се мислило и тврдило да су то тако звани турцизми у српско-хрватском језику. То се овим радом исправља, јер су то етрурске, лидијске и личанске речи, које су у своје речнике усвојили освајачи малоазијских србичких народа као Персијанци, Арапи и Турци. Турци их нису донели на Балкан, јер су оне увек биле ту у говору народа на Балкану које су они покорили. Када буду правилно прочитани и протумачени, број тих, тако званих турцизама, биће много већи.

Радећи сам на овом пројекту ја”, каже Билбија, “нисам био у стању да савладам све граматичке и синтаксне детаље у приказивању обрађеног материјала. Ја се надам и очекујем да ће то други стручњаци да учине, нарочито због тога што имам припремљен за објаву потпуни текст записа са платна Загребачке мумије”.

Проф. др Реља Новаковић, историчар

Х Г О З И @ ? 4 3 || # < > ~ &

А В Г Д Е Ж З И К Л М Н О П Р С Т У Ф Х Ц Ч

СТАРОЕВРОЇСКИ ЈЕЗИК и његово ЕТРУРАЦА

А Б В Г Д Е Ж З И К Л М Н О П Р С Т У Ф Х Ц Ч

ИѠ = ШТИ
АѠ = ШТА
ВѠ = ШТО
ѠѠ = ШТЕ

С. С. Билбија

Я В Ѧ Ѣ ѣ < Г Х Г + С М Ѡ Ѣ З У Ѡ

Copyright © 1984 by S.S. Bilbija

First Serbian Edition 1984

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopy, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the publisher. The students of Etruscan language and writing constitutes the only exception to this prohibition, also in the case of brief quotations embodied in critical articles or reviews.

Cover designed by George Cermak

Published by The Institute of Etruscan Studies
2800 Lake Shore Drive,
Chicago 60657, Illinois
USA

Text printed and bound by: BookCrafters
140 Buchanan Street/Post Office Box 370
Chelsea, Michigan, 48118 - USA

ОВАЈ МОЈ РАД ПОСВЕЋУЈЕМ МОЈОЈ
ДРАГОЈ СУПРУЗИ ЈЕЛИЦИ, РОБЕНОЈ
ПОПОВИЋ У КНИНУ, ЈУГОСЛАВИЈА.
ОВО НЕКА ЈОЈ БУДЕ ХВАЛА ЗА СВО
ЊЕНО СТРПЉЕЊЕ И ЊЕНУ ПОМОЋ МИ
КРОЗ МНОГЕ ПРОТЕКЛЕ ГОДИНЕ,

ПИСАЦ

Elena Bilbija

10-19-95

ОБЈАШЊЕЊЕ

нацрта на насловној страни

Сваки нацрт међу приказаних деветнаест етрурских, лидијских и ликијских оригиналних текстова или сами текстови који се налазе у овој расправи, могу да дођу уобзир да буду на насловној страни. До тога ће закључка исто тако доћи сваки читаоц. Нацрт који је одабран налази се записан на здјели, познатој у науци под именом "Ciotola di Ortebello" (стр.133). Тај натпис чија садржина није била до данас позната, најбоље симболише предмет расправљања у овом раду, давајући истовремено израз садржајном фонетичком правилу: "Пиши као што говориш, читај како је написано".

На горњој страни налазе се неки главнији критски и пилошки сликописни знаци из којих се временом развио словни начин писања; на доњој страни су слова-знаци нордијског писма руна; са леве стране су слова етрурског алфабета узета са таблице Марсилијана, а на десној страни су слова српске ћириличне азбуке.

СТАРОЕВРОПСКИ ЈЕЗИК и ПИСМО ЕТРУРАЦА

САДРЖАЈ

	стр.
Предговор српском издању.....	IV
Уводна реч.....	VI
Глава I	
Лепенски Вир.....	1
Цивилизација Подунавља.....	4
Ширење из Подунавља.....	5
Насељавање Италије.....	8
Насељавање Мале Азије.....	9
Егзодус из Мале Азије.....	12
Глава II	
Етрурија и Етрурци.....	15
Лиђани и Латини.....	20
Порекло имена Етрурци, Рашани и Тиренци.....	24
Глава III	
Критско порекло алфабета.....	32
Србица.....	77
Порекло ћирилице.....	81
Ренесанса словенске писмености.....	92
Грчки алфabet и етрурска слова.....	101
Проблем и метод истраживања.....	106
Особине етрурског писма и језика.....	112
Неке напомене о писму руна.....	136
Напомене за словну и гласовну таблицу.....	140

Глава IV

Нацрти - прикази

стр.

1. Насеља из доба палеолита, мезолита и неолита у средњем и доњем Подунављу - пренето из књиге проф. Др. Срејовића- Лепенски Вир..... 3
2. Замишљени правци ширења из Подунавља..... 7
3. Критски и пилошки сликописни знаци..... 34
4. Критско линеарно писмо А и Б..... 35
5. Етрурско-рашански алфabetи..... 99
6. Рашански буквар - могућа прва азбука.....223

Глава V

Упоредне таблице

1. Критски и пилошки сликописни знаци из којих се развило словно-фонетичко писање..... 43
2. Критски, феничански и семитски пиктографски знаци - приказани у упоредној табlici коју је саставио John Evans..... 39
3. Етрурска слова (алфabet Марсилијана) њихова гласовна вредност у српском језику, упоређе- на са семитским знацима - словима (северни алфabet) и словима грчког и латинског алфа- бета..... 37
4. Замишљена словна таблица Константина Фило- зофа..... 94
5. Слова грчког алфабета у упоређењу са етрур- ским словима и гласовном вредношћу истих у српском језику..... 105
6. Упоредна таблица лидијских, ликијских, фи- риличних слова са скандинавским, немачким, англо-саксонским писмом руна, посебно при- казаних оних знакова које су Римљани изба- цили из употребе.....109-в
7. Упоредни приказ слова узетих из прочитаних и протумачених овде: етрурских, лидијских и ликијских текстова са датом одговарајућом вредношћу за свако слово у савременом срп- ском језику..... 143

Глава VI

Прикази оригиналних етрурских, лидијских и
ликијских текстова - анализе и тумачења :

	стр.
Ала и Перун.....	143
Arringatore.....	147
Бољарев погреб.....	150
Бољар Пуљенаш.....	153
Duenos vase.....	164
Лемно- натпис са комеморативне плоче.....	171
La Lamina di Magliano.....	180
Cippo di Perugia.....	190
Pirgi - пренос тапије на Себре.....	206
Praeneste - златна копча.....	219
Рашански буквар и читанка.....	221
Situla Giovanneliana.....	230
The Centuripe vase.....	233
Torre di San Manno.....	237
Туга једне рашанске мајке.....	243
Лидијска писменост - два текста.....	247
Ликијска писменост - два текста.....	256

Глава VII

РЕЧНИК Староевропског језика.....	279
Библиографија.....	295

ПРЕДГОВОР СРПСКОМ ИЗДАЊУ

Ја сам провео много година одабирајући и истраживајући материјал који се сада у срећеном стању предаје јавности.

Овај рад намењен је у првом реду студентима етрускологије и осталим образованим особама које интересује порекло и развитак писмености европског белог човека.

Овај се рад објављује на српском језику и писму ћирилици због тога, што ми је српска азбучна ћирилица послужила да правилно прочитам етруске, лидијске и ликијске текстове њихових писаних споменика, и да исте до потпуног разумевања протумачим на српском језику.

Језик којим данас говоре Срби, Хрвати и Словенци, био је исти онај језик којим су говорила рашанска племена у Италији која су оставила тај језик забележен у својим писаним споменицима у којима се између себе зову Раси и Рашани, а не Етрурци, како су их Римљани прозвали. Као што су рашанска племена, која су живела у данашњој Словенији, Истри, Хрватској и Србији, прозвали Илирима.

Иако су се у прошлости низала тешка времена, мењали се завојевачи, господари и вере, долазили и пролазили ратови, народ наш остао је увек на својим логам, чувајући своје традиције и свој језик. У документу који се приказује у овом раду под насловом "Рашански буквар и читанка", чија су слова салита у бронзу пред три хиљаде година у областима падованске Венеције, исти је језик којим данас говоре Срби, Хрвати и Словенци.

Стога поред Срба, Хрвати и Словенци могу на исти начин читати и разумети етруске, лидијске и ликијске писане споменике, само ако се буду служили ћириличним словима која су поред етрусског писма и писма руна, дошла на европско тло из србичких културних центара у Малој Азији, где се обликовало словно писмо које је потекло из критских сликописних знакова.

Латинско писмо се обликовало из етрусског у време када је Рим почео да ствара своју индивидуалност, уништавајући све што је било рашанско. Реформирано и ново уређено латинско писмо избацило је из рашанског алфабета

неколико базалних слова са њиховом гласовном вредношћу, што је довело до стварности да се никада није успело помоћу средњовековног латинског језика и писма правилно прочитају и разумеју етрурски записи. Стога је узалудно и покушати да се употребом латиничких слова којим се данас служе Хрвати и Словенци, која су скоријег порекла, да се реши тајна етрурског писма, када је у томе потпуно подбацило латинско писмо.

Због потпуно друкчијег, од усвојеног концепта о пореклу ћирилице, овај ће рад наићи на контраверзије и критике, што је пожељно и корисно да се дође до истине по овом важном и осетљивом питању и нерешеном problemu.

У речнику који је саставни део ове расправе, налази се око 750 речи које су у својим записима употребиле Рашани-Етрурци, Лиђани и Личани. Међу тим речима налазе се и многе речи за које се мислило и тврдило да су то тако звани турцизми у српско-хрватском језику. То се овим радом исправља, јер су то етрурске, лидијске и личанске речи које су у своје речнике усвојили освајачи малоазијских србичких народа као Перзијанци, Арапи и Турци. Турци их нису донели на Балкан јер су оне увек биле ту у говору народа на Балкану које су они покорили. Када буду правилно прочитани и протумачени, нарочито лидијски и личански или ликијски писани споменици, број тих, тако званих турцизама, биће много већи.

Радећи сам на овом пројекту, ја нисам био у стању да савладам све граматичке и синтаксне детаље у приказивању обрађеног материјала. Ја се надам и очекујем да ће то други стручњавци да учине, нарочито због тога што имам припремљен за објаву потпуни текст записа са платна Загребачке мумије.

Велики број непрочитаних и непротумачених, поред етрурских у Италији, исто тако лидијских, ликијских, каријских и фрижанских писаних споменика, покрила је дебла прашина по музејима Цариграда и других места у Турској. Они нестрљиво чекају да их се неко сети и да нам почну да говоре нашу прошлост коју су нам до сада само странци предавали.

Божја милост била ми је наклона и изабрала мене малог и непознатог човека, да преко мене саопшти свету дуго тражени одговор етрурске тајне. Ја сам Му за то неизмерно захвалан.

УВОДНА РЕЧ

Међу језицима старих народа који су оставили свој говор забележен на споменицима до данас недешифрованим, истакнуто место заузимају споменици писани етрурским писмом. Тим су писмом писали Етрурци, који су живели у центру Италије. Они су ударили прве темеље европској цивилизацији, коју су, касније, Римљани разнели по свету.

О Етрурцима је писано много, нарочито у последњих две стотине година, када су почели да се откривају њихови многобројни споменици. Биографер Лопес Пења (1) набраја преко 700 радова писаца на разним језицима о Етрурцима и њиховој културној заоставштини, разбацаној по свима већим музејима. О проблемима етрурског језика међутим није се до сада много писало.

Како њихови писани споменици и поред свих настојања нису могли да буду дешифровани, мистерија о Етрурцима се повећавала. Због тога су неки научници дошли на идеју, да су Етрурци били на позорници историјских збивања као Хитити, Феничани и Картагињани, па су онда једноставно нестали, те само њихови писани споменици сведоче, да су постојали.

У науци је одавно овладао мишљење, да је етрурско писмо настало по угледу на грчко. Графичка сличност једног дела етрурских слова са грчким били су главни разлог, што се у грчком алфabetу тражила гласовна вредност и за она етрурска слова која нису наличила на грчка. Када се ни ту нису могла наћи, прибегавало се тражењу у семитском писму, или су им поједини писци-филолози давали арбитрарну гласовну вредност.

Ја морам одмах да подвучем, да моје интересовање за етрурски језик и писмо није било случајно. Оно је почело у Италији, после Другог светског рата. То је епизода коју морам да споменем, јер ме је она навела на стазу етрурске проблематике која траје већ дуго.

Сваки пут, када сам са мојом супругом обилазио музеје и галерије, обоје смо особито запажали етрурске споменике, писане етрурским писмом. Моја ми је супруга

тада говорила, да је етрурско писмо потсећа на нашу српску ћирилицу. И на први поглед оно је стварно и личило. Ту сам њену мисао донео собом у Чикаго, где смо отпочели нови живот.

У свакодневној борби за насушни хлеб није било времена на претек, па је моје интересовање за Етрурце почело да јењава и да полако прелази у заборав. Па ипак, после много година, вратио сам се мислима уназад и пронашао Етрурце скоро заборављене.

У једној антикварници, где сам купио већи број старих књига, биле су и четири књиге писца Г. Микалија (2) које расправљају о историји Италије пре римске владавине. Одмах сам приметио, да се у књигама тога писца налазе отштампане многе речи етрурског писма, које сам добрим делом прочитао, служећи се при томе словима српске ћириличне азбуке. Тим словима било је записано и име моје супруге-Елена. То је био само почетак; но на томе се нисам зауставио.

На једном састанку у мом дому присутним пријатељима сам показао, како је изгледало етрурско писмо и како сам га ја прочитао, с напоменом, да га треба читати с десна улево. Затим су они сви, без тешкоћа, читали десетину етрурских речи, и ако нико од њих пре тога није никада имао прилику да види етрурско писмо, док је њихово знање о Етрурцима било веома мало.

За све њих је било јасно, да је то, што су прочитали, било написано ћирилицом, без обзира, ко је то писао, где и када.

За мене је то био један необичан доживљај и потстрек да обновим своје интересовање за Етрурце у првом реду, за њихово писмо и за њихов језик. Од тада је почело скупљање материјала, читање и истраживање и највише слободног времена одлазило ми је на непрекидне посете двама чикашким библиотекама, снабдевеним богатим библиографским материјалом и документима из области етрурскологије (3).

Наравно, од самог почетка се постављало важно питање, које је тражило одговор: ко је био тај народ, који је пре скоро три хиљаде година живео у центру Италије и исписивао своје мисли и осећања на споменицима, чија су слова личила на слова српске азбуке.

Није ми требало много времена да сазнам,

да се научници, који су радили на проблемима дешифровања етруског писма, нису никада при томе служили ћириличном азбуком. То је била прва и сигурна констатација у моме истраживању.

Приликом свих досадашњих покушаја да се етруско писмо дешифрује, успевало се само, да се разумеју поједине речи и то само оне, које се често понављају, То су углавном били записи од две до три речи, или само једна реч на надгробним споменицима. Те речи су се често понављале, па нису могле да пруже неко обавештење о етруском језику, те су се научници вртели у кругу "око тврђаве, у коју нису могли да продру", како је то сликовито претставио етрусколог Б. Ногара (4).

Када сам почео дубље да залазим у студије етрусколога о етруском језику и писму, постало ми је потпуно јасно, да досадашњи напори и настојања да се етруски текстови разумеју, нису успевали само зато, што никада нису били правилно прочитани. Другим речима, етруска тајна се крила у етруским словима, како је то пре стотину година написао пољски етрусколог, Станислав Јакубовски (5).

Од тада се, како сам закључио више није уопште постављало питање порекла етруске или ћириличне писмености у грчком алфabetу, већ је порекло писмености европског белог човека требало тражити на другом извору.

На основу испитивања познатих поставки у књижевности и науци, по мојим налазима порекло етруске писмености требало је тражити на острву Криту. То се већ истицало одмах после откривених трагова ишчезле критске цивилизације, коју је објавио свету (крајем прошлог века) британски археолог Сер Џан Ивенс (Sir John Evans). Његово животно дело наставио је његов син, археолог и писац, Arthur Evans, који је у свом капиталном делу " Scripta Minoa" (6), приказао, поред својих и свога оца налазе, који се највећим делом односе на постанак и развитак критске писмености.

После налаза многобројних предмета исписаних сликовним писмом, којим су се служили Крићани, најзначајније је било откриће плоче исписане, једним делом знацима, који су могли бити слоговни начин писања. То је био значајан корак у развиту опште писмености.

У науци је то откриће познато под именом "Критски скрипт" односно "Критско писмо".

Али, као и у случају Етрураца, одмах се поставило и питање порекла Крићана. Тако је до данас остало необјашњено њихово порекло, као и одакле су дошли на Крит, када су се населили, којим су језиком говорили и када су почели да дају израза својој значајној цивилизацији.?

Археолошким открићем код Лепенског Вира, (на доњем току реке Дунава где улази у Гвоздену Капију, Ђердап, северно подручје Србије) 1965 о чему постоји научна литература (7), чему је по први пут поклониле пажњу The National Geographic Society (8), потврђена је ранија претпоставка, да су Подунавље и систем река које се салевају и Дунав, могли да буду најраније познато подручје, на коме је рођена и развила се цивилизација европског белог човека.

Цивилизација Подунавља, захваљујући открићима код Лепенског Вира, из основа је оповргла ранија тврђења, да је све што је остварено у Европи, било донето споља. Напротив Лепенски Вир нас упућује да верујемо, да је све што је остварено у Европи, било учињено самостално и без икаквих утицаја са стране.

Стога је до насељанања острва Крита могло доћи првенствено из Подунавља и Поморавља (са системом мањих притока који се салевају велику Мораву). Из тих је области још у праисторијско време вршено насељавање остале ненасељене Европе, црноморских области, западне Мале Азије, Грчке и свих острва по Јегејском Мору.

Сви су ти насељеници носили собом на сва места, где су се дуже или краће задржавали, или се пак стално настањивали, свој првородни језик. Тај се језик није могао никада изгубити и он је пролазио кроз уста свих народа у сва времена, па још и данас живи у језицима свих европских народа.

Зато, праизворно и етничко порекло свих европских народа, изузев монголских примеса међу Мађарима, Финцима и Естонцима, једно је и заједничко.

За то тврђење раније није било јасног доказа, али данас, преко етрурских писаних споменика сазнајемо, да етрурски језик није исчезао, него је наставио да живи и да се развија у свом европским говорним гранама: словенској, романској и германско-нордијској.

Наравно, после те констатације, остало је само да се испита, у којој се говорној групи највише сачували облици и речи етрурског језика писаних етрурским писмом.

Ти етрурски писани споменици не припадају више никаквој мистерији, јер су они најстарији писани споменици једног европског народа уопште.

У поглављу Порекло ћирилице у овој раправи налази се опширан приказ, који је у основи нова теорија о пореклу тога писма и о улози коју је при томе имао Константин Филозоф уређивањем и објављивањем тога писма, на начин, да оно постане уређено писмо за словенске народе, преко кога ће они да приме Хришћанство. Али пре него је Константин ту писменост осавременио, њоме су се служила племена кијевско-руских области, која су гравитирала према Црном Мору.

У поглављу у овој расправи Критско порекло писма, дат је опширан приказ, уз графичко претстављање, како су критски сликописни знаци у западним малоазијским културним и националним државама дали повод и основу за образовање словног начина писања, каквим се ми данас служимо и које је из тих центара разнето у све крајеве Средоземља, Европе и северних црноморских области.

Упадљива графичка сличност етрурског писма, ћирилице, писма руна, указује на њихов заједнички извор. Стога је и било могуће извести закључак, да се једино словима данашње ћирилице могу правилно прочитати етрурски, лидијски и ликијски писани споменици и сазнати до сада непозната садржина.

После тих сазнања било је могуће да се организује систем рада за читање етрурских писаних споменика, што се касније протегло и на лидијске и ликијске споменике.

Овај метод до сада није нико примењивао, па сам га ја назвао методом преношења гласовних вредности ћириличних слова на етрурска, лидијска и ликијска слова. У односу пак на читање само етрурских записа он се може назвати етрурско-ћириличним методом.

Тако је још остало у вези с горњим излагањем да се означи и објасни и употреба оног савременог језика, којим се најбоље могу протумачити и разумети етрурски, лидијски и ликијски текстови приказани у овој студији.

Служећи се етимолошким и морфолошким методом при обрађивању сваке речи, за 80% етрурских речи налазио сам значење за целе речи, или за њихове корене у Рјечнику српског језика Вука Ст. Караџића, (9) или у другим словенским речницима (10).

За осталих 20% етрурских лидијских, ликијских речи, налазио сам одговарајуће значење, или основне корене у другим несловенским језицима у првом реду у савременом италијанском и средњовековном латинском језику. Тако нађене речи и преведене на српски језик, потпуно су одговарале њиховом смислу, значењу и положају у реченичној конструкцији.

Ових 20% етрурских речи које су се јасно могле запазити у латинском, или италијанском језику у који су ушле касније-директно из латинског, дале су повод да се при читању и тумачењу етрурских текстова употребљава искључиво латински језик, чак и за остале речи којих није било много а које се међутим нису могле наћи у латинском речнику. То је био проблем за сваког истраживача који је при истраживању и настојању да се разуме оно, што је прочитано помоћу латинског, безуспешно утрошено драгоцену време.

У мојим истраживањима било је могуће да се дође до закључка о малоазијским избеглицама и исељеницима који су доносили у Италију поред уређеног начина писања и развијене језичне изразе и речи, којих до тада није било у говору међу рашанским племенима у Италији. Томе су утицају нарочито била подложна племена Влоса, од којих се један део издвојио и то онај, који је живео у области данашњег Лација, примивши од избеглица из Лидије чак и име (11).

Када су се Лати или Латини почели масивно насељавати у ново и од Рашана организовано насеље Руму, или Рим, они су, после стогодишње владе рашанских бољара, преузели водство града, почевши му давати свој лик и обележје, које је у ствари било практично изражавање културних и политичких амбиција наслеђених од Лиђана, уз уклањање и мењање свега што је носило рашански печат.

Између осталог они су преуредили етрурско писмо, избацујући из њега карактеристичне знаке, који су претстављали гласовне вредности слова: Ж, Ц, Ч, Ћ, Ш, ШЧ, СТ, заменувши их са комбинацијама двогласа и трогласа, који су се касније нашли у свима романским језицима,

подразумевајући и италијански.

До тога времена ако је икада постојало неко латинско писмо, које је као ошанско или оско, личило на етрурско, онда је то латинско писмо било фонетичко и имало је исте фонетичке гласовне вредности као лиђанско, идентично са етрурским. До данас такав писани докуменат није нађен. Позивање на натпис на златној Пренестинској копчи мора потпуно да се одбаци, пошто из мог читања и тумачења тога записа, који се приказује у овој расправи, може да се закључи, да се ради о рашанском језику и исто тако и писму.

Многе речи, потекле од исељеника и избеглица из Мале Азије, обогатиле су говор свих рашанских племена у Италији. Касније су те речи, преко реформисаног латинског писма и римског наречја, ушле у речнике данашњих романских и нордијских нација.

Ти су народи у дужем процесу језичне и графичке асимилације, а под утицајем римске окупације и касније хришћанске доминације, избацили из употребе један део знакова писма руна, заменувши их са латинским словима. Ти народи су тражећи начина да изразе гласовне вредности свога језика, прибегавали словним и слоговним комбинацијама, слично процесу коме је било подложно обликовање италијанске писмености. А када су напустили рунско писмо, они су истовремено напустили и фонетички начин писања.

Чињеница је да 20% римско-латинских речи и израза није било у словенским језицима, а нарочито их нема у ћириличним писаним споменицима, и ако је 80% свих етрурских, лидијских и ликијских речи и израза заступљено у савременом српском и другим словенским језицима, а не у латинском.

И ако је број до данас правилно прочитаних и протумачених лидијских и ликијских писаних споменика који носе печат критске изворности мали, у основи они потврђују важне чињенице, које се раније нису могле доказати:

1) јединствено језично порекло народа, који су потекли из Подунавља, што се доказује чињеницом, да су лидијски и ликијски писани споменици прочитани ћирилицом, били протумачени до потпуног разумевања савременим српским језиком, управо као и етрурски;

2) народи Мале Азије, који су се служили критским сликописним знацима, обликовали су словни и фонетски начин изражавања и писања као јединствену алтернативу у односу на сваку другу врсту писмености.

3) они су уједно омогућавали неограничено и слободно ширење писмености из њихових малоазијских културних центара. Тако уређена словна и фонетичка писменост одлазила је свима европским народима, те њено ширење није било ограничено само на Средоземље.

Тражећи израз, који би требало, из техничких и историјских разлога, да најпотпуније обележи и изрази процес обликовања писмености у малоазијским културним центрима сматрам, да би за сада, док се не нађе неки можда бољи назув, могло да се употреби термин, који је већ раније био употребљаван, србица (12).

Оправдање за овај назив налази се у две основне чињенице:

Прво, што је име Сорابي, Сорби, Сирби и Срби, у најстарије доба било примењивано на све народе у западном делу Мале Азије, који су говорили истим језиком (13).

Име Срби било је однето у области Балкана и северна подручја Европе, све до Северног Мора. Оно се нарочито задржало у областима, где су увек живела кијевско-руска племена. Касније, то је име било свеобухватни назив за све који су говорили словенским језиком, све док није било, много касније замењено именом Словени.

Друго, што су у савременом српском језику сачувани поред највећег броја речи, које се налазе у етрусском, лидијском и ликијском језику, исто тако и корени многих других речи, које се не налазе ни у другим словенским и несловенским језицима.

Сва већа насељавања данашње Италије долазила су са Балканског Полуострва. Она су потицала из Подунавља чији житељи су били истог порекла, соја или расе, по чему су добили име Рашани, или Раси. Рашанска племена која су се раније насељавала у Италији, долазила су копном преко подалпских терена, који данас припадају геополитичком простору северне Италије, јужне Швајцарске, западне Аустрије и Југофлавије.

Те северне Рашане, који су говорили истим језиком као и првобитни Римљани, прозвали су их Римљани касније Тусци, Трусци, да би се на крају створио назив Етрусци и Етрурци. Веома је могуће, да су се ти северни Рашани између себе звали, пре него што су прешли преко Апенина у централну Италију и Трусци, јер реч "раса" или "трса" у српском језику имају идентично значење. До сада

на многобројним етрурским, или рашанским споменицима, налази се записано само име Рашани, Раси, а никако Тру-
сци, Тусци или Етрурци.

Како име Етрурци и придев етрурски ушли у науку, књижевност и у општу употребу, ми ћемо овде употребљавати оба имена, дајући предност у науци уобичајено Етрурци и етрурско, што у овој расправи није битно.

У овој расправи централно место заузимају прикази, анализе и тумачења оригиналних етрурских писаних споменика, који су познати етрурсколозима, али који до данас нису били правилно прочитани и протумачени. Изложена садржина сваког појединог споменика попраћена је анализом сваке речи и израза објашњеним на српском језику (14).

Све остало се односи на приказе који треба да образложе и потврде моје налазе и у целости оправдају метод, којим сам се служио при читању и тумачењу напред наведених текстова.

Од малоазијских писаних текстова приказана су у оригиналу, прочитана и протумачена по два лидијска и ликијска текста. От тих, један је посвећен у боју палим лидијским коњаницима, који се називају Валкири. Није нам познато, да је икада ико приказао и обрађивао садржину тог споменика. Други пак споменици били су неправилно прочитани и протумачени.

Сада, када је у истину скинут вео са етрурске мистерије, захваљујући њиховој писаној речи и њихову језику, могуће нам је да сазнамо непознате тајне и наше древне европске прошлости. Раније то нисмо могли да сазнамо, јер је у току историјских збивања био прекинут ланац, у коме су Етрурци или Рашани били једна карика. Разумевши и сазнавши, шта су они записали о себи, а не шта су други писали о њима, ми смо сазнали за најлепши до данас непознати део наше, европске прошлости.

Писана етрурска реч није само тумач историје, она је истовремено за читаву Европу, за све европске народе, посебно за Србе—огромна и непроцењива вредност једног наслеђа и једне коначне научне истине.

Чикаго, Августа 1984

С.С. Билбија

Литература:

1. Lopes Pegna, Saggio di bibliographia Etrusca Firenze, 1953.
2. G. Micali, L'Italia avanti il dominio dei Romani, Firenze, 1810-1844.
3. The Neberry Library (Walton & Clark Street) Chicago, Illinois, University of Chicago (Regenstein Library);
4. Bartolomeo Nogara, Gli Etruschi e la loro civiltà, Milan, 1933.
5. Stanislav Jakubowski, Pismo i mowa Etruskow, Krajov, Poljska, 1885, 1939
6. Arthur J. Evans, Scripta Monoa, Oxford, Clarendon Press, 1909.
7. Драгослав Срејовић, Лепенски Вир, Београд, Југославија, Српска Књижевна Задруга, 1969.
8. The National Geographic Cultural Atlas of the Ancient World Peoples and Places of the Past, published by National Geographic Society, Washington, D.C. USA 1983 (page 74 - Lepenski Vir);
9. Вук Стефановић Караџић, Рјечник српског језика, Београд, 1935.
10. Franz Miklosich, Etymologisches Worterbuch der Slavischen Sprachen, Wien, Wilhelm Braumuller, 1886.
Ф. Миклошич, Краткиј Словар Шести славјанских јазиков, С. Петербург - Москва 1885.
Речник Јужичких Срба, Klagenfurt, 1789.
Abdulah Skaljc, Turcizmi u srpskohrvatskom i hrvatskosrpskom jeziku, Trece izdanje, Svjetlost-Izdavacko preduzece, Sarajevo 1973.
11. Gattoni Celli Mario, Etruschi dalla Russia all America, Roma 1968.
12. Види поглавље под насловом "Србица";
13. Драгомир Мирковић, Историја Јужних Словена, Минхен 1975 (стр.14-18);
14. Обрађени и приказани етруски текстови, поредани по азбучном реду под именима која су позната у науци и књижевности, тако исто и по два лидијска и ликијска текста, налазе се на стр.111 и стр.142-А.

ЛЕПЕНСКИ ВИР

На плодним обалама реке Дунава и његових притока, некадашњи неолитски ловци почели су да се баве земљорадњом, јер је земља била плодна и могла се лако да обрађује. То је био почетак једне цивилизације. Нађена камена оруђа и грнчарски производи то сведоче.

Лепенски Вир се налази на реци Дунаву, 70 миља источно од Београда, Југославија, на месту где Дунав улази у највећу европску клисуру познату под именом Гвоздене Врата или Ђердап.

Археолошки налази групе научника са Београдског и других европских Универзитета, предвођени од археолога професора Драгослава Срејовића, објављени су у књизи Лепенски Вир (1). Тај је научни рад изазвао велико интересовање у светској јавности из свих области науке.

Оно што је откривено сведочи да је Ђердап био матично подручје једне од најчуднијих и најблиставијих култура човекове праисторије. У насељу Лепенски Вир нађена је организована људска заједница из доба мезолита. То насеље је подигнуто по утврђеном плану, и имало је свој трг и своје светиште. Нађени клесани кипови глава и торса претстављају претходнике данашњих модерних кипара. Куће су зидане по плану са таквом прецизношћу и начином, да откривају појаву првог европског неимара.

Један од најважнијих међу налазима у Лепенском Виру је откриће, да су сточарство и земљорадња имале свој почетак у Подунављу и нису били увезени са стране. Та новооткривена култура Лепенског Вира јасно и недвосмислено указује, да што је постигнуто у Европи, било је оригинално. Ово је доказ да је европски бели човек био у стању и способан да се самостално организује и унапређује.

Значајни налази код Лепенског Вира нису остали усамљени. На целом подручју које географски гравитира ка Подунављу, у току су истраживања и открића која потврђују налазе и закључке професора Срејовића и других научника.

Објављени радови Археолошког Института Србије код Мајданпека, Србија, на бакарним ископинама рудника Рудна Глава, оповргава раније теорије, по којима је вештина

рударења настала под утицајем Блиског Истока. На основу досадањих налаза у Рудној Глави, може се са сигурности тврдити, да у најстаријем рударењу није било употребљавано метално (бакрено) оруђе, већ искључиво камено и кошћано. Тако исто, логично је претпоставити, да је вештина топљења бакра у откривеним талионицама у Италији, била донета од првих исељеника који су потицали из Подунавља (2).

Све до открића код Лепенског Вира, било је могуће одређивати место где се у историји први пут појавио европски бели човек. То је веома значајан догађај који из основа мења све што је до сада писано о насељавању Европе, сеобе народа и културних утицаја које је Европа примала са Истока.

Лепенски Вир је историјски докуменат који нам открива део велике тајне, да је из Подунавља бели човек почео да се расељава и насељава најпре Европу, па Малу Азију, да једна његова грана допре чак до далеке Индије.

Литература:

1. Д. Срејовић, Лепенски Вир, стр. стр.9-17
2. Београдски дневник "Политика", март 1979;
у чланку:Рудна Глава "исправља" историју.

Ова скица даје јединствени приказ не само Лепенског Вира, него и других важних насеља из палеолитског и неолитског доба у средњем и доњем Дунаву. Она је узета из књиге професора Срејовића - Лепенски Вир, стр. 20, у издању Српске Књижевне Задруге - Београд.

1. Насеља мађу палеолита (граветијана), мезолита и раног неолита у средњем и доњем Подунављу.

ЦИВИЛИЗАЦИЈА ПОДУНАВЉА

Истраживање порекла европског белог човека није никада престајало, па су научници из области историје, археологије, антропологије, етнологије и етнографије, покушавали да нађу или помогну да се нађе одговор.

Поред споредних истицала су се два основна питања : од куда се бели човек населио у Европу и Западну Малу Азију, и којим је првобитним језиком говорио ? У покушајима да се нађе задовољавајући одговор, научници су износили разне претпоставке, које су често пута биле контрадикторне.

У историји истраживања људског знања, откриће писаних споменика раса и народа, који су постојали пре грчке историје, били су од предсудног значаја да се докаже, да историја није почела са Хомером. Када су прочитани и протумачени египатски хијероглифи и клинасто писмо, које је било у употреби на Средњем Истоку, то се сматрало за највећи допринос људског познавања дубоке прошлости тога дела света.

Једини писани документи из старог доба, који нису били до данас прочитани и објашњени, били су поред етрурских, још лидијски и ликијски, који показују графичку сличност са етрурским, али није био нађен кључ који би могао да откључа тајне њихова писма. У последњих 200 година чињени су велики напори у том правцу, нарочито када се повећао број нађених етрурских писаних споменика, а у самом почетку овог века исто тако лидијских и ликијских.

Поред великог успеха науке и технологије, које имају огроман утицај на живот савременог човека, истраживање писаних докумената Етураца, Лиђана и Личана, све више интересује интелектуалце-научнике новог нараштаја. Пред њих се поставља отворено питање, зашто писмо и језик народа, који је живео стотинама година у центру Италије, колевке европске цивилизације, још увек остало непознато, тим пре што је римска цивилизација била етрурског порекла.

Све до открића код Лепенског Вира 1965 године, није се могао поставити један научни концепт о Подунављу као колевци европског белог човека и његовој првородној цивилизацији.

За ту географску област се знало и тврдило

да је она матично подручје једне цивилизације и непресушни извор њудски емпорио за насељавање целе Европе и Мале Азије. То су потврђивали и ранији археолошки називи као: Винча, Тврдош, Старчево и други, али су највећу пажњу светске и научне јавности привукли археолошки налази код Лепенског Вира.

ШИРЕЊЕ ИЗ ПОДУНАВЉА

Када је обрадива земља постала пренасељена, народ из Подунавља, почео је да се покреће. Прикупљале су се и образовале мање или веће племенске групе које су у свом наступању насељавале нове области, не удаљавајући се никада много од корита тока река. Заустављало се само онде, где је било довољно хране за људе и за стоку. Када су придолазиле нове групе, оне су гурале испред себе.

У прошлом веку многи научници су тврдили да колевка европских народа, па консеквентно и осталих, није Азија него Европа. Од старијих историчара су важна навођења Павла Шафарика (1). У нашем времену треба навести опажања Захарије Мајанија (2). Али, међу свима писцима који се се бавили тим проблемом најисцрпније податке дао је у својим радовима Јован Деретић (3) који каже, да је простор са кога су Подунавци почели велико ширење, налачио на један четвороугаони крст, чији је замишљени центар био код данашњег Београда, Југославија. Он даље каже, да када је један племенски или веће задруге центар постао пренасељен, периферијалне групе су се издвајале и оснивале нове центре. Све је то трајало хиљадама година Овај процес лаганих, али дуготрајних ширења у тражењу нових животних простора, каже даље Деретић, доводио је до забуне раније као и савремене историчаре, јер су та кретања приписивана сеобама народа.

Сада је могуће, не више нагађати, него извести закључке који се потврђују излагањима у овој расправи.

Северни крак ширења из Подунавља, следећи горњи ток реке Дунава, није се заустављао, све док се није суочио са северним морима, населивши тако централну и северозападну Европу.

Западни крак је населио све области испод Алпа и долине реке Пада. Јужна његова грана прешла је брзо

Апенине, а западна се није смиривала до Пиринеја и Атлантика где данас живе Баски. Она је оставила дубоког трага у долинама реке Ибера, којој је, по Деретићу, дала и своје име.

Источном краку расељавања правац кретања је одређивала моћна кривуља Доњег Дунава и Црног Мора, док није населила све богате области у европској низији данашње Украјине и југоисточне Русије.

Одавно се постављало питање, одакле је дошла и где је била стара постојбина ратничких племена беле расе која су 14 веку пре хришћанске ере, преко Кабула сишла у долину реке Инда и донела собом свој језик, своју веру и своје обичаје.

Јужни крак немајући више простора на Балкану, прешао је у Малу Азију и на острва по Белом и Јегејском Мору.

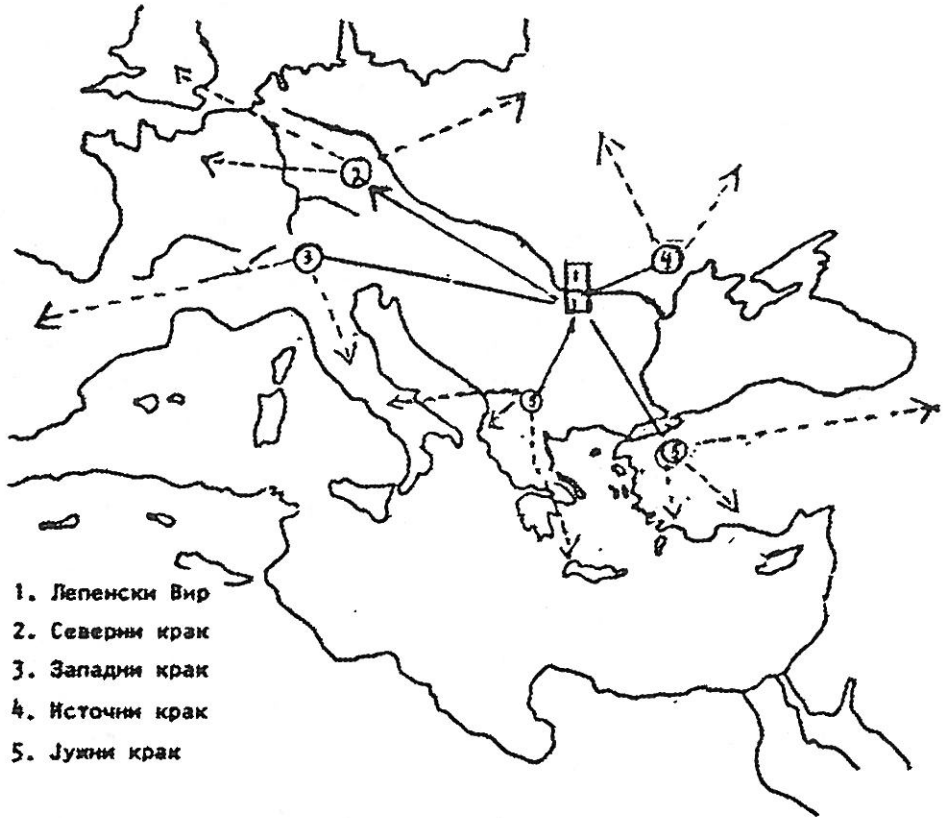
Предмет проучавања у овој расправи је испитивање збивања оних кракова која су населила италско полуострво, острво Крит и Малу Азију. Јер нађени писани споменици у Италији, на острву Криту и Малој Азији, пружају неопориве доказе о заједничком пореклу народа који су их населили у праисторијском или историјском времену.

Исто тако, и живи језици европских народа показују сличност у структури и речнику, да се мора претпоставити, да поред свих независних праваца развитка, сви ти језици потичу из једног заједничког извора. Тај извор није могао бити на Истоку, где се је створио мит о Аријевцима и претпоставка лингвиста о непостојећем индо-германском језику. Тај је извор могао бити само Подунавље.

Литература:

1. P.Safarik, Starozitnosti Slovanske, Prag 1837
2. Zaharie Mayani, The Etruscan begin to speak, Simon & Schuster, New York, 1962, стр.425-446
3. Јован Деретоћ. исто, стр.25- 29

ПРАВЦИ ШИРЕЊА ИЗ ПОДУНАВЉА

Лепенски Вир на овој скици симболично претставља Подунавље - колевку из које је у историјском времену потекао европски бели човек. Расељавање и ширење из Подунавља трајало је хиљадама година. Правци су означени са замишљеним под-центрима задржавања одакле се даље разграђавање настављало све док му се трагови нису изгубили у северној Африци и Индији.

НАСЕЉАВАЊЕ ИТАЛИЈЕ

Насељавање Италије дошло је из Подунавља и почело је у време када је вршено насељавање и осталог дела ненасељене Европе. То је могло да отпочне још пре оснутка Троје, са којим догађајем почиње насељавање и ширење подунавских племена по Малој Азији и острвима растуреним по Јегејском Мору.

Први досељеници били су организовани у мањим групама, што доказују остаци њихових примитивних насеобина које се још увек откривају. То су била примитивна насеља поред река, а нека су се налазила пола изнад воде као неке сјенице. Једно међу тим најстаријим насељима познато је у археологији под именом Виланова цивилизација (1) која је била откривена још пред 150 година недалеко од града Болонје, Италија. Ти Вилановљани нису сахрањивали своје мртве, него су их спаљивали и пепео стављали у урне које су после закопавали у земљу. Судећи по предметима који су нађени поред урна, види се да су Вилановљани били вешти у обради метала, нарочито бронзе.

Колико је било таласа насељавања, која су у непрестаним и дуготрајним покретима, потискивали једни друге у тражењу животног простора, може се донекле закључити по именима места, река и планина која су имена остала сачувана до данас. Али, исто тако, и имена појединих италијанских области остала су иста која су им та племена давала.

Међу свим тим групама које су се организовале као племена због истог језика, обичаја и традиције, нарочиту су улогу играле групе племена Рашана. Раци, Раси, Раши, који су у време историјског прелажења и преласка из брончаног у жељезно доба, живела на широкој географској површини. Племена Рашана су заузимала сав геополитички простор данашње Аустрије, јужне Швајцарске, југословенске територије Истре и Словеније, и сав простор северне Италије. Ширења рашанских племена према југу Италије, због економских разлога у потрази жељезне руде, нису се смиривала све док нису била заустављена од других племена која су бранила своје територије, или их ти крајеви нису интересовали јер нису имали никаквих минералних наслага.

Та племена која су се суспростављала навалама

и притисцима снажних рашанских племена са севера, била су исто тако пореклом из Подунавља. Она су вероватно повлачила пред њима или су се пребацивала на италско полуострво преко Јадранског Мора. Ова су племена позната под именима као Умбри или Умбрини и Аусони, које су Грци прозвали Оски или Описки, Пићени, Самнићани, као и друга. Значајно племе Венета било је уско повезано са рашанским племенима, али је исто тако због свог природног положаја успело да сачува своје оригинално име. Племе Венета било је веома важан чиниоц у пренашању идеја међу рашанска племена које су доносили политичке и економске избеглице из Мале Азије. Има основа, које треба да се испитује, да су прве избеглице из Мале Азије стизале у области Венеције, одакле су одлазиле у добро организоване и богате рашанске центре. За узврат они су предавали северним рашанским племенима прву писменост коју ће они да понесу и пренесу у централну Италију.

Литература:

(1) Massimo Pallottino, *Etruscologia*, Milan, 1942

НАСЕЉАВАЊЕ МАЛЕ АЗИЈЕ

Много тражено и дискутовано питање порекла Етрураца, не може се поставити на реалне основе, све док се не расправе и не разумеју важни покрети маса које су долазиле са Балкана и кроз дуги историјски период насељава-ле Западну Малу Азију.

Приликом насељавања Мале Азије, слеђен је исти принцип покретања и ширења као и остали покрети који су потицали из Подунавља. Насељавало се и задржавало само онде где је било довољно воде, добре паше за стоку и обрадиве земље. Тога је било у изобиљу у западном делу Мале Азије. Поједина племена продирала су на југ све до Синајског Полуострва. Важнији племенски центри који су били близу природних тврђава, постајали су градови-државе и државице, који су почели са оснивањем Троје.

Са оснивањем Троје улази се у историјско време. Троја или Трога, основана је на раскрсници путева, па се то испојило у њеној историји, јер је осам пута била зидана, рушена и обнављана. Узима се да је прва Троја установљена негде око три хиљаде године пре Христа. Живот у осталим

многобројним малоазијским државама-градовима развијао се нормално јер још није у то доба био ометан од стране спољашњих непријатеља. За то време у њиховим центрима унапређивала се оригинална цивилизација, која се нарочито почела да изражава у писмености од времена када је острво Крит задесила позната природна катастрофа негде средином другог милениума пре хришћанске ере. Од тада су малоазијски државни центри постали расадници писмености и културе што сведоче писани споменици које време и непријатељ нису уништили.

О постанку, развоју, животу и престанку ових малоазијских држава-градова писали су грчки хронографи каснијег времена, који нису навађали којег су порекла били становници тих држава и којим су језиком говорили. Ти стари писци као Херодот, Страбо, Ксантус, рођени између 450-430 г одине пре Христа, давали су податке о појединим народима у Малој Азији, Средњем Истоку и Перзији. Они су исто тако бележили и предања других, и према њиховим записима, сви ти народи који су живели у Западној Малој Азији, били су белци, говорили један исти језик, имали исте обичаје, религију, цивилизацију и културу. И све то, они кажу, ти народи нису примили са Истока, него је било њихово остварење. Херодот и Страбо су тврдили, да су ови народи и племена Мале Азије, њени најстарији становници. Исто тако, они кажу, да су писали јероглифима и да су имали своју азбуку.

Историчар Берозус, савременик Александра Великог, служио се у свом раду најстаријим списима када је проучавао историју Вавилона. Из његових се списа сазнаје, да су Вавилонци говорили, да су они били ти, који су донели писменост, цивилизацију и културу Истоку, а Вавилон је био само врата божја кроз која су они добили божје поруке са планине Тауруса (1).

Од савремених историчара, најисцрпнији је приказ дао Ј. Деретић (2), са детаљним подацима. Он је приказао живот тих малоазијских држава, описао њихове владаре и династије које су се смењивале, како су настајале и нестајале поједине државе и ко их је наслеђивао. До танчина су описани ратови и инвазије које су долазиле са севера, а касније са истока.

Изгледа, како каже Деретић, да је становништво подносило тешке жртве, па када је дошло до перзијске окупације тих крајева, тада су ти народи мало предахнули.

То је све трајало до појаве цара Александра Македонског који је, потукавши Перзијанце, ставио све те народе под своје окриље. Савременици су забележили, да су они цара дочекали као свог ослободиоца и разговарали се с њим на његову језику који није био грчки. У даљим царевим походима и освајањима, они су ушли у састав цареве војске.

Када су Римљани завладали тим делом Мале Азије, дошло је до мира и стабилности, које ће да потраје, пролазећи кроз мање и веће кризе и недаће, све до времена када је Византија, после поделе Римског царства, преузела бригу о њима. После Арапа дошли су Турци који су абсорбовали највећи део становништва у свој етнички састав. Они су дали Турцима плаве очи и белу пут.

Тада је пала копрена мрака на сву велику прошлост о којој су сведоци данас камени споменици исписани њиховим писмом које сведочи њихов језик о коме се расправља у овом раду.

Литература:

1. Драгомир Ј. Мирковић, Историја Јужних Словена, Минхен, 1976, стр. 142.
2. Деретић, исто дело, стр. 29

ЕГЗОДУС ИЗ МАЛЕ АЗИЈЕ

Становништво Мале Азије после критске катастрофе, почело је да напушта своја огњишта. Крит је био уско повезан са малоазијским државама на које је имао велики утицај. То се нарочито односило на културни део, јер је њима писменост дошла са Крита. Критска катастрофа донела је велики поморско стратегијски поремећај, поред економског и трговачког. Сада су малоазијске поморске државе биле принуђене да на себе преузму улогу коју је дотле имао Крит. То је довело до појачаног развика бродоградње, па су тада пловне из малоазијских лука почеле да крстаре и да долазе у контакте са народима који су живели у области Средоземља.

Ту су најважнију улогу одиграли Сардињани, прозвати по главном граду Лидије, Сарду, који су се први истакли у заштити поморске трговине, која је дужност раније припадала Криту. Сардињани су касније прозвати Тиренци и они су имали своје оперативне базе у природним лукама острва Сардиније. Они су добро познавали земље и људе са којима су долазили у додир, довозећи на својим лађама робу из Мале Азије и преносећи продукте Запада на Исток. Сардињани се нису бавили гусарењем на отвореним морима, јер да су то радили, они би изгубили сваки кредит као поморци, трговци и као уговорна страна за пренос робе и људи.

Организованије и појачано исељавање према Западу могло је да почне после пада Шесте Троје, које је, према записима било 1265 године пре Христа. Тада су се измениле и погоршале животне прилике, нарочито у северним државама Мале Азије, па се становништво упућивало у Јеладу и Пелопонез. Стога је вероватно, да су први насељеници у јужном делу Апенинског Полуострва, долазили са Пелопонеза, а не директно из Мале Азије. Наравно да то нису били Грци.

Једна је важна чињеница, да није био забележен случај насилног искрцавања, јер да јест, то би било од некога хронолога записано. Земља је била слабо насељена, па је мали број староседеоца дочекивао новодошле као пријатеље. Сваки крај их је радо примао јер су малоазијски исељеници доносили собом елементе просвете и напретка, што се је одмах морало да осети. То је допринело да се исељавање наставило не само из Мале Азије, него и из других средоземних

области. Једни исељеници су доводили друге, што је могло да траје стотинама година. Тиренци су били плаћени за сваки превоз, и они су свако искрцавање извршили онако како је било погођено.

Новодошли су у сваком добу доносили собом стручно знање за све занате, напредну технику обрађивања земље, грађење путева, подизање грађевинских објеката, исушивање мочвара и копање канала, подизања тврђава и поморских лука. Али, најзначајнији њихов принос новој средини било је доношење уређеног писма. Они су тако веома брзо ударили темеље писмености, најпре код северних па затим код свих осталих житеља где су се стално настанили. Они су били ти који су почели код северних племена, који су имали опште име Рашани или Раси, да развијају смисао и потребу стварања модерних политичких, економских и културних центара, око којих су се почела окупљати поједина племена и на тај начин ударили темеље градовима-државама. Та њихова улога у формирању једне нације довела је касније до стваралачке експанзије. Из тога ће да никну историјска и стваралачка збивања која су била почеци европске културе и цивилизације.

Пошто су исељеници и избеглице из било којег краја Мале Азије говорили исти језик са домородним становницима, то су писци, који су о њима писали називали Трусцима или Етрурцима, чак и онда када је сваки већи придолазак из Мале Азије давно престао. Насељенике пак, који су основали, уз помоћ домородаца, трговачке центре у Јужној Италији, прозвати су Грцима, вероватно само због тога што су се служили у трговини са грчким терминима. Становништво у унутрашњости земље говорило је својим рашанским наречјем што се види по именима места која су остала непромењена до данас.

Писац и историчар Матио Гварнаћи (2), наводи Страдона, када каже: "...Треба приметити да Лиђани нису применули или изменули језик Етрураца, шта више потврђује се, да су имали један језик, или сличан један другоме". Он такође спомиње и Дионисија из Халикарнаса, који говори о Лиђанима, који су дошли у Италију, и каже: "...да се мало разликује од оног језика којим су говорили Етрурци, па шта више, све до његова времена, било је мешавине између два народа."

Под Лиђанима се имају разумети веће групе

исељеника из Мале Азије које су се насељавале на западној обали Италије и њеној унутрашњости. Сигурно је, да је време, када су Перзијанци освојили Лидију и друге сорабске државе у Малој Азији, нису престајала исељавања, само се о томе има мало података.

Никада, нити у ма коме времену, досељеници нису могли да задрже свој идентитет и етничку припадност, па већ њихова деца нису била оно што су они били. То је правило које се није никада мењало.

Емиграција о којој говори Херодот (1), а која се помиње код свих савремених писаца, односи се на поменуто исељавање из Лидије, које је могло бити једно од завршних епизода у циклусу емиграција из Мале Азије. То, што Херодот тако сликовито описује у својим аналима, десило се много раније. По његову казивању била је несташница хране у Лидији. То се могло исто тако десити ако је земља била исцрпљена услед недостатка хемијских елемената, због суше, или је било нестало рибе која је била главна храна становништва. То је све било добар разлог да се земља напусти и нађе гостољубива друга.

Други разлог исељавања могао је бити чисто демографске природе, што је случај и у овом нашем двадесетом веку. Услед побољшане исхране и здравствених услова, знатно се смањила смртност, живот се продужио, па је било више народа, а мање хране. То се могло да односи, не само на напредну Лидију, него и на остале земље у Малој Азији.

Још за време римске империјалне епохе постављало се питање порекла Етрураца, јер су Рашане из централне Италије, владини званични хронографи, увек записивали под именом Етрурци. Рим и Римљани су знали врло добро ко су били Рашани јер су се против њих тукли преко сто педесет година док их нису потпуно савладали и покорили. Планирано уништавање свих рашанских споменика и сваке успомене на њих, било је плански спровођено. Рим који је поред језика и писма све остало наследио од Рашана, прозвао их је Етрурцима, и тиме створио забуну која још увек траје.

Стога постављене разне теорије о пореклу Етрураца, могле су се да одрже све док није било правилно прочитано њихово писмо и сазнала истина о оном што су Рашани, звани Етрурци, писали о себи, а не што су о њима писали други. Ти су мртви Рашани сада проговорили.

- Литература: 1. Pierre Grimal, *In search of ancient Italy*, London, 1964 (p. 172-201).
2. Guarnacci Abbe Matio, *Memorie storiche etrusche sul piu anticho Regno d Italia*, (170,173-4)

ЕТРУРИЈА И ЕТРУРЦИ

Грчки и латински писци звали су Етруријом област која је била настањена Етрурцима или Тусцима, како су их Римљани звали, или Рашанима, како су се они између се звали. То је централна геополитичка област која се зове Тоскана. Она је била позната као права Етрурија чије су северо-источне границе допирале до Апенинског система планина, на западу до Тиренског Мора, а на југу до реке Тибра.

Услед освајања и поковања суседних италских племена, која су се раније населила јужно од реке Тибра, једно време границе Етрурије простирале су се на југу све до Салерна, и обухватале данашњу италијанску провинцију Кампању. То је било могуће само зато, што је са севера вишак становништва стално пристизао у Етрурију и ширио се даље према југу, док није био заустављен од других племена. Традиционалне везе, заједнички економски и политички интереси између северних рашанских центара и оних у Етрурији, стално су се обнављали и одржавали. Пошто је то био један народ, који је говорио истим језиком и писао истим писмом, погрешно се мислило да су ове северне Рашане Етрурци покорили и наметнули им свој језик и обичаје.

Како је напоменуто, исељеници из Мале Азије били су иницијатори да се од раштрканих рашанских племенских центара, најпре на северу, па онда на централном делу и најзад на југу Италије, формирају градови који ће временом да на себе преузму функцију државе. Ти су градови на северу сачували до данас своја обележја која су им била намењена од оснивача, па су и данас политички, економски и културни центри од којих су најзначајнији Фиренца и Перуђа. Сви остали некадашњи градови-државе у правој Етрурији, били су од Римљана опустошени и разорени, и никада се више нису подигли да играју важнију улогу у каснијем политичком и културном развоју модерне италијанске нације.

Писци набрајају да је у правој Етрурији постојало 12-16 градова-државица или држава који су сачињавали етрурску лигу, али који нису, сем изузетних прилика у доба рата, били и формално повезани у доба мира. Тај систем владавине није могао довести до лојалне сарадње међу градовима, па је био у сва времена лабав. Градови су у то доба

мира живели својим засебним животом, бранећи и унапређујући само своје интересе. На челу градова и области које су им гравитирале, биле су месне поглавице и самостални поседници земље звани бољари. Они су претставали владајућу племићку класу, која се нарочито ојачала од времена када су почеле у већем броју да стижу избеглице и исељеници из Мале Азије које су им прилазиле. Из бољарске класе су се врбовали државни функционери као лучоноше (лукомони), силлаши (силници) носиоци извршне власти, кавгаши (суци који су раправљали кавге) итд. Лучоноше су биле и свештеници, ако се могу тако назвати, који су приликом верских обреда началствовали. Они су се тада појављивали пред народом у ратним колима, која су вукли бели коњи. Они су били обучени у беле огртаче посуте звездама и тако код масе претстављали рашанског бога Тињу. Величанствене гробнице-томбе, које се још увек откривају, припадале су бољарској класи.

По свима већим музејима целог света, данас се могу видети уметничке творевине етрурских мајстора, било да се ради о теракоти, металу или зидном сликању. Многобројне уметнички израђене вазе, мраморне статуе, сребрни, златни, бронзани и од бакра израђени предмети и накит, сведоче о оригиналним идејама етрурских уметника и мајстора. Они изражавају лична схватања живота и свега оног што их је окружавало и у чему су они учествовали. Њихово уметничко изражавање и стечена традиција, имали су велики утицај на почетак римског и развитак грчког класичног стварања, које се погрешно све приписује Грцима. Та етрурска креативна моћ и данас је ближа људима него хладна хармонија каснијег грчког класицизма.

Већа је историјска важност повезана са етрурским подизањем града Рима. Када су Етрурци у свом наступу према југу Италије прешли реку Тибар, они су се пробијали све до Остије, основали Пренестине, додирнули се скупине села Латина и Сабина, пењући се на врхове Палатина, Квиринала и Виминала. Сам Рим, добио је име по речи рума, које може да значи румњ или румор, која реч у српском и у латинском има исто значење, и у овом случају се односи на реку Тибар (вероватно од табор), која је руморила. На плочи са острва Лемно налази се израз ром, која значи пучина, морска пучина. То ће, некада мањо пастирско село Рома или Рума ставити печат на читаву историју света.

Традиција датира етрурску владавину Римом између 616-510 године пре хришћанске ере, када је градом

загосподарио Лука Таркун, познат као Таркун Старији. Пошто је Рим био истурена осматрачница путева који се укрштавају са југа и центра Италије, то су Етрурци још пре Таркуна почели да се насељавају. Тако се спомињу, не бољари него кнезови римски " кневе румшћи " из племена Дардана и Савина, који су били рашанског порекла, али се нису идентифицирали са Рашанима из Етрурије, иако су касније са њима били повезани савезима.

Када су Римом завладали бољари из породице Тарквина, у Риму тада преовлађује рашанска култура, верски обичаји, установе и војно устројство. Они су појачали прилив рашанских племена са севера која су им служила да се одржавају на власти. Када је за време Тарквина Рума или Рома проглашен за отворени град, нагло је почео прилив становништва из Лација где је маларија присиљавала свет да се исељава. Тако је становништво Рима било састављено од четири компоненте: Етураца или Рашана, Дардана, Савина и Латина, који су учествовали у изградњи града који се нагло ширио и напредовао.

За време Таркунове владавине подигнут је зид који је опасивао град. Зидане је један од рашанских доприноса каснијој римској градитељској вештини, која се после прочула по целом свету, и о којој се и данас говори. За то време изграђивани су путеви који су одлазили на све стране из града, а који су остали све до данас главне артерије града. Вршено је исто рако планско исушавање мочвара и копани одводни канали. Данашња Клоака Максима у Риму је архитектонско ремек дело и она још увек служи сврси због које је направљена пред 2500 година. Оригинални Форум Романум, који је био седиште римске владе и јавна пијаца, били су дело Таркуна који су исто тако подизали многе мостове преко реке Тибра.

Када је Рим под Таркуновцима предузимао велике територијалне експанзије, то је изискивало велике напоре и трошкове, па су римски бољари морали давати концесије становницима града ради узимања ушешћа у безбројним ратним експедицијама поковавања суседних племена. Због тешких економских прилика, које су непрекидано потрајале, дошло је до побуне становништва града. Тако је 510 године пре хришћанске ере, под водством Јунија Брута или Брата, подигнут устанак, када је и последњи члан владајуће бољарске класе истеран из Рима. Али, ту није био крај Етрурцима, иако су Римљани успели да учину крај етрурској владавини градом.

Када су Таркуни били истерани из Рима, град је био опседан од бољара Порсене из Кјузи, али је повукао опсаду. Тад је следио један дуги период затишја између Римљана и Етрураца који су се повукли у своје северне области и утврђене градове. То је дало прилику Римљанима да прошире свој утицај на јужни део Лација. Године 406 пре хришћанске ере, Рим напада утврђени етрурски град Веји, који је био удаљен свега 20 километара од Рима, смештен на једном седрастом брегу. Опсада Веји трајала је 10 година и ниједан од етрурских градова није му дошао у помоћ, па је Веји био на крају заузет и разорен до темеља. Али ни тада још није било све свршено са проређеном бољарском класом других градова који су наставили да се боре против Рима и Римљана.

Римљани су се тукли против Етрураца још око 150 година. Сваки етрурски град се друкчије држао. Тако је град Ћере, имао политику доброг суседства, нудећи гостопримство весталкама и верским симболима када је Рим 390 године пре хришћанске ере био заузет од Гала. Али исто тако преостали потомци породице Таркуна, нису мировали, па су се ставили на чело отпора против Рима. У току једног затишја била је основана тако звана Латинска Лига, којој су на челу стајали Таркуни, али у сукобу на бојном пољу, Рим је војске Лиге потпуно разбио и проширио своју власт над оним делом Лација који није још био под њиховом контролом. Између 311-309 Римљани су разбили разне етрурске војске. Њихови су градови долазили да преговарају са Римљанима тражећи нагодбе које су се на крају свршавале са капитулацијом. Нови један устанак против Рима био је године 295, када су Етрурци помогли Санићане против Рима и били поражени.

Године 283 код језера Вадимоне, код Орте, Римљани су се сукобили у последњој великој бици са Етрурцима у којој су их потпуно поразили. Етрурија се више није бунила, шта више ставила је на располагање људе и материјал у току наредних ратова Римљана против Гала и Картагинџана. Етрурци су на крају били уврштени у нови поредак Рима који је тако постао наследњик њихове изванредне и надахнуте цивилизабије.

Тако је почела да исчезава етрурска наука, филозофија и књижевност или све оно што су стари писци подразумевали као етрурска дисциплина. Претапање и кварење етрурског или рашанског језика, био је сигуран знак да етрурски народ силази са позорнице историјских и политичких збивања,

Када је Етрурија, као лига градова престала да постоји, њена геополитичка јединица остала је и даље до времена Августа Октавијана када је била проглашена за седму област у саставу Римске империје. Касније је у трећем веку хришћанске ере цар Диоклецијан спојио област Тусканије, како се популарно звала Етрурија, са Умбријом. То је стање трајало све до цара Наполеона, чији су преци прешли из Тоскане у Корзику где се цар родио.

Наполеон је, што је веома упадљиво успоставио Етрурску Краљевину (*Regno d'Etruria*), и дозначио круну Бурбонима (Лудвик I), да би је после припојио Француској Империји. Али исто тако Наполеон је успоставио Илирску Краљевину са седиштем у Љубљани, Словенија, Југославија. Наполеон је био добар познаваоц историје, па је могао имати поред политичких и других, чисто сентименталних мотива који су га навели да оживи далеку прошлост Етрураца који су из Словеније насељавали Тоскану. Њему је такођер морало бити познато да су Рашани били крвни род Илира који су дали десетину императора Риму. Он је можда себе тражио у тој далекој и мутној прошлости.

ЛИБАНИ И ЛАТИНИ

Римљани, који су предали западној и северној Европи тековине њихове културе и цивилизације, подраумевајући у првом реду њихову писменост, били су добрим делом преносни зупчаник оног што су они директно наследили од Етрураца и оног што су индиректно добили од Лиђана преко Латина.

Лиђани су били једно од многобројних подунавских племена која су се населила у западну Малу Азију још у времену које претходило историјском описивању догађаја у том делу света. Они су у Лидији, како се звала њихова држава, кроз стотине година његовали и обрађивали писменост која им је стизала са острва Крита. Кад је Крит, због природне катастрофе престао да служи као извор писмености, и да буде сила на мору, на Лиђане је пала мисија Крита, јер су се они сматрали за природне наследнике Крићана, тако и за неговање и усавршавање писмености, која се огледала у обликовању словног начина писања.

Централно место свих тих активности, из којих је све извирало и преносило се на остале њихове суседе у западној Малој Азији, био је знаменити њихов главни град Шобард или Собард, чије су име грчки писци записали као Сард или Сардес (Грци немају глас Ш и Б у својој гласовној скали и алфabetу), па је тако под тим именом унишао у истотију. То је име добио по богу Шобарду, који је исто тако познат под именом Сарбон, Сардо, Саргон. По навођењу писца Ј.Деретића у божанском дивеону име бога Шобарда јавља се у петнаестом веку пре хришћанске ере, као заштитника владара и владарске куће, поред других атрибута који су приписивани. (1).

Лиђани су поред добро развијене природне обале која их је штитила, били окружени другим државама чији су становници исто тако били пореклом из Подунавља, а имали су исти језик и обичаје као Лиђани. Они су своје интересе усклађавали са лиђанским и нису никада имали оружаних сукоба или ратова са њима.

Спољашњи непријатељи који су се множили и нападали лиђанске суседе, нарочито после пада Шесте Троје око 1250 године пре хришћанске ере, дуго су издржавали те

нападе док им најпосле нису подлегли. Када је дошао ред на Лиђане да изгубе своју самосталност, они су се дуго времена јуначки борили бранећи своју земљу. Нарочито су бранили свој град Сард као своју матицу, јер су знали да ће са његовом пропасти доћи и њима крај. Они нису имали најамничку војску да их брани, него су се као слободни људи жртвовали за одбрану своје слободе.

Све док не буде позната садржина свих лидијских писаних споменика, неће се моћи сазнати ванредни карактер и квалитет ових пионира и зачетника људских права, једнакости и слободе. Лиђани су то носили у своме бићу и значају, па су то пресађивали у све крајеве ондашњег света када су морали масивно да напуштају своју земљу.

О томе постоји ванредни докуменат, писан на лиђанском писму и језику, који нам открива тајне за које нисмо имали потврде. Тај се споменик приказује у овој расправи под насловом Опомена Валкира (јунаци лиђанске коњице који су пали у боју).

У поглављу Егзодус из Мале Азије дата је приближна слика, не само исељавања Лиђана, него и других народа који су претходили исељавању Лиђана. Све су те избеглице или исељеници били пренашани лађама Сардинаца или Тиренаца, и то врло вероватно најпре у Сардинију, којој су дали своје име, и онда их из Сардиније растурали по централном делу данашње Италије.

Још су стари писци о томе оставили извесне податке, али ни они нису могли много да кажу, јер догађаји који су били везани за прва исељавања, почели су много раније, и то најпре из оних области које су биле највише угрожене. Лиђани су могли бити ти, који су се најкасније исељавали, па су били ближе времену, које су могли писци хроника да донекле тачније забележе.

О емиграцијама Лиђана у Италију дотакли су се многи писци од најстаријих до савремених који су у томе исељавању, највише у области западне Италије, давали обељеје инвазије тобожњих Етрураца.

Од свих рашанских племена која су примала у своју средину избеглице из Мале Азије, највише су била подложна лиђанском утицају племена Волоса, Влоса или Вла-са, која су се у то време налазила на простору коме је један од центара била област данашњег Лација. Тај је утицај морао бити тако замашан, да се један део тог племена прозвао по Лиђанима. Лиђани су своје национално име добили

по именици: Лиди, луди, људи, лауди, лаутни (у етрурским споменицима) die Leute на немачком, ладо, лади, из чега је настала именица Лати, Латини. Италијански писац Марио Катони Ћели (2), из те основе изводи име Лацио. Важно је напоменути, да за разлику од осталих словенских народа који италијанску нацију зову истим именом као и Италијани, Словенци и Пољаци их зову Лоши, Влоши, што се име једино може да изведе из имена Власи, Влоси, како су се Латини раније звали.

Али, иако су лиђанске емиграције у Италију уследиле касније од осталих емиграција из малоазијских држава, оне су биле, како ће се то испоставити, од судбоносног значаја у развоју догађаја из којих ће да израсте феномен Римског царства.

Латини, који су били непосредни суседи Римљана, постали су временом једна од главних компонената становништва града. По томе је дат опширнији приказ у поглављу Етрурија и Етрурци. Они су насупрот етрурским Рашанима, који су држали кључне економске и политичке позиције у граду, били део познат под именом плебс. Када су владајућа бољарска класа и њихове присталице морали да напусте Рим, они су постали већина и одмах почели давати своје обележје граду.

Тада је почела права историја Рима, јер су Латини били ти који су граду пренели идеје Лиђана, међу којима су најзначајније биле, да величину и водство света једна нација може да постигне само преко слободног човека. То је донекле обновило рашански концепт о природи човекове слободе, који се није разликовао од лиђанског схватања. То је начело постало стожер будућег уједињавања света које су Рашани покушали да учину, али нису успели. Са тим идејама Римљани су, када је дошло њихово време, пошли у успешно освајање света користећи се грешкама Рашана.

Исељавања из малоазијских држава нису никад престајала. Без обзира на већи степен техничког знања и образовање свих емиграната, они су се брзо утапали у средину која им је давала уточиште, средства и прилику да се уведу у нормалан живот. Поред писмености коју су те емиграције доносиле собом, оне су вршиле директан утицај на домородце, оплемењујући их и охрабрујући их, да долазе, преко измене добара и других врста трговине, у додир са осталим светом, у првом реду са суседима. Под тим утицајима цео живот је добијао пунији и лепши смисао и садржај.

Преко непрестаних контаката новодошли су уносили у свакодневни говор и писмо своје речи и изразе којих до тада није било у рашанском језику. То се односило на сва рашанска племена која су живела у централном и јужном делу Италије.

Те се речи налазе записане у многим рашанским споменицима. Оне су најбројније и најјасније изражене у латинско-римском наречју, те су тако пренашане у све крајеве света где су Римљани допрли са својим војскама. Када су Римљани освојили западне области Мале Азије, нису имали великог проблема да се споразумевају са домородним становништвом.

Данас, после правилно прочитаних и протумачених етрурских, лидијских и ликијских писаних споменика, потврђује се предњи навод, да су те речи донели собом исељеници и избеглице из Мале Азије, пошто се те речи не налазе у ниједном словенском језику.

Словенски језици, немајући везе са каснијим малоазијским избегличким групама, нису знали за те речи, па су се одомаћиле у најближем суседству Балканског Полуострва, у савременом румунском језику где је културни и језични утицај Римљана оставио директан траг.

Када буду прочитани и протумачени сви лидијски споменици, моће се утврдити преко сваке лидијске речи и порекло речи у римско-латинском језику.

Када је латинско писмо пронела међу европске народе римска и утврдила га хришћанска цивилизација, из писма тих народа нестало је неколико знакова који су претстављали гласовне вредности слова: Ж,Ц,Ч,Ћ,Ш,ШЧ,СТ, те су их замењени са комбинацијом по неколика слова да би се на докнадио изгубљени глас. Западним и северним Европљанима није никада пало напамет да их потраже у ћириличним азбукама. Тако се дошло на идеју да је чисто фонетско писмо руна проглашено за врачарске знаке.

Сада, када је скинут вео тајне који је покривао не само етрурско него и лидијско писмо, студенти ће моћи, служећи се мојим методом и алфабетским таблицама да прочитају лидијске споменике, доћи до правог сазнања ко су били Лиђани и до које су мере индоктринирали Латине.

Литература:

1. Ј . Деретић, исто, стр. 169-174
2. Mario Gattoni Celli, *Etruschi dalla Russia all'America*, Roma, 1968, p.13

ПОРЕКЛО ИМЕНА ЕТРУРЦИ, РАШАНИ И ТИРЕНЦИ

Ради бољег разумевања материјала и закључака који се излажу у овој расправи, треба у границама сазнања које проистиче из обрађивања досадањег материјала, приказати порекло или постанак горњих имена.

Моја се тумачења оснивају на подацима који се саопштавају у овој расправи и који проистичу из прочитаних и протумачених етрурских споменика који директно и непосредно давају грађу за постанак имена Рашани. Тако исто се обрађује и порекло имена Етрурци, које је истог значења као и име Рашани. За порекло и постанак имена Тиренци, даје се само хипотетична претпоставка која је друкчија од досадашњег усвојеног имена за знамените морепловце који су оставили своје име забележено у Тиренском Мору и острву Сардинији.

Ниједно од горе наведених имена није било измишљено од хронографа, само је зависило како су они та имена чули и записали, што се нарочито односи на грчке хронографе који су без изузетка неправилно записивали особито лична имена за она слова и гласове који се нису налазили у грчком језику и алфabetу. Из грчких сачуваних извора погрешно је пренашано у друге језике.

Реч РАСА из које је настала именица Раси, Рашани, Раца, налази се у свима словенским језицима са непромењивим значењем и истим језичним кореном. Исто тако као именица: *La RAZZA*, налази се у италијанско, језику, у немачком: *Die RASSE*, и у енглеском: *The RACE*.

Та реч или именица у свакој овде наведеној или ненаведеној језичној групи у којој се налази, означава: сој, расу т.ј. припадност једној одређеној расној групи европског белог човека.

Иако је реч раса, од времена када је изашла из ковнице језика белог човека у Подунављу, остала непромењена, њена је употреба овде само описног карактера. Она се односи само на првородне културне манифестације белог човека који се први пут у историји појављује у Подунављу.

Као што је речено у поглављу, Расељавање из Подунавља, племенске групе које су се одвајале од својих матичних положаја, носиле су собом рашанско име којим су се између се звали.

То је име оставило јасан траг у писаним њиховим споменицима у Италији, а на Балкану остало је до данас у именима река, места и крајева где су рашанска племена живела.

Докази о пореклу рашанског имена могу се поделити у две групе. У првој су докази који се налазе записани у текстовима њихових споменика, писани њиховим писмом и на њихову језику, а у другој су групи докази који су се сачували у географским и топографским називима.

Али најважнији споменици и сведоци рашанске подалпске цивилизације су многобројни градови у Северној Италији које су Рашани озидали и који и данас носе печат оног имена који су им они дали.

Писац и археолог конте Benedetto Giovannelli, по коме се зове један бакрени котлић са етрурским записом који се приказује у овој расправи, много се бавио и испитивао порекло Етрураца, за које он каже да им је право име Расена, Рецј, Резена, (1).

Његови су подаци јасно приказани и пуни разних обавештења. По њему Рашани су становали и живели у свима областима кроз које протиче река Пад или По по италијанском. Он се позива на римског историчара Ливија који о томе расправља, и који је дао повода да се успостави тако звана северна теорија о рашанском пореклу (2). Контраверзија о постанку и пореклу имена Етрурци није престајала да се расправља од империјалног римског доба све до данашњег.

У споменицима који су познати стручњацима, који су сада по први пут правилно прочитани и протумачени, рашанско се име изричито помиње, из чега се даде закључити да се не ради о неком непознатом народу или особама. Ми ћемо те споменике сада навести са њиховим оригиналним записима о рашанском имену.

У споменику Cippo di Perugia чија је садржина исписана каснијим етрурским начином изражавања, налази се уклесан у тврдом камену купопродајни уговор између двеју рашанским бољарских породица Велжина и Дабоња.

Ради потомака, да се неби заборавило, обе странке су записале уговорене погодбе које се односе за купљену и продату земљу, гробнице, како да се поступи при сахрани и шта да се уради са накитом покојника. То све има да се изврши по обичају и одредбама рашанским. Чак је предвиђено ко ће да чува тај камени документа. Ево тих неких навода:

" тѣстан бошћи лери тезншћи те ишће рашњешћи.." т.ј. да потврде башча обрађених трговано што се иште по рашанском..."

" е плту лару авлѣши велжина шћа рашнал клена..." т.ј. нека плате бољару суседу Велжина шта су рашанског колена..."

" ека велжина зорашћи жаура ђѣљу тесње рашне..." т.ј. ето ту Велжина узорних жарѣ да се ураде по обичају Рашана..(рашанском).

У споменику *La lamina di Magliano*, говори се о рашанском находишту за незакониту децу, па писац текста, говорећи о његовом претходнику који се старао за те "напуштене људске образѣ", да је он док је био жив, доносио здању-манастиру:

" несл ман ри вач лешћем т нукаси шури се ис теис евита у рас..." т.ј. доносио је манастиру за време младих вечери јање ту да се понуди Шури, ова јѣст божанска лишитељица живота у Рашана..."

Садржина споменика *Torre di San Manno*, коју је било веома тешко странцима да је разумеју, јер се креће око прастарог обичаја донашања жетвених дарова гробницама помрлих бољара који су ту сахрањени а који су "...чѣствал клен раши .." т.ј. славног кољена Рашана (рашанског).. То треба да уради свака породица која се брине за своје умрле претке. Тај се обичај и данас практикује у неким крајевима код Срба.

У каменој књици бољара Пуљенаша, чији се лик налази извајан на његову саркофагу, ту се налази кратак али веома јасан податак о Рашанима.

Бољар Пуљенаш био је промотер и оснивач тарквинијских витешких игара и натјѣцања на којима се окупљала омладина рашанских бољарских кућа да се натјѣче у разним спортским дисциплинама, или како стоји у каменој књици бољаревој:

" а нчн стич нежшћ рас акас ће креа лс тарчналж спо.." т.ј. да почну да се натјѣчу не жѣстећи

се рашански засеоци-крајеви који креирају (праве) игре тарквинијског спорта (збора).."

Исто тако у много коментарисаним златним плочицама из Pirgi,, које су биле до сада, што се тиче етрурског текста потпуно неправилно протумачене, налази се пасус где дародавац- поседник земље дарује је својим себрима који су се нашли на њој, каже дословно:

" туле рас наћ ћи ..." т.ј. овде Рашани да се рађају на овом месту.

У зборнику Corpus Inscriptionum Etruscarum налази се веома велики број записа који потичу са надгробних споменика. Обично се ради о бољарима и њиховим члановима породица. Умрлим бољарима су навађане и функције које су имали у животу. Тако у CIE, налазимо следеће речи :

....(5360) силаш межл рашћнал = силник међа рашанских..

....(5093) межлум рашћњеш клевс нстл = у међама рашанским рођен (колевачио се) и умро (нестао)...

....(5472) силаш рашћнал = силник рашански..

У ова три наведена примерка је јасно наглашен придев "рашански". Што се тиче именице "силаш", она је добро и данас позната, када се каже за неког да сила од човека, силовит, као и надимак дат цару Душану Немањићу- Силни. У лидијском споменику који се приказује у овој расправи, налази се назив у реченици: " За време Кумпилида силника лидијског.."

Али је остало веома много других имена која су везана за име Рашани. Та су имена давата местима, крајевима, рекама и планинама где су живели Рашани или Трачани, како су њихово име грчки писци погрешно чули и забележили, и тако је остало да унесе много непотребне забуне међу писце историје и друге научнике.

По Рашанима се назвала стара Рашка у Тракији на реци Марици, и она потоња Немањића више Скопља на реци Рашкој. Па и данас постоје у Тракији развалине града Рашке, и река Расја (доња) која утиче у Марицу. Стеван Немања био је велики жупан области која се звала Рашка, па је остало све до данас име месту које се налази на ушћу реке Рашке у Ибар.

Даље се налази река Раса у Истри, дуга преко 20 километара која се салева у Јадранско Море код Рашке Драге. Тако исто налази се у Словенији река-понорница Рашица,

Нема имена река, места и области из тог најстаријег времена, која би носила име трачанско, него само рашанско.

Напред наведена имена која се везују за име Рашана, истовремено су доказ, да Рашани или Трачани, како их грчки писци зову, нису никада потпуно напустили своју балканску постојбину поред свих мирних и присилних исељавања.

Што се тиче имена Етрурци, оно се спомиње и испитује још од империјалног доба.

Иако је у овој расправи навађано и наглашавано, да се у записима које оставили Рашани, налази само њихово име, а не Етурураца, ипак се овде више помиње име Етрурци него Рашани.

То је због тога што је име Етрурци унишло у историју и књижевност, па док се то научно не исправи, употребљавана су оба имена.

Употреба имена Етрурци уместо Рашани било је наметнуто од стране Римљана, јер су Римљани водили против Рашана ратове који су са прекидима трајали око два и по века, Свакако Рашани су стајали на путу њиховим освајачким плановима и амбицијама, па су увек где је то било могуће уништавали њихове писане споменике и деградирани рашанско наслеђе, чак и града који су Рашани основали и по коме су Римљани добили своје име.

Римљани су хтели по сваку цену да се за потомство приметне рашанско име, па су их прозвали Трусци, Тусци, из чега се изродило име Етрурци и Етурурци. За Римљане они су били труса или трса, то јест они Рашани који су увек надирани са севера, и били друкчији у свом карактеру од осталих староседелацких рашанских племена и пре и после оснутка града.

Именица трс и трса има у српском језику потпуно идентично значење као и именица раса. Међу западним српским наречјима она се употребљава у говору нарочито у Црној Гори и Старом Влаху.

Савремени српски песник и филозоф Матија Бећковић у својим књижевним радовима, приказујући говорно наречје Ровчана, Црна Гора, он употребљава израз трс или трса са значењем сој, раса (3).

У словеначком језику реч трс има исто значење као чокот од винове лозе. Реч лоза у српском и у другим словенским језицима претставља припадност једној лози, родној групи, племенској, народној и породичној грани.

Та се реч исто тако налази у лидијском споменику лидијским коњаницима Валкирима, који су пали у боју, па се за њих каже: "...балкирис ме им наш винк.!! т.ј. који су пали у боју имају име нашег вињака (лозе).

Сама чињеница да се реч трс задржала у словеначком језику све до данас, указује на могућност, да су је собом однела рашанска племена у централну Италију, и да је из те речи потекао данашњи назих за Тоскану или Тускану, која је рашанска база у том делу италског полуострва.

Не треба стога искључити могућност да су се Рашани служили том речи у истом смислу и значењу као и са речи раса, али у својим споменицима они је нису нигде записали. Записивали су је писци римских хроника, за које је реч трса, или турса имала дерогативни појам и значење. Осииони Римљани када су разорили етрурски град Веји и продавали у робље заробљено становништво, римски плебс је викао : "...Сарди су на продаји..."

Саму реч трс или трса, могли су собом понети подунавска племена која су се населила у западну Малу Азију, па се та реч нашла записана и на егишатским споменицима из тринаестог века пре хр.ере као трс, турса, за плаћенике који су дошли преко мора.

Вероватно даљим читањем и тумачењем лидијских, ликијских и других споменика, моће се дати и одговор дали су поред северних Рашана имали у свом говору исту реч Лиђани, Личани и други малоазијски исељеници у Италији, како то наговештава египатски запис

Грчки писци који су неправилно бележили сваку негрчку реч за лична имена, нарочито за она слова која нису имала гласовне вредности у грчком алфabetу, могли су реч трс и трса чути на Пелопонезу где су живела рашанска племена која пристизавала из Подунавља. Исто тако они су ту реч могли да чују у Малој Азији у време када се није чуо грчки језик или је грчким писцима та реч означавала народ, па је за њих имала то обележје.

Објашњавајући постанак и порекло имена Рашани и Етрурци, остало је још да се објасни порекло и постанак имена Тиренци, нарочито због тога, што је око тога имена било и остало доста забуне и замењивања са именима Тусци, Трусци и Етрурци.

Име Тирени или Тиренци јавља се врло рано. Песник Хомер их је опевао као пирате. О њиховим пиратским подвизима говори једно старо предање сачувамо на острву Самосу. Оно каже, да су становници Аргоса (Пелопонез), пристали да исплате тиренским гусарима новчану награду ако успеју да украду кип богиње Хере из њеног светишта на отоку Самосу и донесу га у Аргос, који се исто тако сматрао завичајем те богиње.

Према свим досадањим испитивањима и налазима може се закључити, да су прве групе исељеника из Мале Азије упућивале из поморских места која су припадала Лидији са главним градом Сардом. Због тога су они и били називани Лиђанима и Сардима. Али исто тако они су били називати Тиренци или Тирени и по њима је добило свој назив Тиренско Море које је било у зони њихових поморских операција које су биле управљане са острва Сардиније.

Да су се они у самом почетку звали Сарди, Сардињани, то сведоче многа места у Сарнији којој су они дали своје име. О томе даје исцрпне податке професор Massimo Pittao, са Универзитета Сасари, Сардинија, у свом раду (4). По налазима и мишљењу професора Питао, групе које су стизале бродовима, најпре су се искрцавале у Сардинију и затим прелазиле на италско полуострво. Он каже на стр. 109, да су први таласи емиграната из Лидије на путу за Сардинију, могле имати почетак у петнаестом или четрнаестом веку пре хр.ере, и да она епизода о којој говори Херодот (5), десила се у дванаестом веку. Тако исто он налази да је прелаз тиренских група са Сардиније у Италију почео тек у деветом веку пре хр.ере.

Али исто тако они су били називати Тиренци и Тирени и то име давало је основа многим претпоставкама одакле је то име потекло и зашто је потекло.

Као што је наведено на самом почетку овог поглавља, моја претпоставка о пореклу њихова имена је исто тако хипотетична као и друге, с том разликом

што је моје извођење потекло из језика којим су говорили Сарди. Тај је мој налаз коинцидентан са начином на који су исењеници, када су се искрцали на каменито острво Сардинију, зидали своје настанбе.

Досењеници из Лидије и из других области које су Сардињани превозили својим лађама, служили су се за зидање њихових кућа, готовим материјалом који су налазили на лицу места. То су биле камене плоче којих је препун јужни део Италије и Сардинија. Те су њихове настанбе архитектонски биле налик на оне који се још данас виде у Алберобело у Пуљама, Италија познати под именом трули, или италијански: trulli.

У ствари њихов изглед потпуно наличи на пчелиње кошнице које су оплетене од прућа и облепљене балегом. У српском језику то су познате ТРНКЕ.

Грчки писци и у овом случају, нису могли изговорити правилно ту реч, па су јој ради лакшег изговора додали по једно слово И, иза слова т,н, па је тако од речи трнка, постала ТИРИНКА.

Наравно да ће се реч трнка, ако је моја претпоставка тачна, наћи у непрочитаним лидијским споменицима.

Литература:

1. Conte Benedetto Giovanelli, Una iscrizione Rezio-Etrusca, Trento 1844,
2. Titus Livie, Историја Рима
3. Матија Бећковић, Рече ми један чоек, Београд, Просвета (шесто издање) 1977 *
4. Massimo Pitau, La lingua dei Sardi Nuragici e degli Etruschi, Editrice Dessi, Sassari, Sardinia, Italia, 1981,
5. Herodot, Историја

* Поред израза трса= корен, сој, Бећковић наводи још следеће изразе: трага=порекло; ћок= порекло, лоза; фис= пореколо, сој;

КРИТСКО ПОРЕКЛО АЛФАБЕТА

За ову расправу је од посебне важности проучавање материјала који се односи на критску писменост, јер се на Криту, по први пут појавили сликописни знаци из којих ће се поступно и временом да развије први алфабет европског белог човека.

Насељавање острва Крита вршено је у исто доба, када су подунавска племена, спуштајући се преко Балканског Полуострва, почела да насељавају западни део Мале Азије и отоке по Јегејском Мору.

Према Херодоту, они су на Криту затекли неке староседеоце, којих није било много и који о себи нису оставили никаквог трага, јер све оно што је до данас нађено на Криту сведочи само о подунавској цивилизацији које нам саопштавају многобројни сликописни знаци.

Захваљајући свом географском положају, који га је штитио од непријатељских напада са мора, на Криту је могла у миру и радиности да се развја донесена из Подунавља култура и цивилизација.

Крићани су били велики неимари. Они су подизали градове и луке, међу којима је најглавнији био град и поморска лука Кнос, или Кносос, како га Грци зову. Ту је било седиште крићанских управљача који су сви носили име Мино. Као вешти бродоградитељи Крићани су крадили бродове, који су, како каже хронолог, били опремљени за све поморске путе и потребе. Њихова ратна морнарица била је заштитник слободне трговине и слободне размене добара са свима суседима. То је позната крићанска таласократија, која је омогућила Криту да постане центар и расадник цивилизације коју је стварао бели човек.

Иначе, у много чему другом, Крићани су били изнад доба у коме су тада живели други народи у другим крајевима до тада познатог света. Они су све своје односе заснивали на слободи, која је претстављала једну од њихових главних одлика и врлина. За разлику од осталих народа, њихове су жене биле равноправне са мушкарцима. Робовања није било, а ратни заробљеници су били поштеђени од робског положаја. Њихова је вера била усредсређена на обожавање богиње-матере Кеве. Исто тако у њиховој митологији, бик је

играо велику улогу што се види са њихових фресака.

Златно доба Миновог Крита трајало је око 500 година, све док није, пред 3500 година, страшни земљотрес прогутао северно суседно острво Сантиринију. Велики морски таласи, као последица земљотреса, потпуно су опустошили Крит, па је тако у пуном јеку развитка разорена најранија цивилизација белог човека.

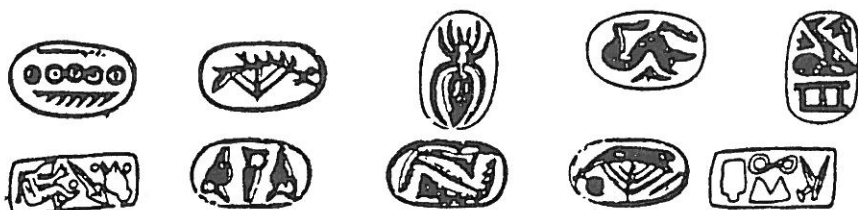
Али оно што је било од најглавнијег значаја као производ критске цивилизације, било је постанак писмености белог човека, јер је на острву Криту извршен продор у тајну. Ту јест врцнула искра која је запалила и осветлила свет, јер је на Криту започело сликовно писмо као један међу првим медијум комуникације међу људима.

Када је Хајнрих Шлиман (Heinrich Schliemann), приликом откопавања и разгртања земље на месту где је некада постојала стара Троја у Малој Азији, нашао много камених облутака и комада грнчарије исписане чудним знацима, он је закључио да је морала постојати, негде у областима Јегејског Мора цивилизација, која је то предала Троји. Он је та ископавања вршио у другој половини прошлог века, па је тек касније сазнао да је та прастара цивилизација заиста постојала на острву Криту (1).

Богати енглески бизнисмен Џон Ивенс (John Evans), који је био пасионирани аматер археолог, посветио је добар део свог живота и материјалних средстава археолошким налазиштима. Тако исто он је проучавао историју старих народа и њихових цивилизација, па је био веома заинтересован налазима и закључцима Шлимана.

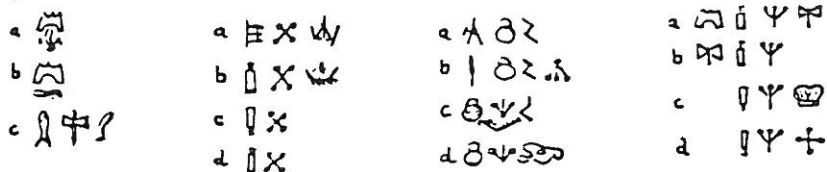
На помисао да је острво Крит могло да буде средиште једне од тих старих цивилизација, потстакла га је једна необична случајност. За време његова боравка у Атини, Грчка, 1893 године, он је у некој антикварници открио неке амајлије од камених облутака, исписане необичним знацима. Он је сазнао да их носе жене, да би као мајке имале више млека да доје децу. Њему се наметала мисао да ти знаци потичу са острва Крита, а не са Пелопонеза, како су му неки говорили. Због тога се упутио на Крит, и одмах почео са ископавањима и разгртањима земље на местима за која се знало да крију рушевине старих градина. Први налази су га охрабрили, јер је нашао много плочица од печене глине и камених облутака који су били исписани шарама и чудним знацима сличним оним које је нашао у Атини.

Ти су знаци изгледали овако:

Када су Ивенсови налази били објављени, они су побудили пажњу целог културног света, јер је тиме била доказана ранија претпоставка о острву Криту као центру једне исчезле цивилизације за којом се трагало, али све до Ивенсова открића није било потврде. Са овим открићем, Џан Ивенс је ударио темеље научној грани истраживања крићанске цивилизације. Та је научна грана данас позната као критологија, а научници који раде на том научном пољу, зову се критолози.

Касније су исто тако нађение многобројне глинене плочице исписане сликовним знацима. Главни налази су откривени на Пелопонезу у местима Пилошу и Микени. Ти су нађени записи изгледали овако:

Неки од тих знакова били су веома налик на оне који су нађени на острву Криту, па се је дошло до закључка, да су се техником писања сликовним знацима у комуникацији, служили поред Крићана и остали суседни народи. О томе је дао опширан приказ у својој расправи Јошуа Вхатмоут (Joshua Whatmough), (2).

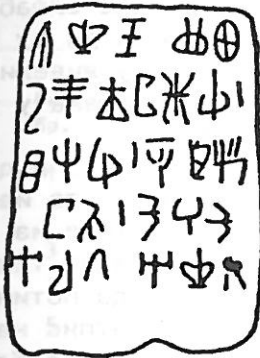
Вероватно би се цео процес испитивања сличних сликописних знакова и завршио у границама дотадањих налаза, али је нађен неки други начин писања или знаци.

Они су били исписани на плочама у правој линији као раставним знацима, по чему им је дат назив у науци као линеарни начин писања.

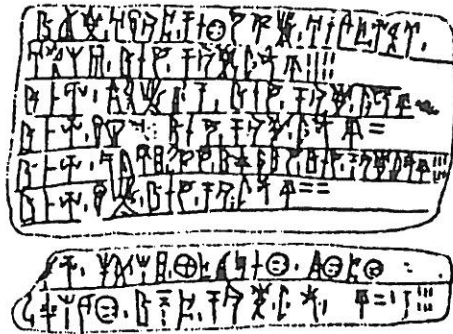
Те су плоче касније добиле назив Линеар А, и Линеар Б. Линеар А је мао 85 знакова, и нађен је једној страни острва Крита, а Линеар Б је имао 73 знака и нађен је на ископинама у Кносу. У науци се под и меном "Критски скрипт" подразумевају оба линеара, у колико није друкчије наглашено.

Линеарни знаци на плочицама:

А.

Б.

Научници критолози који су изучавали и још увек раде на одгонетању нађених линеарних записа, утврдили су, да се писменост на Криту развијала постепено и да су први знаци те писмености били донети са стране. О томе постоји велика литература, нарочито од времена када је улогу и рад Џона Ивенса преузео његов талентовани син Артур.

Артур Ивенс (Arthur Evans) написао је доста књига и расправа о својим налазима на острву Криту, и најглавнији део је изложио у свом капиталном делу Скрипта Миноа (*Scripta Minoa*). Његови се радови још увек проучавају који треба да потврде његове концепте о постанку критске писмености.

Оба Ивенса, и отац и син, имали су јасну претставу о томе, да је Крит био праизвор писмености и инспирација за сваку другу врсту писмености у Малој Азији, нарочито на оном делу који је био упливна сфера Феничана са којима су Крићани били у сталним додирима. Даље, да је Крит био сведок једне културе која је потстицала и друге који су од њих примали писменост, да стварају и развијају своју према могућностима и потребама.

Због Артурових јасно наглашаваних ставова да Феничански алфабет није био семитског порекла, он није био популаран, као нити његове идеје међу лингвистима, који су заузимали противан став и који су тврдили да је Феничански алфабет донет у Грчку негде у време Тројанског рата. Његови противници су нарочито подвлачили необичну сличност грчких слова са словима споменика који су нађени у Библосу (3).

Присталице семитског порекла алфабета кажу, да се у том алфabetу распознају само конзонанти, а вокале треба да дода онај који чита. Даље, да је највећи допринос Грка уметности писања био у додавању вокала томе алфabetу.

До данас је најраширеније мишљење да су алфabet измислили северни Семити и то они који су живели у Сирији и Палестини. Постанак тог алфабета се ставља у половину другог миленијума пре хришанске ере.

Писмо које је нађено у Библосу има 5 редова и његова се садржина односи на краља Сапхтбала, те иако се не може доказати, сматра се да тај натпис потиче из доба 17-ог века пре хр.ере. Друга два натписа оваког типа нађена су на саркофагу краља Хирама који могу да потичу из 12-ог века пре хр.ере. Тако исто је значајан натпис на каменој плочи који је нађен 1868 године у Синају у Моабској пустињи, познат под именом као плоча Месха или Меша. Сматра се да је натпис на тој моабској плочи могао да буде исписан 850 године пре хр.ере.

Алфabetи који се могу саставити из поменутих натписа, имају као и сви семитски алфabetи, северни или јужни 22 слова, и то само конзонанте. Вокала нема писаних у семитском писму на начин како се исти налазе у европским алфabetима. Вокали се налазе у саставу својих конзонаната са гласовном вредности које име даје лице које их чита.

Још од времена налаза сликописних знакова на острву Криту, настала је полемика међу научницима на постављено питање, какав је однос био у другом миленију пре хр.ере. између египатског начина писања и других народа који су се у свом писменом изражавању служили сликовним знацима. Научници који су изучавали сликовне знаке Крита, Микене и Пилоша, и упоређивали их са египатским хијероглифним знацима, нису нашли многе критске сликописне знаке међу њима. По истим научницима главна особина критског сликописног изражавања је у томе, што у критском сликопису фигуре живих бића су претстављене са леђима окренутим читаоцу, а у египатским хијероглифима су окренуте лицем ономе ко их чита.

У наредној упоредној табели етрурска слова су узета из табелице Марсилијана; српске ћирилице из Рјечника српског језика Вука Ст. Караџића; грчка слова из конвенционалног грчког алфабета. Слова-знаци семитског алфабета припадају северном семитском према знацима са моабске плоче и јеврејским називима.

Исторично
слово
-95-

Ред. бр.	Етрурско слово	Гласовна вредност у српској	Семитско слово	Грчко слово	
1	Α	А	Ⲁ (алепах)	Α (алфа)	Семитски глас: а (грлено),
2	Β	Б	Ⲃ (бетх)	- -	" " : b
3	Γ	Г	Ⲅ (гимел)	Γ (гама),	" " : g
4	Δ	Д	Ⲇ (далетх)	Δ (делта),	" " : d
5	Ε	Е	Ⲉ (хе)	Ε (псилен),	" " : h
6	Ϝ	В	Ⲏ (вав)	Β (вита),	" " : w
7	Ι	З	Ⲙ (заин)	Ζ (зета),	" " : z
8	Ϟ	Ћ	Ⲑ (хетх)	Η (ита),	" " : h (мукло)
9	Ϡ	Ж	Ⲓ (тетх)	Θ (тхита),	" " : th
10	Ι	И	Ⲕ (Јодх)	Ι (уота),	" " : j
11	Ϙ	К	Ⲗ (капп)	Κ (каппа),	" " : k
12	ϙ	Л	Ⲙ (ламдх)	Λ (ламбтха),	" " : l
13	ϛ	М	Ⲛ (мем)	Μ (ми),	" " : m
14	Ϝ	Н	Ⲝ (нун)	Ν (ни),	" " : n
15	Ϟ	СТ,ШТ	- -	- -	- -
16	Ο	О	Ⲟ (ајин)	Ο (микрон),	Семитски знак: o
17	Π	П	Ⲡ (пе)	Π (пи),	" " : p
18	Μ	Ш,ШЋ,ШЧ	- -	- -	- -
19	Ϟ	КЈ,Ћ	Ⲣ (копх)	- -	Семитски глас: q
20	Ρ	Р	Ⲥ (реш)	Ρ (ро),	" " : r
21	Σ	С	Ⲙ (шин)	Σ (сигма),	" " : sh
22	Τ	ТЈ(Ћ)	- -	- -	- -
23	Υ	У	- -	- -	- -
24	Χ	Т	Ⲙ (тав)	Χ (тау)	Семитски знак: t
25	Φ	Ф	- -	Φ (фи)	- -
26	Υ	Ч(Ц)	- -	- -	- -

Иако етрурски знак (бр.8) наличи на семитски знак (хетх), постоји међу њима потпуно различита гласовна вредност. У српској гласовној скали етрурски знак , претставља гласовну вредност слова Ћ, док у семитској знак , изражава мукло Н (писано латиницом)

Тако исто етрурски знак (бр.9), изражава глас Ж у српској гласовној скали, а у семитској знак , има гласовну вредност ТН (латиницом).

Етрурски знак (бр.15), који има гласовну вредност СТ, ШТ у речима, али не и у азбуци, не налази се у семитском алфabetу.

Али семитски знак (саметх) који има у семитском алфabetу гласовну вредност S (латиницом), налази веома сличне знаке у свима писаним етрурским, лидијским и ликијским писаним споменицима. Они изражавају гласовну вредност СТ и ШТ о чему је више расправљено у наставку овог поглавља.

Што се тиче семитског знака (саде), који има гласовну вредност SH (Ш ћирилицом), иако се налази међу критским и пилошким сликописним знацима, он се не налази у етрурском алфabetу. Постоји једна могућност, да тај знак писан као: , могао је спајањем дати знаке: , који имају у етрурском гласовну вредност Ш, ШЋ, ШЧ (бр. 18).

То су само неке напомене које до данас нису могле бити узете у расправљање, јер су били неправилно читани етрурски знаци који имају графичку сличност са неким знацима семитског алфабета. То се разликовање исто тако протеже и на одговарајућа слична слова из грчког алфабета.

На страни 92 Скрипта Миноа (Scripta Minoa) Ивенс је приказао доњу таблицу у којој се налазе поредана слова и знаци: латинског алфабета, и за свако латинско слово он наводи одговарајући знак:

- критског пиктографа,
- феничански пиктографски знак,
- семитски пиктографски знак.

Та таблица изгледа овако:

Када је Артур Ивенс састављао ову таблицу, он каже за знаке који су му за то послужили, он је нашао у забиљешкама његова оца. По његову тврђењу његов је отац те знаке идвојио и обрадио на 30 године пре него су биле нађене плоче Линеара А и Б. Артур даље каже, да све што је он учинио, он их је поредао по латиничном алфабетском реду, Он исто тако каже да је овај његов рад хипотетичан и једини му је био циљ да прикаже да су критск сликописни знаци могли да утичу на оформирање феничанске писмености.

Ова Ивенсова упоредна таблица била ми је од највеће помоћи да откријем преко критских сликописних знакова које он приказује гласовну вредност оних знакова који су се налазили у етрурском писму, али им је давата погрешна гласовна вредност.

У његовој табlici знаку , он даје гласовну вредност латиничког слова H, уместо ћириличног слова и гласа Ћ или Ђ;

Знаку: , он не даје никакву гласовну вредност, него му даје број 9. Тај знак јасно претставља оцрт змије, или жмије по пољском, која се савила у колут. Гласовна вредност тога знака је ћирилично Ж;

Знаку: , он даје само ознаку I, али му не даје никакву гласовну вредност. Његова права гласовна вредност у српској говорној скали: СТ или ШТ;

Ивенсов знак: , за који он није имао назив слова у латинском, и који он назива Tsade, које је у ствари семитски назив за тај знак. По моме мишљењу није искључено да много употребљавани етрурски знаци као : , који имају гласовну вредност: Ш, ШЧ и ШЋ, могу бити састављени од два знака: , који су спојени. Знак , налази се међу критским сликописним знацима.

Пошто се у овом поглављу расправља о пореклу алфавета, било је потребно због графичке сличности семитских, грчких и етрурских слова у дотичним алфабетима, да се све прикаже у једној прегледној упоредној табlici.

Све док није било правилно прочитано свако слово у етрурским алфабетима помоћу ћириличне гласовне вредности, није било могуће доказати критско порекло етрурског, лидијског, ликијског и ћириличног алфавета.

Из наредне упоредне табlice, може се одмах да уочи веома упадна сличност за највећи део слова: семитског, грчког и етрурског алфавета. Али исто тако је упадна разлика у гласовној вредности између једног дела семитског и грчког алфавета у упоређењу са гласовбом вредношћу етрурских слова.

Те примећене разлике пружају отворену могућност да се расправе и да се испита вероватноћа, да су северни Семити, или јужни, били ти који су свој алфавет обликовали служећи се словима малоазијске србичке писмености, узимајући из исте само оне знаке који су најбоље одговарали њиховој гласовно-језичној употреби. То што је речено за семитски алфавет, може се без икаквог изузетка протегнути и на обликовање грчког алфавета.

Дешифровање двају или више система писања откривених на Криту није до данас успело. Ти системи писања требали су да посведоче постојање замишљене пре грчке културе на острву Криту.

То се није могло да докаже јер Грка као етничке националне јединице или народа није тада било. Најзначајнији је доказ то, што се грчки алфавет није обликовао угледањем на критске сликописне знаке као што је то случај са малоазијском писменошћу из које је потекло поред етрурског писма и ћирилице и писмо руна.

Иако је свако слово у сва три наведена писма примљено из малоазијских србичких културних центара као уређен систем писања, свако слово у сва та три писма, носи знаке критског сликописа из кога су постала.

Наравно, као и у етрурском случају, исто тако у лидијском и ликијском случају није се никада обраћала пажња на ниједан словенски језик, а најмање се тражила помоћ од Константина Филозофа и његове ћирилице.

То исто вреди и за писмена која су нађена на острву Кипру чији графички знаци потсећају на критске и за које се до данас није могла да утврди гласовна вредност.

У наредним страницама ја сам полушао да свако слово етрурског алфавета прикажем у његову повоју и развиту из критских сликописних знакова, давајући истовремено завршне облике за свако слово данашње ћирилице и реформираног римског писма званог латиница.

Литература:

1. Heinrich Schliemann, *Ilios-Trojans*, Arno Press, New York, 1976
2. Joshua Whatmough, *Pre-Italic Dialects*, Cambridge, 1933
3. B.L. Ullman, *Ancient Writing and its influence*, Cooper Square Publisher, Inc. New York 1963

Кратка напомена

Овде приказна упоредна таблица у ствари је први покушај да се знацима критског и пилошког сликописа даде једна одређена акрофонска вредност.

И ако је овај покушај непотпун, он ми је послужио да утврдим гласовну вредност помињаних више пута у овој расправи оних знакова-слова етрурског писма који су до сада били неправилно читани.

У наставку овог поглавља приказани су само неки сликовни знаци из којих се развио словни начин писања у малоазијским србичким државама који је дошао до нас сачуван у трима главним гранама свога развитка: етрурском, ћириличном и писму руна.

Приказани знаци руна у овој табlici узети су по чисто графичкој сличности са етрурским и ћириличним писменима. Стога им је, по тој линији и дата гласовна вредност и за она слова која су постојала у том алфabetу пре римске окупације централне Европе и нордијских земаља. Зато је неопходно потребно даље истраживање, нарочито за покушаје да се пренашањем слова руна на слова до сада непрочитаних етрурских, лидијских, ликијских и фригијских писаних текстова иста правилно прочитају и разуме њихова садржина. Тиме би истовремено била потврђена претпоставка о заједночком првобитном језику свих европских народа.

Мени је жао што морам да бацам сумњу на приказане радове научника који су обрађивали критско линеарно писмо. Оно не може добити потврду да је правилно прочитано све док не буде у истраживању употребљено, поред постојећих језика и употреба једног од словенских језика, у првом реду српског чијим речима обилује тако звани грчки архаички језик.

Редни (број)	Тумачење сликовног знака српским и другим језицима	Критски сликопис и идеограм	Етрурски писмени знаци-слова	Знаци и гласови у:		
				Латин- лици	писму рума	лати- ници
1	агатто, агаке = плуг, орати aquila = орао (италијански) Боравиште, бан, бановање, баној = стан, становати (алб.)	☞ ☞ ☞ ☞ ☞	Α, Α, Α, Α, Δ	Α	Α, Ρ	Α
2	глежање, градити, грабање, итал. gomito, gamba = колено, нога дом, дворца, дошо, доша, италијански евенка (гоозд), егије (костур лађе),	Α, Β, Ε, Σ, Β, Ε	Β Β Β Β	Β	Β, Β	Β
3	врата, вино, ват, ватане, воба,	☞ ☞ ☞ ☞	Γ, Γ, <, >	Γ	Γ, Υ	Γ
4	змија	⊙ ⊙ Δ ⊗ ⊙	⊙ ⊙ ⊙	Δ	⊗ ⊙	Δ
5	бенеер = бенеер	⊙ ☞ ☞ ☞ ☞ ☞	Ξ Β Ξ Ξ	Ξ	Α, Ρ	Ξ
6	чија (пољски), мрвањ, муга, шар, шарко (сунце)	☞ ☞ ☞ ☞ ☞	⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙	Ж	Ж, Ж, Ж	—
7	игла, шпильна	— ☞ ☞ ☞	—	И	—	И
8	кључа, кључ, кесер, клампа чула (чаха),	☞ ☞ ☞ ☞ ☞	⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙	Ж	Ж, Ж, Ж	—
9	лакат, лествице, луна (месец) лист,	☞ ☞ ☞ ☞ ☞	⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙	Ж	Ж, Ж, Ж	—
10	море	☞ ☞ ☞ ☞ ☞	⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙	Ж	Ж, Ж, Ж	—
11	нога, чива	☞ ☞ ☞ ☞ ☞	⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙	Ж	Ж, Ж, Ж	—
12	стабло, стабаника	☞ ☞ ☞ ☞ ☞	⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙	Ж	Ж, Ж, Ж	—
13	очо, збрве	☞ ☞ ☞ ☞ ☞	⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙	Ж	Ж, Ж, Ж	—
14	пролаз, порта (итал. portone), поаклача, панта	☞ ☞ ☞ ☞ ☞	⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙	Ж	Ж, Ж, Ж	—
15	шега, тестера са дрвама на обе стране, segege (ит.) ћела (глава), чекрлија = престлица, ливерница, ратници, раванин, рало, рукатка,	☞ ☞ ☞ ☞ ☞	⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙	Ж	Ж, Ж, Ж	—
16	зекрепта = змија (итал.) смук сол, светло, сјечка, спома туг, таугва, тег (alb.) = бик, тулица, трчања	☞ ☞ ☞ ☞ ☞	⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙	Ж	Ж, Ж, Ж	—
17	удица, утрина, убао	☞ ☞ ☞ ☞ ☞	⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙	Ж	Ж, Ж, Ж	—
18	тоуп, траг, трча	☞ ☞ ☞ ☞ ☞	⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙	Ж	Ж, Ж, Ж	—
19	вечко, зрчка	☞ ☞ ☞ ☞ ☞	⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙	Ж	Ж, Ж, Ж	—
20	чучање, чокот, чукња, цедило, цвет	☞ ☞ ☞ ☞ ☞	⊙ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙	Ж	Ж, Ж, Ж	—
21						
22						
23						
24						
25						
26						

А

У критском сликопису претстављен је оцртом плуга, бр. 1 и 2. Италијански: aratro = плуг; arare = орати.

Бр.3 претсравља оцрт орла у лету, као и знаци бр. 4 и 5. У италијанском: aquila = орао.

Сви остали знаци од броја 6-12, поред других нађених и исписаних на споменицима, нарочито на северном делу Италије, јасно претстављају оцрте самогласника А, који знак од свог постанка па до данас није у писању претрпео никакве нарочите промене. У свим етрурским алфабетима, оно је прво слово, одакле је прешло у латинско писмо.

У лидијском писму налази се писано као: **Α**, а у ликијском као: **Α**.

У свим словенским ћириличним азбукама такође се пише истим знаком и увек има исту гласовну вредност, те се потпуно подудара за етрурским знацима.

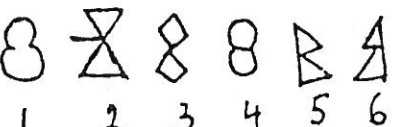
У другој словенској азбуци-глагољници, знак за глас А, претстављен је оцртом орла који је раширио крила у лету, који изгледа овако: **Т**, што није тешко препознати. Састављач глагољице, који је по моме мишљењу могао бити Јероним Стридонски, морао је имати јак разлог да усвоји оцрт орла раширених крила, а не бика званог Апис, кога имена није било у материјем језику Јеронимову.

Знак који претставља изврнуту главу бика, нађен је 1923 године у ископинама старог града Библоса (Гебел у св. Писму) у Сирији у гробници краља Месха или Меша. Исто тако налази се и у натпису који је нађен на полуострву Синају.

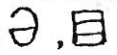
Веома је могуће да су га Феничани усвојили из критског сликописа и изговарали га као мукло ХА (ћирилицом). Грци су могли да га пренесу у свој алфавет одбацивши конзонант Х, те је остао само глас А.

Феничани су му дали име "алепх" и, према британским енциклопедијама, они су га примили од Египћана који су за тај знак имали назив Апис.

I - Б ЋИРИЛИЧНО

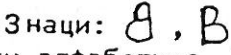

II - В ЛАТИНИЧНО

У критском сликопису под I, знаци од 1-3, претстављају оцрт зграде у којој се живи.

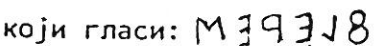
У критском Линеару А и Б то исто претстављају знаци бр. 4 и 5. У феничанском писму слово Б-В налазе се претстављено знацима: , и Феничани су му дали име "бетх" што значи-кућа. У албанском језику реч бану значи становати. У српском језику одговара израз као бања, боравиште, бановати и слични томе изрази.

У критском и пилошком сликопису знак под II, бр. 1 претставља оцрт за хлеб - "бипа" или бундева; знак бр.2 претставља секиру која је имала оштрице на обе стране и са којом се ишло у бој. Њено је познато име "балта" која се реч налази забележена у споменику Ћипо ди Перуђа и на спомен плочи ратнику из Веле или Беле Луке (погрешно читано као Фелуске).

На етрурским споменицима знаци: (бр.4,5, 6) имали су истоветну гласовну вредност.

Знаци: , налазе се на другом месту у свим етрурским алфабетима. У ликијском писму тај је знак забележен као: , а у лидијском као: .

У областима у којима су живела рашанска племена Умбра и Оски, налази се заступљен знацима под II као , што је доводило до велике забуне истраживаче јер су их читали као грчко Ф.

Тако исто добро познати рашански израз који је редовно записиван на заветним статуама и предметима који гласи: = блерешћи или боле рећи, био је до

сада читан као "флереш" и наравно да се није знало шта значи па је проглашен за неку магичну реч. У поглављу Особине етрурског писма и језика дат је о томе опширнији приказ.

У лидијском писму које је меродавно за сву малоазијску писменост, налазе се оба знака: В и 8, која су имала исту гласовну вредност. Лидијски знак: 8, истраживачи су увек читали као "ф", па је тако тај начин изговора пренет и на етрурски знак: 8.

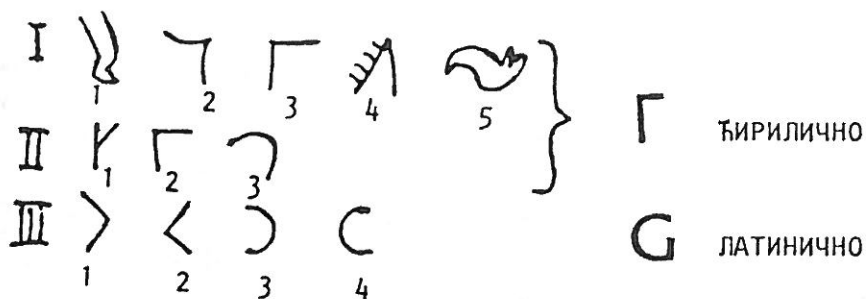
Овај знак јасно указује на наведену примедбу у овој расправи, да Етрурци нису могли да приме писменост од Грка, него је евентуално било обратно.

Грци немају у свом алфабету словне знакове за Б (ћирилично): нити имају глас за тај знак у свом језику. Они етрурске знаке: В, 8, изговарају као "вита" и под тим изговором унишао је у њихов алфабет. То је само назив за слово али нема никакве везе са критским оцртом за тај знак.

Тако се и могло да деси да су неки научници сматрали да је знак: 8, улез у етрурски алфабет пошто га Грци нису имали у свом алфабету.

Тако исто је погрешно тврђење писаца и научника да је знак: Ө потекао од знака: FӨ или FА, који је наводно прочитан на Пренестинској златној копчи, и који је касније приказан само као: F, а знак: Ө био испуштен у писању.

Моје читање и тумачење кратког текста са те златне копче, које се приказује у овом раду, исправиће ту као и многе друге грешке учињене приликом неправилног читања тога знака.

У критском и пилошком сликопису под I, нацрти бр. 1, 2 и 5 претстарвљају у италијанском: *gamba* = нога; *gomito* = глежањ; *gallina* = кокош или гуска; бр. 3 претставља грађевински квадрат = *quadro* у италијанском језику. Како су у етрурском знаци под III замењивали глас "Г" то се квадрат могао да чита као "гвадрат" од глагола *guardare* = мерити, пазити. Знак бр. 4 претставља грабље.

Знаци под II бр. 1-3 имају назив *gapsio* или ганац у западном наречју.

У алфabetској таблци Марсилијана, знак који се налази на трећем месту (са десна улево) претставља оцрт за слово "Г" у ћирилици, а у осталим етрурским алфabetима налази се на истом месту као оцрт латинског слова "C".

Како су у писаним етрурским споменицима слова под III од 1-4 могла да замењују и друге гласове као: Ц, К, Ћ, Ч, то је било веома тешко разазнати који се глас крије под којим знаком, па се тако једино помоћу читања на глас једне речи могло утврдити њено значење. Због тога је неопходно познавање старословенских и савремених облика готово у свима словенским говорним језицима.

Како су знаци под III, од 1-4 били самостални, у каснијем обликовању латинског и италијанског писма за гласове који су увек постојали као: Ћ, Ч, Ѓ (у ћирилици) морали су се употребити вокали: "e", "i" да би се добила жељена гласовна вредност.

Случај читања једног знака-слова који може да замењује више гласова, веома је редовна појава у етрурским писаним споменицима. Она се најбоље изражава у познатом споменику *Cippo di Perugia* у следећим речима:

1. \sqrt{VD} = кољ; $AVVD$ = кона (докона); \sqrt{ID} = конал; $IV\sqrt{D}$ = клен, колена. У свим тим речима и другим које нису наведене, увек је изговаран као "к";

2. ID = ћи, италијански прилог за место, овде или онде, треба да се изговара као ћ;

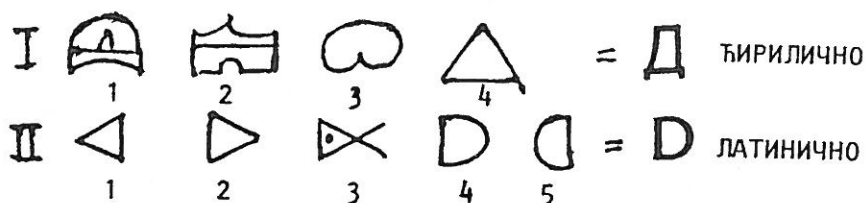
3. \sqrt{VAD} = гару, загарити, записати, изговара се као Г;

4. $AV\sqrt{D}$ = цена, која је погођена, изговара се као Ц;

5. \sqrt{ID} = чие, чије, изговара се као Ч.

Споменик *Cippo di Perugia* (Уговор на камену) писан је у каснијем добу када је етрурска писменост била доста развијена. У свим ранијим споменицима постоје и регуларни знаци за све горе поменуте гласовне вредности. Они се налазе у етрурским алфабетима поред писаних споменика.

То исто вреди и за ликијско и лидијско писмо у којима постоје знаци: \sqrt{K} , \sqrt{Y} за слово "г".

Из критског сликописа знаци под II, бр. 1-3 прешли су феничанско писмо, где су добили назив "далетх", што треба да значи врата-крило на шатору. Грци су у свом алфabetу за исти знак усвојили име "делта", који се назив употребљава као синоним за развођена ушћа река као што је Нил, па се стога и мислило да је тај знак египатског порекла.

У Ивенсовој табlici знак , даје утисак да се он односи на место за становање, коме знаку даје латинско слово D, што би одговарало именици као: двор, дом, латински: domus, domicilio у италијанском језику.

Уочљиво је свакако то, да слово Д, у ћириличним азбукама налик на оцрте у I, бр. 1 и 2, као и на 4.

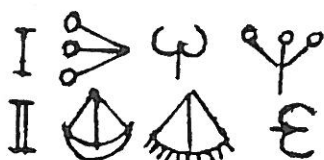
Овај конзонант није био увек писан у етрурским споменицима, нарочито на почетку речи, па како је веома гласовно близак конзонанту Т, то га је исти у писању често пута замењивао. Нешто више о томе је речено у поглављу Особине етрурског писма и језика.

У етрурским споменицима био је писан различитим знацима као што се наводи у II, од бр. 1-5

У ликијском писму се налази записан као , а у лидијском као .

E

По мојим налазима постоји више критских и пилошких знакова за вокал "E", тако:

у Ленеару Б, знаци могу да претстављају киту грожђа која се зове евењка, ВСК 158, по перзијском евенак. Тако исто може да означаје егије, т.ј. ребра лађе ВСК 158.

У свим етрурским споменицима који су до данас нађени и прочитани вокал E појављује се у разним облицима ка: \exists , E, \exists , F, али задржавајући увек своју гласовну вредност. Иако му је гласовна вредност остала непромењена, у писању вокал E имао је разнолике примене од којих су неке споменуте у поглављу Особине етрурског језика и писма. Без правилног разумевања истог знака E у склопу једне речи или када се налазио записиван самостално није било могуће разумети, не само смисао речи него и целе реченице.

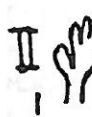

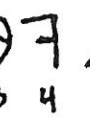

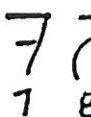
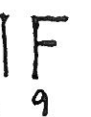

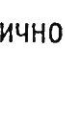
По мојим налазима сви етрурски знаци за вокал E постали су и развили се по горе приказаним обрасцима оцрта или њима сличним. Без већих графичких промена они су уништили у писмено изражавање народа који су своју писменост примили директно са Крита.

Свакако је упадно да за прва три оцрта под I, која значе грозд постоји код Вука израз евењка, сматрајући ту реч да је туђег порекла јер почиње са вокалом E. Тако исто и за друга два оцрта под II, који претстављају ребра лађе.

Овде се мисли на Арапе односно Турке као народе који су у својим речницима сачували те речи. Међутим ни Арапи нити Турци нису неговали винову лозу, јер им то верски закон забрањује, нити су имали лађе на једра ради освајања земаља по Малој Азији. Они су занат грађења лађа научили од народа које су покорили.

То су речи староевропског језика као и многе друге за које се мисли да су турцизми у српском језику.

I   = В ЋИРИЛИЧНО

II   = F ЛАТИНИЧНО

У критском сликопису под I, 1 и 2 оцрт, претставља врата, а под 3 представља виме. Остали знаци од 4 - 7 налазе се на етрурским писаним споменицима.

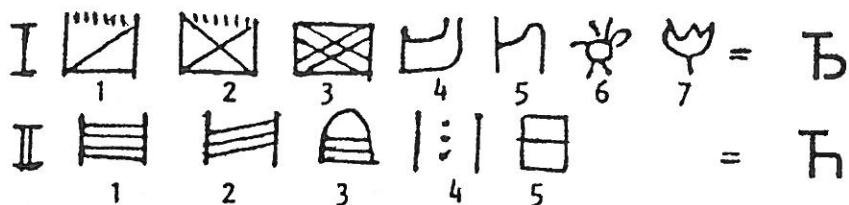
У ћирилици тај је знак добио назив "вједи", које је само ознака или име за слово В, и има исту гласовну вредност у свим азбукама којима је ћирилица народно писмо.

У критском сликопису оцрт II, бр. 1 јасно указује, да је покрет руке која хоће нешто да ухвати. Ја сам га назвао: ватање, од глагола ватати (ват, хват). У Скрипта Миноа, броју 2 и 3 дат је назив "handside" које се не може превести једном речи, па се мора објаснити описно.

Остали знаци у II, од бр.4-9, налазе се у етрурским споменицима са истоветном гласовном вредности. Али, у Средњем веку, знак F изгубио је вредност знака В (ћирилицом), и постао глас F у латиничним алфаветима.

У Ивенсовој сликовној таблици (стр.92 Скрипта Миноа), налази се претстављен цртежом , који претставља оцрт врбе са два пупољка која се популарно зове "ива". Иако том знаку Ивенс није дао одређено име, он може да претставља знак F латиницом.

У ликијском писму налази се записан као: В, F а у лидијском као , те тако налик знаку у Ивенсовој таблици.

Једна од главних особина етрурског или рашанског начина писања била је, да је верно бележен народни говор у свима гласовним преливима. Тако је после сваког сугласника долазио по звуку му врло близак други сугласник, што је било тешко приметити све док нису били испитани критски и пилошки сликопис и идеограмски знаци.

Јасно се може разазнати да знаци под I, од бр.1-4 претстављају преграду, ћемер. Знак бр.5 ја сам протумачио да значи ћем или ћерам; знак бр.6 је оцрт за ћугум; бр. 7 за ћул (ружу).

На етрурским споменицима знаци под II од броја 1-5 веома се често сусрећу, и до сада им је била давата гласовна вредност слова "Н" у латиничкој или римској гласовној скали. То је било погрешно, па је тај знак или знаци, били једна од замашних препрека да се правилно прочита свака реч у којој се такав знак налазио.

Феничани су га усвојили у свом писму, а лингвисти су му дали име "chet" (чет) што значи ограда. Он се изговарао као мукло грлено "HE" у латиници. Претпоставља се да су Грци тај знак унели у свој алфабет као "H" (ета, ита) и дали му гласовну вредност дугог "E" или "I" испуштајући његов грлени део гласа.

У етрурским алфабетима знаци: , , налазе се одмах после знака "I" = З у ћирилици, и он има своје место између знакова "I" и , или између З и Ж.

Састављачи етрурских алфавета нису тај знак и његов глас на томе месту забележили случајно. Он се као глас "H" у латиничкој скали не може прилагодити томе месту.

У глагољици ово се слово зове "ћерв" и било

писано : Ɱ . Професор Петар Ђорђевић (Историја српске ћирилице стр. 38) каже, да се у сачуваним старословенским споменицима слово Ѣ јавља само у туђим речима, махом грчког порекла, место сугласника Г када се налазио испред меких сугласника (е, и). Он даље каже: "... За нас тај је глас био сасвим обичан, јер се није ограничавао само на туђе речи. На пример, исти глас Ѣ имамо у речи Ђорђе која је туђе, грчког порекла, као и у речи међа која је прасловенска. Међутим у свим ћириличним споменицима, осим српских, у навађању личног имена употребљава се у писању слово Г као у грчком равопису."

Реформатор српског језика и правописа Вук Стефановић Караџић, уврстио га је у српску ћириличну азбуку јер је он увек био у народној гласовној скали, па није могао бити само измишљен знак да би се њим писале туђе стране речи. Поставља се питање да ли је Константин Филозоф нашао тај знак на Криму у писму Јеванђеља и Псалтира који су били написани на "рос" или "рош" језику, па је у томе случају то могла бити само глагољица.

Сви горе наведени знаци, било да се налазе у ма коме облику у критском сликопису или на етрурским писаним споменицима, подразумевајући и етрурске алфабете, претстављају глас "Ѣ" у српској ћириличној азбуци. Он се јавља у тој азбуци одмах иза конзонаната Г и Д, које умекшава својим меким и пријатним звуком.

Тај се глас најбоље осећа у италијанском језику, у коме је заступљен са двословом: ge = ђе; gi = ђи.

У каснијим етрурским споменицима, нарочито у класичном *Cippo di Perugia*, горњи знаци за слово "Ѣ" налазе се у речима као:

ⱮⱮ = ђен, ођен овде ВСК 450

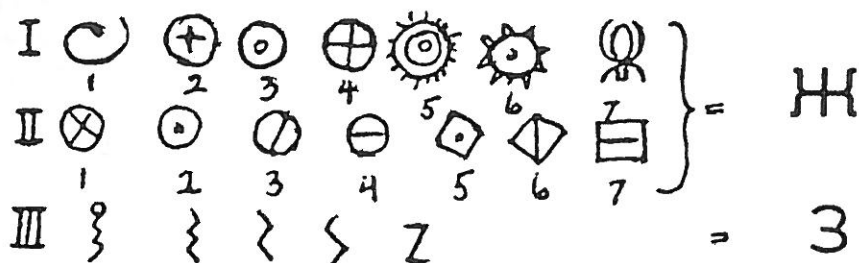
†VⱮ = ђут, ђутуре, ђутурице ВСК 157

VⱮⱮ = ђељу, дељу, ураде, облик глагола делати, ВСК 127

Али исто тако у том споменику се налази ис-

писана реч: ⱮⱮAⱮ = ђаре. У овом случају се чита као "Ѣ". Реч ђаре као и многе друге су прарашанског или староевропског порекла. Оне су из Подунавља однете у Малу Азију па су их из србичких речника ставили у своје, најпре Арапи, па после Турци. Турци када су дошли на Балкан, нашли су их у говору народа које су покорили.

У лидијским споменицима налази се записан знак: Ɱ , за Ѣ.

Ово је по мојим налазима био други проблем знак за истраживаче етрурског језика. Његово неправилно читање, доводило је, и још увек држи у заблуди етрурскологе и лингвисте. Због сличности са грчким словом ω , давата му је и његова гласовна вредност, која је у латиничкој транскрипцији добила глас енглеског "th", што је било потпуно неправилно. Ниједна етрурска реч у којој налазио један од горе наведених знакова (1 од бр.1-7), није могла бити правилно прочитана.

У критској Сликописној табlici, коју је објавио Артур Ивенс (Arthur Evans), на основу забележака његова оца, која је напред приказана у овом поглављу, овај знак под I, бр.1 приказан је као оцрт змије која се савила у клупко. Он је томе знаку дао ознаку слова "s" латиницом, имајући у виду исто тако змију, којој је дао латински назив *serpens*. Из овог је јасно да се Ивенс није служио у свом раду на овој табlici иједним словенским језиком, јер он неби могао као алтернативни израз да не употреби име змија или жмија, како то Пољаци изговарају.

Критски, пилошки и други сликописни налази, препуни су горњих и сличних оцрта који давају почетни глас за слово Ж. Тако знаци под I, од бр.2-4 давају оцрт знака за жрвањ, т.ј. ручни млин, који се и данас употребљава у западним крајевима у Југославији за мљевање хране за благо. Знак бр. 5 претставља жар, жарење које долази од сунца, а број 6 даје слику звезде, што значи да је тај знак могао да има поред гласовне вредности за Ж исто тако гласовну вредност за слово З, што се у ствари и сусреће у неколико етрурских споменика.

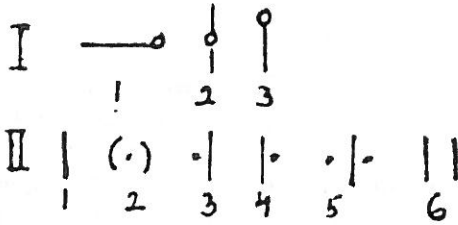
У феничанском писму знаци или оцрти под 1, бр.2 и 4 су исти који се налазе у критском Линеару, и да-то им је име "тетх", а код Грка се налази као "тхета" или "тхита".

Тим знацима од 11, од 1-7, обилују сви ет-рурски споменици, а нарочито надгробни зашиси, где се чес-то понављају речи и изрази као : $\sqrt{10}$ =жил, живио; \sqrt{AO} =жал, погребен, сахрањен. Исто тако се налазе многобројни записи са речима: \sqrt{AOQA} = ларжал, (бо)љаржал, бољарски; $A\sqrt{10QA}$ = ларжиса, бољаржиса, бољарка.

Критолози који су се бавили проблематиком читања и тумачења сликописних знакова, служили су се само са грчким словима и језиком у покушајима да разумеју оно што је било сликописом или у тумачењу знакова који су били исписани на Критском скрипту. Као ни Ивенс, они се нису служили ниједним словенским језиком, а најмање је долазила у обзир ћириличка азбука, о чему је напоменуто у поглављу Критска писменост. То је исто тако био и остао главни раз-лог што се до данас нису могли правилно да прочитају и ра-змеју писани споменици нађени у Лидији, Ликији и Карији у западном делу Мале Азије.

У лидијском писму, на споменнику изгинулим лидијским коњаницима, који се приказује овде, налази се знак ζ , који је био један од кључних знакова да се разу-меју речи у којима се тај знак налазио. Име главног града и тврђаве лидијске добило је име по богу Сарду или Сардо-ну, како су то име оставили записано грчки писци, било је лидијским словима исписано : $\sqrt{QA\zeta}$. Ја сам га прочитао Шобард. Знак ζ , није био изговаран као Ж и Ш, него је био умекшан на начин како се и данас изговара у западном српском наречју у речи: шекира, шеди, шутра итд. Призвук је био више на Ж него на Ш. Грци су тај знак прочитали и изговарали као С (ћирилицом). Пошто вокал О није био писан, Грци га нису ни приметили. Даље, како Грци немају у свом језику и алфabetу глас и конзонант Б, то су и тај конзонант испустили у писању па је на крају остала само реч Сард, или по каснијем додатку -ес, Сардес. Иако је прави изговор Ж/Шбард, или Ш/Збард, - ја сам га у читању, пошто је име Сард унишло у науку и књижевност и даље употребљавао.

I

У критском сликопису знаци под I, од бр.1-3, приказују се као игла. У феничанском писму појављују се као Υ и Υ , и дато им је име "vau" за које Ивенс каже да значе tent peg, кочићи за шатор и да су постали од знака \aleph који он назива yod, "iota" што значи hand, рука, у ствари длан од руке.

Ово Ивенсово тумачење, у погледу постанка вокала "i" потпуно је погрешно. Пошто није имао одређени назив за тај знак, он га је протумачио описно, угледајући се на назив који је био усвојен у семитском писму.

Тај знак под I, 1-3, могао је да буде само игла, ишпиља, за коју ВСК 251 каже да се израз ишпиља употребљава у Срему и Банату. То је дрвени шиљак којим се прибадају два краја као у шатри или ћebetу када се њима нешто завија.

Феничански знак Υ , налази се у етрурским споменицима са утврђеном гласовном вредности Υ (ћирилицом), знак Υ са истом гласовном вредности, налази се у лидијском писму. Грци су га усвојили у своме алфabetу и назвали га "иота" и изговарају га као J. Грци имају глас "i", знак H, (ета, ита)

На етрурским споменицима исписани знаци под II, од 1-5, иако су били друкчије писани, увек су имали гласовну вредност вокала "i".

У рускословенским ћириличним споменицима налазе се два знака за вокал И. Један је као етрурски "i", а други је "и". У граматикама старословенског и црквенословенског писма, када се говори о ова два знака, не

налази се задовољавајући одговор, јер се не наводи и не зна се, када је почео да се пише знак " II " са гласовном вредности за И. Нарочито због тога, што са додатком знака У, тај знак постаје у рускословенском или црквенословенском конзонант Ј.

Поставља се питање да ли је Константин Филозоф приликом уређења и обнове руско-кијевске србице нашао оба знака, од којих је један изговаран као И, а други као Ј, — пошто имају различиту гласовну вредност.

У поглављу Особине етрурског писма и језика наведено је неколико примера читања знака II као конзонанта Ј.

У лиђанском и ликијском писму је остао зебељен као " I ".

На основу критских и пилошких сликописних знакова, може се извући закључак о постанку и развоју знака и гласовне вредности за конзонант К.

Знак под I. бр. 1 претставља канџу, бр. 2, 3 кључ за чупање сена из пласта, исто тако може да значи кључу и копље. Бр. 4, алатку звану кесер, а бр. 5 јасно одаје оцрт купе или чаше за пиће. Када се водоравна линија знака бр. 2 усправи, добије се знак конзонанта К, и који је обилато заступљен у етрурским писаним споменицима.

Исто тако знак под II, бр. 1, може да представља клампу (у западном српском наречју) или копчу.

Важност знакова С, <, нарочито је изражена при обликовању латинског или римског писма и алфавета који је знак одатле пренет у модерни италијански језик и остале романске алфабете. Код северних европских народа, тај се знак увек налазио у писму руна и Римљани су га затекли у њиховом писму.

Као што је напоменуто, у објашњењу постанка слова Г, знаци под II, од 1-5, иако су у првој намени изражавали гласовну вредност за конзонант Г, истовремено су ти знаци послужили да се њима изрази и глас С (латинични) Исто тако под објашњењима за слово Г, дати су примери из етрурских текстова, како су и када су знаци под II, бр. 2-5, били читани као К, Ч, и Ц (у ћириличном преносу). Иако је развој загонетан, примена је јасна код читања.

У табlici критских линеарних знакова, налази се под III, бр.1, знак који претставља голу главу без ко-се, ћелу или ћиверицу у западном српском наречју. Тај се исти знак налази у семитском алфabetу и носи назив "qoph", али нема објашњења за тај назив, те она претставља само име за слово.

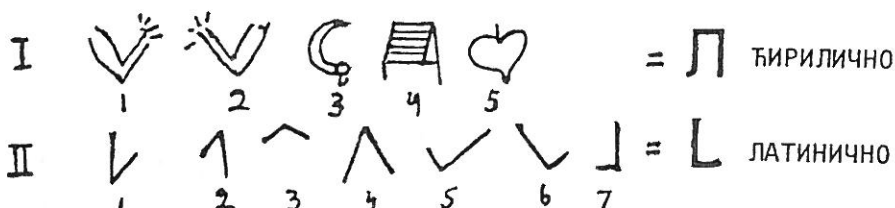
У Ивенсовој табlici, друго слово од краја, није тешко било препознати кудељу на чекрлији или преслици из које излази конач. Број 3, даје изглед једра или quadro у латинском и италијанском језику.

Знак под 4, претставља коловрат, обртању, вртешку. Корен је у глаголу обртати, ВСК 80. Латински израз quadratus, четвороугласт. У лидијском писму налази се знак \mathcal{L} , са најближом гласовном вредности коју изражава сугласник К. Али поред тога знака постоји и регуларни знак К, са својом утврђеном гласовним вредношћу. Вероватно је да су га Лиђани изговарали као умекшани глас К, који има призвук на Кј, или Ћ. То би одговарало начину како Македонци, Бугари и Албанци умекшавају тај глас.

Није тешко закључити да су тај знак \mathcal{L} , Лиђани донели собом када су се почели масовни насељавати у областима Лација, коме су вероватно и дали своје име, да би после Латини тај знак однели собом у Рим. То није био једини знак којим су Латини обогатили римско писмо. Тако је тај знак послужио да се временом развије у познати нам знак Q. Римљани су у току обликовања свог писма испустили у писању знак К, I, бр.6-9, усвојивши као прототип знаке под II, цр.2-5.

Стога је јасно да се из знакова под III, бр.1-7, обликовало познато нам слово Q, QU. Све док није био тачно прочитан тај знак у лидијском писму, није се могло знати његово критско порекло, нити његова гласовна вредност.

Због своје сличности са знацима ϕ , Φ , Φ , тај је знак био увек погрешно читан.

У критском сликопису оцрт под I, бр.1 и 2, треба да представљају лакат руке. Ивенс у својој табlici, бр.3 представља као лук. Поред горњих знакова, налазе се и други као σ , η , ϵ , који се зову "ламед" у феничанском писму и нема никакво значење осим назива за то слово.

На етрурским споменицима поред горњих знакова под II, од 1-7, не налази се ортографски знак за слово \wedge , са полукругом, него је увек било писано за оштрим углом. Грци су га усвојили у свој алфавет дајући му слично име феничанском као "ламбда". У лидијским споменицима налази се записано као \uparrow , а у ликијском као \wedge .

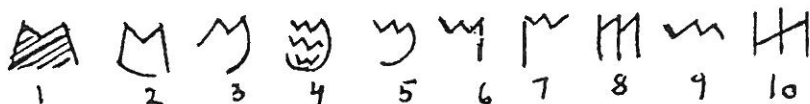
На етрурским споменицима, као исто тако ликијским и лидијским, не налази се посебан знак за слово и знак љ , али су га сви употребљавали у изговору када су умекшавали глас Л. То се закључује по томе, што се глас љ , не пише нити у грчком писму али се изговара када треба да се умекша изговор у речи у којој се налази.

Вук Ст. Караџић, када је извршио реформу српског књижевног правописа, увео је у исти знак љ , који се увек говорио, али се није писао. у старијим српским споменицима знак за љ , писао се на тај начин, што је слову Л, додаван знак б , или тако звано танко јер. Вук је тако слову љ , дао дефинитиван облик који је остао до данас непромењен у српском књижевном правопису.

У овој расправи налази се много примера где је у појединим етрурским речима у којима се налазио знак за слово Л, требало га изговарати као љ .

Из критских сликописних знакова и других, поред горе наведених, може се закључити и порекло латиничког слова L, а не само ћириличног, на што до сада није била обраћана пажња.

M

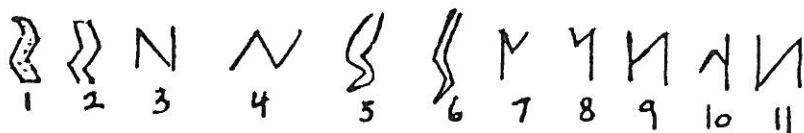

На сликовној таблици (Scripta Minoa, Tab. XIV, no. 114), Ивенс је знак за слово М, претставио са нацртом од б.1 - 3, који значе, море. Ивенс га није нарочито обрађивао, него је само на стр. 87 навео, да се у семитском тај знак зове "мем", што значи вода. Међутим његов отац је приказао знак бр. 4, и дао му вредност слова М, што у сваком случају значи море, а не вода. Очигледно је да Ивенсов знак даје слику умореног мора, а никако воде са коју је повезан појам мирне површине. Грчки назив за море талата, може да потиче само из речника народа који га је употребио на Криту и изговарао: таласи.

У етрурском писму знаци од бр.4 - 10, као и многи други њима слични, нису се никада удаљавали од свог основног критског оцрта. У таблици Марсилијана налази се представљен као , а у Витербо као , и у Формело као . Јасно је из етрурског унишао у латински алфabet као М.

Потребно је напоменути да је при читању овог знака наступила велика забуна, јер је био замењиван у читању са знацима: , , , , који имају свој засебан глас у етрурској гласовној скали и алфabetу, које је знаке требало читати као Ш или Шћ и Шч, о чему се даје објашњење у приказу за тај знак.

H = N

У критском сликопису налазе се бр. 1 и 2, два скоро идентична знака за слово Н, само са том разликом, што је бр. 1 затворен на горњој и доњој страни, а бр. 2 је отворен. Оба та знака налазе се у Скрипта Миноа под бр. 115, и долазе одмах после конзонанта М, што значи, да према захтевима гласовне скале, у свим алфабетима, наредни знак иза М треба да буде Н.

По моме мишљењу оба горе приказана критска сликовна знака, претстављају: насад и њиву. Али исто тако под бр. 3, налази се горњи знак, а бр. 4 налази се међу осталим знацима на стр. 89 (Скрипта Миноа). Број 5 и 6 претстављају ногу, што се јасно види из приказаног оцрта.

У феничанском писму представљен је као ζ , и ξ , што је дало повода да добије име "нун" т.ј. риба, па му је то име дато по асоцијацији са знаком који је представљао "мем" т.ј. воду.

У етрурским алфабетима Марсилијана и Витербо налази се на 14-ом месту, а тако исто се јавља и у осталим алфабетима. Знаци од 7-11 налазе се различито записивани у етрурским споменицима.

Писани знак Н, замењивао је у етрурској гласовној скали глас Њ, који није имао свој посебан знак, али је био увек изговаран што се види јасно оног часа када се гласовна вредност ћириличних слова пренесе на етрурска. Без обзира како се пише знак за глас Њ, он се чује у говору свих европских народа.

Вук Ст. Караџић у својој реформи српског правописа, додатком знака, тако званог танки "јер", добио је нови знак Њ, који се од памтивека у народу говорио, иако се није писао.

I   = C T

II   = ШТ

Међу проблем словима у етрурском писаним споменицима, видно су место заузимали знаци под II, 1-7, и њима слични за које се увек нагађала њихова гласовна вредност, све док није била идентифицирана помоћу горњих критских сликописних знакова под I од бр.1-5.

У свима етрурским алфабетима налази се знак, који је могао бити праобраз за све етрурске знакове, па се једино преко њега могла наћи његова права гласовна вредност : СТ и ШТ. Критски знаци под I, 1-5 претстављају, стабло, стабљику.

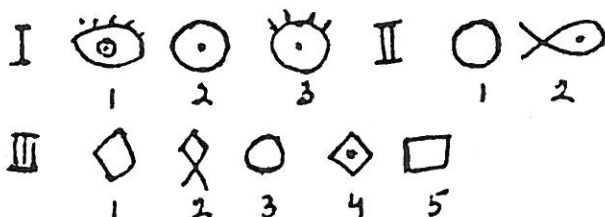
По моме мишљењу, ти су знаци за Крита доспели у семитски алфabet (моабитски натпис), као знак назват "самекх" или сигма у грчком алфабету. Осим што претстављају гласовну вредност за знак С, они немају никакво друго значење.

Какве су тешкоће имали истраживачи етрурских текстова да га прочитају и разумеју у речи у којој се налазио, може се одмах опазити код текстова, а нарочито код оних који су били писани у нанизаном писму.

У поглављу Особине етрурског језика и писма дати су детаљнији подаци. Овде се мора нарочито нагласити да до сада никада тим знацима није давата правилна гласовна вредност. Он се нарочито налази много писан у споменику Типо ди Перуђа. Тако исто у Загребачкој мумији где је био читан "зец" уместо "штец", т.ј.особа која чита.

Приказани знак у етрурским алфабетима , врло се ретко сусреће у писаним споменицима.

У лидијском и ликијском писму налази се записан као , што одаје његово критско порекло.

У критском сликопису био је писан као под бр. I 1-3, па је било јасно да се ради о слову O, за око.

У фениџанском писму II, 1,2 имао је назив "аин" што значи око.

У етрурским алфабетима и писму налази се као под III 1-5, и то само када је био писан. Због његове сличности са знацима који су изражавали глас Ж, доводио је у забуну истраживаче.

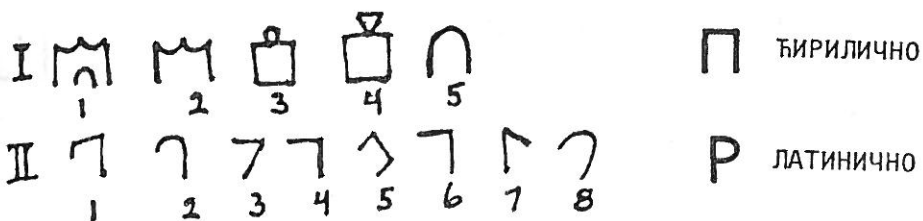
Исто тако код Етрураца као и код других европских народа, вокал O, се најчешће употребљавао у говору. Стога је он код Етрураца био испуштан у писању, али не увек, и када је то било, онда га је у писању замењивао вокал У, који се писао као латинично V.

Због свог округлог облика, којег је било теже уклесавати у камену као и због уштеде у времену и простору, сваки пут када га је у писању требао да замени вокал латинични V, лице које је читало, знало је како ваља да се исти знак прочита.

У свим словенским азбукама, његов знак представља око, што сведочи његово критско порекло.

Код Грка је добио назив мало O, или микрон, за разлику од великог O, или о-мега.

У латинском алфабету је крајем шеснаестог века утврђено да се вокал У пише као U, а не као V.

У критском сликопису налазе се знаци под I, бр. 1 и 2 који претстављају улазну капију у град, из града, или јавне зграде, што одговара речима: порта, портик које се употребљавају у западном српском говору, а тако исто у италијанском језику као: porta, portone, које имају исто значење. Даље под бр. 3 и 4 налази се нацрт за: пракљачу, плочу, а бр. 5, треба да претставља сваки:пролаз, пролазак.

Остали знаци под II, од бр. 1 - 8 налазе се у етрурским алфабетима и писаним споменицима. Из горњих знакова развила су се касније слова П у ћириличним и слова Р у латиничним алфабетима.

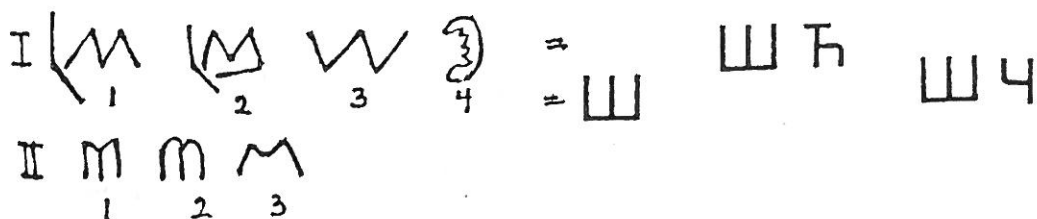
Због њихове сличности у писању са другим етрурским знацима на етрурским споменицима, они су често пута били погрешно читани. Стога је у многим случајевима само смисао речи могао да одлучи, да ли се ради о слову П, или о неком другом слову.

У Ивенсовој табlici, ово се слово налази претстављено као знак , које сам ја прочитао као панта, т.ј. жиока, греда. Исто тако може да се прочита као: повраз, т.ј. метална шипка која виси над ватром око које се извија дим.

У неким етрурским споменицима, један од горњих знакова био је у писању замењиван за слво Б. У каснијем обликовању римског писма преовладао је знак Р, а у словенским ћириличним азбукама знак П.

Интересантно је напоменути, да је у писму руна, ово слово било писано на два начина, и то као П и као .

У ликијском писму се налази као , а у лидијском као .

Етрурски знаци под II, бр.1-3 и други, због своје сличности са сломом М, доводили су до велике забуне све истраживаче који су покушавали да том знаку одреде позицију у етрурској гласовној скали.

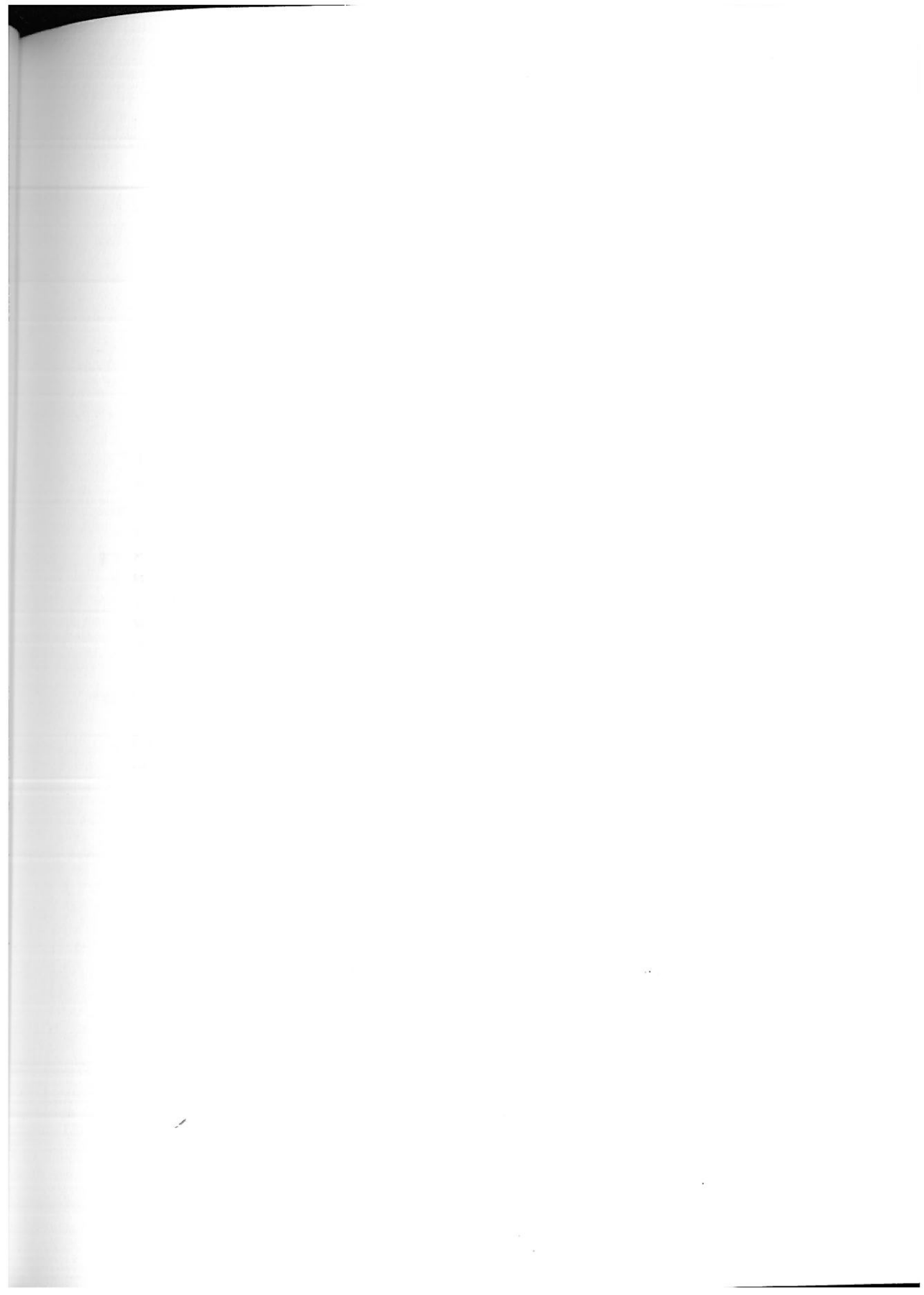
Када су на крају постојали јасни знаци да се не ради о слову -знаку за М, дошло се на идеју да тај знак може да буде за слово Ш (ћирилицом). Тако су се слову S почели додавати знаци 'v', па је у транскрипцији тај знак почео да се пише као: Š, Š̄. Тај глас одговара у савременом италијанском језику диграмима и триграмима: sci, sce.

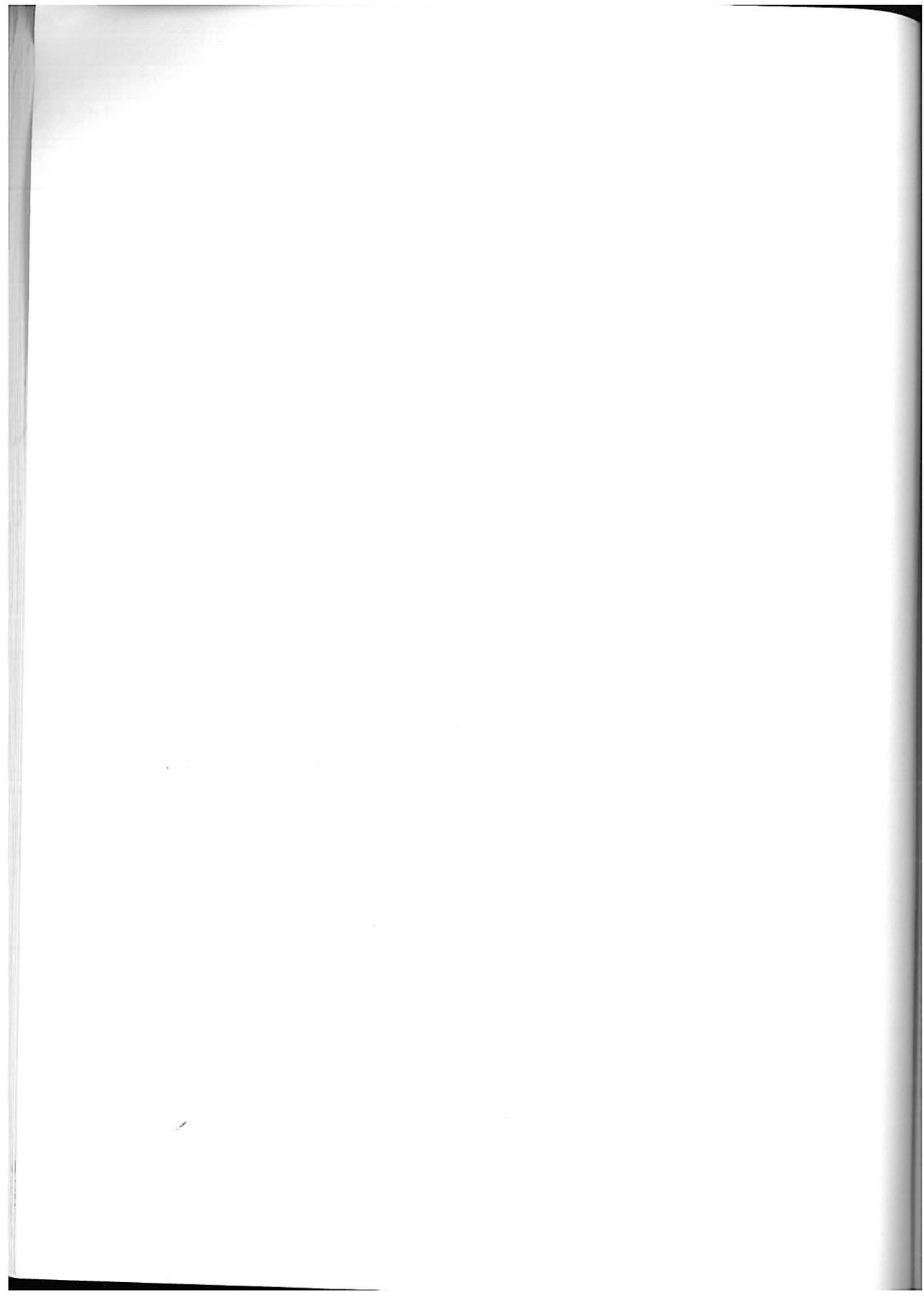
Веома је тешко установити када је у римском правопису почео да се употребљава знак М, само за његову данашњу гласовну вредност, избацивши потпуно из употребе етрурску гласовну вредност Ш.

Да се ради о два различита знака, то је још приметио и Џан Ивенс, који је у својој таблици оцрту ☺, дао објашњење да значи море, а за знак ☹, који наличи на зуб, дао је писмени знак за слово S.

Као што је већ наглашено више пута, Ивенс није био упознат са црквенословенским правописним знацима, јер да јест, он би открио да знаке под I бр.1-3, поред Ш. треба још читати као двоглас ШЧ и ШЋ, који се као глас и знак налазе у савременом руском и бугарском језику. Док ти знаци у критском сликошису претстављају зубце тестере или пиле ради пилања тешких дасака за бродове, дотле знак бр.4, претставља обичну пилу, тестеру којом рукује само једно лице. Израз шега за тестеру је у употреби код народа у западном делу Југославије, што одговара италијанском la sega.

У лидијском и ликијском писму, знак М изговара се као и у етрурском.

I
 I 1 2 3 4

= P ЋИРИЛИЧНО

II
 II 1 2 3 4 5 6 7

= R ЛАТИНИЧНО

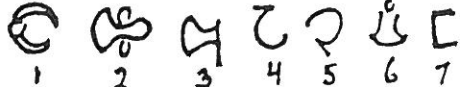
У Ивенсовој критској сликовној табlici под I, бр.1 претстављен је необичним оцртом главе ратника. У извесном тумачењима тај знак може да значи рало.

У критском Линеару претстављен је под бр.2 и као такав налази се у феничанском писму са називом "реш" или "рош", што одговара семитском значењу: глава. Тако исто у критском сликопису и линеару налази се под I, бр.3 знак који треба да претставља рибу, и бр.4 који сам ја прочитао као рукатка (глинена посуда са два ува, која се припече уз ватру).

Сви остали знаци под II од 1 - 7 забележени су у етрурским алфабетима и споменицима.

Из етрурског писма ово је слово прешло у римски алфабет, иако се само у каснијим етрурским споменицима налази као знак бр.7. Јасно је да је ради разликовања од слова P, у римском алфабету, додат је репић.

лидијском писму налази се као P, а у ликијском као q.

I = C ЂИРИЛИЧНО

II = S ЛАТИНИЧНО

Гласовно богатство у употреби конзонанта С, нарочито је изражено у критским и пилошким сликописним знацима.

Разлике у изговору које се у танчине чују као: С, З, Ш, СТ, ШТ, ШЋ, ШЧ, уклесане су исто тако глетом у камене површине етрурских, лиђанских и личанских споменика. Ти нам споменици најбоље сведоче, да од времена Крита па до наших дана, нису се десиле никакве битне промене јер је гласовна скала остала непромењена и ортографске знаке јасно препознајемо како су настали пред неколико хиљада година. Поред српског и других словенских језика, сведок је и богата гласовна скала у италијанском језику.

Те гласовне разлике и финесе, не могу се научити из никаквог уџбеника, већ само од мајке која их тепа своје чеду. Због тога је остала увек неприхватљива замисао да је читање етрурских слова разумљиво угледањем на грчка или чак семитска.

Пре даљег излагања, потребно је објаснити горње сликовне знаке.

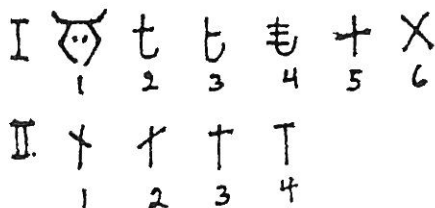
Под I, бр. 1 је сечка или срп, које може да послужи и за објашњење знака под бр.4 и 5. Број 2 и 3 претстављају секиру, а број 6 светиљку која гори. Број 7 може да буде само спона.

Сви знаци који се налазе под II, представљају оцрт змије, који могу да буду: смук, слепић и имају назив *serpens, il serpente*, у латинском и италијанском језику.

На етрурским споменицима се налазе многобројни други знаци за слово С, S, и веома је мали број до сада нађених етрурских споменика у којима је знак за слово С био писан на исти начин.

У ликијском писму знак , а у лидијском претстављају његову гласовну вредност.

T

Критски и пилошки сликописни знаци богати су са оцртима за слово T.

Под I, бр.1. је оцрт главе бика, званог "тур" (отуда Туропоље), тога у италијанском, *ter, terak* у албанском. Под бр. 2-4 је тулија, по Вуку тулија је оно гвожђе на шипци од ђерма о коме је обешен кабао за воду, ВСК 779. Знаци бр.5 и 6 су намењени да се нешто обележи, означи.

Знаци под II бр.1-4 су знаци за слово T који се најчешће сусрећу у етрурским натписима. Исти знаци као под II, бр. 4 налазе се на лидијским и на ликијским споменицима.

Грци га имају у свом алфabetу под називом "тау" што је само назив за знак.

У табlici Ивенсовој под I, бр. 6 налази се уписан на трупу вола, што би по неким тумачењима требао да буде траг или знак за бика који је требао бити принесен на жртву, или који је био одређен за игре у народним свечаностима које су се одржавале на Криту, о чему постоје сведочанства.

У два најстарија етрурска документа, која се приказују у овој расправи, у плочи са острва Лемно и у бронзаној табlici Рашанска читанка и буквар, знак X, стоји за слово T.

Знак или слово T, имало је у извесним случајевима, који се појављују у етрурским споменицима, једну врсту варијанте умекшавања, па се је изговарао као меко T или Tj. са призвуком на ћ. За неке споменике који се приказују у овом раду, знаци: ↓, ↑, који иначе носе гласовни обележје за ћ и ч у ћириличној гласовној вредности у односу на етрурско писмо, ја сам читао као T. Док се не прочитају остали споменици, не може се дати неко правило.

У = U = V

I U C A A

II W W Y

Под I, бр. 1-4 наведени знаци у виду удица, Ивенс је означио као сугласник \wedge . Тај се знак налази у феничанском писму под именом "ламед".

Ивенс није знао ни један словенски језик, па није могао наћи одговарајући израз за "удицу".

Знаци под II, бр.1-3, које исто тако Ивенс приказује, могу да представљају: увалу, утрину, ублину, узао итд.

Поред горњих, постоје још многи други знаци који могу да претстављају знак и глас У, пошто у етрурском писму на многим споменицима знаци за У, замењују вокал O, као: γ , γ , ψ , \wedge , λ .

Та замена вокала O за У остала је све до данас у говору српског народа у западном српском наречју, па се чује и данас и каже: куњ, уместо коњ; муст уместо мост итд.

У етрурским алфабетима, осим оног из Витерба, знак за У претстављен је знацима: γ , γ . У оном из Витерба, налази се записан као ψ .

У једном од ликијских текстова налази се записан као \uparrow , па пошто нема специфичног знака за O и У, то се само при читању читаве речи може да одлучи, како треба тај знак да се изговори.

У неким етрурским споменицима, нарочито онимиз каснијег периода, знак ψ , попримио је улогу конзонанта V, (у латиници).

Стога се тај знак при читању етрурских споменика треба да чита као: У, O и В.

X

У Ивенсовој таблици овај се знак налази као горе, и он му даје гласовну вредност слова Т.

У свим етрурским алфабетима налази се записан као треће слово од краја, само га нема у алфabetу Витербо. У лидијским и ликијским споменицима, које сам прочитао, знак X, се не налази. Ја сам га нашао само у два етрурска споменика *Situlla Giovanelliana* у речи: $\Lambda \Upsilon \Gamma \Delta \Lambda X$ талина, т.ј. оно што остало као талог, таложина. Тако исто се налази у споменику Рашански буквар и читанка где се понавља више пута. У оба случаја тај знак X, чита се као Т, у свакој речи.

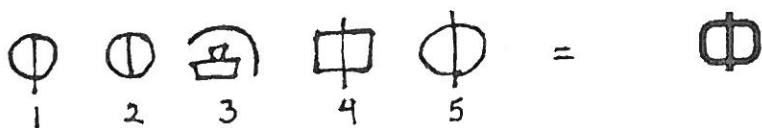
У свим словенским азбукама налази се забележен као X, и са гласовном вредности као у речима: храбар, хром, итд., те има и назив "хјер".

Тај глас није постојао у етрурској гласовној скали, нити се налазио у српском народном говору све док није био уведен као знак и глас од стране реформатора у српски књижевни језик.

Константин Филозоф приликом уређивања свог писма за словенске народе, он је тај глас X, нашао код Руса, али као знак он му је био од раније познат. Вероватно да је тај знак могао стићи у кијевско-руске области из неког другог културног центра а не из Лидије или Ликије. Тек када буду прочитана и остала писма, нарочито фригијско, моће се можда сазнати историјат његов и права гласовна вредност.

Срби су тај глас и знак примили преко руских богослужбених књига. Уместо изговора гласа за X, Срби су се служили гласом К. Тако дођок, виђок, дук (умесо дух) и у другим не многим речима.

У семитском моабитском натпису, знаку X, дат је назив "тав" и има гласовну вредност слова Т. У грчком алфabetу знаку Т дат је назив "тау". Што се тиче знака X у грчком алфabetу, они га изговарају као "хи" са већом дозом аспирације, па није потпуно иста гласовна вредност начина како га они изговарају са руским изговором.

У Ивенсовој књизи Скрипта Миноа, стр.92 у његовој таблици, овај се знак налази записан под бр. 1 и 2, а такав исти знак се налази и у семитском алфabetу.

Грци га имају у свом алфabetу као знак Φ .

У етрурским алфabetима налази се на другом месту од краја и забележен као: Φ (Марсилијана); као Φ , (Ћерветери); као Φ , (Витербо); као Φ , (Формело) Као што се види, није никада било једнообразног писања тога знака.

У плочи са острва Лемно, уписан је као Φ , у речи: $\text{I} \chi \square \Phi$ = фоки, т.ј. фењер, fanale, у италијанском, светионик, свјетионици који се налазе на томе месту.

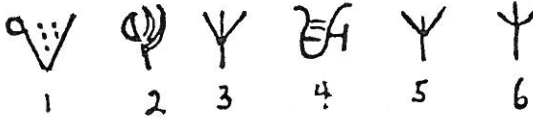
Такођер се горњи знаци како су горе оцртани налазе на многобројним надгробним споменицима.

Због њихове сличности са знаком Φ и Φ , давала му је гласовна вредност К и Q, што је било погрешно.

У свим словенским азбукама знаци 4 и 5 имају назив "ферт", које осим имена немају другог значења.

У Рјечнику српског језика Вука Ст. Караџића, Ивенсовом знаку Φ , у његовој таблици, може да одговара реч фрчка, за коју Вук каже да претставља држак од дрвате на чијем се врху налази дрвено коло за метење масла.

Ц

У критском сликопису налазе се изразити знаци за слово Ц у ћириличним алфабетима.

У етрурским споменицима знаци бр.5 и 6, налазе се као последње слово у етрурским алфабетима, и оно је могло, поред гласовне вредности за Ч и Ћ да носи исто тако гласовну вредност за Ц.

Грци су га узели у свој алфавет и дали му гласовну вредност као "пси", што је било потпуно погрешно и оно је одвело у странпутоцу све истраживаче.

У Ивенсској упоредној тавлици, он знаку: , који наличи на главу и подужи врат једне пернате животиње, даје назив С (латинично), што може да има значење *il signo* у италијанском, што значи лабуд, или у латинском *супнус*.

Семитоки назив за тај оцрт је "gimel" са значењем "самил" или камила. Камила није било на Криту, али је било гусака и лабудова.

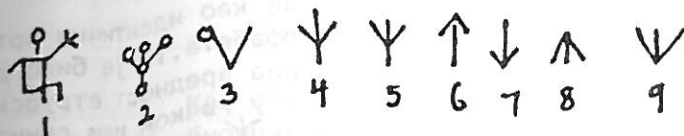
По моме мишљењу тај би знак требао да одговара гласу слова Г, који се није тако често појављивао у етрурским натписима, него су га у писању замењивали знаци: C, <, J, >, који су били изговарани као К, или ако је испрд њега био вокал "i" или "e", онда се изговарало као: ћи, ће, чи, че.

Савремени италијански језик нема посебних знакова за: Ц, Ч и Ћ, па је ради задовољења гласовне скале, био прихваћен грњи начин писања. То се је десило у времену када је у оформирању латинско- римског правописа, испуштено више етрурско-рашанских знакова, међу њима и Ч, Ћ и Ц, који су се као ортографски знаци и као гласовна вредност потпуно сачували у свима словенским језицима.

Константину Филозофу је добро био познат глас Ц из његовог материњег језика, и он га је сачувао у потпуности у обновљеној азбуци за Словене, давајући му глагољички знак \checkmark , који је критског порекла. Наравно да се није могло очекивати од Константина Филозофа да он усвоји латинске знаке \rangle , \langle , а тако исто се није могао да угледа на грчки алфавет, јер Грци немају у свом говору нити у свом алфавету глас и знак Ц.

Даљим истраживањем ће се моћи без тешкоћа утврдити да је глас Ц, као и Ћ, Ч, био увек у говору словенских народа, и да су сва три знака критског порекла. Тако исто ти знаци и њихова гласовна вредност нису могле бити узете из семитских алфабета, јер их тамо није било.

Ч, Ћ, Ц

У критском сликопису се налазе сви горњи знаци и други који су налик на њих, и сваки има своје оцртно претстављање предмета од кога су постали или наличили.

Тако знак, под 1, претставља човека у чучећем или ћућећем ставу. Број претставља чокот грожђа, бр. 3 цедило, а бројеви од 4-9 дају оцрте разних направа за употребу у кућанству или иначе.

Сви ти знаци од броја 4-9 налазе се забележени у етрурским споменицима, и њих је требало некада читати као: Ч, Ћ, или меко Т. Из упоредне таблице етрурских слова како су забележена у етрурски споменицима, може се одмах опазити да је скоро сваки крај имао своју гласовну вредност за то слово која се није удаљавала од Ч и Ћ.

Иако се налази у лидијским споменицима, није било могуће установити његову гласовну вредност, које ће се моћи учинити тек када буде прочитан и протумачен већи број лидијских споменика. То исто вреди и за непрочитане и непротумачене споменике лиђанске, каријске и фрижанске.

У етрурском споменику Рашански буквар и читанка, налази се знак Ψ , који је до сада читан као Г. То је било неправилно, јер је његова права гласовна вредност Ћ, те се само тако могу разумети речи у којима се тај знак налазио. Таки исти знак се налази у лидијском писму, али се не чита као Ћ, него је то знак за вокал О. Тако исто сличан му је знак Ψ , који има гласовну вредност за вокал Е. Та су два знака била довољна да зауставе сваки прогрес правилног читања лидијских споменика.

У етрурским алфабетима налазе се, као последња три знака: Ψ , Ψ , Ψ . Наравно да су истраживачи само погледали српску ћириличну азбуку, она би их упутила да се

последња слова српске азбуке налазе као идентични ортографски знаци и у словима етрурског алфабета. То је било довољно да се без тешкоћа утврди гласовна вредност етрурских слова и да се не прибегава тражењу у грчком или семитском писму. То се нарочито односи на знак Υ , који је могао да се чита само као Ћ или Ч, а никако "пси".

СРБИЦА

Као што је изложено у поглављу Порекло Ћирилице, њен обновитељ, Константин Филозоф, затекао је код народа на Криму написане књиге језиком који је он читао и разумео. Константин је тај начин писања средιο и остварио могућност да на истом језику могу да се напишу богослужбене књиге за Словене. Азбука употребљена за тај начин писања, по њему се прозвала кирилица или ћирилица.

Замењујући етрурска слова одговарајућим словима ћирилице исте гласовне вредности, утврдио сам, да се највећи број етрурских речи налази у Рјечнику српског језика Вука Стефановића Караџића. Такође сам утврдио, да језични састав етрурских текстова, приказаних у овој расправи, потпуно одговара језичним и реченичном саставу у српском језику.

Око двадесет процената етрурских речи, које нису сачуване у српском језику, налазе се у другим словенским језицима, па латинском и германском. Није било никаква проблема у мом раду, да несловенске речи као што су италијанске и латинске које имају истоветне основне корене или морфеме са етрурским речима, пренесем ћириличном транскрипцијом, постигавши на тај начин, да оне у српском преводу буду потпуно разумљиве.

Проблем се тај нарочито испољио при читању и тумачењу лидијског текста са "Споменика изгинулим лидијским коњаницима", као и у познатом тексту "Ћипо ди Перуђа" (Cippo di Perugia), Сама чињеница, да је читање етрурских, лидијских и ликијских текстова без обзира када су и где су постали омогућено помоћу слова српске ћирилице, поставља захтев, да се због терминологије у овом раду том начину писменог изражавања мора дати одговарајуће име, које би се односило на цео онај период, у коме још нису била позната писма које данас називамо ликијским, лидијским, етрурским и ћирилицом.

По моме мишљењу, а из разлога, који ће бити објашњени у току ове студије, име које најбоље одговара као технички термин за филологе а и за популарно разумевање, јесте назив "СРБИЦА".

Неоспорно присуство у српском језику нај-
већег броја речи, нађених до сада у свима прочитаним
етрурским споменицима, као и у два лидијска и ликијска
споменика, приказаних у овој расправи, потпуно оправда-
вају тврђење, да је именица СРБИЦА израсла из српског
језика.

Прастаро име Срб и Срби разни народи су
различито изговарали, најчешће због њихове немогућности
правилног изговора, али се смисао те именице није никада
удаљавао од основног значења. Име Срби у најстарије доба
примењивало се на све народе у Малој Азији, да би се про-
тегло и на све европске народе, који су говорили српским
језиком. Име Словени међутим као нејасно и неодређено
заменуло је у историји и књижевности име Срби. Једини
народ који је до данас задржао српско име и проширио га
на централне рашанске области на Балкану, били су данаш-
њи Срби, којима се морају додати Срби Горње и Доње Лунице.

Србица је стога свеобухватни језични појам
за писменост, која се развијала у малоазијским културним
центрима српских или србичких држава. Она је у тим поли-
тичким и културним средиштима живела и развила се све до-
гле, док је трајала етничка егзистенција тих држава.
Постоје знаци, да је малоазијска србичка писменост живо-
тарила под перзијском и римском окупацијом. Њено коначно
уклањање почело је под Византијом, а било је потпуно до-
крајчено онда када су најпре Арапи, па после Тутци, вој-
нички запосели те некадашње малоазијске политичке и кул-
турне србичке центре.

Мали број писаних споменика које је зем-
ља покрила, једино су тако могли да се спасу од потпуног
уништења. Они су се као и етрурски споменици, почели да
се појављују много касније као сведочанства. И ако нису
још прочитани и протумачени сви већи етрурски писани
споменици, док је број лидијских и ликијских још увек мали,
ипак према мојим досадашњим налазима, слова којима су ти
споменици писани, могу се по месту постанка, развитка и
налаза назвати:

ЛИДИЈСКА СРБИЦА, којом су написани лидиј-
ски споменици. Захваљујући азбуци коју сам приказао у
овој расправи, неће више бити нарочитог проблема за ис-
траживаче, да прочитају све до данас непрочитане и непро-
тумачене лидијске писане споменике.

ЛИКИЈСКА СРБИЦА се састоји од слова која су највећим делом истоветна са лидијском србицом, уз напомену, да постоји неколико слова, која- и ако имају исту гласовну вредност као одговарајућа лидијска, друкчије се пишу. То јасно може да се запази на приложеној упоредној таблици.

Рано пресађивање србичке писмености у остале области Средоземља и Црног Мора вршено је или добровољно, или присилно. Оно је било условљено економским, политичким и ратним недаћама становништва које се исељавало из малоазијских србичких држава. Због тога је схватљиво, да су исељеници из северних србичких држава у Малој Азији били први, који су се насељавали на Крим и у области Јужне Русије.

Као што је напоменуто у поглављу Особине етрурског језика и писма, од те малоазијске србичке писмености, једна грана се одвојила према северо-западу, одразивши се у писмености северних европских народа, под познатим именом РУНА.

Но остаје увек отворено питање, да ли писмо познатих химни ВЕДА, од њиховог најстаријег дела познатог као РГ-ВЕДА, својим необичним знацима указује на слоговно писмено изражавање језиком назван српским и који је исто тако однет из Европе у далеку Индију у време још увек од науке неутврђено.

С обзиром на сва излагања, та веома рано отсељена писменост из малоазијских србичких држава, која је наставила свој живот и развитак у областима Црног Мора, требало би да се назове:

КИЈЕВСКО РУСКА, или РУСКО КИЈЕВСКА СРБИЦА (1), која је сачувала-поред основних графичких знакова-исто тако и језичну грађу, што је омогућило да се с успехом одгонетне:

РАШАНСКО-РИМСКА СРБИЦА. Ја сам ову последњу Србицу тако назвао, јер је рашанска србица изворна азбука, пренета непосредно из малоазијских србичких центара, и пошто се она прво усталила на северу, међу под-алпским рашанским племенима, од њих је пренета у централну Италију, где је била негована, развијајући се у културним и политичким центрима рашанске Етрурије.

Када су Рашани, или Етрурци, почетком седмог века пре Христа загосподарили већим делом Италијског

Полуострва, они су своју србичку азбуку ширили међу осталим племенима, која до тада нису имала своју писменост, или-ако су је имала-она је још увек била неразвијена.

То је био случај и са Римом. Том чобанском насељу Рашани су створили услове, да се касније развије у културну метрополу целог ондашњег света. Рашанска србичка писменост у Риму се обогатила још присуством житеља племена Латина, чији се такође рашански говор није много разликовао у то доба од рашанског, или етрурског језика. Племена Латина, које је некада припадало великом племену Волоса или Власа, било је под великим утицајем избеглица из Лидије, па је играло велику улогу приликом обликовања писма које је после по њима било прозвато.

Према том употреба назива:РАШАНСКО-РИМСКА СРБИЦА, за азбуку из које ће касније да се формира латиница, одговара потпуно историјском и језичном развоју те писмености.

Неиспитани подаци иберске писмености не могу још да добију своје језично обележје, јер ни до данас нису иберски писани споменици прочитани и протумачени.

(1) По налазу студента руске и украјинске историје, г. Саве Вујиновића из Ескондида, Калифорнија, САД, за ознаку писмености, коју је Константин Филозоф затекао на Криму, уместо руско-украјинска србица, према историјском разбитку за то подручје, боље и тачније одговара назив: кијевска, а не украјинска србица. Сматрајући да је ова примедба веома корисна ради бољег разумевања изложене грађе, ја сам је прихватио, те ће у овој расправи писмо, које је Константин Филозоф нашао на Криму, бити названо: Руско-кијевска и Кијевско-руска Србица.

ПОРЕКЛО ЋИРИЛИЦЕ

Испитивање порекла ћирилице важан је корак за истраживање порекла писмености у далекој прошлости, јер су ћирилична слова употребљена први пут у историји, да се правилно прочитају записи на етрурским споменицима.

Та чињеница је довољна да се цео поступак испитивања порекла ћирилице, постави на нове основе. Исто тако одмах се намеће потреба ревизије и претреса досадањих поставки, пошто су оне у супротности са новим налазом.

Свака особа која се у писању служи ћирилицом, без обзира на школско образовање, може упоређењем одмах да запази упадљиву сличност између етрурских слова и ћириличних слова.

Па ипак словенски етрурсколози у својим радовима, нису никада покушали да врше та упоређења. Да су то учинили, продор у тајну етрурског начина писања био би давно познат, и стотине етрурских записа на њиховим споменицима, били би раније прочитани и позната њихова садржина. Али таког покушаја до данас није било.

У науци и књижевности прихваћене су поставке, да је прво словенско писмо била глагољица, и да је њу саставио Константин Филозоф, који је боље познат међу словенским народима као св. Ћирило или Кирило од времена када је уздигнут на степен олтара.

За ћирилицу, наводи се у научним енциклопедијама и уџбеницима, да се незна ко је њу створио, али се претпоставља да је она настала у Македонији око Преспанског језера, крајем деветог и почетком десетог века хришћанске ере, да су се њени састављачи били "Петочисленици", ученици св. Климента, који су се при свом раду угледали на грчки алфавет. Даље се напомиње, да је ћирилица одмах после своје појаве почела да потискује глагољицу, и да се из Македоније проширила на Рашку и са Балканског Полуострва пренета Русима.

Позивање научника на грчки алфавет по коме се обликовала ћирилица, потпуно је оправдано, пошто се никада није обраћала пажња на ма који други алфавет поред грчког. Етрурски начин писања није још био одгонетнут или дешифрован, па се нису могли узети у разматрање етрурска слова, за која се исто тако тврди да су као и ћирилица постала угледањем на грчка.

Тако је до данас остало тврђење, да је већина ћириличних слова позајмљена из грчког алфабета, а за оне гласове, који не постоје у грчком језику и алфabetу, створена су нарочита слова, при чему се служило словима глаголице.

Привидна сличност већег дела ћириличних слова са словима грчког алфабета није могла да пружи задовољавајуће објашњење, како је непотпуна и врло сиромашна грчка гласовна скала могла да задовољи захтеве богате словенске фонетике.

То је први запазио Црноризац Храбар и оставио записано у литерарној оставштини која му се приписује следећи навод: "...Раније Словени нису имали никакве књиге, али су се они, пошто су били многобошци, у својим верским обредима служили, читајући слике и црте урезане у дрво. Када су примили Хршћанство, они су без изузетка били присиљени да пишу својим словенским језиком, употребљавајући грчка и латинска слова....." Али, пита се Црноризац Храбар,,," како су они могли да напишу грчким словима речи као : бог, живот, зјело, црква и друге сличне овим." (1).

Та примедба која се приписује Храбром потпуно је умесна јер она указује да је постојала гласовна разлика између грчких и словенских слова, и да неких није било у грчком алфabetу.

Други хроничар истога доба Титмар (Thietmar) кога спомиње у свом раду Луј Леже (Louis Leger), (2), који наводи..." Међу Словенима који су још били многобошци на Елби (Алба, Лаба) кипови богова имали су исписана њихова имена." Писац Леже сматра..."...да је некакав, било који начин писања био потпуно познат овој раси у праисторијском добу".

Иако су се словенске ћириличне азбуке, при свом обликовању, што је учињено касније, служиле словима старословенских и црквенословенских књига, оне нису усвајале она слова за које није постојала одговарајућа гласовна вредност у народном говору.

Полазна тачка испитивања постанка словенске писмености била је увек уско повезана за имена Константина Филозофа и његовог брата Методија, јер се доба њихова боравка на Криму и црноморским областима између 855-859 године сматра почетком обликовања писмености међу словенским народима.

Поводом њихове активности на Криму, моравски кнез Растислав затражио је од византијског Двора и цара Михаила IV, да му пошаље проповеднике који би могли да проповедају хришћанске истине на језику који они могу да разумеју. О томе наводи Јевсевије Поповић следеће: "... Кирил је за ту сврху саставио посебну азбуку, и помоћу исте почео заједно с Методијем, преводити са грчког на словенски језик црквене књиге и Свето Писмо. Где и када је тај посао почет, о томе се спори. По једнима Кирил је ту азбуку увео у употребу још у Цариграду, и вест о преводу, који је добио приступа прво код Словена у Византинском Царству, допрла је пре браће у Моравску, тако да је Растислав баш поводом те вести искао словенске мисионаре " (3).

Као што је напоменуто на почетку овог поглавља, употреба ћириличних слова омогућила је да се правилно прочитају записи на етрурским споменицима, а у другим поглављима исто тако је објашњено, да су ћирилична слова омогућила да се, по први пут правилно прочитају лидијски и ликијски записи на њиховим споменицима, од којих су неки приказани у овој расправи.

Ова нова чињеница доводи до закључка, да је писменост, данас нам позната као ћирилица, потекла из древних малоазијских србичких држава, и да су у некадашњим културним и политичким центрима тих држава нађени многи записи њихова језика, писани писменима која личе на ћирилицу.

Под разним околностима и условима, ова је малоазијска писменост у разним раздобљима стизала у области које гравитирају Црном Мору, на исти начин на који је она одлазила у области Средоземља, у првом реду Апенинског Полуострва. Носиоци те писмености у мирна времена били су путници, трговци и морнари. У свима осталим случајевима писменост су разносиле политичке и економске избеглице и исељеници који су тражили бољи и сигурнији живот за себе и за своје породице.

Када је на европском Западу био затрт сваки траг етрурском и рунском начину писања, Трећи изданак малоазијске писмености: кијевско-руска србица, наставила је без већих сметња да живи у областима Црног Мора где је затекао Константин Филозоф у мисионарској задаћи која му је била поверена од стране византијског Двора и Патријаршије. Од успеха или неуспеха те мисије зависили су најбитнији интереси Царства, и стога је та мисија била пажљиво припремана.

Без потребног осврта на збивања и околности које су претходиле историјској појави и улози свете браће Кирила и Методија објављивањем кијевско-руске србицке писмености, није могуће правилно разумети резултате и последице њихова мисионарског деловања о коме се, због значаја за писменост Словена још увек расправља.

Источно римско царство или Византија, постојало је и оправдавало своју историјску мисију и егзистенцију на хришћанским начелима православног веровања израженог у списима Св. Отаца, и на Првом и Другом Васељенском Сабору одржаном у Никеји и Цариграду. Православље је држало на окупу грчку мањину и словенску већину у Царству, јер је пресудан чиниоц био: ширење Хришћанства и одбрана хришћанске догме и морала.

Иако су Царство сачињавали многи народи, већина су били покрштени народи који су говорили словенским језицима у Малој Азији и на Балканском Полуострву. Грчка мањина претстављала је политичко, војно и црквено вођство. Војску, која је бранила границе царства, сачињавали су некадањи сорабски народи и најамници других народа, али је заповедништво било у рукама Грка који су били администратори и службеници у провинцијама. Грци нису никад живели у већем броју у континенталним унутрашњим областима Царства, или у мањим местима, него само у приморским градовима, бавећи се поморством, занатима и трговином. У време св. Браће, Грка је живело веома мало у Македонији и Пелопонезу (4).

Цариградска Патријаршија је у свима добима, још пре поделе Царства, увек усмеравала и усклађивала своју хришћанску мисију према користима и интересима Царства. То се нарочито односило на сорабске народе у Малој Азији и рашанска племена на Балканском Полуострву. Њима није било никада предавано хришћанско учење на њихову говору нити писму.

У скоро сва времена свог постојања, Византија је пролазила кроз веће или мање политичке, моралне и верске кризе. Поред сталних немира на границама Царства, политички и црквени живот, био је непрестано изложен и узнемириван појавом разних хришћанских јереси и раскола. Са појавом Ислама на границама Царства, почиње ново поглавље у историји Византије.

Када је уз тешке напоре и жртве народа у Малој Азији продор Ислама био привремено заустављен на источним границама Царства, уз губитке становништва и покрајина, избила је на површину позната иконоборачка јерес или шизма која је потрајала пуних стотину година. За цело време трајања сукоба око икона, византијско државно и црквено водство, у непрестаним борбама, отимало се за власт. Није се имало времена да се мисли и да се прате догађаји који су се одвијали на северним границама Царства.

Рађање нове кијевско-руске силе на северу Царства, претстављало му је велику опасност, нарочито због тога, што су добро организовани Руси могли да ставе под своју контролу и утицај све богате црноморске и подкавказке области које су снабдевале Царство са житом и разним другим сировинама.

У тим областима живела су измешана разна племена која су се окупљала око својих племенских средишта. То је била пространа и слободна област чији су становници били познати под именом Казари (веровато име за Козаке), и тај геополитички простор био је познат под именом Казарија. Неки делови те велике области, били су христијанизирани, нарочито насељена места на обалама Црног Мора, као што су Крим и Херсон, али у осталим областима у унутрашњости, живели су измешано разне политичке и верске избеглице. Ту је нарочито било присутно много Јевреја који су били увек прогањани у византијском Царству, затим велики број избеглица из калифата од времена када су почеле унутрашње борбе разних фракција које су се отимале за власт, па они којима је претила животна опасност, бежали су и склањали се у Казарију. Они су се временом намножили, и постали су проблем за Византију која их је нерадо гледала, нарочито због тога што су могли изазвати Русе, да их они покоре и завладају областима које су биле од виталног значаја за живот и будућност Царства.

Управљачима византијског Царства сада је постало потпуно јасно да се морају успоставити контакти са Кијевом, не само због заједничких интереса у односу на експанзију Ислама, него и да се може да контролише свака акција и покрет руских бољара у црноморским областима. То се могло постићи једино преко христијанизирања Руса, о чему Руси до тада нису хтели да чују.

У то доба био је постављен за цариградског патријарха Фотије, који је у општој црквеној историји боље

познат као патријарх за време чијег патријарховања је дошло до отвореног сукоба између водства Источне и Западне цркве које је довело до раскола који још и данас траје.

Патријарх Фотије био је политичар великог формата. Пре него је постављен за цариградског патријарха, био је командант цареве гарде, тако званих "кимуменос", што на српском значи, оних који не спавају. Он је био рођени лидер кога је Византија, због његових многобројних талената требала баш у то време. Он је приступио решењима разних проблема у настојању да извуче Царство из сталих криза у које је западало. Њему је било јасно да је могуће средити односе са Русима, које он тако изричито назива, једино приволом да приме Хришћанство. Патријарх Фотије знао је поуздано, да погрчавање народа у Малој Азији и на Балканском Полуострву који су говорили словенским језицима, које је грчка Црква вршила у име Царства, не може се применити на Русе.

Руско зазирање од преласка у Хришћанство под утицајем било које стране силе, било је оправдано, јер по ондашњем поступку који је нарочито спровађан у франачким државама у северној Европи, покрштавање је значило истовремено подвргавање политичкој власти оне државе која је извршила превођење у Хришћанство. Насилно покрштавање и истовремено германизирање северних и балтичких српских племена, изазвало је неповерење у све хришћанске мисионаре. Стога Руси, не само што нису хтели да приме Хришћанство, него су га прогнали где су год могли.

Па ипак, поред свих ранијих неуспелих покушаја, Византија је достављала нове поруке Русима. Овога пута су их упозоравали на покушаје Рима да им пошаље своје мисионаре који би их привели на Хришћанство. То је могао бити оправдан разлог са којим су се Руси сложили, и веровано дали одговор који је садржавао услове и обавезу, да се проповедање Хришћанства мора вршити на језику и писму којим су се до тада служили руски бољари и руски народ.

Због тога је требало, а не због икаквих Моравца, да се руски начин писања среди и уреди да постане и мисионарско писмо у првом реду за Русе. То је требало све испитати и средити на лицу места.

Тако стање довело је на површину тог важног историјског детаља Константина Филозофа, његова брата и помоћника у раду Методија. Избор је пао на њих због више

разлога. Константин Филозоф располагао је са свима квалитетима мисионара и школованог човека, а његов брат Методије, као управитељ једне византијске провинције на Балкану, требао је својим присуством да сведочи, да ће Царство извршити све оно што је у претходном поступку припрема ради примања Хришћанства било обећано. Други веома важан разлог је био њихово словенско порекло.

Константин Филозоф и његов брат Методије били су македонски Срби, никакви Грци или погрчени Срби. За тај задатак тражене су особе које су познавале у танчине, не само српски језик, већ и остала словенска наречја. Никада Грк не може до те мере научити српски језик, да се одмах не примети да то није његов материњи језик. Њихово српско порекло и језик, отварао им је сва врата где су закуцали, и свуда су примани са поверењем и предусретљивошћу, чега неби било да су били Грци, а најмање погрчени Срби.

Овде се мора нарочито подвући, да су они у свом раду служили земаљског господара са отвореним срцем и уверењем да ће њихов рад бити благословен и од највећих корисних последица, не само Русима, него и свима осталим народима који говоре словенским језицима, да преко свога писма упознавају Јеванђеоске истине и да се по њима управљају у животу.

Константин Филозоф био је необична личност посматран и са данашње перспективе. Он је високо школско образовање стекао у школи у којој је био учитељ патријарх Фотије. Иако Константину теологија није била главни предмет изучавања, он је добро познавао све фазе развјетка хришћанске мисли и догме, нарочито онај који се развијао и појављивао у разним јересима и шизмама. Веома рано запажен због свог оштрог и дубоког ума, он је био упућиван као мисионер и изасланик у разне делове Царста. Сваку мисију он је је са успехом извршавао, тако да је већ у двадесет петој години живота стекао назив филозофа. За његове савременике, без обзира ко су били и какав су положај заузимали у византијској државној или црквеној администрацији и хијерархији, он је био "светило света", јер је био пример хришћанског мислиоца, полемичара, познаваоца историје свих народа који су живели у Царству, њихових језика и писма којим су се ти народи служили.

О Константиновом боравку и делатностима у Херсону, Криму и кримским областима, писано је веома много и

још се једнако расправља, јер је то био значајан догађај који су писци, сваки са своје стране, тумачили на свој начин, а та тумачења нису се увек слагала.

Амерички слависти и писци Дробена-Кухарек на страни 37 њихове књиге, писане на енглеском језику, "Heritage of of the Slavs" (5), наводе (превод са енглеског је мој) ово:

"Неки Самарићанин који је живео у Херсону, разговарао се са Константином и донео му неке књиге које су биле написане на самаританском језику; онда се филозоф затворио у своју собу, и пошто се помолио Богу, који га је просветлио, он је почео да чита књиге без икакве погрешке..."

Даље се наводи: "То је било овде у Херсону, где је Константин нашао књиге Јеванђеља и Псалтир написане на рос (рош) језику. Када су нашли некога ко је говорио тим језиком, Константин је почео да се с њим разговара. После тога он је упоредио са својим језиком, па је могао да разликује слова, самогласнике, сугласнике..."

У горњим наводима постоје три важне појединости које треба нагласити:

1) да су књиге биле написане на сарматском, сорабском или српском језику, (преписивач горњег текста, употребио је погрешне називе "Самарићанин и самаританском";

2) да су Јеванђеље и Псалтир били написани на рос или рош језику:

3) да је Константин упоређивао са својим (материјним) језиком.

Из навода се не може закључити каквим писмом су биле написане књиге које је Константину показао Сармат, а исто тако нити књиге Јеванђеља и Псалтира.

Константин Филозоф прочитао је све књиге и разумео њихову садржину, што одмах наводи на мисао, да су те књиге и исто тако Јеванђеље и Псалтир били написани на неком словенском језику. Какав је то био језик, хагиографи су то намерно или нехотично прећутали. Што се тиче писма о томе није ништа речено, само је једно сигурно да то није био грчки или латински језик, па је остављено да се нагађа.

Једно је ипак сигурно да су Константину били познати оба језика и писма, јер је писма читао и језике разумео. Тај његов језик није био грчки, јер да је то био, то би било споменуто.

У ствари, то, што хагиографи нису споменули, може да се протумачи тиме, што Константин није наишао на тешкоће приликом читања, јер је он то све раније знао и очекивао. Пре него је кренуо са својом пратњом на Крим, он је добро проучио све околности и грађу која се односила на кримску мисију. То се у првом реду тицало испитивања порекла сорабске писмености, начина на који је она преносена сорабским племенима у древна времена, њеног коришћења и употребе између сорабских племена и стања у коме се тада налазила писменост којом су се служили руски бољари и племена која су живела на широким областима данашње Јужне Украјине и Русије.

Константин је имао на располагању државне и црквене архиве, па је имао прилику да упозна писменост свих старих народа који су је оставили записану у својим споменицима. То се односило на Лиђане, Личане, Каријане и Фрижане и друге народе који су живели на територијама византијског Царства на две хиљаде година пре његовог постанка. Византија је у историјском процесу политичких и војних збивања, наследила од Римљана највећи део тих народа. У Константиново доба, једино што је остало да сведочи да су они постојали, то су били њихови писани споменици који су били писани истим оним писмом које је Константин нашао и видео у Херсону.

Та је писменост била позната византијским управљачима, али је вероватно да пре Константина и његовог искусног брата Методија, није долазило уобзир да се оживи писменост прастарих народа и да се употреби у процесу хришћанизирања Руса. Да то све није било урађено случајно, приказује се у поглављу Ренесанса словенске писмености.

Константин је боравећи на Криму и кримским областима четири године, имао прилику да на лицу места, живећи и крећући се међу тим народом, упозна и оцени све проблеме који су били везани за успех његове мисије.

Али исто тако он је морао бити заинтересован за цео пројекат не само као хришћански мисионар него и као научник ради установљења употребиве и практичне азбуке која треба да послужи непокрштеним словенским народима да преко свог писма приме Хришћанство, што се односило у првом реду на Русе. Без неопходних личних додира и испитивања

наречја којим су говорила руска племена, није било могуће саставити нову азбуку све док се није чуо на лицу места говор оних којима је она била намењена.

Резултати рада константина филозофа у уређивању руско-украјинске србице, да се словима исте почну да пишу богослужбене књиге за све словенске народе, у ствари је један од навећих и најзначајнијих подухвата у историји развитака словенске писменоти.

Све савремене словенске ћириличне азбуке служиле су се при свом обликовању словима узетим из црквенобогослужбених књига, и то само оним словима чије у се гласовне вредности налазиле у народном говору.

Због тога црквенословенску азбуку треба посматрати не као оригинални извор ради обликовања писмености, већ као преносни зупчаник малоазијске србичке писмености која је била сачувана у руско-кијевској србици.

Традиција хоће, да се ћирилица почела да шири по Балкану долазећи из Бугарске. По моме мишљењу, основа има у томе у толико, што монголска група племена у својој путањи до Балкана, дуже су се задржавала у црноморским обласима, и ту су Угари или Бугари, могли да приме поред Хришћанства и писмо руско-украјинске србице кога су донела собом међу рашанска племе са којим су се измешали. Ово је једна претпоставка која коинцидира са чињеницом да Константин филозоф није се задржавао код рашанских или како су то Грци забележили, трачанских племена на Балкану. Поред свих хвала Бугарима што су се вековно одупирали погрчавању, они нису измислили најсавршеније фонетско писмо на свету ћирилицу. Дешифровани и растумачени етрурски, лидијски и ликијски писани споменици то демантују.

Овде, наведена излагања и закључивања у потпуној су супротности са свим досадањим поставкама о пореклу ћирилице. Моји се аргументи заснивају на чињеници, да су слова ћирилице послужила да се дешифрује поред етрурског исто тако лидијско и ликијско писмо. Та сама чињеница је довољна

да се поред раматрања постанка опште писмености која је имала свој почетак на Криту, намеће потреба ревизије порекла ћирилице служећи се материјалом и подацима изнешеним у овој расправи.

Литература:

1. Isaak Taylor, *The Slavonic alphabets*, London, 1899, pag. 197-205
2. Louis Leger, *Cyrille et Methode, La conversion des Slaves*, Paris, 1868, 17, 208,9
3. Јевсевије Поповић. Опћа црквена историја, преведено са немачког, Сремски Карловци, 1912, Књига I, стр. 712-713
4. Matija Majar Ziljski, *Sveta braca Ciril i Metod*, Prag. 1864
5. Drobena-Kucharek, *Heritage of the Slavs*, Kosovo Publishing Co., Columbus, Ohio, 1979 page 37,

РЕНЕСАНСА СЛОВЕНСКЕ ПИСМЕНОСТИ

Наслов за ово поглавље требало би да буде:
" Шта је Константин Филозоф урадио у току његовог четве-
рогодишњег бављења у црноморским крајевима " ?

То што је данас познато, од пресудне је важ-
ности и далекосежних последица за описмењавања словенских
народа, а посебно за превођење Руса на Хришћанство. Тај
процес ишао је опрезно и споро, све док није 988 године
руски кнез Владимир примио Хришћанство, које од тада по-
стало руска државна вера.

Као што је већ поменуто, Константин је нашао
у Херсону два писма којим су се до тада служили словенски
народи. Једно је било каснијег порекла и могло је бити
само глагољица, а друго је било писмо којим су се служили
поред бољара и један део руског народа. Ради распознавања
и идентификације овог писма у овој расправи, дат му је
назив: кијевско-руска, или руско-кијевска србица.

Док је за глагољицу било могуће приближно
установити време њеног постанка, развитка и употребе у
црквено- богослужбеним радњама, за руско-кијевску србицу,
као систем писања, није се знало све док је није открио
свету Константин Филозоф. То је писмо касније предато
словенским народима на употребу, као црвено и књижевно.

Нагађања и забуне о првобитном изгледу тога
писма настале су због тога, што је од Константинове смр-
ти па до првих богослужбених дџига писаних тим писмом
протекло око стотину година. Било је много разлога да то
тако буде.

У томе међувремену десиле су се промене у
политичким односима између Византије и њеног северног су-
седа, чија се новоуређена писменост ширила и на суседне
словенске народе на Балканском Полуострву који су једним
делом били под византијском влашћу.

То су били довољни разлози да мотивишу при-
крита настојања Византије да спречава ширење руско-ки-
јевске србице, или већ тада популарно познате под именом
ћирилице. Бојећи се тога, што је значило руског утицаја
на Балкану, Византија је свим силама заговарала употребу
глагољице као писма, која као писмо није никада могло да
продре до Руса.

Употребу глагољице Цариград је помагао и још

због тога, што је њена употреба у богослужењу била уперена протв Рима, који је настојао да спречи Хрвате и Словенце да се у богослужењу служе народним језиком преко богослужбених књига писаних глагољицом.

Иако су слова кијевско-руске србице послужила Константину као основа да састави азбучну таблицу новоуређеног писма, он је исту допунио, заменувши у њој седам слова која је узео из глагољице.

Та су слова : Б, Ж, С, Ш, Ц, Ч и Ћ.

Уређење новог писма које је требало да послужи практичној употреби, био је за Константина један веома осетљив подухват, нарочито за она слова која су требала да замену застарелу графику руско-кијевске србице, а да се не изобличи њихова гласовна вредност.

Он их је све нашао у глагољници и тиме решио најглавније питање једне веома успеле замене.

У приложеној упоредној таблици: етрурских слова узетих из таблице Марсилијана, слова ћирилице и знакова за седам горе наведених слова узетих из глагољичке азбуке, давају могућност да се оцене моја навођења која се настављају у вези тога.

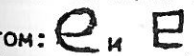
У даљем излагању, следићемо горе наведени поредак слова са могућим објашњењима због чега их је Константин Филозоф узео из глагољице.

У етрурским алфабетима и споменицима,

слово Б, било је писано знацима: . Али како су ти знаци личили на слово В (вита у грчком алфабету) Константин је вероватно, да би се избегла забуна при

читању тога слова, употребио глагољички знак: , за слово Б, на тај начин што га је окренуо наопачке, па су то неки писци раније приметили и навели без јасног објашњења зашто је то урађено.

Састављач глагољичке азбуке могао је тај знак да примети у семитском алфабету, где је писан као:

, са значењем бетх (кућа) у семитским језицима. Али како се исти знак налази у критским сликописима са оцртом: , вероватно са истим значењем: бановати, бања, баној (у албанском језику), те је могао из критског сликописа да оде директно Семитима, а не да се десило обратно.

У састав ново-уређене азбуке I, Константин Филозоф узео је следећа слова из руско-украјинске србице (или етрурско-рашанског писма) II, и 7 знакова-слова из азбуке глаголице којима су биле написане књиге Јеванђеља и Псалтира које је нашао на Криму III,

	I	II	III
1. Аз	А	А	-
2. Буки	Б	-	Б
3. Вједи	В	В	-
4. Глагол	Г	Г	-
5. Добро	Д	Д	-
6. Ест	Е	Е	-
7. Живјете	Ж	-	Ж
8. Зјело	З	З	-
9. Земља	З	И	-
10. Иже	И	И	-
11. И	И	И	-
12. Како	К	К	-
13. Људије	Л	Л	-
14. Мишљете	М	М	-
15. Наш	Н	Н	-
16. Он	О	О	-
17. Покој	П	П	-
18. Рци	Р	Р	-
19. Слово	С	-	С
20. Твердо	Т	Т	-
21. у (Оник)	У,	У	-
22. Ферт	Ф	Ф	-
23. Хјер	Х	Х	-
24. Ша	Ш	-	Ш
25. Шча	Щ	-	Щ
26. Ци	Ц	-	Ц
27. Черв	Ч	-	Ч
28. Ђерв	Ђ	-	Ђ

Знаци за слово Ж, налазе се писани у ет-
 рурским алфабетима и у споменицима као: , , , ,
 и сличним. Како ти знаци личе на грчко слово: , које
 има гласовну вредност у грчком језику као "ТХ", то је
 Константин узео из глагољице знак: или .

У критским сликописним знацима има више
 оцрта који су служили Крићанима да акрофонски изразе
 објекат или радњу са тим нацртом.

У таблицаи Артура Ивенса која је прика-
 зана у овој расправи, налази се претстављена змија која
 се савила у колут. Затим се налазе други сликописни знаци
 као : жрвањ, жар, жарко сунце, звезда, жаба, жуња, жуга.

Константина није задовољио знак за гла-
 совну вредност слова Ж, који је нашао у руско-кијевској
 србици, па га је узео из глагољице.

Знаци за слово С (ћирилично) у етрурском,
 грчком и латинском, писани су на веома сличан начин као

, , , , итд. Може се претпоставити, да када
 је Константин употребио знак: , за африкату "ДЗ", он
 је замену нашао у глагољичком знаку: , , који се на-
 лазе у критском и пилошком сликопису са знањем које
 њихов оцрт дава, као: сјечка, сјекирица, светиљка и сл.

Интересно је напоменути да се у писму
 руна, како то приказује у својој упоредној скали конте
 Грубишић (1), налази знак: , који по њему претставља
 слово С. Тај се знак налази у критском сликопису и он
 претставља срп којим се жање жито.

Четврти знак који је Константин Филозоф
 узео директно из глагољичке азбуке, био је Ш.

У етрурским алфабетима и споменицима,
 знак за овај овај глас забележен је био као: , , .
 Али како је то већ напомињано, тај је нак исто тако имао
 и гласовну вредност: ШЧ и ШЋ, које се као знак највише
 налазио на крају једне речи, која је обично била глагол
 или придев. Тада се, по закону отвореног слога, који је
 потпуно идентичан за овај случај са српским и италијан-
 ским језиком, увек додавао полуглас : И или Е, те се чу
 ло као: ШЋИ, ШЋЕ или ШЧИ и ШЧЕ.

Сигурно је једно, да је у Константиново време тај знак био употребљаван искључиво у латинској и грчкој азбуци као М, па је Константин, да би се избегла забуна, употребио за гласовну вредност Ш, глагољички знак.

У критском сликопису слово Ш, има оцрт као: шѐга, т.ј. тестера за пилање великих балвана, која има на оба краја велике дршке. Тај је знак у критском сликопису изгледао овако: , па је могао дати основе за гласовну вредност, поред Ш и за ШЧ и ШЋ, што ће се даљим истраживањем моћи утврдити.

Знак за слово Ц, Константин је узео директно из глагољичке азбуке. Употреба знакова: < , >

(,) , који се налазе као треће слово у етрурским алфабетима, осим Марсилијане, веома је ретко у етрурским записима изражавао гласовну вредност слова Ц.

Он се највише појављује у двогласју када се испред њега налази један од вокала, па је био изговоран као: ћи, ће, ка ко, ку, што је потпуно прешло у италијански језик и начин писања.

Ми смо у гимназији, када смо учили латински језик, реч Сисега, изговарали као Цицера, међутим требало је рећи као Ћићеро о чему има доста примера у етрурским споменицима.

У критском сликопису налази се као оцрт за цедиљку, цвет, цимбало. Састављач глагољице га је запазио и преузео његову графичку подобност за слово Ц.

У етрурском споменику који се приказује у овој расправи под именом Рашански буквар и читанка, већ је поменуто, да је последње слово у алфабетској табlici могло да буде слово Ц. Предложено је даље испитивање тога мог навода, те у колико се покаже да је исправно, онда би тај етрурски алфабет могао бити најстарији до сада нађени, пошто се у каснијим алфабетима тај знак не налази.

Константин Филозоф имао је своје разлоге да га употреби као знак за глас Ц, који је нашао код Руса. Он му је дао одређену гласовну вредност, те је као знак пренет у све словенске ћириличне азбуке.

Знаке за гласовну вредност слова Ч, као и слова Ћ, Константин је исто тако морао да узме из глагољице, врло вероватно због тога што они изражавају пун

и чист глас. У етрурским споменицима, а то исто и у ки-
јевско-руској србици, знаци за Ч и Ћ могли су бити прет-
стављени као: ↑, ↓, Υ, V, и слично томе. Ти се знаци
налазе у критским и пилошким сликописним знацима и имају
оцрт за: чакља, чукља и слично томе.

Назив у глагољници за знаке : , , је
черв, које може да значи црв. Упадно је да изгледа сас-
тављен од два етрурска знака: ↑, један до другог.

Последње слово-знак који је Константин
Филозоф узео из глагољичке азбуке, треба да буде знак и
слово за глас Ћ или Ћ.

У угластој глагољници, тај је глас прет-
стављен знаком : , који графички личи на етрурске
знаке: , , , и сличне њима.

Али поред наведених горњих знакова за
слово и глас Ћ, у критском сликопису се налазе и други
знаци који могу да значе: ђул (ружа), ђугум (врч) које
су именице србизми у турском језику, а не обратно.

Вук је установио знак Ћ, у српској ћири-
личној азбуци (нема га у црквенословенској азбуци), јер
се као глас увек налазио у говору народа. Од кога га је
Вук узео као графију, то се није могло до данас, поред
свих истраживања да утврди.

Константин га је нашао код Руса вероватно
са графијом за коју је тражио замену, не за Ћ, него за
меко Г. Јасно је, да већ у Константиново време, Руси су
се у говору друкчије истицали и одвајали од Срба за неке
тврде конзонанте које је требало умекшавати.

Разлике у изговору између гласа Ћ и Ћ су
најбоље изражене у српском језику и оне су биле добро
познате Константину, јер је то био његов материњи језик,
али су исто тако биле добро познате и састављачу глагољи-
це јер су се налазиле у његовом материњем језику.

Док се Константин могао да послужи његовим
(састављача глагољице) знаком, поставља се једно веома
интересантно питање, од куда и од кога је он могао да
узме знаке и која му је до тада позната писменост могла
за то да послужи.

Сви остали знаци у ћириличној азбуци од белог јер до ижица, њих 18 на броју, касније су измишљале разне манастирске школе, и немају, што се тиче српског језика, никакве одговарајуће гласовне вредности. Њих није било у у руско-кијевској србици, па је сигурно да их Константин није тамо нашао, нити их је требао.

У етрурско-рашанским, лидијским и ликијским писаним споменицима, тих знакова нема, нити њихове гласовне вредности.

После практичног проверавања ново уређене руско-кијевске србице, увођењем извесних граматичких и синтактичких правила, прешло се на главни део рада који се састојао од превођења и писања богослужбених књига. То је рађено делом на Криму, а делом у преписивачкој школи која се налазила смештена у манастиру Олимпу, који се налазио близу Цариграда.

Неби требало искључити могућност да су се могла одржати на Криму и прва богослужења на тадашњем говорном руском језику. Кримске области већ су тада биле добрим делом христјанизиране, јер су хроничари забележили да је Константин ту затекао неког епископа Павла.

Нема логичне основе у досадашњим поставкама да је Константин долазио у кримске области само као практичан мисионар, а још мање да је ту дошао да састави писмо које је требало да послужи Моравцима да се бране од германизације. То се све могло да уради у Цариграду. Хроничари су то забележили јер нису имали неко друго објашњење или им је но дато из политичких разлога да се сакрије права позадина.

Исто је тако без основа тврђење да је Константин измислио писмена глагољице. Он је могао да осавремени писмо глагољице на исти начин како је поступио са руско-кијевском србицом. На тако уређену глагољицу могле су бити преписане већ готове књиге Јеванђења и Псалтира и друге потребне богослужбене књиге преведене са грчког.

Западни историчар Edward Robinskol у својој историји словенских народа, каже да су Моравци били први међу словенским народима који су примили Хришћанство од немачких свештеника још почетком седмог века, тако су, како он наводи, већ у време доласка свете Браће били покрштени, и да су књиге за Моравце биле устројене на словачком језику. У колико је овај податак писца веродостојан, јер он не наводи извора одакле је тај податак узео, у такоме случају

постојала би могућност, да је још много пре доласка св Браће налазило писмо које он назива словачким.

Није било потребно узети уобзир несигурни податак писца Робинсона да су Словени имали своју писменост у седмом или деветом веку хришћанске ере. Да је та писменост постојала на две хиљаде година пре појаве св. Браће, сведочи нам алфабет и текст поменутог рашанског документа Рашански буквар и читанка који је споменик помињан више пута у овом раду. Слова саливена у ту малу бронзану плочицу пред три хиљаде година или две хиљаде пре времена кнеза Растислава, најбољи су сведок постојања писмености код свих словенских народа.

То се раније није могло доказати јер нису били никада до данас правилно прочитани и протумачени писани споменици, који у извесним случајевима, поред опште уочљивог заједничког староевропског језика, показују и специфичне одлике словенског језика који се огледа у тој малој бронзаној таблици.

Веома се тешко може отети јаком утиску, да алфабет од 5 вокала и 15 конзонаата, који се налази у Рашанском буквару и читанки, није најстарији међу свим до сада нађеним етрурским алфабетима, иако се он не убраја међу њих, нити му је била показивана нека пажња.

Тај алфабет има нарочиту важност за словенску писменост, јер је са словима са те таблице исписан први до данас познати текст на чистом словенском језику. Дали ће, од мене опажени знак за слово Ц, који се налази на крају тог алфабета, потврдити мој налаз, то остаје да се испитује у вези сличних алфабета који личе на овај.

Овде се исто тако мора навести нешто што до данас није било наглашавано, а то је, да је поредак слова у свим етрурским алфабетима ближи поретку слова у ћирилице него у латиници. То је доказ више о старини ћириличне азбуке, коју су осакатили реформатори латинског писма када су из ње избацили седам кључних слова.

Због тога се овде приказују четири оригинална етрурска алфабета и то :

Алфабет из Ђерветери (Cerveteri)

Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω

Алфabet из Витербо (Viterbo)

А В С D E F I B Θ K L M N O P M Q R S T V S P Y

Алфabet из Формело (Formello)

А В С D E F I B Θ K L M N O P M Q R S T V S P Y

Алфabet из Марсилијане (Marsiliana)

Овај је алфabet најпознатији међу свима досада нађеним алфabetима. Мисли се да потиче из осмог века пре Христа. Исписан је на слоновој дашчици, и чува се у Археолошком музеју у Фиренци.

Слова из овог алфабета приказана су на више места у овом раду, нарочито у упоредним таблицама.

Литература:

- 1) Clemente Grubissichio, In originem et historiam Schlavonici, Glagolitici vulgo Hieronymiani, Venetis, 1766 (стр. 43)

ГРЧКИ АЛФАБЕТ И ЕТРУРСКА СЛОВА

Са малим бројем изузетака, у свакој књизи која је написана о Етрурцима, о загонетности њихова по- рекла, језика и начина писања, налази се примедба писца, да је лако прочитати етрурске записе, јер је њихов алфа- бет постао угледајући се на грчки алфавет. Проблем наста- је, како писци стално наводе, када је требало разумети оно што је било прочитано.

Тај прилаз проблему читања етрурских текс- това, којим су се служили истраживачи, најбоље је изра- зио писац-лингвиста Давид Дирингер (David Diringer) (1), када наводи: "...Етрурски алфавет није никада претстав- љао велику тешкоћу да се прочита, јер се у главном није удаљавао од архаичког грчког алфавета..(стр.341). Он да- ље наводи: "...Ово је данас тврђење које је опште усвоје- но, али настају неслагања, када се ради о томе, да се установи којој врсти грчког алфавета одговара писмо анти- чке Етрурије, и када је тај алфавет постао,"(превод са италијанског је мој).

Овде исто тако треба навести шта о томе на- води као меродавно, Британска Енциклопедија (2)... Не постоји проблем дешифровања, као што се то неоправдано наглашава. Етрурски записи савршено су читљиви. Алфавет њихов потиче од грчког алфавета Западног типа, који су разнели по Италији насељеници стижући са острва Еубеа, вероватно у осмом веку пре хришћанске ере, и прилагодили га етрурском начину изговарања; од овог истог алфавета, мање или више, потиче и латиница." Али, писац одмах на- додаје "...тешкоће настају када се желе да разумеју гра- матички облици". То је према истом писцу, због тога што не постоји ниједан познати језик који се може сматрати довољно блиским етрурском, да би се могло извршити разум- љиво и веродостојно поређење.

Тако стање постоји још од доба Дионисија из Халикарнаса, који је живео у Августово доба у Риму и написао више књига о римској историји. У једној од тих његових књига (3), он даје следећи навод "...да су Ет- рурци због свог језика били друкчији од осталих народа". Из његових писања може се закључити, да је већ у то доба био приметан сваки траг етрурском говору и начину писања,

јер Дионисије нигде не наводи да је видео неки етрурски писани текст.

У поступку испитивања писмености увек је нарочито наглашавано да су Феничани упутили Грке у писменост. Древно грчко предање приписивало је изум алфа-бета митским личностима. Тако је, по том предању, тај алфabet донео у Тебу, феничански херој Кадмо, због чега су грчка слова и звана "грамата феникиа", т.ј. феничанска слова.

Овде се може одмах приметити, да грчки алфabet приликом свог обликовања, није угледао на критске, микенске и пилшке сликописне знаке, нити је пролазио кроз оне фазе развитка које су својствене малоазијској србичкој писмености, која је свом алфabetу додала пет самогласника.

Због тога се може поставити питање дали су Грци примили своју писменост од Феничана, те ако су, онда је то могло бити много касније од оног доба када су рашанска племена у Италији учила прве знаке писмености и срицали слова од избеглица и исељеника из малоазијских србичких држава.

Ако се грчки језик налази у издвојеном положају у односу на остале европске језике. онда није било могуће и није требало доносити закључак, да је етрурска и подредно томе европска писменост, потекла из грчког начина писања само због тога што постоји графичка сличност једног већег броја слова у етрурском и грчком алфabetу.

То је исти случај и закључак који су прихватили и реномирани писци, научници и истраживачи, у процесу испитивања порекла ћириличне азбуке.

Као што се у грчком алфabetу нису могле наћи одговарајуће гласовне вредности за више етрурских слова, тако исто у етрурском алфabetу нису се могле наћи одговарајуће гласовне вредности за више грчких слова, па им је само због ортографске сличности придавата друкчија гласовна вредност, као што ће то бити приказано у наставку у овом поглављу.

Постојање већег броја двогласа (дифтонга) у грчком начину писања, један је доказ више да грчки алфabet и његова слова нису могли бити образац који је послужио, да се обликује етрурско и ћирилично писмо, јер су су оне обе засноване на начину писања речи онако како се изговарају.

Неоспорно је да су Грци имали других великих заслуга ради ширења писмености, давајући пример нарочито од времена појаве Хришћанства, али они нису могли бити оригинатори писмености, јер да су то били, они би се позивали на критске, микенске и пилошке сликописне знаке као на прапочетке њихове писмености и на прелазно доба главних фаза развитка, када су сликописни знаци били замењивани новим знацима који су убрзали обликовање данашњих слова у алфabetу.

Данас, када су правилно прочитани етрурски записи, без икакве употребе слова из грчког алфабета, неопозиво отпада свака могућност, да су се Етрурци у обликовању своје писмености служили словима грчког алфабета.

Из приложене упоредне таблице грчког и етрурског алфабета, узетог из таблице Марсилијана, даје се прегледна разлика графичких знакова и разлике гласовних вредности.

Од 24 слова у грчком алфabetу и 26 слова у етрурском алфabetу, само се за 16 слова може рећи, не само да личе једна на друге, већ имају и исту гласовну вредност која се огледа у одговарајућој гласовној вредности у српској ћириличној азбуци.

Та очевидна сличност била је, како је већ напоменуто, главни разлог да је толико времена изгубљено у покушајима да се помоћу грчког алфабета прочитају етрурски записи на њиховим споменицима.

Етрурски алфabet из Марсилијане садржи 26 слова, али нема знакове за следећа грчка слова: Η, Ω, Ξ, Υ, Ψ, Ω. Исто тако грчки алфabet садржи 24 слова, али нема знаке за ова етрурска слова: Ϝ, ϝ, Ϟ, ϟ, Ϡ, ϡ, Ϣ, ϣ, Ϥ, ϥ, Ϧ, ϧ, Ϩ, ϩ, Ϫ, ϫ, Ϭ.

Следећи знаци који личе једни на друге у грчком и етрурском алфabetу, али немају исту гласовну вредност у грчком и етрурском језику, и који су увек проузроковали да их истраживачи погрешно читају, без обзира дали се радило о једној или више речи. Наравно да се тако није могло добити пуно и тачно значење оног што је било прочитано

Ти су знаци следећи:

Грчки знак: Β	, (вита) у	етрурско: Β	= Б
"	" : Η	, (ита) у	" : Η = Ђ
"	" ⊕	, (тхита) у	" : ⊗ = Ж
"	" : Μ	, (ми) у	" : Μ = Ш, ШЂ, ШЧ
"	" : Χ	, (хи) у	" : Τ = Т

Многобројне варијанте у писању знакова:

⋈, ⋈, ≠, ⋈, које се налазе заступљене у многим и различитим етрурским споменицима као и познати знаци:

⋈, ⋈, ⋈, ⋈, а који се различито читају и наглашавају, уносили су велику забуму међу истраживаче који се нису могли да снађу у свом раду.

Литература:

- 1) David Diringer, *L'alphabeto nella storia della civiltà, Firenze, 1937*
- 2) *Encyclopedia Britanica, Etruscan Language, p.1018*
Italic Peoples, Ancient, p.1078
- 3) *Dionysius Halicarnasus, Storia, (I,30)*

Редни број:	Назив грчког слова	Грчко слово	Етрурско слово Марсилијана	Гласовна вредност етрурског слова у српском језику	ПРИМЕДБЕ :
1	алфа	Α	Α	А	
2	—			Б	Грци немају
3	вита	Β	Β	Г	Етрурци немају
4	γ-јама	Γ	Γ	Д	
5	делта	Δ	Δ	Е	
6	ε-псилом	Ε	Ε	В	Грци немају
7	—			З	
8	зита	Ζ	Ζ	—	Етрурци немају
9	ита	Θ	Θ	Ћ	Грци немају
10	—			—	Етрурци немају
11	тхита	Τ	Τ	Ж	Грци немају
12	—			И	Етрурци немају
13	иота	Ι	Ι	К	Грци немају
14	капа	Κ	Κ	Л	
15	ламтхва	Λ	Λ	М	
16	ми	Μ	Μ	Н	
17	ни	Ν	Ν	—	Етрурци немају
18	кси	Ξ	Ξ	СТ, ШТ	Грци немају
19	—			О	
20	о-микрон	Ο	Ο	П	
21	пи	Π	Π	Ш, ШЊ, ШЧ	Грци немају
22	—			КЈ, Њ	Грци немају
23	—			Р	
24	ро	Ρ	Ρ	С	
25	сигма	Σ	Σ	ТЈ, Њ	
26	тау	Τ	Τ	—	Етрурци немају
27	и-псилом	Υ	Υ	У	Грци немају
28	—			Т	Грци немају
29	—			Ф	
30	фи	Φ	Φ	—	Етрурци немају
31	хи	Χ	Χ	—	Етрурци немају
32	пси	Ψ	Ψ	—	Етрурци немају
33	—			Ч, Ћ, Џ	Грци немају
34	0-мъга	Ω	Ω	—	Етрурци немају

ПРОБЛЕМ И МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

И поред свих настојања научника да помоћу етрусских писаних споменика одгонетну тајну њихова језика, била су до сада безуспешна. Њихов језик крио је у себи и тајну њихова порекла. То је интересовало не само филологе, историчаре и археологе, него и друге научнике. Тако је остало до данас да је њихово порекло непознато, јер нико није успео да дешифрује њихово писмо.

У току истраживања и расправљања по тим питањима, научници су се поделили у две главне групе, које су временом формирали своје школе, од којих је свака заступала своје методе у истраживању и доказивању порекла језика којим су говорили Етрурци.

Обе групе су се слагале по питању постанка етрусског алфабета. То се није испостављало као већи проблем, пошто је већина истраживача усвојила гледиште, да су етруска слова била обликована угледањем на грчки алфабет.

Најстарији метод испитивања етрусског језика помоћу њихова писма је тако звани етимолошки или компаративни метод. Тај се метод заснива на науци о постанку речи или етимологији. Он упоређује етруске речи са речима других језика и језичних група.

Писац Џемс Велард (1), навео је у својој књижи двадесетак разних језика и дијалеката, неких чак из Централне Африке, у којима је тражено порекло етрусског језика.

Тако су истраживачи Annio di Viterbo, Pier Francesco Giabullari, служили јеврејском етимологијом, пошто се веровало да сви језици потичу од јеврејског, јер су Адам и Ева говорили тим језиком, којим је исто тако написана књига Постања Старог Завета.

Истраживачи – етрусколози: Luigi Lanzi, A. Fabretti, W. Corssen, E. Lates, повезивали су етрусски са латинским језиком. Неки су га доводили у везу са грчким, јерменским, баским, кавкаским, унгро-финским, па чак и са дравидским.

Сваки је од њих налазио иако нејасно, неку етимолошку повезаност у језицима које су испитивали и упоређивали са етрусским.

Тако исто немачки научник Carl Schmitz, покушао је да објасни етрурски језик служећи се при том немачким језиком. Писац Sir William Betham направио је покушај са ирским, Isaak Taylor дошао је са својом теоријом о припадности етрурског језика туранској језичној групи.

Грчки етрурсколог Jakobos Thomopoulos, окренуо се према језику јужних становника Албаније, тако звањих Ђемерни. То је исто поновио у нашем времену професор Zaharie Mayani са париске Сорбоне (2), са том разликом, што се Мајани у свом раду ослањао на језик којим говоре северни Албанци, звани Душмани.

Бугарски етрурсколог Владимир И. Георгиев, у свом раду, писаном на немачком (3), поставио је тезу о пореклу етрурског језика из оног којим су говорили Хити, Хитити или Кити, који су живели у Малој Азији.

Етимолошки начин истраживања етрурског језика изазвао је још у прошлом веку реакцију појединих научника, нарочито због тога, што су се у тумачење етрурских текстова упуштала неквалификована лица. Тако су познати етрурсколози као C. Pauli, G. Hrbig, A. Tox, одустали од сваког упоређења етрурског језика са другим језицима и посветили се потпуно студирању корена сличних етрурских речи како се налазе у етрурским текстовима.

Тако је дошао на површину унутрашњи или комбинациони метод, познат још као криптографски. Прозват тако јер се заснивао на расчлањавању појединих речи које наизглед имају исте корене или морфеме.

Ни овај други метод није дао боље резултате, што је дало повода да Alfredo Trombetti, који је много радио на генеолошкој класификацији етрурског језика, уведе свој метод који је повезивао етимолошки са комбинационим (4). Он је успостављање свог метода образложио тиме, напомињући, да је комбинациони метод дао мало према оном што се од њега очекивало. Што се тиче упоредног метода, он је дао мишљење, да је тај метод добио хрђаву репутацију само зато, што је био хрђаво примењиван. Професор Тромбети је цео свој академски живот провео у истраживању етрурске језичне проблематике, па је оставио познату изреку, да није довољно да постоји метод који је на изглед исправан, па дословно каже: "...потребна је интуиција и срећа...у сваком случају, прави је метод у истраживању истине онај који даје резултате."

Што се тиче словенских научника који су се бавили проблемима етрурског писма и језика, они су усвајали становишта италијанских и немачких школа. Они чак нису нити покушали да врше упоређења слова етрурских текстова са својим националним ћириличним азбукама. Да су то урадили, они су могли доћи на траг који би их одвео на прави пут, и вероватно тајна етрурског језика би била већ давно решена.

Било је ипак неких изузетних покушаја. Тако пољски етрурсколог Станислав Јакибовски (5), иако је тврдио да се тајна етрурског језика крије у његовом писму, он је цео текст Загребачке мумије пренео на грчки језик, па онда превео на пољски. Сличност етрурских слова са грчким одвела га је на мисао, да би то могао бити неки архаички грчки језик. Моје читање и тумачење текста Загребачке мумије, због обимог материјала, није могло бити објављено у овом раду, не слаже се са пољским текстом Јакубовског.

Поменути бугарски етрурсколог професор Георгиев, пренео је садржину плоче са острва Лемно, најпре на латински језик, па је после са латинског превео на бугарски језик.

Исто тако руски филолог Јелена Феодоровна у расправи о латинском језику (6), приказала је на латинском језику и руском преводу са латинског познати етрурски текст Дуенове вазе. Њено тумачење нема никакве веза са правом садржином тог етрурског текста који се приказује у овој расправи.

У каквом се стању данас налази испитивање порекла етрурског језика, најбоље се изразио професор са римског Универзитета Massimo Pallottino, када је дословно рекао "Један категоричан одговор позитиван или негативан био би могућ, када би тумачење етрурског језика зависило у основи од спољашњих чиниоца наиме, када би било нађено решење помоћу једног "кључа". Под тим се има да разуме које било механичко средство ради превођења, на пример, на један други познати језик који је близак етрурском, и који би омогућио да се (етрурски) разуме; или један двојезични натпис, од којих би један био етрурски, а други којег познатог језика као грчки или латински...или један речник са тумачењем етрурских речи (7).

Што се тиче тражења помоћи у неким дужим двојезичним текстовима, по мојим налазима, то се показало

некорисно, јер је одвело истраживаче у странпутицу. До данас је остала да се објасни једна упадљива чињеница. То је, да није нађен ниједан већи двојезични споменик писан на латинском и етрурском писму. Постоји више претпоставака о томе. Једни сматрају да су Римљани такве споменике уништавали, у колико их је било. Друга претпоставка је, да је победоносно Хришћанство уништавало сваки етрурски писани споменик, прогласивши их за ђаволе вражбине.

Како се није успело са латинско-етрурским текстовима, прешло се на друге језике.

Када су нађене три златне плочице у Пирђи (Pirgi), од којих су две биле исписане етрурским, а трећа пунским писмом, мислило се, да ће пунски текст помоћи да се разуме етрурски. Тако се у најновијем раду о етрурском језику професора Giuliano и Larissa Bonfante (8), на стр. 53-57 налази приказано њихово тумачење пунске и обеју етрурских записа. Професори Бонфанте могли су дати коректан превод записа на пунском језику, али што се тиче етрурског текста, њихово тумачење истог, потпуно у супротности са значењем оног што је записано. Моја обрада текста налази се приказана у овој расправи.

Тако исто у тумачењу лидијских и ликијских билингвистичких текстова на грчком и арамејском језику, за које се мисли да су правилно прочитани и протумачени, показало се према мојим налазима, не само да су погрешно прочитани и преведени лидијски и ликијски текстови, него да нису били писани у исто време (9). Ти се радови приказују у овој расправи у поглављима Лидијска и Ликијска писменост.

У осталом, од италијанских научника донекле неби требало очекивати да врше упоређења слова из етрурских записа са словима словенске ћирилице, када је усвојено у науци и књижевности, да Словени нису имали, све до појаве свете Браће Кирила и Методија, никакве писмености, и да су их они описменили у другој половини деветог века. Тако исто морало се поставити питање, како су Словени могли да насељавају Италију са Балканског Полуострва, када словенски научници, скоро без изузетка још и данас тврде, да су се Словени почели насељавати у већем броју на Балканско Полуострво, за време и са дозволом византијског цара Ираклија. У те наивне приче верују и данас Словени, па би било не праведно очекивати од странаца да се они друкчије изражавају по оном, што словенски научници сматрају за утврђену научну догму.

Једино што се може замерити италијаским научницима, што нису никада, због професионалне научне радозналости, покушали, да упоређују етрурске речи са језиком најближих и најмногобтојних суседа Словенаца, Хрвата и Срба.

Иако су давати озбиљни приговори професору Захарију Мајанију, због његовог наводно неортодоксног научног приказивања повезаности етрурског језика са савременим албанским језиком, он је по моме мишљењу направдио, намерно или ненамерно, једну погрешку, што се при упоређивању етрурских речи и краћих текстова са албанским језиком, није послужио ћириличном транслитерацијом уместо латиничном. То је и био разлог што он није могао да разуме богату фонетику албанског језика, која би га дефинитивно одвела, поред тога што би нашао много више етрурских речи у албанском језику, да у савременом српском језику, упоређењем потражи корене оних речи које није могао наћи у албанском језику. Професор Мајани, коме је материји језик био пољски, имао је репутацију познаваоца словенских језика, па му је морало бити познато, да је српски језик, због сачуваних језичних корена, матични језик за све словенске језике.

Па ипак, мени је рад професора Мајанија дао јасан наговештај да, ако се неке етрурске речи, које је он анализирао, не налазе у албанском језику, онда је било логично да их је требало тражити у српском, као најближем албанском суседу. Радови професора Мајанија имају предност пред другим писцима, јер имају друкчији приступ објашњења о пореклу етрурског језика.

У мом настојању и истраживању да нађем одговарајуће значење етрурских речи, ја сам их тражио као целе речи или корене речи у српском и другим словенским и не словенским језицима. Потешкоће су увек биле за истраживаче, што су етрурске речи биле писане скраћено, на начин да су претежно били писани само, и то не сви конзонанти, који су састављали једну реч. Пошто језик није обилавао богатим изразима и речима, то су они који су нешто записивали у кратицама, знали пуно значење оног што је било записано.

Стога је било неопходно, да се свакој крајници врати њена могућа графична и фонетичка вредност. На тај је начин једино било могуће утврдити порекло једне етрурске речи. Тај метод у раду примењивао сам не само на

речи у српском и другим словенским језицима, него и на све друге краћенице које су се налазиле нарочито у италијанском и средњовековном латинском језику. Те речи које су узете из других језика, биле су преведене у одговарајућем значењу у српском језику. Са тиме је био решен један веома важан проблем.

Други проблем је био, да се нађеној речи даде одговарајућа граматичка и синтактичка обрада, те, дали се ради о именици, једнини, множини, придевима, прилозима, везницима, глаголима, коњугацији и деклинацији. О томе је дат опширнији приказ у поглављу Особине етрурског језика и писма.

Примећујући мој метод читања пренашањем гласовних вредности ћириличних слова на етрурска, лидијска и ликијска, како је поменуто и образложено у Уводној речи, био је једини могући прилаз проблему правилног читања које ме је упутило да разумем и протумачим оно што је било записано.

Литература:

1. James Wellard, *The Search for the Etruscans*, New York, 1973
2. Zaharie Mayani, *La fin du "mystere" Etrusque*, Maloine S.A. Eriteur, Raris, 1963-68
3. Владимир И Георгиев, *Дешифрирането на етрурски језик*, Софија, 1971
4. Alfredo Trombetti, *La lingua Etrusca*, Firenze 1928
5. Stanislaw Jakubowski, *Pismo i mowa Etruskow*, Krakow 1885, 1935
6. Елена В. Феодорова, *Издатељство Московскога Университета*, 1969
7. Massimo Pallottino, *Elementi di lingua etrusca*, Rinascimento, Firenze, 1936
8. Giuliano Larissa Bonfante, *The Etruscan Language*, New York University Press, New York- London, 1983
9. Johannes Friedrich, *Extinct Languages*, translated from the original German *Entzifferung Verschollener Schriften und Sprachen*, The Philosophical Library, N.Y 1957

ОСОБИНЕ ЕТРУРСКОГ ПИСМА И ЈЕЗИКА

Једно од главних мојих настојања у овом раду, било је тражење одговарајућих речи, корена речи или основних морфема етрурских речи у српском и другим европским језицима.

Ранији покушаји да се разуме етрурска морфологија, нису могли успети из простог разлога, што су неколико кључних слова у етрурском писму и алфабетима били неправилно читани и давата им нетачна гласовна вредност. То неразумевање аутоматски је доводило до закључка, да етрурски језик не припада тако званој групи индо-европских језика. Данас је етрурску морфологију могуће расправљати само у колико се истраживање за једну реч подудара са морфолошким облицима за исту реч у српском или у другим европским језицима, у првом реду са савременим италијанским језиком или средњовековним латинским.

Према мојим налазима и сазнању, врло је мали број оних етрурских, лидијских и ликијских речи, из досада прочитаних и протумачених споменика, у којима се није могла испољити морфолошка припадност у једном од поменутих језика.

Потпуно је логично да се особине етрурског језика и писма нису могле подједнако сачувати у свима језицима европских народа. За ово навођење има јасан доказ, јер иако је већина етрурских писаних споменика нађена у Италији, највише у области данашње Тоскане, италијански филолози-етрусколози, нису успели да сазнају садржину тих споменика. Овде је у овој расправи наведено неколико разлога и њих је потребно поновити.

Латинско писмо приликом свог обликовања које је трајало дуже времена, одбацило неколико етрурских кључних слова и њихове гласовне вредности, као знаке: ↓ и Ψ, = Ч и Ћ; знаке: ≡, који претстављају гласовну вредност слова: Ђ и Ћ; затим етрурски изразити знак: ⊞ са поменутих варијантама као: ↙, ✕, ≠, ↘, који имају гласовну вредност у спојеници: СТ, ШТ, а тако исто и варијанте знака: М, који поред претстављања гласовне вредности за Ш, носиоци су гласовне вредности за спојенице слова: ШЧ и ШЋ.

Знак: \otimes = Ж, те многе варијанте истог, биле су одбачене, а тако исто и неким значајма дата је друга гласовна вредност.

Одбацујући етрурско-рашанску графику за наведена слова, латинско писмо одбацило је истовремено и њихову богату фонетику. То је било могуће састављачима латинског писма да ураде, јер су они радили по налогу : да исто има да послужи као писмо војне и државне римљанске администрације. Никада нико није могао да говори језиком тога писма, јер то што је написано није могло да изражава оне речи у којима су се сва испуштена слова налазила. Италијански језик у свом обликовању, које није било тако давно, остао је при гласовним вредностима како су биле оригинално изражаване од свих рашанских племена у Италији, само је дао за свако испуштено слово спојеницу од два, три друга слова, да се добије сличан глас.

Овде се мора навести једна примедба у вези горњег тврђења. Далеко већи успех су могли истраживачи етрурског писма и језика постићи, да су се у свом раду обрађали италијанском уместо латинском писму. Како су се у латинском писму највише и најбоље сачувале речи и изрази које су избеглице и исељеници донели собом, и које се преко племена Латина најбоље задржало у њиховом наречју, то се погрешно дошло на претпоставку, да се само помоћу латинског језика могу да прочитају и протумаче етрурско-рашански писани споменици.

Како је напоменуто, етрурско писмо било је само један огранак малоазијске писмености, друга су два била: писмо руна и ћирилично писмо. Не улазећи у расправљање у овом раду о необичној судбини писма руна и утицаја које је оно имало за почетке писмености код европских нордијских народа, слова ћириличне азбуке, имају необично истоветну графику са етрурским словима, задржала су готово исту гласовну вредност за свако слово што се може видети из приложене упоредне таблице.

Ради тога је јасно да су само слова ћириличне азбуке долазила уобзир да се правилно прочитају етрурски писани споменици, и да се то није могло никако да постигне употребом слова из латинског алфабета.

Језик којим данас говоре у Југославији, Срби, Хрвати, Словенци и Макенонци, није се никада од времена, када је почело и када се завршило записивање етрурских писаних споменика, удаљавао од основних језичних

корена, који су били заједнички у речима свих рашанских племена, било оних који су се издвојили из рашанске матице на Балканском Полуострву и настанили у Италији, или народа који се никада нису потпуно иселили и напустили своја балканска огњишта. И данас у централном делу Србије, један крај се зове Рашка, а њени становници Рашани.

Ове напомене потребне су на овом месту да се може лакше разумети, због чега је могуће у савременом српском језику наћи не само највећи број етрурских речи или корена речи, него помоћу језичне конструкције и граматичких облика у српском језику, моћи разумети, после правилно прочитаних речи, садржину етрурских записа, без обзира на време и место њихова постанка.

Пошто је конструкција реченице у италијанском језику идентична са српском, италијански истраживачи у читању и тумачењу етрурских писаних споменика, све што треба да ураде је то, да за оне речи, за које не могу наћи значење у свом језику, да исте потраже у српском или ма којем другом словенском речнику, на начин како је то изложено у претходном поглављу Проблеми и метод истраживања.

Пре него се пређе на приказивање знакова-слова у етрурском алфабету, посебних функција које су имали неки вокали и конзонанти, општих и посебних напомена о етрурском писму и језику, потребно је дати кратке податке о етрурским писаним споменицима који су до данас нађени и који стоје на расположењу студентима, ради изучавања етрурског језика и писма.

Писани етрурски споменици потичу из разних крајева где су нађени. Начин како су записивана поједина слова и како се изражавало оно што се хтело рећи, одаје степен образовања оних који су то записивали.

Рачуна се да је до данас нађено преко десет хиљада таквих споменика. Највећи број су записи на каменим споменицима, са уклесаном једном или више речи. У тим се графицима поред имена покојника налазе некипут и подаци колико је имао година када је умро, а исто тако се помиње, не увек и они који су га сахранили. Нешто више података се налази на гробницама које су припадале бољарима, или на заветним статуицама.

Рашански хумор се исписивао на многобројним врчевима за вино и на другим стварима које су служиле за свакодневну употребу.

Највећи је број текстова нађен на територију тако зване праве Етрурије, или данашње провинције Тоскана, али се исто тако у последњих десетину година открива све више нових писаних споменика на територију Венеције.

Главни материјал на коме је вршено записивање било је природни камен, па су се тако ти записи и најбоље сачували. Други материјал који је био употребљаван, била је печена глина, слонова кост и бронза. Исто тако има сачуваних записа на зидовима подземних гробница где су се сахрањивали богати бољари. На меком материјалу-лану, исписан је само један етрурски споменик, који има и највише речи. То је чувана Загребачка мумија која се чува у музеју тога града у Хрватској, Југославија.

Противно досадањем тврђењу да је већина, нарочито већих етрурских текстова религиозне садржине, то се не може рећи већ сада. Од овде приказаних текстова ниједан нема никакав религиозни мотив. Они претстављају Етрурце или Рашане као народ који је своје осећаје изражавао на свој начин који није много друкчији од начина изражавања и реаговања од данашњег живота европског човека. Они нису били религиозни, али су били сујеверни од чега је остало много трагова и у данашњем друштву.

Писани споменици који имају много више речи, од којих се један добар део приказује у овој расправи, били су раније предмет изучавања познатих научника и етрурсколога. Овде обрађени од мене текстови, су највећим делом они са већим бројем речи. Што се тиче неколико обрађених споменика са малим бројем речи, они пружају извесне податке који су од особите важности ради разумевања не само оног што је написано, него и времена у коме су они били записивани. Свака реч из овде приказаних и анализираних текстова, налази се у речнику где су све речи поредане у азбучном реду пренешене са оригиналних етрурских у ћирилична слова.

Многи етрурски писани споменици, нарочито они који су старијег датума, нису имали раставних знакова међу речима. Они који су тако записивали, нису знали за раставне знаке, нити за раставни простор међу речима, али су знали где једна реч почима а где завршава. Раставни знаци почели су се појављивати касније, вероватно када је језик почео да се развија и богати са новим речима и изразима. Знаци за раставу били су усправне цртице између речи,

или су речи растављале тачке: једна, две, три или четири. Заменице и прилози често су писани растављено, па их је при читању било лако запазити.

Писање у нанизаном или непрекиданом реду (*scriptura continua*), може се применути само на изразито фонетичке језике (као што је српски), где свако слово има свој утврђени глас у азбучној скали.

За разлику од слоговног начина писања, где се уз сваки конзонант налазио један од вокала, па се због тога друкчије писао и изговарао, то није био случај са етруским начином писања. Писање кратицама, о чему је напред говорено, погрешно је узимато за слоговни начин писменог изражавања.

У колико постоји могућност да је " Критски скрипт ", писан слоговним писмом, тај начин писања није оставио трага, нити се нашао, у малоазијским писаним споменицима. Само словни начин писменог изражавања забележили су лидијски и ликијски споменици, што значи да је њихов језик био фонетичког карактера.

Писање у нанизаном реду био је за све истраживаче проблем, па је био и за мене док нисам почео делове текста да читам наглас. Тако је једино било могуће открити поједине речи и смисао оног што се хтело да каже.

Када сам неке етруске текстове уредио и припремио на начин, да је свака реч имала своје место у реченици тога текста, ја сам те текстове читао наглас, али истовремено, снимао сам гласни говор на магнетофонску траку. Изненада су се преко мога гласа чуле речи које су ми биле познате, али тон говора није онај који се чује у савременом српском језику. Чинило ми се, као да неко други говори на пољском језику. Мени се тако учинило, али мој пријатељ професор Др. Миодраг Петровић, рекао ми је без икаквог предомишљања, да ти гласови њему личе, нарочито изговорени конзонанти, на румунске шушкаве тонове.

То је свакако био један необичан покушај да се оживе гласови језика којим су наши преци говорили пред неколико хиљада година. Из тог мог покушаја који када се више обради, могу извести приближни знаци о првобитној фонетици данашњих европских језика.

Као што је и данас правило у српском језику "Пиши како говориш, читај како је написано", или "Пиши онако како говориш, а говори онако како пишеш".

То је било у потпуном складу са основним принципима писања и читања којим су се служили Рашани или Етрурци.

О томе постоји један важан докуменат, који је познат под именом *Ciotola di Orbetello*, који се опшир-није расправља у поглављу Критско порекло алфабета. Ја сам тај запис нашао у књижи италијанског етрусколога и писца *Nino Boriosi* (1). Тај запис је претстављен у четири споје-нице конзонаната ШТ, са вокалима И, А, О, Е, па се цео текст чита : ШТИ, ШТА, ШТО, ШТЕ, то јест: шти (читај) шта, што треба да се ште(чита).

До сада та кратка поука, пословица или те-мат за ученике, није био познат, јер знак $\text{Ш} = \text{ШТ}$ или СТ , није био никада правилно прочитан. Па чак и под претпостав-ком да је био правилно прочитан, тешко је било очекивати од страних научника, да се у наречју употребљава израз шти-ти уместо читати. Тај се израз налази забележен у српским народним песмама : " Књигу штије, другу брзо пише."

Из кратког текста тог записа се јасно види да су Рашани водили рачуна да се правилно прочита оно што је било записано.

Рашани или Етрурци су раније писали сдесна улево. То је, по Деретићу (2) трајало све до Орфеја, који је увео правило да се пише слева удесно.

Етрурци нису имали у својим записивањима великих или мали слова. Сва су слова била једнака без об-зира на почетак реченице или се радило о речима где данаш-њи правопис захтева да се ставе велика слова.

До сада је нађено петнаест познатих алфабе-та у којима није било битнијих промена у поретку појединих слова. У неким алфабетима нису била заступљена сва слова, а у неким постоји нешто друкчија графика за нека слова. Када су и како су постали ти разни алфабети, о томе је до-ста писано и расправљано, али се није могло ништа поближе сазнати. Тај начин писменог изражавања појединих крајева постојао је све док се није почело уређивати италијанско писмо око којег се почела да окупља и формира велика ита-лијанска нација.

Пошто до данас није нађен ниједан лидијски, ликијски или који други малоазијски алфабет, то се може претпоставити да су етрурски алфабети настали у Италији из чисто домаће дидактичке потребе.

Опште прихваћена употреба знакова: < , >
 С, њ, који се не налазе у лидијском и ликијском писму, потврђују моју претпоставку, да избеглице из Мале Азије, који су доносили собом своје писмо, нису доносили алфаветске таблице, или ако су их доносили, оне су биле подешаване за поједина слова према локалним наречјима. Тако су неки научници дошли до закључка, који је по моме мишљењу могућ, да је из слова: <, уклоњена пречка са стране, те се добио нови знак: <, са варијантама. Тај се знак може да чита као: К, али исто тако да замени оне етрурске знаке који су имали гласовне вредности као: Ц, Ч, Ћ, Г.

Иако је употреба тих нових знакова који су изведени из К све више била употребљавана, моће се ипак утврдити да употреба старих знакова није престала све док није било обликовано латинско писмо.

Именице

На основу мог досадањег истраживања, може се закључити, да је у етрурском језику постојало неколико група именица, од који су се неке завршавале на -А, на -И или на неки конзонант. Пошто писмо нема једнине и множине, то се тешко може да распознаје деклинација, те се само по смислу може закључивати о падежима. На основу често понављаних неких речи, може се извести закључак да су постојала три рода као: <А>=лар, бољар; <А><А>=лариса, бољарица; затим <А><А>=ларче, бољарче. Код именица као и код других речи често су испуштана у писању слова као: О, Б, Г и Д, која су замењивала само у писању, али не и у гласовној вредности слова: У, П, К и Т.

Преко даљих истраживања непрочитаних и непротумачених писаних споменика, моће се утврдити врсте именица њихова припадност и повезаност са другим облицима нарочито глаголским.

Глаголи

Средишњи положај у етрурском писму заузимају глаголи које је много лакше уочити, него друге речи. Глаголи у етрурским текстовима у инфинитиву имају карактеристичан наставак, који се завршава на -ТИ, СТИ, ШТИ. Као у старословенском и латинском, у етрурском је постојао супин

који се по своме значењу не разликује од инфинитива, али се разликује по употреби, јер стоји са оним глаголима који означавају кретање, циљ и намеру кретања. Супин се у етрурском писму изражава са везником: ДА, и глаголом у садашњем времену. Примера за употребу супина има веома много, те је он као и у латинском, стожер око кога се врти цео систем изражавања. Постоји прошло време, које се правило са наставком: -ЦЕ или -Л. Будуће време се увек изражава са наставцима : 𐤀𐤆 =ће, или знаком: 𐤅 =ће. У неким споменицима као што је запис на златним плочицама из Пирџи, употреба будућег времена је често записивана.

Коњугације није било, па се само преко смисла може одредити о коме се лицу ради, и дали је то једнина или множина.

Заповедни начин био је увек претстављен са словом Е, које одговара у српском језику: ДЕ, АЈДЕ, ДЕДЕ. Када се слово Е налази на почетку једне речи, онда је то само заповедну начин.

Да се овај компликовани положај слова Е у односу на именице и глаголе може правилно разумети и употребити, у тумачењу, било је потребно ући у цео систем етрурског писања, што неће бити од сада потешкоће после објављених почетних налаза у овом раду.

Придеви

У етрурском писању нема разлике између одређених и неодређених придева. Као и именице, придеви имају свој присвојни придев. Дали се ради о именици или придеву, то се може само познати по наставку. Нарочито често употребљавани наставак М и слични му знаци, који се редовно читао као Ш, али се исто тако читао као: ШЧ и ШЧИ, ШЧЕ и ШЋИ, ШЋЕ. Када се знак М, налази на крају једне речи, онда се чита као ШИ, ако се ради о именици, али када се чита као ШЋИ или ШЧИ тад се ради о придеву. То се најбоље види у речи : 𐤌𐤆𐤇𐤍𐤀𐤃 =РАШЊЕШИ т.ј. Рашани, али ако се ради о придеву онда се чита: РАШЊЕШЋИ, т.ј. рашански.

У даљем приказивању грађе, овај наставак ШЋИ и ШЋЕ, могао је бити исто тако, ако се налазио наслојен на глагол: партицип садашњег или прошлог времена.

Исто тако неки су се придеви завршавали на -А, и на -Л, али иако је у тумачењу било јасно да се ради о придеву, није се могло да утврди, него само по смислу, дали се ради о једнини, множини и коме роду припада.

Непромењиве речи су претрпеле најмање промене у етрурском писму, када их упоредимо са одговарајућим тумачењем у савременом српском или у другим језицима. То се највише тиче прилога, предлога, везника или веза. Они су се као заменице веома мало удаљавали од свог првобитног изговора и најбоље су се сачувале у италијанском и латинском језику.

Легатуре

Постојање легатура у етрурским текстовима је једна додатна тешкоћа да се правилно једна реч прочита. Када се два или више слова испишу и споје око једног слова, на начин да се сва слова могу распознавати, онда се то зове легатура или повезивање, које је још познато као монограм. Легатуре су се употребљавале вероватно највише због тога, да се на писање познатих речи не троши много времена и непотребног простора. То је у исто време и виши ступањ развитка једног језика.

Један добар пример такве легатуре налази се у тексту Дуенове вазе. Знак: , у том тексту састављен је од четири слова и то: три конзонанта V, A, V, и једног вокала Z. Они састављају реч ВИДЕ или ВЕДЕ која одговара садржини реченице као њен саставни део. На те спојенице или монограме писци нису обраћали нарочиту пажњу у уверењу да се ради о неком неважном знаку који не мора да има везе са оним што је било написано.

Тако исто постоје случајеви арбитрарног скраћивања као што се то показује у првој речи са оба текста плоче са острва Лемно. У етрурским словима та је реч записана: Z: = полагаје си. Досадашњи тумачи су их прочитали као : NOIAIES, NOIAUEZI, и дали објашњење да је име оног ратника чији се лик налази уклесан на плочи. Наравно да је то било неправилно прочитано.

Први знак у првој речи изгледа овако : , и он је читан у латиничној транскрипцији као Н. У ствари ради се о контракцији (стегању, скраћивању) двају конзонанта и то Z = П, и V = Л, који прочитани дају глас ПЛ. Када се дода испуштени вокал О, онда се добива реч ПОЛ која се наставља на ОГАИЕ С(И), те се тако добива облик ПОЛОГАЈЕСИ т.ј. полаже се, или поставља се плоча на кош (тврђаву).

Нагласак

Наглашавање једне речи у етрурском језику, има важно значење, јер се од начина како је једна реч наглашена, може закључити њено право значење и њен положај у реченици. То је слично у српском језику за познату изреку: горе, горе, горе, горе. Немогуће је без познавања српског језика разумети значај наглашавања јер за сваку реч која је једнако написана, нагласак одлучује, поред њеног положаја у реченици, њено значење. Исто тако у етрурским текстовима се сусрећу слични случајеви као што је у речи: тесџе и тешџе, што може да значи: ближе једно другом или нешто што је отесано по закону или обичају рашанском. Реч десан и десн, може да значи десет или десно. Тих примера има више.

Бројеви

Систем писања етрурских бројева прешао је у латински који нам је данас познат под тим именом. У тексту Загребачке мумије и Еугубинских таблица, које су оба, једна врста манастирског типика, налази се забележено више речима, а не бројима, израза који могу бити бројеви. На надгробним споменицима налазе се уклесан бројеви који се налазе у латинским текстовима. У овде приказаном раду *Latina di Magliano* налази се записан број 80 као: XXXV Тако исто у споменику *Cippo di Perugia* налази се запис IIX, који може да значи број 12. За број један Рашани или Етрурци, имали су израз : ʒIʒ = еис, иIʒ = еин, што значи један, једини, које се јавља као име бога (јединога, једнога) и у томе смислу се налази у више текстова.

Када буду прочитани остали текстови са споменика, моће се утврдити цео систем бројева и бројења, јер су се Етрурци као трговачка нација истим служили.

Особине вокала и конзонаната

У наставку овог излагања биће приказана нека слова: вокали и конзонанти који су имали свој посебан прољај у процесу писменог етрурског изражавања. Ту се ради о неколико вокала и конзонаната који су поред изражавања својих гласовних вредности имали и друге неке

функције у фонетичком начину изражавања. Тај случај је успоравао и онемогућавао сваки покушај да се осим у српском, у иједном другом језику нађе правилан одговор, чак и под претпоставком да је један текст правилно прочитан.

Овде у приложеној табlici приказују се сва слова појединачно узета из текстова у овом раду: етрусских, лидијских и ликијских и одговарајући знак и гласовна вредност у српском језику.

У овој табlici изостављена су слова : Љ, Њ, која се налазе, као посебни знаци у ниједном етрусском алфabetу или записима, као нити у лидијским или ликијским, ал се присуство њихове гласовне вредности осећа, када је то потребно, да се уместо Л и Н, чује Љ и Њ.

Што се тиче знака за слово Ц, он такођер није нигде нађен у ниједном алфabetу или запису. Ако је његов глас био употребљаван у говору, онда се може надати да је био регистрован у непрочитаним и непротумаченим писаним споменицима: каријским, фригијским и другим.

Тако исто дато је опширније објашњење о знаку Х, који се као глас Х (у речима хром, ходи), није налазио у етрусском језику.

Етруски, лидијски и ликијски знаци: √, †, ✕, ✕, † = СТ, ШТ; М, М, М, = ШЧ, ШЋ; ϩ, ϩ, = КЈ, Ћ, немају одговарајуће знаке у српској ћириличној азбуци, али им је дата гласовна вредност која у целости одговара и допуњује етруску, лидијску и ликијску гласовну вредност за те њихове знаке који су горе наведени.

Ова моја упоредна таблица је од нарочите важности за студенте, који ће се моћи служити с њом и лакше разумети моје налазе оног часа када се буду упустили у читање, анализирање и тумачење етрусских и других малоазијских писаних споменика

У поглављу Постанак алфабета из критског сликописа, приказан је развитак из критских сликописних знакова за свако слово-знак које је наведено у овој табlici.

Овде се у првом реду приказје пет вокала у етрусском писму од којих су неки, како је поменуто, имали поред одржавања своје редовне и утврђене гласовне вредности такођер и друге функције. Затим, оне конзонанте који су се потпуно изгубили у латинском писму.

Слово А

Слово А, није се удаљавало као ортографски знак од свог критског праобраза, који је претстављао нацрт плуга. Његова гласовна вредност остала је увек иста.

У протумаченим етрурским записима, када вокал А стоји испред једне речи, онда је та реч глагол. Може у неким случајевима да буде и именица, којој је испред слова А изостављено у писању слово: Б, Г и Д.

У саставу глагола претставља: жељу, намеру, потребу. У том случају овом се слову А додаје невидљиво слово Д, те се добија речца ДА. Овај начин писања, изостављањем слова Д, налази се у лидијским записима, па је вероватно одатле ушло у етрурски начин писања.

У српском језику задржао се тај израз када се каже: "Ај, дај да се уради". У албанском: "А ме пјете", т.ј. дали си ме питао. Даљим истраживањем моће се наћи у којим се још савременим језицима слово А, употребљава на такав начин.

Слово Е

Знак за слово Е најмање се мењао, па је поред своје гласовне вредности имао и друге важне функције за које се раније није знало, што је било велики проблем за истраживаче. Овде ће бити наведене неке његове особине.

Једна му је иста она која се наводи за слово А, т.ј. ако се налази написан испред једне речи, онда је та реч глагол изражен као заповест. Спајањем са невидљивим знаком Д, добија се речца која нам је позната у српском језику као: ДЕ, АЈДЕ, ДЕДЕ, како их је Вук Ст. Караџић навео на стр. 118 свог Рјечника.

Како је то изгледало, навешћемо само два примера. На плочи са острва Лемно налази се записано као:

○⊕} 17 3 = е, визжу, т.ј. де, ајде, деде, нека виде.

Веома је мали број етрурских споменика у чијим се текстовима не налази вокал Е, у саставу глагола као заповедни начин.

У непромењивим речима као О3=еж ; М3=ешч, исто треба да се чита прејотовано као : ЈЕЖЕ, ЈЕШЋЕ

Али исто тако вокал Е могао је да значи ако је био писан посебно:

1) везник или везу И, које одговара у италијанском језику Е, као и у етрурском;

2) трећи падеж једнине у српском језику од глагола бити (у етруском помоћни глагол АМЕ, могао је да значи: бити и имати);

3) бугарски значи: је, да, нека, нек буде;

4) у западном српском наречју исто тако значи потврду: јест, тако јест, нека буде, слично бугарском. Узвик: " Е брате мој ", добро је познат у српском говору.

Слово I

У српској ћирилици И, а у црквенословенској I, И. Као знак и вокал I, није имао никаквих промена у писању, нити је икада мењао своју гласовну вредност. У неким етруским споменицима налази се написан са два II, један до другог, као у речима: AVII = јува, или : IIVI = јуни. Обе ове речи имају исто значење као: јунад, јунци, јуноша. Тако именица "јувентус" није никава искључиво латинска или италијанска реч.

Ја сам у етруским документима, сваки пут, када се испред слова I, налазио други вокал, читао као J, другим речима, ја сам вршио "јотовање". То је било неопходно потребно због тога, што се само тако читањем наглас, могло да сазна право значење једне речи.

Тако исто у најстаријим етруским записима, није се писао знај И, него га је у писању амељивала једна тачка, као у речима: .{ . = изи; .J . = или, које се обе речи налазе записане у споменику Рашански буквар и читанка. У западном српском говору, у крају где сам ја рођен, и данас се каже уместо једи: и, (уместо ије, т.ј.једи).

Слово O

У свим етруским алфабетима претсрављен је увек са истим знаком. У етруским записима има три варијанте у писању и то: O, O, O. Као што је већ напоменуто, знак O, је ређе писан, а у неким споменицима је био је замењиван са знаком за слово У. Разлог његова испуштања у писању је једноставан. Као глас који је највише употребљаван у етруском језику, као што се то и данас у свима сувременим европским језицима, требало га је често писати,

али како је округлао, било је тешко уклесавати га, па је било лакше испуштати га у писању или га замењивати са словом У. Стога је тај знак у два најстарија етрурска споменика, у Плочи са острва Лемно, налази записан као: □, а у Рашанском буквару и читанци као: ◇.

Слово У

У ћириличним азбукама то је слово задржало свој критски праобраз и налази се у сва три овде приказна етрурска алфабета као V. Само у алфabetу Витербо, налази се записан као: V У великом броју етрурских записа, налази се записан као: V. У средњовековном латинском има данашњи облик: U, а дотле је писан као V, да се изрази и гласовна вредност конзонанта (V, у латинском) писму.

Док је у лидијском писму забележен као: Y, у ликијском се налази забележен као: U, што је довело до неправилног тумачења тога знака коме је давата од истраживача друкчија гласовна вредност.

Конзонанти

На реду је да се прикаже група конзонаната који су, због неправилног читања, били највеће препрека да се правилно прочитају и разумеју поједине етрурске речи.

У поглављу Критско порекло алфабета, приказано је њихово порекло, њихов развитак и дате су опште примедбе за ту групу конзонаната. Овде се приказују њихове особине, како су се преко живе речи испољавали у живом говору.

Етрурско слово: B

Етрурско слово: B, (одговара гласовној вредности Б у ћирилици). Тај се знак није увек писао на исти начин, као што се то види из етрурских текстова,

У етрурским алфabetима он се претставља написан као: B, B. У неким дужим етрурским споменицима као што су: Торе ди Сан Мано, Ћипо ди Перуђа, Ламина ди Маљано, у каменој књижи бољара Пуљенаша и у лидијском писму, било је писано знаком: B, који је налик на број 8.

Због његове графичке сличности са грчким словом Φ , оно се тако и читало, јер се сматрало да је узето из грчког алфабета. Ради тога то слово није било проблем за истаживаче етрурског писма, али стога свака етрурска реч у коме се тај знак налазио, била је погрешно прочитана и протумачена.

Овде ће бити наведена два случаја: једне речи и једне изреке, да то посведоче.

На заветним предметима налази се врло често записан следећи текст: $M\varphi\lambda\beta\iota M$, који је до сада био читан: МИ ФЛЕРЕШ. У ствари правилно прочитано гласи: МИ Б(О)ЛЕ РЕШЋИ, т.ј. ја казујем, рекох моје боли или моју бољу (болест). Овде су у оригиналном записивању били је испуштени: знак за слово О, а знак: M = ШЋИ, био је читан као Ш.

Друга је добро позната реч: $\varphi\lambda\beta A\varphi\beta$ која је читана као ФРАТЕР, уместо БРАТЕР, које је у изговору најближе њемачком: der Bruder = брат.

У ређим случајевима слово Б, било је у писању замењивано са словом П, па се само читањем наглас једне речи могло утврдити њено право значење.

Константин Филозоф нашао је то слово на Криму у кијевско-руској србици, па иако су му остали облици за то слово били познати, он га није употребио у својој азбуци за глас Б, него га је употребио за глас В. Дали је он то учинио због његове сличности са латинским знаком В, то је предмет даљег истраживања. За глас Б он је узео знак Ψ , из глаголице, па га је само преокренуо.

У ликијском писму забележен је као: β , али у ликијском као β , и потпуно је доказиво, да су га Лиђани предали рашанском племенима у Италији, па су га Латини донели собом у Рим и дали му дефинитиван облик као: β у своме алфabetу.

У писму Оска или Ошана налази се записан као β , и има његову гласовну вредност као Б (ћирилично).

Етрурско слово: C ,

Овај се знак налази у етрурским споменицима писан и још следећим знацима: \angle , γ , σ , У трима етрурским алфаберима налази се записан као: \angle , али у таблици

Марсилијана налази се записан знаком: Γ , који се може да чита и као Г (ћирилицом). Са тим знаком и гласовном његовом вредношћу налази се на плочи са острва Лемно, али исто тако даљим истраживањима моће се утврдити дали се налази још и на другим старијим етрурским, лиђанским и ликијским записима.

Важност знацима: Σ , дата је нарочито при обликовању римско-латинског писма, које одатле прешло у савремене европске алфабете, те је то слово, као и у италијанском писменом изражавању имало више гласовних функција. Тако у италијанском језику, ако се испред слова Σ , налазе вокали: А, О, У, онда се оно изговара као: КА, КО, КУ. Али, ако се испред њега налази вокал: I, E, онда се оно изговара: ЋИ, ЋЕ.

Нешто слично се десило у току језичног изражавања у етрурском писму за тај знак, које се нарочито односи на касније етрурске писане споменике.

У класичном етрурском споменику: Ћипо ди Перуђа, налази се записано истим знаком али различитом гласовном вредношћу која треба да се читају следеће речи:

$\Upsilon\text{H}\text{A}\text{O}$ = ЦЕНУ, чита се као Ц (ћирилично) и има исто гласовни значење;

HAO = КЛЕН, чита се као К, са значењем колена (у наслеђивању);

CHE = ЧИЕ ил ЧИЈЕ, чита се као Ч, и има исто значење у српском језику;

$\Upsilon\text{C}\text{A}\text{O}$ = ГАРУ, чита се као Г, и има значење: загарити, записати (оно што је било погођено у том фамозном купо-продајном уговору између двеју рашанских бољарских породица).

Посебни графички знак за слово Ц, није до сада нађен иако се налази у оцртима критског сликописа, где личи на цедило, цедиљку, цвет, цимбало, цитру. Али, у документу Рашански буквар и читанка, који се приказује у овом раду, налази се на крају алфабета знак који може да буде слово Ц, јер на њега личи. Пошто се налазе и друге таблице, сличне, а које нису до данас обрађиване, то ће се истраживањем моћи установити, дали је моја претпоставка тачна.

У ћириличној азбуци тај се знак налази као Ц, али га Константин Филозоф посудио од глагољице.

Како се глас Ц, налази у руско-кијевској језичној скали, то је сигурно да су га Руси писали, па је могло бити и глас за неки други знак који нам до данас није познат. Константин није употребио за то слово етрурске знаке: ζ , ς , него је те знаке употребио за данашње ћирилично слово: С, угледајући се при томе на графику знака за С у глагољици. Он је исто тако избегавао да употреби етрурске знаке за слово С, који су били писани као: ξ , ς , и личили на грчке и латинске знаке за то слово.

Није искључена могућност да су сви знаци ζ , γ , ς , ρ , увек били у етрурском алфabetу, али се нису морали изговарати као Ц него као С у ћирилици. Пошто су оба гласа Ц и С дентална и звучно блиска, то је замена гласовне вредности преко тог знака могла бити наизменично употребљавана приликом записивања. Поред већ поменутог, и ово је могао бити разлог да Константин Филозоф узме за слово Ц знак из глагољице, а задржао знак С у његовој првобитној гласовној вредности. То су само напомене за могућности које треба да се испитују.

Етрурско слово: D

Његово критско порекло је јасно, као и знак за исти глас у ћириличним азбукама. Као глас: \mathcal{D} , налази се у споменику Дуенове вазе и на вази из Ђентурипе. Лиђани су га писали знаком: Δ , а Личани са знаком: \mathcal{D} . Веровано због његовог овалног облика, као што је случај и за слово O, био је испуштан у писању и замењиван са једним од знакова за слово T, али га је требало читати као D. Константин Филозоф је вероватно при свом одлучивању који знак да остави за његову гласовну вредност, одлучио се за онај који се данас налазе на ликијским споменицима. Други су личили на латинске знаке.

Етрурски знак: F

Од времена његова критског порекла, знак за глас: \mathcal{F} (изговара се као ћирилично В), није се изменио, само му је касније у реформи римско-латинског алфавета, дата гласовна вредност Ф (ћириличног изговора). Он се као знак: \mathcal{F} , налази заступљен у већини етрурских споменика. У лидијском споменику Палим у боју коњаницима,

ја сам реч \aleph = вое, прочитао као фое (енгл.foe) што значи непријатељ, непријатељи, која се реч сачувала у савременом енглеском језику. Његова графичка сличност са лидијским знаком: \aleph , за глас В (ћирилични изговор), вероватно је је била употребљавана за гласовну вредност која је била блиска гласу В, али није била иста.

Тога знака нема у семитском алфabetу (међу знацима у Моабском натпису, а исто тако га нема у грчком нити у ћириличним азбукама.

Етрурски знак \aleph ,

У критском сликопису, где сам открио, налази се неколико знакова чији оцрти јасно упућују да се ради о огради, плоту који ограђује један простор, а који се знаци могу да прочитају као: фемер. Јасно је да су ти знаци прешли у етрурско писмо из малоазијских извора, али су га практични Лиђани писали као: \aleph , а тако исто у ликијском је писан као: \aleph . Како је до сада прочитан мали број тих споменика, вероватно ће се у каснијим истраживањима открити, поред већ утврђениг критског порекла за тај знак и њихов малоазијски зупчаник који га је пренео у етрурско писмо и алфабете.

У свима етрурским споменицима и алфabetима, ти знаци личе једну на дуге, па се не може посумњати у њихову гласовну вредност, јер без њихове правилне употребе, није се могла правилно да прочита она реч у којој су се налазили. Ти су знаци увек до данас остали са својом гласовном вредности слова Ђ, (у српској азбуци). Због тога су ти знаци били и остали нерешив проблем за испитиваче етрурског писма. У семитском алфabetу (Моабска плоча) знак: \aleph (хетх, грчки, ета) личи потпуно на критски знак и има значење: ограда, плот, али се изговарао као мукљо HE (латински алфabet). Претпоставља се да су Грци тај знак унели у свој алфabet као H (ета, ита) и дали му гласовну вредност дугог Е или И, испуштајући да изговарају његов грлени део. Угледајући се на грчку алфabetску и гласовну скалу, истраживачи етрурског писма, дали су му гласовну вредност знака H у латиници, па је то стање остало до данас.

У глагољици ово се слово зове ЂЕРВ и писано је као: \aleph . Професор Петар Ђорђић на стр. 18 своје књиге (5) каже, да се у сачуваним старословенским споменицима, тако

глас Ђ, давао само туђим речима, које су махом грчког порекла, уместо сугласника Г. Наравно да та примедба, после прочитаних етрурских споменика у којима се налази, не може више да се одржи.

Реформатор српског језичног правописа Вук Ст. Караџић, уврстио је слово-знак Ђ, у српску азбуку, јер оно увек било у гласовној скали народног говора. Оно није могло бити измишљен знак да се помоћу истог изговарају стране речи.

Сигурно, да је Константин нашао овај знак на Криму међу словима глагољице и знао је за њега пре него се упутио на Крим. Пошто тај глас није имао одговарајући глас у руском језику, то га је он изоставио као знак у својој азбуци. Зато се поставља питање, на које треба дати одговор, одакле је Вук Ст. Караџић, могао да узме тај знак, ако га није узео из глагољице, и после био обликован у данашњи знак Ђ. Састављач глагољице неби га метнуо у своју азбуку да он није био у говору народа. То је исто тако руководило Вука, јер се тај глас налазио у народном говору. Његов положај у азбуци јасно говори да је умекшавајући глас, а тако исто, нити етрурски састављачи алфабета, нису га случајно ставили на то место.

У свим етрурским писаним споменицима знак за слово Ђ, се истиче у писању прилога за место. Употреба месног прилога код Етураца, била је исто тако раширена као и у српском језику. Вук у свом Рјечнику (4) набраја 15 различитих израза за прилог: овде.

У чувеном етрурском споменику познат под именом Златна копча из Пренестине (La fibula Praenestina) који је до сада увек био неправилно читан, од шест речи, две су које означају прилог: овде. Та су два прилога друкчије писана, али имају исто значење. Тако: ϝ ϝ ϝ = вђе, вође, ође, овде; други је: ϙ ϝ ϝ ϝ ϝ ϝ = вђакер, вођакер, вођекар, вођекарце, како се и данас гивори у Босни, Југославија.

Тако исто тај је знак замењивао и глас Ћ, како се то налази забележено у споменику Ћипо ди Перуђа у изразу: ϙ ϙ ϝ ϝ = ћаре, ћарити, трговати. Иако тај број замењивања није велик, важно је да се студенти на то упозоре при читању етрурских текстова.

Вероватно да се такИ случај замењивања налази и у ликијским и лидијским до сада непрочитаним споменицима.

Етрурско слово

Овај знак у етрурском писму има много варијаната, па је доводио до забуне истраживаче.

Ја сам га открио у критским сликописним знацима, и он је увек имао гласовну вредност слова Ж, која му је остала у ћириличним азбукама.

Због његове привидне сличности са грчким словом (тхета), истраживачи су му дали и његову гласовну вредност. Неки су се позивали чак на семитски алфавет где се налази записан као: , и назива се тетх.

Тако му је у енглеској транскрипцији дата гласовна вредност енглеског THE.

Без правилног читања овог знака, ниједна етрурска реч у којој се налази, није се могла правилно да прочита и да се разуме њено значење.

У табlici критских сликописних знакова, коју је саставио Sir Arthur Evans на основу забележака његова оца, налази се овај знак који претставља оцрт змије која се савила у клупко. Он је томе знаку дао латинско име за змију; *serpens*. Ивенс није знао ниједан словенски језик ни ти се с њим служио, па није за тај знак употребио право име као змија или жмија како Пољаци кажу у свом језику.

Тако исто погрешно је читано име познатог вулканског острва као Thera, уместо Жера.

Како су знаци за то етрурско слово, који су нађени у текстовима били писани на неколико сличних начина, неки су истраживачи долазили на мисао, да се ради о више различитих гласовних вредности.

Као што се приказује у поглављу Порекло ћирилице, Константин Филозоф узео је тај знак, који је неоспорно критског порекла, из глаголице за своју азбуку. Назив му је у ћириличној азбуци: живјете.

Етрурско слово

Овај много употребљавани знак који се налази у свим етрурским споменицима, треба редовито да се чита као Ш, а тако исто ШЋИ, ШЋЕ, што све зависи од положаја у речи у којој се налази, о чему је већ било речи у овом поглављу. Ако знак-слово **М**, стоји само за се, онда се увек

чита као: ШЋЕ, ШЋИ, ШЋА и значи : релативну заменицу: који, која које.

Даљим истраживањима ће се вероватно моћи донети неко граматичко правило, како за ово тако и за положај у речи и осталих знакова. За сада се може рећи да се гласовна и графичка вредност за ово слово сачувала у свим словенским ћириличним азбукама, са изузетком за знак Ш који се налази у руској, украјинској и бугарској азбуци. Професор Петар Ђорђевић у својој књизи Старословенски језик (3), на стр. 22, даје знаку Ш гласовну вредност ШЧ и ШТ, што је могло да сматра за исправно све док нису били прочитани етрурски текстови где се показује да знаци за ШТ и СТ, имају свој посебан графички знак и гласовну вредности, које се расправља у следећем чланку.

Константин Филозоф узео је за своју азбуку те знаке из глагољице, вероватно због тога, што је већ у то доба преовладала употреба знака М, за његову данашњу гласовну вредност.

Пошто у италијанском језику није било знака за етрурско слово и знак М, то су истраживачи додавали знаку-слову S, диакритичке знаке: , , да би се у транскрипцији знак М могао да чита као Ш (ћирилично), па је тако писано као: Ṡ, S̈. Тај тако претстављени знак одговара у савременом италијанском језику триграму: SCI, SCE.

Етрурско слово

Горње слово које се налази у свима етрурским алфабетима, било је писано у етрурским споменицима са различитим знацима као: , , , , и веома се ретко сусреће знак .

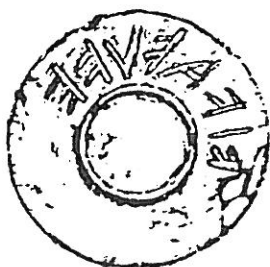
Сви ти знаци и други који нису наведени, претстављају гласовну вредност: СТ, ШТ.

Њихово критско порекло је очигледно, што се јасно види из поглавља Порекло алфавета из критског сликописа. Ја сам га ту нашао претстављена у више критских сликописних знакова.

У српском језику постоји веома велик број речи које почињу са тим двогласом, што је омогућавало лакше читање етрурских речи и њихова значења која се редовито налазе у српском или италијанском језику.

Овде ће детаљније бити приказана гласовна вредност знакова за СТ и ШТ, који потврђују фонетички карактер писања етрурског или рашанског језика, о чему је било помена у овом поглављу.

Поменути италијански писац и етрурсколог професор Нино Бориози на страни 118 своје књиге, дао је приказ једног текста који је био уписан у здјели за јело. Тај је етрурски текст познат под именом Ciotola di Ortebello (6) и он изгледа овако:

1d · шти (читај),

A d = шта,

v d = што (се),

d d = ште (чита),

То јест: ЧИТАЈ ШТА ШТО СЕ ЧИТА, или пуно значење је: Читај оно што је написано, како треба да се чита, а не друкчије.

За овај етрурски натпис професор Бориози каже да претставља: написану честитку (*scritta augurale*). Ја сам му послао моје објашњење и превод, па ми је учтиво одговорио са пригодним жељема за мој налаз и пожелио ми успешан рад.

Писци и истраживачи етрурског писма улагали су велике напоре да би разумели тај знак, па му је најпосле дата гласовна вредност слова Z, у латиници. Тешкоће су се нарочито испољавале када се тај знак налазио написан у *scripta continua*.

Етрурско слово X

Иако се знак X, налази у саставу ћириличне азбуке са истом гласовном вредношћу у савременом српском језику, као у речима: ходи, хром итд., тај је знак домазет, придошлица у српском писму. Он је могао само преко црквено-богослужбених књига, писаних руском рецензијом, да уђе у српску ћириличну азбуку.

Он се као знак "X" налази у старијим етрурским писаним споменицима, али са гласовном вредношћу знака-гласа Т. Како у етрурском писму постоји више сличних знакова за слово Т, то се поставља питање, због чега су Етрурци у свом фонетичком начину писања употребљавали два знака за глас Т.

По мојим налазима, знак Т, како га ми данас изговарамо, Етрурци или Рашани, вероватно су га изговарали као меко Т, које је имало призвук као Тј или Ћ, тако да је у ствари, само знак X, био изговаран као данашњи знак Т.

Етрурци нису имали посебног знака за X, као у речима: хром, ходи, јер они тај глас нису имали, нити су га требали у свом језику. То би одговарало чињеници да у неким српским нарјечјима, употребљава се уместо X, глас К (дођок, виђек).

Константин Филозоф нашао је тај глас (изговаран као X, хром, ходи) у руском језику, и он је тај знак (јер је већ постојао знак за Т) употребио за гласовну вредност X. Та се употреба као гласа X, проширила на све друге народе који су преко руско-кијевске србице примили фириличну писеност.

У лидијским и ликијским споменицима, бар оним које сам ја обрађивао, овај се знак X не налази, али је могао стићи до Руса истовремено када је био пренешен северним подалпским рашанским племенима која су му дала гласовну вредност Т. Са том гласовном вредношћу као Т, он се налази у *Situla Giovalelliana* и у брончаном запису текста Рашански буквар и читанка.

Латини су му, приликом уређења свог правописа дали гласовну вредност двогласа КС.

Знак "T" по моме мишљењу постао је угледајући се на знаке: ↑, ↗, и сличне овим, који имају гласовну вредност Ћ и Ч. У документу Типо ди Перуђа, знак: ↓, може да се чита као Т, али исто тако и као Ћ. Овај навод изискује даље истраживање. Овде је само дата једна претпоставка као једна могућност за знак X, који су још стари Крићани сматрали за свети знак.

У овом поглављу наведене су само неке главне особине етрурског писма којим су писали србички народи у Малој Азији и Рашани звани Етрурци.

У поглављу Порекло алфабета из критског сликописа, наведена су, поред овде приказаних слова и друга слова алфабета који воде своје порекло из критских сликописних знакова. То до сада није покушано, и није могло бити, јер етрурско, лидијско и ликијско писмо није било до данас правилно читано и тумачено.

Литература:

1. Nino Boriosi, *Alphabeto & ortographia della lingua etrusca*, Varese, 1976
2. Јован Деретић, исто, Том I, стр. 146-169
3. Петар Ђорђић, исто, стр.18
4. Вук Стефановић Караџић, Рјечник стр. 450
5. Петар Ђорђић, исто стр.21
6. Nino Boriosi, *ibid.* pag.118

НЕКЕ НАПОМЕНЕ О ПИСМУ РУНА

У овој расправи наглашавано је заједничко порекло етрурског, ћириличног и нордијског писма руна. То ме потакло да на бази етрурских и ћириличних слова као и њихове истоветне гласовне вредности за свако слово, покушам да израдим хипотетичну алфabetску таблицу писма руна како је исто изгледало у својој пуној графичкој и гласовној јој вредности пре римског и хришћанског утицаја на ту рунску писменост.

До сада је навађано да је писменост нордијских народа стизала из разних других извора, али се није помињао малоазијски као индиректни и критски као директни извор.

На постављено питање, може да буде само један одговор. Ако је писменост била разнашана на све стране и одлазила свима народима у базену Средоземног и Црног Мора, нема разлога да она није стизала и народима који су живели у насељеном делу централне и северне Европе. Житељи у тим крајевима су, као и у осталом делу ондашњег света, почели да обликују свој племенски етнос који се постепено развијао у одређени појам националне заједнице која је успљавала поред заједничког језика, традиције и писменост као средство комуникације.

Могло је бити више канала преко којих је писменост стизала нордијским народима, али је највероватније, бар у прво време, да је одлазила директно преко европског континента по истим путањама по којима се одвијало расељавање из Подунавља. Данашње подунавске области биле су један од зупчаника преко којег се писменост преносила у централни и северни део Европе. Њу су разносили путници, морнари и у највећој мери сеобари и избеглице, који су били потискивани од других, или су тражили мирно подручје за себе и своје породице.

Још од најранијих хришћанских времена постоји предање да је готски епископ Вулфила саставио писмо-алфabet за Готе, који су тада живели на доњем току реке Дунава. О томе не постоји никакав савремени докуменат да потврди тај важан историјско-културни догађај који се десио, према традицији, у времену када је одржаван Други васељенски сабор у Цариграду. Вероватно име Готи забележено је

насумице и неправилно, јер су у то доба у том делу света живела рашанска, или по грчким писцима трачанска племена Геда, Геџа, Геја или слично томе, којима су дали имена "гејака" или "геја", то јест оних који обрађују земљу.

Грчки двор и Патријаршија вероватно су покушавали да их преведу у Хришћанство, али како то није успевало због језика, они су се послужили већ тада уређеним писмом-глагољицом. Састављач тога фонетичког писма са необичним знацима који претстављају графичку мешавину разних алфабета других народа који су живели у границама Византијског Царства, могао је бити само Блажени Јероним Стридонски. Постоји много разлога да је он био састављач тога алфабета, јер је био Рашанин, познат у старом свету као научник лингвиста. Због његових настојања да се Хришћанство проповеда Словенима на њиховом језику и писму, он се сукобио са римском папском куријом која га је присилила да напусти Рим и да нађе уточиште у Византији. Када је одржан Други васељенски сабор (381 год.), он је истом присуствовао као члан пратње цариградског патријарха Григорија Ниског. Пошто је Јероним био Запађак, то је изум тог словенског писма приписан неком епископу Улфили.

Док се радови великог црквеног активисте и свестраног научника Јероним Стридонског још и данас изучавају и расправљају, о епископу Улфили нема нити трага нити гласа, као да никада ни је постојао. Немогуће је замислити да савремени велики хришћански писци неби забележили тако велики и значајан догађај.

Вероватно је ова цела ствар измишљена јер су нордијски народи већ у то доба имали своју развијену писменост, познату нам као писмо руна, која је јако ометала планове и Цариграда и Рима. За њих је писмо руна било остатак паганске цивилизације које је ометало планове христијанизирања народа који су живели у њиховим духовним и културним сферама утицаја, која су раније поделили међу собом. Као што је победоносно Хришћанство уништавало етрурске и рунске споменике на Западу, Византија је исто тако плански уништавала споменике малоазијске паганске цивилизације која описменила Малу Азију и Европу, подразумевајући ту и Византију. Мали број до данас откривених лиђанских, ликијских и фрижанских писаних споменика су доказ. Оно што Визант није могао да уништи, то су споменици ћириличне писмености, јер на територију где је живела ћирилица, војске Византије нису се никада усудиле да кроче. Пред једанаест

стотина година ту је писменост открио и уредио Константин Филозоф.

Овде је више пажње посвећено случају епископа Вулфиле, јер се тој претпоставци о постанку писмености руна посвећивало више пажње него осталим, којих има више и које не могу опстати. Једна од таквих је, да је рунско писмо настало угледањем на грчко или латинско, или угледањем на обоје.

Та су тврђења могла постојати све дотле док се није утврдило, да је после правилно прочитаних етруских, лидијских и ликијских писаних споменика, писмо руна, или писменост руна, потекло из истих оних извора из којих је потекла етруска и ћирилична писменост. Даље, писмо руна нема никакве везе са грчким алфабетом, од кога је старије, а са латинским има само толико, у колико се латински алфabet у свом обликовању угледао на етруски.

Посматрајући целокупан развитак писмености европског белог човека, почев од постанка писмености из критског сликописног писма, словног обликовања у Малој Азији, јасно је да је рунско писмо било у својој најранијој фази и све до римске окупације фонетичко, и да се поред графике и његова гласовна вредност поклапа са говорном фонетиком нордијских народа који су у својој комуникацији и изражавању употребљавали рунске знаке-слова. Необично богатство знакова писма руна као што су: шведске, норвешке, днске, англо-саксонске, немачке, исписане на предметима и алфabetски поредане, доказ су да су знаци руна били у општој употреби све до доласка римских легија и увођења римског поретка у тим земљама.

Тај систем владања који је познат као римска цивилизација, поред свих позитивних страна, имао је и једну негативну. Од самог почетка окупације под изговором практичнијег и савременијег начина писања, потискивао је и уклањао народна писма руна и замењивао га са латинским словима. То су она слова којих има седам, а која се нису налазила у латинско-римском алфabetу. Тих седам слова налази се приказано у мојој упоредној хипотетичној алфabetској табели под бројевима: 8,9,15,18,22,25 и 26. Те су разлике, по мојим истраживањима налазе у англо-саксонској групи, што не значи да су оне гласовно исте и у другим језичним групама: шведској, данској, норвешкој и немачкој.

Овде су исто тако наведени примери изговора за сва она слова-знаке чија се гласовна вредност у

у току развита разних нордијских говора удавила од оног, који је у самом почетку обликовања имао истоветну гласовну вредност за све европске језике. То би требало да потврди и заједничке првородне графичке облике који су личили једни на друге јер су потекли из заједничког извора.

Ја сам овде дао примере речи за изгубљене знаке у енглеском језику. Иако ми је познат немачки језик, нисам навео примере за исти, што се нарочито односи на речи који почињу са словом-спојеницом: ШТ (бр.15). То исто вреди и за скандинавску групу језика, којима се нисам могао служити.

Овде је потребно да истакнем да се у мојим овим радовима нисам служио са подацима које дају познати рунски алфабети. Њихов распоред слова и дата им гласовна вредност као у латинским словима, довољан је разлог да одведе истраживача на странпутицу.

Научник-келтолог Марстрандер као и изван број немачких научника, дошли су на идеју да је писмо руна северног етрурског порекла, одакле су нордијски народи најпре добивали прву писменост.

По моме мишљењу прва писменост из Мале Азије дошла је у северни подалпски простор одакле се ширила на све стране, у првом реду у централну Италију где су је у својој експанзији однела рашанска племена. Из истог тог простора писменост се ширила и на север. Графичка сличност етрурских знакова са рунским уочљива је и за обичног лаика, а камо ли за научнике-лингвисте. Ти су научници у праву, само се поставља питање, да ли су они своја опажања и искуство базирали на случајевима прости графичке сличности појединих слова у оба алфабета, или су то утврдили преко прочитаних речи писма руна.

То је свакако једна идеја и један покушај који није дао убедљиве доказе, све док није дат одговор где је било порекло опште писмености европског белог човека. Са дешифровањем етрурских писаних споменика, које потврђују прочитани и протумачени лидијски и ликијски текстови, наступила је нова ситуација која захтева ревизију свих досадашњих поставки. Прикази и тумачење оригиналних текстова треба да послужи тој сврси.

Римљани су донели међу нордијске народе свој речник оних речи које су служиле њиховој војној и цивилној администрацији. Тако примљене речи од Римљана и хришћанских мисионара, нису нордијски народи једнако изговарали, него свако на свој начин, што је остало до данас.

Напомене за словну и гласовну таблицу

Таблица слова која се приказује на наредној страни састављена је из свих слова речи које су саставни део етрурских, лидијских и ликијских текстова који се приказују у овој расправи.

Од 28 слова и њихових гласовних вредности у српској ћириличнојазбуци, налазе се поредана слова од броја 1-25. Број 26 поред гласа Ш, који се налази у српској азбуци, у етрурским, лидијским и ликијским споменицима, исти знак има, поред Ш и гласовну вредност : Шћ и ређе ШЧ. Број 27 претставља гласовни вредност : СТ,ШТ, а број 28 одговара гласу: Кј,ћ у српској и неким словенским гласовним скалама.

Ова таблица рађена је са идејом да директно помогне студентима ради читања овде наведених и других текстова који до данас нису били правилно прочитани, јер је појединим знацима, који се овде навађају, давата погрешна гласовна вредност.

Речи које се налазе приказане у ћириличној транскрипцији, односе се не само на оне које се налазе протумачене у српском и другим словенским језицима, него исто тако и на речи других европских језика у првом реду италијанском и средњевековном латинском. Те су речи пренашане у ћириличну транскрипцију, и њихово оригинално значење било је преведено српским језиком.

Свака реч која најбоље одговара етрурским, лидијским и ликијским протумаченим оригиналима, овде је подвучена и исто тако приказана у протумаченом тексту у српском језику.

Тако исто сваки оригинални текст приказан је у ћириличној транскрипцији српским ћириличним словима или одговарајућом гласовном вредношћу за поменуте изузетке који се навађају у наредној табlici под бр. 26, 27, 28.

Као што се може видети из текстова и речника, има речи које би могле боље да изразе појам и смисао оног што су писци текстова хтели да кажу, што може једино довести до потпуно правилног тумачења и разумевања и других текстова, а не само овде приказаних. То даље истраживање је нарочито потребно ако се поред ћириличних слова буду употребилa и искористила гласовна вредност писма руна на начин како

то предоџбено у поглављу, Неке напомене о писму руна. Што се тиче овде приказаних тумачења, не мислим да може у ни-којем случају бити неке промене, али руне би нам потврдиле да су савремени европски језици продужетак оног истог првородног језика који је овде назват Староевропски коме је језична ковница било Подунавље.

Овде се исто тако намеће мисао да се преко писма руна може открити необичан случај испуштања у писању слова Г (ћирилично) у етрурским споменицима, које се слово са гласовном вредност налази у спомен-плочи са острва Лемно и у лидијском споменику Валкирима где је, по мојим налазима забележен као "дигама". Порекло тог слова из критског сликописа дато је у одговарајућем поглављу, али је потребно даље истраживање.

Ради техничког објашњења појединих кратица у текстовима или речнику, истих нема много, него се само овде у алфабетском реду наводе за поједине језике и то:

алб. = албанески, албански

енгл. = енглески

итал. = италијански

лат. = латински

њем. = њемачки

пољ. = пољски

слов. = словеначки

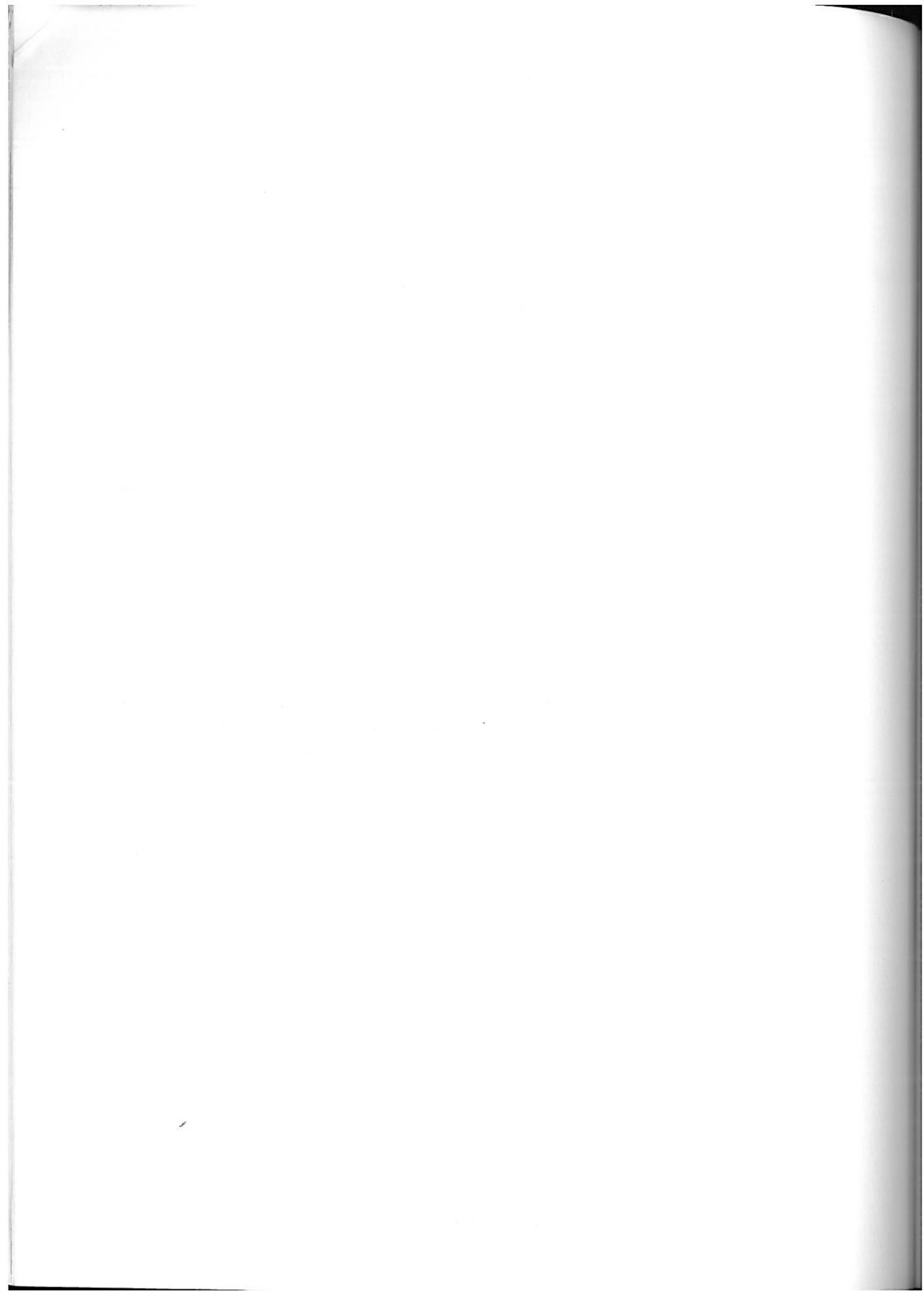
За остале словенске језике нису навађане кратице, а за словенски само за то да се разликује од словачки.

СЛОВНА И ГЛАСОВНА ТАБЛИЦА
у етрурским, лидијским и ликијским споменицима

Редни број	Гласовна вредност у српском језику:	Ала и Перун	Arringatore	Бољарева погреб	Бољар Пуљенаш	Duenos vase	Lemnos	Lamina di Magliano	Cippo di Perugia	Pirgi	Praenestine fubula	Рашански буквар	Stula Giovannelliana	The Centuripe Vase	Torre di San Manno	Мајчина туга	Лидијски текстови	Ликијски текстови
1.	А	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ
2.	Б			Ⲁ				Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ				Ⲁ	Ⲁ		Ⲁ	Ⲁ
3.	В		Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ								
4.	Г						Ⲁ											
5.	Д					Ⲁ								Ⲁ				
6.	Ђ					Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ				Ⲁ		Ⲁ	Ⲁ
7.	Е	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ
8.	Ж	Ⲁ		Ⲁ			Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ			Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ			
9.	З				Ⲁ													
10.	И	Ⲁ	Ⲁ				Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ
11.	Ј						Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ
12.	К		Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ
13.	Л		Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ
14.	М				Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ
15.	Н	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ
16.	О				Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ							Ⲁ				
17.	П	Ⲁ		Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ
18.	Р	Ⲁ		Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ
19.	С	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ
20.	Т		Ⲁ		Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ
21.	Ђ																	
22.	У	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ												
23.	Ф						Ⲁ											
24.	Ц											Ⲁ						
25.	Ч											Ⲁ	Ⲁ				Ⲁ	Ⲁ
26.	Ш-ШТ											Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ		Ⲁ	Ⲁ
27.	СТ-ШТ											Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ		Ⲁ	Ⲁ
28.	КЈ-Ђ											Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ		Ⲁ	Ⲁ

ПРИКАЗ
ОРИГИНАЛНИХ ЕТРУРСКИХ, ЛИБАНСКИХ И ЛИКИЈСКИХ
ТЕКСТОВА

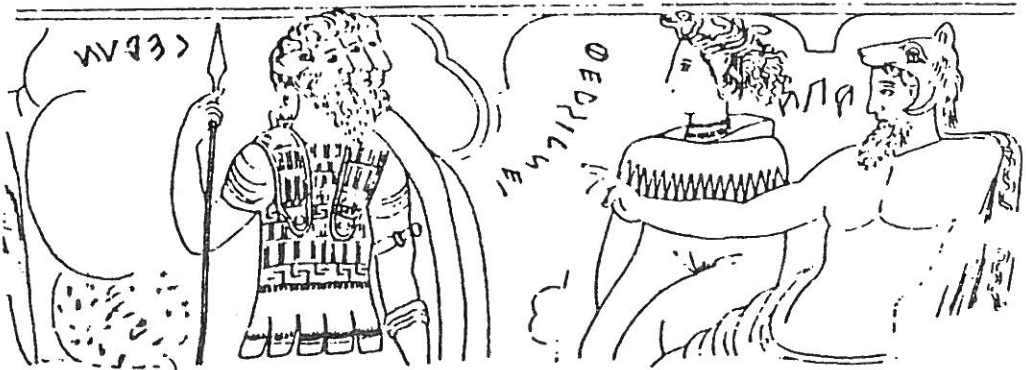
	стр.
Ала и Перун.....	143
Arringatore.....	147
Бољарев погреб.....	150
Бољар Пуљенаш.....	153
Duenos vase.....	164
Лемно- натпис са комеморативне плоче.....	171
La Lamina di Magliano.....	180
Cippo di Perugia.....	190
Pirgi - пренос тапије на Себре.....	206
Praeneste - златна копча.....	219
Рашански буквар и читанка.....	221
Situla Giovanneliana.....	230
The Centuripe vase.....	233
Torre di San Manno.....	237
Туга једне рашанске мајке.....	243
Лидијска писменост - два текста.....	247
Ликијска писменост - два текста.....	256

АЛА И ПЕРУН

Овде приказна фото-копија фреске са етрурским натписом, откривена је крајем прошлог века у месту Тарквинији. То се место налази на северо-западу од Рима, удаљено око 40 миља. Тарквинија је, према записима савременика, била дуго времена духовни и народни центар за све Рашане, који су се ту сваке године редовито окупљали на збороване и договор, па су том приликом биле приређиване витешке игре и спортска натјецања, те се је тако то место прочуло још у староме веку. О томе се налази помен и у каменој књизи коју пред собом држи на свом "мријеру" саркофагу бољар Пуљенаш. Тај је интересантан етрурски споменик приказан у овој расправи.

Та фреска која је приказана у СІЕ бр. 5364 изгледа овако:

Етрурски запис са фреске чита се:

κνδδ> | 341 | 20 30 АЛА

У ћириличној транслитерацији :

АЛА ЖЕР СИП НЕИ ПЕРУН

или протумачено на савременом српском језику:

" Ала жер сипа у Перуна "

Анализа текста

- АЛА = Ала, зоомолоко биће, слично аждаји,
ДАО = жер, жерава, жар, често спомињана реч у етрурским споменицима,
ТЦ = сип, сипати, ВСК 702; овде, сипа, сипље,
ЦЕИ = неи, италијански предло nei, са значењем, у,
ИВ(Е) = церун, перун, Перуна,

Објашњења уз текст

Ова је фреска била потпуно занемарена од писаца, па је тек писац Џејмс Велард (James Wellard) сетио да је прикаже и протумачи њену кратку садржину на страни 141 његове књиге (1). Он каже: " Hades (the Etruscan Aita), enthroned with Persephone (Phersinai) , is addressing the triple headed god Gerun (Cerun).

Очигледно је, да ниједан од тумача горњег текста није правилно прочитао нити разумео његову кратку садржину.

Они су реч АЛА прочитали као Хадес, а ЖЕР СИП НЕИ, као персипнеи, а име бога Перуна су прочитали као Церун како је било записано, не водећи рачуна о томе, да је зуб времена могао да оштети прво слово, те се читало као Церун а не Перун.

Упадно је исто тако да није споменуто да се предеди - пратилици Але, уместо косе налазе змије на глави.

Реч Хадес се налази записана и у неким другим етрурским текстовима. Сама реч хад у лужичком и чешком говору значи змија, али је вероватније да је реч Хадес неправилно прочитана и да значи Гадеж, гад, који припада подземном свету који је препун злих демона које оличавају змије.

Врло је тешко једном странцу да разуме смисао овог текста без доброг познавања српске митологије која је била заједничка код свих словенских народа у прастаро времена. Имена многих етрурских богова, божица, полубо-

гова, чудовишта, вила, вилењака, у целости се сачувала код Срба у српским народним причама и песмама као и обичајима који се и данас практикују. Иако су многа имена христијанизирана, она одају њихово прехришћанско порекло.

Реч АЛА за коју се погрешно мисли да је она турског порекла у српском језику, је зоомолошко биће, сродно аждаји и змају. Ала је необично јака и прождрљива. Пословица каже "јак као Ала", или "навалила на њега Ала и врана". Када сунце поцрвени, онда га облила крв од уједа Але. Велики број народних прича забележен је код Срба, посвећен чудовишту кога се свако боји, као и код Рашана, и свет избегава да се с њим сусретне.

ПЕРУН, троглави бог, кога су назвали Церун са ове фреске, врховни је бог код старих Словена. То је исти онај бог кога наводи Симо Лукин Лазиф (2) на стр.189, када каже: "...у балтичкој и полапској Србији...велики и главни град Штетин, сједиште силног бога Триглава." Тај бог Триглав који има три главе, као што се то лепо види на овој слици са фреске, нама је свима добро познати бог Перун, који је исто тако био добро познат и Етрурцима односно Рашанима. Мавро Орбини у свом делу о Словенима (3), навео је да разне обредне песме које се чувају особито код илирских Срба, потичу из најдавніјег времена, међу које свакако спада и она која је прожета мишљу на бога Триглава, који својим троглавим свевишњим бићем изражава својства у песми која каже: "Силни Вељи Триглаву, Вишњи Боже Свесилни, погледај нас нејачке, Боже Богов Великих." Култ и поштовање бога Перуна и трагови о томе, сачували су се у именима река и висова, почев од брда Перуна у Истри, Триглава у Словенији, једног од врхова планине Динаре, па све до брда и планина у Македонији.

Византијски писац Прокопије (4), који је живео у Шестом веку хришћанске ере каже, да Словени поштују врховног бога господара грома и њему жртвују говеда. То се могло да односи само на Србе и Бугаре, јер је Прокопије био само са њима у контакту. Тако исто хронике су забележиле, да, када је руски кнез Владимир званично примио Хришћанство 988 године, он је велики кип бога Перуна бацио у Дњепар код Кијева.

Смисао у приказаној фресци је јасна. То је борба таме коју претставља Ала и светлости коју носи Перун. То је тема која се понавља у етрурским записима од којих су неки приказани у овој расправи.

Компромис који је с временом извршен између хришћанске цркве и народних религиозних схватања, сачувао је много старих претхришћанских веровања и обичаја који су често пута везани за поједине црквене празнике. Назив многих места као Перун, Велес и др. крију у себи имена старих богова. У мојим радовима читања и тумачења етрурских текстова, свако име које се помиње у етрурској митологији, има свог двојника у митологији словенских народа (5).

Литература:

- 1) James Wellard, *ibid.* p. 141
- 2) Сима Лукин Лазић, Срби у давнини, Загреб, 1896
- 3) Mavro Orbini, *Il regno delle Slavi*
- 4) Сима Ћирковић, *Образовање српске државе*, стр. 154, *Историја српског народа*, СКЗ, Београд, 1981
- 5) *Српски митолошки речник*, Нолит, Београд, 1970

ARRINGATORE

Ова импозантна бронзана статуа особе у пози говорника, скоро у природној величини, привлачила је публику и етрускологе још од самог времена налаза. Нађена је близу Транзименског језера и чува се у Археолошком музеју у Фиренци.

Горње име дато јој је у науци што би требало да значи "јавни говорник". Сама реч *arringa* у италијанском језику значи, бранилачки говор. Сам споменик изгледа овако:

Етрусколози су овом споменику обрађали нарочиту пажњу, јер је на рубу тоге-огртача, био исписан етруским словима следећи текст:

AVLEMIHETELMETE (E. ANHETELMETE)
 (E. ANHETELMETE) AVLEMIHETELMETE
 AVLEMIHETELMETE (E. ANHETELMETE)
 (E. ANHETELMETE) AVLEMIHETELMETE

Тумачење и нагађања садржине тог кратког етруског текста, и поред свих настојања није никада могло да успије, јер није било никада правилно прочитано то што је било написано. Професори Бонфанте (1) дали су веома јасан препис горњег текста на стр. 136 њихове књиге који ме заинтересовао, па сам га прочитао и протумачио.

Неки писци мисле да је тај споменик саливен негде око 100-те године пре Христа. По моме мишљењу то је учињено много раније, јер графика потиче из много ранијег доба.

Анализа текста:

IMAVVA = авлеша, авлијаши, комшије, мјештани

†EM = мет, метнули или међу; итал. *metere*,

‡ = е, нека

MIJ = лишће, лишце, лице, лик

‡‡ = ве, виде

VAI‡‡ = весиал, вес=све-сиал=да обасја

IMH‡J) = кленшћи, суплеменике, племенштаке

†‡) = ћен, знак; итал. *il cenno*

‡J‡ = бле, боле

‡ = е, нека

M‡D = решћи, рече

‡† = те, тих

‡‡) = ће, овде, који су овде; итал. *ce* = овде, на овом месту

- HAZ = сан, заиста; лат. sane = заиста, управо
 JM = шћл, шћели, шћети, хотјети
 † = те,
 ЗННН = ниње, сада, П. Ђорђевић 251
 V† = ту, ти
 IO = жи, живот, живети
 МАН = нешће
 I↓ = ћи, итал. ci = нам
 V} = св, сви
 М)I↓ = ликушће, да ликујемо, да се веселимо.
 Миклошић 169, ст.слов. ликовати

Транслитерација текста:

- " авлешћи мет е лишће ве весиал кленшћи
 " ћен бле решћи те ће
 " сан шћл те ниње ту жи нешће ћи св ликушће...

Протумачено српским језиком:

- " комшије међу нека лик виде да све обасја
 суплеменике (племенштаке)
 " знак, боле нека рече тих који су овде
 " заиста шћели те сада, ти живети нешће нам
 сви да ликујемо (веселимо)..

Литература:

Giuliano & Larissa Bonfante, *ibid.*136

БОЉАРЕВ ПОГРЕБ

Прекопирано из књиге: Geo Battista Vermiglioli, *Antiche Iscrizioni*,

Ово је јединствен етрурски споменик који сликовито претставља како је изгледала сахрана једног бољара.

Први цртеж треба да претставља породицу бољара која прилази одру на коме он лежи, да се од њега опрости, или да му приђе на "последње целовање". Једна жена у прочељу, подиже му главу да га види дете, а можда и пољуби, кога мајка или неко други од родбине, држи у рукама. Други чекају у реду са обе руке на глави, што симболично може да значи велики бол и жалост за изгубљеним чланом по-

родице. И данас, када човек чује страшно неугодну вест, ухвати се за главу са обема рукама. У трећем реду на крају, удесно, такођер видимо двоје деце са одраслом особом где држе обе руке на глави, што је вероватно израз бола за изгубљеним родитељем или најближим родом.

Две жене које се налазе код "чела главе", држе посуде, вероватно са мирисавим уљем да га излију по мртвом телу. То је обичај и данас код многих народа. У хришћанском ритуалу употребљава се вино.

У другом реду су пријатељи, а вероватно и ратни другови са симболичним оруђима који лице на мачеве.

У трећем реду су главари и свештенство. Они прилазе жртвенику на коме гори ватра, где један свештеник "тевераш" држи венац у руци, који је имао исто тако симболично значење. Такав и сличан венац налази се на другом местима, па је вероватно био исплетен од класја жита јер су бољари били поседници земље, или од цвећа ако се радило о женама и деци.

Свештеници тевераши, носе у рукама знаке својих свештеничких функција. Тако други по реду од жртвеника држи у левој руци жртвени тањир, четврти кашику, а пети један сасуд који може да буде кадионица. Могуће је да прилазе жртвеном олтару на коме гори ватра, да узму жара у кадионицу и да тамјаном окаде тело покојника пре саме сахране.

Централно место на скици погребна заузима споменик који је бољар још за живота могао себи да подигне, јер се из разних записа на другим споменицима може закључити да је то био обичај. На тим споменицима или саркофазима било је записано, поред личних података и заслуге које је бољар имао за своје бољарство, како у миру тако и у рату. Врло често су истицали своје рашанско порекло као што се то види из приказаних у овој расправи споменика Torre di San Marlo као и записа на каменој књижи бољара Пуљенаша.

На овом споменику налазе се следеће речи:

AVZ IVAO 9 AV M ZEPEN MA JEA

У ћириличној транслитерацији гласи :

АЕЛЕШЋИ КНЕВЕШИ ЛАР ЖАЛИ СВА, које протумачено на српском језику значи:

Тугујући главари бољара сахрањују сви.

Није било могуће сазнати, да ли је овај натпис на овом споменику био још негде приказан и протумачен, пошто писац Вермиљоли не даје никаква коментара.

Анализа текста

МѢ√ѢА = аелешћи, корен за ову реч се налази у латинском језику као aelinus, која значи тужаљка, тугованка. Овде наставак -шћи, изражава значење партиципа садашњег времена: тугујући,

МѢѢИ) = Кневеши, кнежеви, главари, т.ј. они који управљају, кнезују, владају. Корен је речи кнез. У старословенском књаз, вођ, поглавар. С. Петковић 98. У преносном смислу значи: достојанствена личност. У словачком језику именица кнез значи једно свештено лице. ВСК 288, 291 даје опширно тумачење за реч кнез.

ЧА√ = лар, бољар; овде бољара,

І√АӨ = жали, иако је основа речи у жалити, у ст. словенском реч ЖАЛ значи гроб, бол, жалост, С. Петковић 68. Ова реч се сусреће веома често у етрурским споменицима. Само покопавање или закопавање мртваца назива се закоп, покоп, закопавање, који се израз употребљава у западном српском говору. Овде одговара израз: сахрањују,

А√} = сва, свако, све, сви, ВСК 679, 689.

БОЉАР ПУЉЕНАШ

Из прочитаног текста може се закључити да му је надимак "Пуљенаш" дат од савременика због његове важне функције у тадашњем етрурском друштву. Овај саркофаг Бољара Пуљенаша отскаче од свих нађених саркофага својом лепотом и монументалношћу. По изради саркофага такође се може закључити да је овај бољар био угледан и богат. Поклопац саркофага претставља га у полулежећем ставу наклоненом на леву руку са маркантним цртама лица. Испред њега се налази књига-свитак исписан уклесаним словима. До сада се покушавало одгонетнути шта је написано у овој књизи, али је све остало без успеха. Сада то више није тајна.

Из приложеног протумаченог текста даде се закључити да се у самом имену бољара Пуљенаша налази објашњење ко је био тај бољар маркантног лика. Његово је име састављено од две речи: Пуле и наш. Прва реч пуле, или пула, налази се у малоруском језику, Ф. Миклошић каже да значи: сва омладина, сви млади. Друга реч је заменица која стоји испред речи бољар, па треба све заједно да се чита као: "све омладине наше бољар". Изгледа да је он заслужио то име, јер је он био први организатор рашанске омладине, која се у одређено време долазила у Тарквинију и учествовала у спортским натјецанима и витешким играма.

Место Тарквинија налази се око 65 километара на северо запад од Рима, смештено недалеко од Тиренског Мора. То је место у време рашанске моћи и владавине Италијом, било место окупљања и зборовња рашанских бољара. Тада се, по замисли бољара Пуљенаша установило, да се, вероватно најмање једанпут годишње одржавају спортски слетови рашанске омладине из свих општина, којима је Тарквинија била културни и духовни центар. Ово се може закључити на основу слика нађених на фрескама.

Када је Рим победио Етрурце-Рашане, и дао читавом друштвеном животу своје обележје, о Тарквинији се није скоро ништа писало, или ако је шта било написано, било је непотпуно и неповољно. Ништа се више није чуло за то место све до деветог века после Христа, када су Сарацени

(Арапи са Сицилије) разорили место које је почело да се подиже у суседном крају под именом Корнето-Тарквинија. За време Мусолинијеве владе Италијом, укинут је назив Корнето, па је остао само Тарквинија.

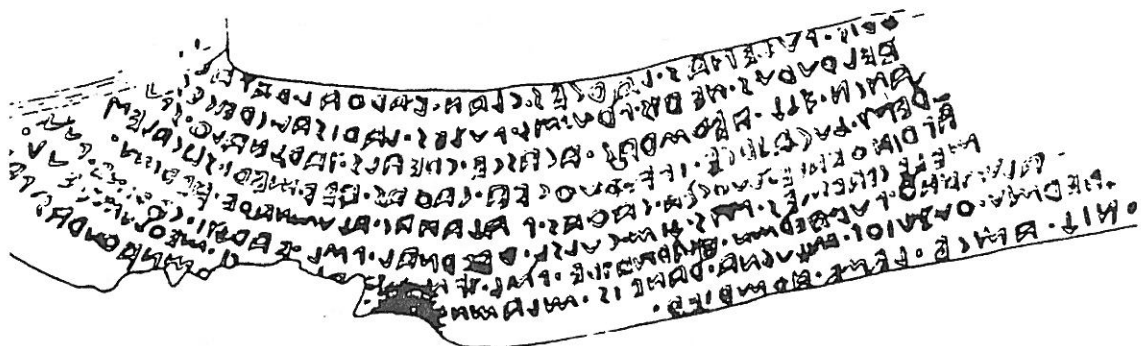
Овај писани рашански споменик има две карактеристике. Прво, његово писмо обилује гласовним знацима за слова: Ћ, Ж, Ћ, Ш, ШЧ и СТ, што значи, да је то све било писано далеко пре обликовања римско-латинског писма. Језик којим је писан овај споменик има разасутих речи, корена и морфема по свима европским језицима, а не само у словенским, у првом реду у савременом српском језику. У анализи текста то се може јасно да примети. За досадање покушаје да се правилно разуме садржина тог споменика, важи исти закључак као и за друге етрурске споменике, то се није могло постићи до сада јер није правилно прочитано оно што је написано. Особита тешкоћа била је, што је највећи део речи писан кратицама или скраћеницама. Тај начин писања био је непремостива препрека за истраживаче, нарочито за оне који су покушали да све протумаче средњовековним латинским језиком не служећи се са савременим италијанским језиком и словенским језицима.

Језик овог документа није богат и развијен. Он ће бити јасан сваком италијанском истраживачу, ако се буде служио Рјечником српског језика Вука Ст. Караџића. Или пак истраживачима других нација, под истим условима, да пронађу колики се број речи, корена речи или морфема налази у њиховом националном језику, које садржи овај необично интересантан и важан докуменат.

Друга је јединствена особина овог споменика што се први пут налази писмени докуменат да се се у месту Тарквинији одржавале спортске утакмице за све рашанске области којима је Тарквинија била традиционални, културни и национални центар. И у овом споменику се говори о Рашанима, а не о Етрурцима. Ово је, исто тако, сигуран докуменат о организованим спортским приредбама у старом свету, што нам казује да су оне могле бити успостављене у једном срећеном духовном и материјално богатом амбијенту рашанске цивилизације.

У колико се икада докаже писаним документом као што је овај, да су олимпијске игре одржаване у Лидији, Ликији, Троји, Фригији, Карији итд., онда су оне могле бити донете од досељеника и избеглица из малоазијских држава, не само у Тарквинију него и на Пелопонез.

Текст о зачетнику и организатору рашанских витешких игара боџару Пуљенашу, које су одржавате у Таркви- нији у време када је Рим био мало погранично село, исписа- но је овако у каменој књижи коју он држи пред собом :

- Оригинал у ћириличном преносу слова

1. .у ис пуленас лар цес клан ларжал ратачс,
2. вел зорос небтс промтс пулес лари сал креи цес
3. а нчи стич нежшћ рас акас ће креа лс тарчналж спо,
4. рени луча и рчв и парож чва кажас ће рмери сли ка чешћ,
5. а принж вале лож чва кажас пачан ак алумна же ће рму,
6. меле крапић цес путс чим колесл прнал пшл варчти ћерине
пул,
7. алумнаж пул њ е рму ђутр на тре пшл тен..ћи межлуми пул,
8. њ е рму жутуи жи млусна ран вис мламна зорас пар,
9. нич амће лешће ђр мриер.

Анализа текста

1.

V. = .у, ту, то,

{I = ис, је,

{AИџJV1 = Пуљенаш, надимак бољарев састављен из две речи: пул и наш. Реч пула, према Миклошићу има значење у малоруском: сви млади. Овај се израз налази у енглеском: pool, који има значење сакупити заједно, ујединити.

DAJ = лар, бољар,

{џ) = цес, Миклошић даје два значења за ту реч. Једно је цеста, а друго platea, ограђено, уређено место за неку сврху. Како је бољар Пуљенаш био покретач спортских натјечања, зато се употребио израз за цес, слетште, где се окупљају младићи ради такмичења, или за бољара: слетничар, староста.

ИAJJ) = клан, сиџ, скраћеница од клипан у смислу израза како су нас наше мајке претстављале другима, говорећи: "ово је мој клипан."

JACDAJ = ларжал, бољарских,

џAJAD = ратаџ, ратара; налази се без већих промена у свима словенским језицима; латински arator,

2.

JџJ = вел, веле, веома,

JVDVO = зорос, зорни, узорни,

џYBџИ = небтс, небијени, неустрашиви,

JYBVD1 = промтс, промотор, зачетник, покретач; лат. prompts; итал. il promotore,

{џJV1 = пулес, свих младих,

IDAJ = лари, бољара,

JAJ = сал, салешких. Ова је реч узета насумице, могуће по крају коме је центар била Тарквинија,

130) = креи, да креирају, створе, направе,
итал. creare, са истим значењем, створити,
стварати, измислити, правити, изабрати.

12) = цес, слетиште, слетове.

3.

A = а, да,

И>И = нчн, почну; начат по руском,

↓ИѢ = стич, стиц, да се стјечу, натјечу; ВСК 739,
стјецати се.

МОЯИ = нежшћ, не жестећи се; ВСК 165, у смислу
да се не љуте, без суровости,

1 Ad = рас, рашански.

2 A>A = акас, засеоци; итал. il casale,

2) = ће, овде, итал

A2D) = креа, креирају, образују, стварају, да праве,

1d = лс, лус, игре, лат. lusio, lusito са зна-
чењем, играње, играти се,

ОЈАИ↓ДАУ = тарчналж, тарквинијског,

V11 = спо, спорта, збора, сабора, или програма
по словеначкој речи: според.

4.

ИИ2D) = рени, урадио; итал. rendere, са значењем,
учинити, урадити нешто,

A>VJ = луча, луч, светло, светла,

1 = и,

2>D) = рчв, рачвати, у западном српском говору
значи, нешто поделити; овде одговара израз:
подели, раздели,

1 = и, их,

ОУДА1 = парож, крају, обрежју; итал. paraggio.

- АГЈ = чва, да чува,
 ЗАОАЈ = кажас, куће, окућја,
 ЈЕ = ђе, ђе се,
 ІДЖИД = рмери, тај се израз примењује у италијанском и словеначком језику да значе: ходо-
 чашће, путовање у света места. Тако у
 италијанском гомео, у словеначком ромање.
 То одговара донекле енглеском :to gamble,
 лутати. Док се не нађе неки бољи израз
 ја сам рмери=ромери, рму=румати, протума-
 чио са такмичари и такмичити се, јер се
 ради о лицима која одлазе на слетове ради
 узимања учешћа у спортским дисциплинама
 такмичења разних врста.

- ІЈЈ = сли, слиежу, слиегати, сљећи
 АЈ = ка, због, везник у румуском језику,
 МЈЈ = чешћ, чествују, руски: участвоват, учес-
твовати, сарађивати, имати удела: овде је
учешћа,

5.

- А = а, да,
 ОИІДІ = принж, приносе, принашају, ВСК 612.
 ЈЈАА = вале, хвале, хвала, похвала, ВСК 830,
 ОУЈ = лож, лођа, лога, стан, становању,
 ААЈ = чва, чувању.
 ЈАОАЈ = кажас, кућама, окућјима.
 ИАЈАІ = пацан, растурене, албански израз: расак,
 даје тумачење које одговара значењу у
 овој реченици,
 ЈА = ак, акнина, имовине, или ствари,
 АИИИЈА = алумна, основа је речи у латинском: alumnus,
 које значи: храњеник, питомац, ученик, клас-
ификант, ћак, ученик из исте школе или разреда.
 Овде израз алумнаша, има у виду припаднике
 бољарских породица, младиће, који нису себри,

- ʒO = же, који,
 ʒθ = ђе, овђе,
 √M∅ = рму, румају, се такмиче,

6.

- ʒʒM = меле, медене; латински mel, мед,
 >|1A∅> = крапић, колаче; Ф.Миклошић 137, крап, кра-
 ри; њем. die Krapfen,
 ʒʒ> = цес, слетишту,
 ʒ√V1 = путс, путити, слати, упутити, упућивати,
 ВСК 812,
 M1↓ = чим,
 ʒʒ√V> = колесл, кола, колесница,
 * * = * * *
 ʒA∅∅1 = прнал, принијела, принијети, ВСК 612,
 ʒM1 = пшл, послато, послати, пошиљати ВСК 579,
 1ʒ↓∅A1 = варчти, да се чува; словеначки: варчен,
 штедљив, чуваран,
 ʒM1∅ʒ> = ћерине, свечаност, за свечаности, итали-
 јански, la segimonia, свечаност,
 ʒ√V1 = пул, свих младих,

7.

- AИM√JA = алумнаж, алумнаши,
 ʒ√V1 = пул, сви младићи,
 θ = ђ, ђе, ође, овде,
 ʒ = е, нека,
 √M∅ = рму, се такмиче,
 ∅ʒ√Vθ = ђутр, ђутурице, ђутуре, скупа,
 AИ = на,

ЭДУ = тре, туре, ред, обредња, чреда; италијански *il turno*; енглески: *turney, tournament*, учествовати у турниру, турнир, витешка борба, утакмица. Овде турниру,

↓МГ = пшл, послати,

ИГГ = тен, итал. *tenere*, држати, да се држе,
=

Г) = ћи, овде,

ИШВ↓ОГШ = межлуми, омеђених граница или од општина,

↓ВГ = пул, свих младих,

8.

Е = ђ, ође, овде,

Э = е, нека,

ВШД = рму, се натјечу,

ИВУВО = жутуи, стичу (имовину), сачувано значење у албанском језику у речи: *zotloј*, са значењем, поседовати, имати, владати итд.

Ю = жи, живе,

АИЗВ↓Ш = млусна, малешне, мале усне,

ИАО = ран, хране,

↓ГГ = вис, вишег,

А↓ИГ = мла, моле, молити,

=

АИШ = мна, сматрати, С.Петковић 118, мњети;
овде: да се сматрају, да буду,

↓АОДВО = зорас, жукас, узоран,

ДАГ = пар, два, двије, дво, двога, овде се мисли примеран муж и жена.

9.

↓ИИ= нич, ниша, нишан на гробу, споменик,

Ѣ)МА= амће, облик глагола имати, имаће,

ѢМѢЈ= лешће, који лежи, положени, С. Петковић
106 лешћи, лешти, лећи.

ДВ= ђр, ођер, овде,

ДѢІДМ= мриер, од мријети, саркофаг, у мријеру.

Протумачено српским језиком

1. ту је Пуљенаш бољар слетничар син бољарских ратара,
2. веле узорни неустрашиви покретач свих младих бољара
(салешких) да креирају (остваре) слетиште,
3. да почну да се натјечу, не жестећи се, рашански
засеоци, овде да праве игре тарквинијског спорта,
4. урадио светла и раздели их крају да чува окућја ђе се
такмичари слиежу због учешћа,
5. да принашају хвале становању, чувању, кућама растурече
имовине алумнаша који ође се такмиче,
6. медене колаче слетишту упућивати чим кола
принијела послато, да се чува за свечансоти свих младих,
7. алумнаши, сви младићи овде нека се такмиче скупа, на
турнире (како су) послати да се држе....овде општина
свих младих,
8. овде нека се натјечу, стичу (имовину), живе, малешне
хране, вишег моле....да се сматрају (за) узоран пар,
9. спомен (споменик) имаће који лежи овде у мријеру.

DUENOS VASE

У Риму, Италија, на месту које се данас зове Квиринал, нађене су 1880 године 3 састављене бакре које изгледају овако:

Још од времена налаза, много се расправљало о тим бакрама ради етрурских писмена која су била исписана у три реда на испупченом делу тих тако састављених бакара. Писмо је написано слева удесно са неколико скраћеница-монограма, па је тешко распознати поједина слова у тим монограмима без разумевања смисла читавог текста.

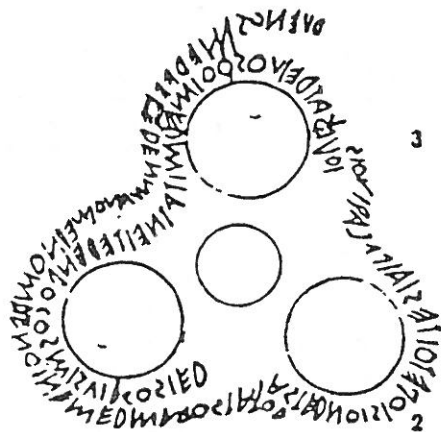
Најинтересантније је то, што су речи у целом саставу, намерно исписане наопачке, што је свима истраживачима било необично и загонетно. Сама реч $120 > 9 IV$, што значи искривљено, или наопачке, казује нам, да је маистор-лончар преврнуо бакре пре печења истих, и онда на њима исписао своје духовите стихове. Када се бакре поставе у нормалан положај, писмена изгледају написана наопачке, па је јасно да је то учињено намерно. Међу речима нема никаквог раставног знака или размака, и сва три реда су исписана у нераздвојеном низу (*scripta continua*).

Мислило се, и данас се још увек сматра, да је језик на овим бакрама неки стари облик латинског језика, који се у току развитка ослањао на етрурски језик. То је био и разлог због кога су филолози покушавали да прочитају и да разумеју садржину написаног служећи се при томе искључиво латинском транскрипцијом и латинским језиком. Како се у та-

ко натегнутом латинском језику могло да се прочита
 " Duenos me faked " (Дуенос ме учинио), то су те бакре
 добиле назив = Дуенове вазе ". Претпоставља се да је пи-
 сање тога текста могло да буде око средине петог века
 пре Христа.

До сада је око 50 истраживача и етрусколога по-
 кушавало да прочита и да разуме садржину писану на бакра-
 ма, па је чак написана о томе и једна засебна студија.

Исписани предњи текст изгледа овако:

Ја сам и раније студирајући етруску језичну гра-
 ђу, знао предњи натпис, али сам га први пут видео приказан
 са коментаром у књизи Латинскаја Епиграфика, у издању Мос-
 ковског Универзитета, писац Елена Васиљевна Феодорова (1).

То је добар уџбеник и научни рад о постанку и
 развоју латинског језика и писма, али са неуспелим обја-
 шњењем овог етрусског текста. Писац Феодорова прихватила
 је досадање становиште да се етруски језик мора тумачити
 првенствено латинским. На основи ове поставке она је при-
 казалала горњи текст и тумачење истог на странама: 41, 43,
 179 и 180, који изгледа овако:

- I, етруски оригинал,
- II. транслотерација у латинском,
- III. превод на руском.

I { 1 строка (направљене справа налево)
 2 строка
 3 строка

Iovesat deivos qoi med mitat nei ted endo cosmis virgo sied
 as ted nois iopet oites iai pakari vois
 dvenos med feked en šanon einora dvenoi ne med malo statod.

II { 1 строка
 2 строка
 3 строка

III { «Клянется богами тот, кто меня направляет (продает): если дева к тебе неблагосклонна, а ты хочешь прийти к соглашению с ней, пользуюсь для этой цели вами (то имею в виду): меня произвел добрый на благо и для доброго, да не ставит меня двой (да не будет от меня зла)»¹⁰.

Овај концепт искључиве употребе латинског језика у читању и тумачењу етрурских писаних споменика, погрешно је постављен, и није дао позитивне резултате. Ја сам то доказао са мојим оригиналним тумачењем предњег текста помоћу метода преношења гласовне вредности ћириличних слова на етрурска.

У току мог рада питања и тумачења етрурских текстова, ја сам наишао и на друге духовите досетке и шале које су исписане на предметима за свакодневну употребу, као што су врчеви за вино и воду, посуђе и разне вазе.

Неки научници, који су радили на другим етрурским писаним документима, тражили су повезаност оног што је било исписано на предметима са загробним животом предака. То није овде случај. Ово није тешко закључити када се прочита већи број текстова. Етрурци су волили живот онакав какав је одговарао њиховом темпераменту и карактеру. Они су своју духовитост изражавали чак и на многобројним епиграфима као и на другим споменицима од којих је до данас мали број прочитан, а који се саопштавају јавности у овој расправи.

Овај мајстор лончар, правећи и продајући своје рукотворине, правио је у исто време рекламу која је овде изражена у форму једне fine ироније. Он се унапред руга са евентуалним лоповима, да, ако хоће да сазнају шта је написано на бакрама, морају пролити оно што се налази у бакрама

или се морају пресавијати околу бакара да прочитају три реда текста његове умотворине. Он чак не оставља на миру ни небеса, па се обраћа "Вишњем" кога моли да некако спречи крађу, јер је на бакрама исписано његово стихотворачко ремек дело.

Анализа текста

Први ред

- 02 = де, зјде,
- 120)91V = изокрив, искривити, изокренути наопачке, овде изражено у погодбеном начину да изврнем,
- 21M = сим, скраћено од *simbolo*, у италијанском језику са значењем знак, знамење, слово, овде скупна именица слова
- 20) = сок, скраћеница од сочињеније. Ради се о шали коју је мајстор лончар написао на бакрама. То је типична рашанска иронија којом обилују рашански текстови. Сама реч сочињеније налази се у свим словенским језицима и има значење, производ ума и духа. У латинском језику реч *soctus* значи комедија комични стил. Овде: сочињенију,
- 0DMED = одниед, однијето, у погодбеном начину, ако га однесу (сочињеније), од глагола однијети ВСК 461, у преносном значењу значи украсти,
- 2 = е, нека се,
- 121M = тиен, тјеним, хотјеним, од глагола хотјети, хтјети, в.рчк
- ТАТИМ = татим, татима, у свим словенским језицима има значење лопов, тат. Народна узречица каже: "Сита маца лавица, гладна маца татица,
- 02M1 = дем, дема, бакра, бакара. У западном српском наречју бакра је од испечене гњиле суд који се приставља уз огњиште уз ватру. ВСК 13, оваки облик суда назива дема чији је корен речи непозната порекла.

- 09 = ок, око, скупна именица очи, италијански
 occhio,
 70VI = сови, савијају, овде треба лопови очи да
пресавијају. Израз који се употребљава у
 западном српском говору,
 ЭДАТА = едта, е да те, е да би те, (очи),
 Ψ = ведл, разумеле, знају. Ову је реч песник
 написао у монограму за који је употребио
 4 слова и то: V, Я, Д, √, које се чита
 као ВЕДЛ. За слично изјављење он је у дру-
 гом редку употребио само три слова. Глагол
 водети се често употребљава у етрурским
 споменицима. Потпуно је сачуван у словен-
 начком језику са значењем: знати, разумети,
 сазнати.
 Voi = вои, заменица у италијанском језику, voi,
 са значењем вас (стихове).

Други ред

- DO = до, дајем, облик глагола дати, давати, ВСК
 116. У италијанском: do, dare, са истим
 значењем као у српском језику,
 TATZ = татс, татским,
 0VAM = очам, очима. в.рчк
 ДЯМЯ = деме, бакре,
 ИГ = ни, нису,
 ОКЯ = оне,
 √ = вдл, веделе, разумеле,
 МОИ = мон, скраћеница од италијанске речи monta,
 опас, опасивање. Овде су бакре биле опаса-
но стиховима, које он назива ремењем као
 опасане обручом.
 ДЯМ = рем, ремење, , каиш, обруч,
 ДИМ = д нам, да нам, да неби,

ИџДџ = неде, неоде,

Оџџџ = опев, певање, испевали стихови. Монограм-
ска спојеница : О и П.

ДџМ = дем, бакре,

ЉОИџ = соне, од италијанског глагола sonare, са
значењем: звонити, звечати, звекетати. Ов-
де одговара израз: звече, јер се каже :
" Звечи ко празна бакра".

ВД = вд, вот, руски: ето, ево,

Трећи ред

ЉІС = сию, италијански израз од sia, спојница,
нека, било, сада,

√ІРА = лира, певање. певанија као израз налази
се у свим словенским језицима као и у дру-
гим европским. У руском језику израз:лирик,
значи: сочинитељ лирических стихотворениј
(Словар 1847).

ЈАџІ = вапи, од глагола вапити ВСК 55,

АІџ = аис, Вишњем, в.рчк.

џТІО = е тио, е да би хтио,

ТџџОІ = теплои, тепцима, т.ј. лоповима ВСК 760 даје
објешњење речи,

ЉІО = сию, одо

ИДџџџА = н детса, не дјетса, да се не ђене, да не
отиђе, т.ј. да бакре са стиховима лоповима
да неоду.

Транслитерација етрурског текста

- Први ред : " де изокрив сим сок, одниед, е тиен татим деми,
ок сови, едта ведл вои,
Други ред: " до татс очам деме, ни оне вдл мон рем, д нам
неде опев дем соне вд,
Трећи ред: " сию лира вапи аис, е тио тепои сию н детса.

Протумачено у савременом српском језику

- Први ред : " АЈДЕ ДА ИЗВРНЕМ СЛОВА СОЧИЊЕНИЈУ,
АКО ГА ОДНЕСУ,
НЕКА СЕ ХОТЈЕНИМ ТАТИМА БАКАРА
ОЧИ ПРЕСАВИЈАЈУ Е ДА БИ ТЕ РАЗУМЕЛЕ ВАС,
Други ред: " ДАЈЕМ ТАТСКИМ ОЧИМА БАКРЕ,
НИСУ ОНЕ РАЗУМЕЛЕ
ОПАСАНО СТИХОВИМА РЕМЕЊЕ
ДА НАМ НЕОДЕ ОПЕВ
БАКРЕ ЗВЕЧЕ ЕТО...
Трећи ред: " САДА ЛИРА ВАПИ ВИШЊЕМ,
Е ДА БИ ХТИО,
ТЕПЦИМА САДА ДА НЕ ОТИЂЕ...

LEMNOS

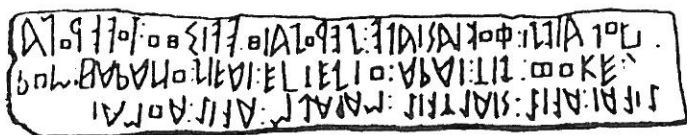
КОМЕМОРАТИВНА ПЛОЧА СА ОСТРВА ЛЕМНО

Ова камена плоча исписана етрурским писмом нађена је 1885 године приликом археолошких ископавања на острву Лемно.

Острво Лемно или Лемнос како га Грци називају, је грчка државна територија и налази се у источном делу Јегејског Мора, ближе територији Мале Азије него континенталне Грчке.

Плоча је исписана на предњој страни камене површине (натпис А), и са стране (натпис Б).

Ти уклесани записи изгледају овако:

Оба натписа на плочи писана су сдесна улево са прилично правилним словима, иако записи не потичу из истог времена и није их уклесала иста рука. На предњој страни плоче А, текст је исписан око профила главе једног ратника, који држи копље у руци. Речи у оба натписа одвојене су раставним знацима. Врло је могуће да натписи потичу са почетка последњем миленијума пре Христа.

Још од времена открића, истакнути етрусколози као Тромбети (1), Мајани (2), Голдман (3), и у најновије време Владимир Георгијев (4), покушали су да прочитају натписе и да сазнају њихову садржину.

Али, поред етрусколога, други научници, нарочито историчари били су заинтересовани за тај натпис, јер се веровало, ослањајући се на Херодотове записе, да су Етрурци, када су напуштали Малу Азију, заджавали се неко време на острву Лемно и ту оставили записане трагове свога боравка.

Па ипак, поред свих настојања, сви су покушаји остали безуспешни због истих разлога због којих се нису могли правилно да прочитају етрурски, лидијски и ликијски писани споменици.

Писменост на острво Лемно дошла је из Мале Азије. То је оно исто писмо које је из Мале Азије однето у Италију, северне европске области и у области кримског поморавља. Језик, који је уклесан у те плоче је онај исти који су собом донела подунавска племена када су насељавала острва по Јегејском Мору.

При читању овог важног и занимљивог етрурског начина писања, приликом транскрипције употребљавана су слова латинског алфабета, што је у ствари онемогућавало да се ишта што је написано правилно прочита. Истраживачи су налазили корене речи од којих су се неки корени и речи налазили у средњовековном латинском језику, па су покушавали да цео текст пренесу директно у латински језик и затим даду му превод или тумачење.

У време када су овај и други споменици били писани, постојао је само један говорни језик у свима областима где су нађени записи, који су били писани таким истим писмом као овај са острва Лемно. Сада се поставља питање у којим су се језицима савремених европских народа највише и најбоље сачували облици тог некада јединог говорног језика који је оставио траг у записима А и Б ове

плоче. О томе је дат приказ у другим поглављима ове расправе. Овде је потребно напоменути, да се обичном етимолошком анализом, после правилног читања појединих знакова у горњем тексту, могу јасно распознати следеће речи које се налазе у савременом италијанском или латинском језику.

Те су речи:

veis, лат. *veho*, носити, бродити; отуда потиче реч *veicolo* у италијанском језику са значењем превозно средство;

avis, лат. *avius*, који залута, сађе са пута, забаса;

isola, острво; Мали и Велики Иж у Јадранском Мору, Југославија; тако исто у свима другим европским језицима основа "is" служи за прављење речи са истим значењем;

vanale, у италијанском значи лучки фењер, обично на улазу у луку;

sero, итал. *sera*, мрак, помрчина, исто значење у словеначком језику;

marina, итал. морска обала

foco, *fuoco*, *focchi*, ватра, светло од ватре, огњишћ, жариште;

rai, *raggio*, зраци (од сунца или светла).

Све остале речи које се налазе записане у горњем тексту, ја сам нашао у савременом српском и у другим словенским језицима од којих се неке речи налазе забележене у црквенословенским споменицима православних црквено-богослужбених књига. Само даљим истраживањем биће могуће утврдити колико се речи са истим значењем поред српског језика налазе и у другим европским језицима романске и германске групе језика.

Као што је било немогуће да се овај текст после правилног читања разуме без употребе словенских језика, исто тако би било тешко потпуно и правилно разумети његову садржину без употребе речи у савременом италијанском и средњовековном латинском језику. То се, мање или више, понавља у свим већим етрурским текстовима који се приказују у овој трасправи.

Овде се, у овом конкретном случају ради, по моме мишљењу, о две различите комеморације: једне раније и друге касније.

Прва је била, када се на тврђаву Лемно постављао светионик на одређено место, а друга комеморација и

записивање десило се када се на место старог светионика постављао нови, или је био поправљан и дозиђиван. Репортер који је описао оба догађаја није био исти и у исто време, јер се то јасно разазнаје из различитог начина како су слова била уклесана.

Да је светионик био смештен на тврђави или осматрачници, то се може лако да закључи са уклесаног профила ратника који вероватно симболично претставља посаду на тврђави која се бринула о сигурности острва и водила рачуна не само о светионику, него и посматрању бродова који су са пучине прилазили острву и његовој луци. Исто тако употреба израза фоки и ванале, може да се ради о две врсте давања сигнала: светлом по ноћи и димом по дану.

Острво Лемно било је познато због своје питке и здраве воде. Како се налазило на прометном морском путу, то су ту свраћали бродови који су се снабдевали свежом водом и храном, нарочито они који су пловили према црноморским лукама и обратно.

Сам назив или име Лемно за острво, може етимолошки да се изведе из глагола лемати, ударати, јер је острво било изложено лемању - ударању ветрова, олуја и морских струја које су туда пролазиле.

Литература:

- (1) Alfredo Trombetti, *L'iscrizione etruscoide di Lemno*, Firenze, 1927,
- (2) Zaharie Mayani, *La fin du "mystere" Etrusque*, Paris, 1963,
- (3) Rosa Goldman, *Excurs uber die Zeilenreihung (310-315) 1968 der Seite der Lemnos Inschrift.*
- (4) Владимир Георгијев, *Дешифрирането на етрускија език*, Софија, 1971

Анализа текста:

ΖΑΙΑΓΟϚ = пологаиес, полагајес, полагаје се, поставља се, поставити, ВСК 549. У српском језику има примену као: полагати темељ, полагати венац. Та прва реч у овом тексту била је до сада погрешно читана од свих истаживача.

Знак Ϛ, био је читан као латиничко Н. Тај је знак у ствари слоговна спојеница, која треба да се чита ПОЛ, јер је етрурско слово: √ (Л) било уписано у слово: Ϛ (П). Између њих се налазио вокал "о" који овде није написан, али се изговарао, тако да је цела реч гласила =пологаје се", или у савременом српском језику: полаже се, поставља се (спомен плоча),

ΑΥ = на,

⊗ΟΦ = кош/ж, кош, т.ј. тврђаву. Корен речи је коса, камена коса, страна. Тај се израз за тврђаву налази у лидијском тексту изгинулим коњаницима који се приказује у овом раду. У лидијском тексту знак за слово Ж, изговарао се са призвуком на Ш, како је то објашњено у тексту златних плочица из Пирђи,

ΑΙΖ = сиа, да буде

ΙΖ = си, ово,

ΖΑϞΑΜ = мараз, матрозу, морнару Основа је у именици море; итал. mare, пољски morze, те има основа у свима романским и словенским језицима.

ϞΑΜ = мав, мавлута, покров, заштита (симболизам) Мав је скраћеница од мавлута ВСК 352, које значи турски кабаница. То је чиста рашанска реч.

- ξΙΑΡ = сияг, да ги сија, да би сјало, сијало
 од глагола сијати, сјати ВСК 704. Овде
 изражено у супину, који се начин изража-
 вања много употребљава у овом као и дру-
 гим етрурским текстовима. Овде има значе-
 ње: да би сјало. Овде се ова реч чита сле-
 ва удесно, а до сада се читало обратно,
 сдесна улево,
- Υ = ђ, ође, овде,
- FEIS = веис, брођењу. Види објашњење речи стр.2
 вог приказа,
- AFIS = авис, залутали, Види објашњење стр.2
- Э = е, де, нека,
- OQ}IQ = визжу, виде, од глагола видети ВСК 62,
- OQ}Z = серо, у помрчини, у мраку, Види стр.2 ради
 објашњења,
- AY = на,
- OI = иж, острву, Види стр.2 објашњење за ту реч
- SIPAII = сивај, сјевај, сјевке, сјевање, ВСК 700?
 основа је у глаголу сјевати у свима сло-
 венским језицима,
- A = а, да,
- Q}X = кер, ћера, управља, Миклошић, 115, пољски:
 керова, kierowac, значи управљати; немач-
 ки: kehren nach die Hause, вратити се ку-
 ћи. Енглески израз: take care, потиче из
 истог извора,
- OIZQAAT = таварзио, товарцију, т.ј. лице које управ-
 ља лађом. У бугарском језику израз товар
 значи лађу, брод који носи робу,
- A.AYAT = ванала, фанала, светионик, Види објашњење
 речи стр. бр 2,
- TAIS} = сияг, да ги сија, да би сијало или сјало
 т.ј. бацало светло,

- 09 ʒz = серо, у помрчини,
 1A7 = наи, наји, наићи, наћи ВСК 404; у чешком
 пајти са истим значењем,
 A7190M = морина, итал. marina значи обала; овде
обалу,
 71 = иг, његову, или њихову,

Натпис Б

1Z71A10ʒ = полагаиеси, полагајеси, налаже се, место
 полага се . јер се ради о томе да се нала-
 же (пали) ватра на светионику на тврђеви,
 пошто је светионик проширен или оправљен.

1X0ʒ = фоки, ватра,

A = а, да,

ʒZAIʒ = сия се, сија се,

09ʒz =zero, у помрчини,

BIAM = наић, наићу, оним који наићу, ВСК 403,

ʒ = е, нека,

0Bʒ1ʒ = визжу, вижду, виде,

09ʒʒ0T = товеро, товар, лаће која носе робу(бугар.)

A7 = на,

709 = рум, Миклошић 283, наводи израз рум са зна-
 чењем простор. Овде се односи на морски
 простор-пучину, пучини. Није искључено да се
 име града Рима, који се по рашанском звао
 Рума, касније Рома, потекло из корена ове
 речи.

Aʒ = поља, или паља, Корен потиче од глагола па-
 лити, отуда паља, зубља која светли дуже и
 јаче од обичне ватре,

017A9 = рагио,, рађију, итал. raggio, зрака, зраке,

1A71Z = сиваи, сјеваји, сјевања,

ʒ = е, нека,

ЭТТ = пте, путе, упуте, упутити се, поћи према
циљу ВСК В12,

о12 = сио, ове,

А = а, и да,

1А9 = раи, зраке,

ЗИТ = тис, у западном наречју показна заменица
тај, та, то, изражена у множини, тако сто-
ји уместо тих, говори се и тизи,

ЭЖоо = фоке, ватара,

Σ1РА1 = сиваи, сјевају,

АФ1Σ = авис, залуталим,

Σ1АГ = снаг, да ги сија, да би сјало,

У = ђ, ође, овде,

Ф1Σ = виз, взда, Миклошић 389. Основа у старо-
словенском: вес, взда, везди, взди,

МАРАΣМ = марасм, морнарима,

АФ1Σ = авис, залуталим,

А = а, на,

оМА1 = омаи, домаи, домаји, ВСК 136, домаја значи
завичај, постојбина. Али овде исто тако
може да се разуме реч омаја, што значи пр-
скање воде, плусак, или у преносном значе-
њу, мисли се на олују на мору, невреме.
Употреба једног или другог израза, не мења
смисао.

Транслитерација оригиналног текста у ћириличним словима:А.

" пологаиес : : на кож : сиа си : мараз : мав : сиал ђ
веис : авис : е визжу : зеро на иж : сиваи : а кер :
товарзио : ванала сиал : зеро наи : морина иг.

Плоча Б.

" полагаиеси: фоки а сиа се :zero наиђ : е визжу :товеро
на рум : поља рагио : сиваи : е путе сию : а раи : тис:
фоке : сиваи : авис : сиаг : њ виз : марасм : авис : а
омаи:

Протумачено на српском:

Плоча А.

" полаже се на тврђаву да буде ово морнару заштита, да би
сјало овде брођењу, залутали нека виде у помрчини на
осртву сјевање да управља товарџију свјетионик да би сијало
у помрчини да нађе обалу његову."

Плоча Б

" Налаже се ватра да сија се у помрчини онима који наиђу,
нека виде лађе на пучини паља зраке, сјевања нека упуте
ове , и да зраке тих ватара сјевају залуталим, да би
сјало овде вазда морнарима залуталим на домаји. "

LA LAMINA DI MAGLIANO

или

РАШАНСКО НАХОДИШТЕ

Пренето из:

Corpus Inscriptionum Etruscarum.

Као што се приказује у природној величини, ова плосната оловна плочица, налик је на зрно леће, 8 x 7 центиметара. Нађена је 1882 године у месту Мађано (Magliano, Grosseto), Италија, па је по месту свог налаза добила своје званично име као *Lamina di Magliano*. Приказана је у кодексу етрурских докумената CIE бр.135. На сугестију једног мог пријатеља госп. Душана Гачића из Ескондидо, Калифорнија, ја сам тај веома интересантан и важан етрурски споменик назвао Рашанско находиште, јер то у ствари јест.

Ова оловна плочица чува се у Археолошком музеју у Фиренци, Италија. Садржи доста речи које се понављају. Писање почиње са спољашње стране и иде унаокруг према центру. То вреди за обе стране исписане плочице, које се у науци разликују као А и Б. Тај начин писања био је познат као "бустрофедон" писање, па је било практиковано у старијим записима.

У прошлости било је веома много покушаја да се прочита и да се разуме то што је било записано, али без видних, чак и нагађања. Оно што је било најтеже разумети у овом и другим етрурским текстовима, било је погодити и истовремено разумети мотив који је руководио писца да то запише. То је био и и овде случај, и идеја се пишчева тек разумела, када се открило, да се ради о находишту за напуштену децу или "људске образе" како их писац назива на два места. Ту су се у тим склоништима бринули за ту незакониту децу рашанских бољара и бољарки, свештена лица-тевераши и девераши и њихови помоћници од којих је један написао једну страну и описао свој случај и своје искуство са децом, а други се на другој страни плочице сећа њега и његових заслуга за то находиште, и то на годишњицу његове смрти.

Оно што је од особите пажње, то је спомињање бога Каље и његове пратилице-переди Шуре, која

Рашанско находиште-2

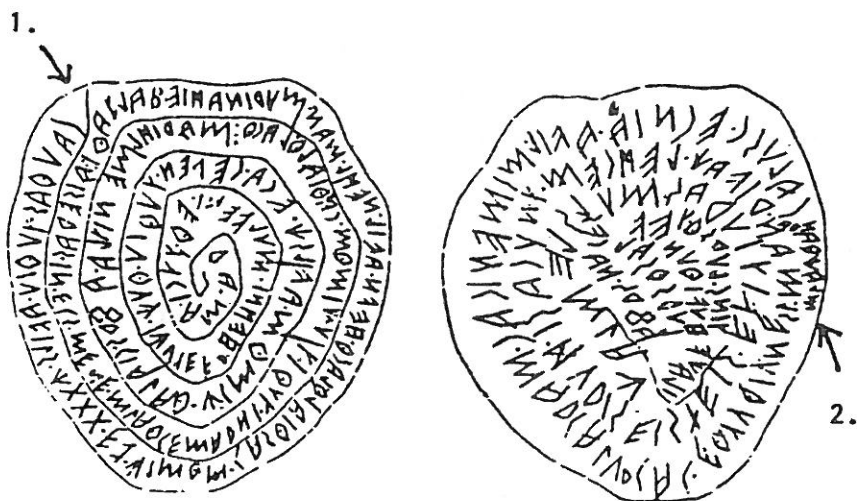
исто тако живи у подземном свету и узима одређене особе собом да их шури врелом водом.

Старину овог споменика, судећи по начину писања, треба сврстати међу најстарије етрурске писане споменике као што су: Рашански буквар, записи са плоче са острва Лемно, Мајчина туга и други. Сви ти стари споменици, као и они који су записани лидијским и ликијским писмом, доказују да је у то старије време, постојао само један говорни језик или веома блиска језична наречја којим су говорили не само етрурско-рашанка племена у Италији, него и по осталом делу европског континента. Тако исто да је било заједничко једно писмо са варијантама у писању које су већ Римљани затекли код народа које су присајединили својој великој сложеној државној заједници.

Оловне пловнате плочице изгледају овако:

Плочица А

Плочица Б

1. почетак записа за плочицу А,

2. " " " " " Б.

Ћирилична транслитерација записа :

Плочица А:

" кауз аз ту жиу авилс 80 ест, ћи мжм казжиал
лагж ђе вн авил нешћел, ман мури нашћи е баљ стажи аизераш,
ин ег с мене млаж ћемарни тужи, ту ћи мжм казжиал лагж,
мари шћелм е ни тља абрз сиа лаж, ћи мжм авилс, ћ ека
цепен , ту жиу, жуч, ић у тевр, ђе шћени мулвени, еж ту ћи
ам ар."

Плочица Б:

" млач жанра каљо сћ ек ниа авил ми мени как
мар каљо рсаћ еж ту жио, несл, ман ри вач лешћем т нукаси
щури се ис теис евити у рас, мул сле млач тинс, лор сз тев
илаче ђови жун лор сз сал абрс наг ес...

Анализа текста А

QVA) = кауз-кауж, итал.именица la causa, узрок,
разлог, повод,

ZA = аз, ја,

VY = ту,

VIO = жиу, жију, живим,

VIJA = авилс, у годинама,

XXXA = 80-тим,

EA = ест, јест,

IV = ћи, итал. si, овде,

MAA = мжм, можом; овде се разуме човек који је
муж, старатељ, старешина,

QVAIOA) = казжиалж, овде се ради о спојеници и то

речи саза, у савременом италијанском, кућа, и речи ђала у савременом албанском језику која значи дечак, млад момак. Пошто се ради о деци находчади, то је одговарајући израз находишта који одговара овом тексту. То потврђују даља излагања у овом тексту. Ова је реч била централна да се разуме смисао овог етрурског записа.

Q)AV = лагж, лагож, Ф. Миклошић стр.159, даје основу у глаголу лагодити, што значи сабрати се, састатите се. Међутим најбољи је израз у итал. језику у глаголу *lagare, lasciare*, оставити, које одговара радњи у овој решеници, јер се ради о деци која су остављена, напуштена, овде остављене,

JE = ђе, овде,

ИГ = вн, вон, вани, напољу,

VIJA = авил, године,

√MAM = нешћел, када их нису хтјели,

ИAM = ман, манастир, или латински *mansio*, *mansion*. Лице о којем се овде ради и накоје се односи цео запис на овој плочици, имало је нарочите заслуге, јер је та особа подигла здање за находчад. Писац на плочици то нарочито наглашава.

ICVY = мури, озиди; у итал језику глагол *murare*, значи зидати, озидати, подићи зид. Тако исто у украјинском језику мур, муру има исто значење. Миклошић наводи израз мура, мурјерство у северним српским балтијским наречјима.

IMAM = нашћи, начини, од глагола начинити или настати, које значи саградити ВСК 681; у итал. *passere*, настати, потећи.

Я = е, и,

√AB = баљ, паљ, за бакље,

IOAY = стажи, сталке, сталаже, стубове,

ʒɑɔʒʒɪɑ = аизераш, свевидном,

и| = ин, у,

ʒʒ = јег, его, јего, њему,

ʃ = с, се,

ʒиʒи = мене, ст. словенски израз, мња, мњети, пом-
мињати ВСК 502, паметовати, у савременом
српском језику, учити се манирима, вас-
питавати, васпитавају,

ѠА√и = млаж, млађ, млађани, млади,

и|ɑиɑиɑ) кемарни, кемерни, или кемарни. Основа се
налази у речи кемер, која значи појас.
У Црној Гори се са том речи изражава по-
колење, нараштај. Тако исто италијанска
реч самета, соба, одаја, затворени прос-
тор где живе конвикташи,

| 0VY = тужи, туђи, други, остали; других,

VY = ту,

|↓ = ћи, итал. сi, овде,

и|оѠи = мжм, мѠжом. као старатељ,

√ɑи|0(ɑ) = казжиалж, находишта,

0)ɑ√ = лагж, остављене,

и|ɑи = мари, марити, старању, да се о њима стара,

и|√и = шћелм, шћело ми се; у духу српског језика
значи, од мене се тражило,

ʒ = е, е да,

и|и = ни, не,

ɑ√Y = тња, облик ст. словенског глагола тњети са
значењем трнути, пропадати, кварити се.
Овде одговара израз, пропану, Такођер име-
ница тња, значи погибелъ,

ʒ08ɑ = абраз, образ, образи, ст. словенски израз
за лик, слика. У овом случају се односи

на находчад која су ликови њихових природних родитеља. ВСК 447 даје објашњење за реч образ,

А11} = сиа, ови,

⊙А1} = лаж, ладз, корен је у именици људи. Знак ⊙, се изговарао поред гласа за: Ж, и З, вероватно и ЖД и ЗД. Овде је стога та реч прочитана ладз, са значењем људски или људи,

1↓ = ћи, итал, овде,

М⊙М = мжм, као старатељ,

↓111А = авилс, годинама,

↓ = ћ, ћи, овде,

А)1} = ека, јека, јечим, вичем, ВСК 261, јек, јека. Итал. есо, значи јецати, јечати, викати гласно да све одзвања,

И1111} = цепен, или ћепен, значење за оба израза отцјепљеним, т.ј. оним који су били одбачени, остављени, непризнати. У западном српском наречју отцепити се, значи издвигнути се или одвојити се од главнине, ВСК 839,

УУ = ту,

У1⊙ = жиу, жију, живим,

↓У⊙ = жуч, жук, зук, говорим, У српском зуцнути, зунути као и у свим словенским језицима има исто значење. У украјинском жук, цук.

↓1 = ић, идем,

У = у,

⊙111У = тевр, тевар, требиште, т.ј. место где се налазио жртвени олтар, на коме су приношени дарови одређени за жртвовање,

11} = ће, где, У западном српском наречју ће,

17M = шћени, шчени, облик ст. словенског глагола, штити, читати; овде читам,
1H37VUM = мулвени, молбени, молитве, У ст. словенском молитвовати значи подносити редовне молитве. Оно што је прописано по типикy.

07 = еж, јеже, које,

VY = ту,

1) = ћи, овде,

MA = ам, ја сам,

DA = ар, радио или урадио. Основа ар служи за прављење многих других речи. Глагол аргатовати налази се у свим словенским језицима. Немачки глагол arbeiten најбоље је сачувао тај корен. Тако исто се налази тај корен за речи у етрурским споменицима.

Б.

↓AUM = млач, ст. словенски израз, значи мучати, ћутати. У словеначком млчат; шутити ВСК 389. Овде има значење: умуче, умукну.

ADIAO = жанра, Миклошић 413 даје израз: жуна, цуна, жука са значењем усне,

VJAT = каљо, Каљо, један од богова подземља, који надзире надземаљски свет и броји људима дане живота. Он живи и креће се под земљом, и као бога смрти сви га се боје. У ст. словенском израз каљав, каљужа, објашњава покрело Каљиног имена. Италијански је израз caglio (изговара се се каљо), има значење почети се бојати, плашити. Каљина пратилица у подземном свету је Шура која се спомиње у овом тексту.

75 = сћ, шћ, шће, шћеде, хтједе, хоће,

77 = ек, јек, јека, јеке, виче,

PII = ниа, није, нема,

√19A = авил, годину,

1M = ми, ја,

1И9M = мени, памтим,

>A> = как, како,

1AM = мар, марну, глагол марнути у српском источном српском наречју значи ударити. Италијански израз *martellata*, ударац маљем, млатом или чекићем има везе са кореном мар, јер је Каљо слао из подземља чудовишта која су била оборужена са млатом, једном врстом чекића да истим усмрте одређена лица. То се јасно види из многих етрурских фресака нађеним у подземном гробницама.

√A) = каљо, Каљо,

>A) = рсаћ, ст. словенски израз глагола рећи, овде има значење: реченог, поменутог,

09 = еж, који,

VY = ту,

V10 = жио, живео,

√9AK = несл, носио, доносио,

HAM = ман, манастиру, здању,

10 = ри, у албанском језику ри значи: млад, овде младих,

√A1 = вач, вечери ; вач и вакле биле су вечерње игре за омладину, једна врста спортских на-тјечања за млади свет, омладину, по чему су и добиле своје и ме. Оне су одржаване за време пуног месеца. Израз "вакл лунасије", сачувао се у етрурском спомениу познатој плочи *Tegua di Carua*. Тај израз је састављен од две речи: вече када луна (месец) сија, т.ј. када је пун месец, када се сија, види.

MA)M9√ = лешћем, ст. словенски израз за јање, Овде исто има значење, ВСК 253,

Г = ґ, ту,

12A)VI = нукаси, нуткати, нудити, да се понуди,

10VPA = шури, Шури, Шура је пратилица бога Каџе, која шури у подземном свету. ВСК 867, шурити, шурење. Приносили су јој жртве да би је тако умилостивили јер су је се сви бојали, како се то види из наредних речи,

32 = се, сеја, ова,

31 = ис, је, јест,

217Y = теис или деис, божанска. Етрурци су у писању, али не значи и у говору замењивали слово Д за Т, па је то и овде случај. Израз deis, налази се у италијанском као корен за речи: deita, divinita, са значењем божанство, божанско,

12IV4 = евита, Шура је била евита, који се израз сачувао у латинском као evito, што значи усмртити, лишити живота. Овде одговара израз "лишитељица живота".

V = у,

3AD = рас, Раса, Рашана,

VVM = мул, мучило се,

32V = сле, досле, ВСК 139, досле, досли, дослије. Овде је испуштено у писању: до, јер се оба слова: Д и О, нису писала у овом споменику.

↓A)M = млач, муком,

3M1Y = тинс, данас, основа се налази у ст. словенском језику за дан, ђен, ден. У писању је знак Т замењивао слово Д. Латинска именица dies, дан, рок,

9V√ = лор, итал. заменица logo, они. Овде се та лична заменица јавља у једини, пошто у етрурском није било у заменицама разлике између једнкне и множине, и она овде гласи њега, т.ј. покојника коме се приређује помен или комеморација, сећање,

CIPPO DI PERUGIA

или

купопродајни уговор склопљен и уклесан
у камену пред 2500 година између рашан-
ских бољара званих Велжинаша и Дабоњаша

Овај добро очувани етрурски писани споменик нађен је 1822 године недалеко од етрурског града Перусије, Италија, како се под Етрурцима звала данашња Перуђа. Чува се у у Археолошком музеју тога града, па је у енциклопедијама и у науци познат под именом Ћипо ди Перуђа. Тај споменик делује веома импресивно на сваког ко га види први пут. Ја сам га назвао "уговор на камену" јер то у ствари и јест.

То је обрађени комад камена станца, који, као да је из земље израстао. Висок је 1 метар и 52 цм., широк 55 цм, а са страна 27 центиметара. Овде снимци узети су са СГЕ бр. 4538.

Правилна четвороугласта површина исписана је сдесна улево са доста симетричним етрурским словима. Има око 170 речи од којих се неке понављају.

Још у почетку, када је овај споменик откривен, мислило се, да се ради о споменику који је религиозне садржине, па су сва истраживања, да се разуме његова садржина, била уперена у томе правцу.

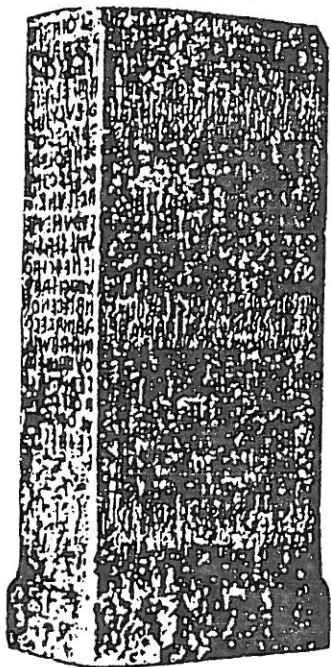
Тек је познати италијански етрусколог, писац, Алфредо Тромбети (Alfredo Trombetti) дошао на мисао да се ради о купопродајном уговору, али није могао дати објашњење о какво се уговору ради и како се завршила погодба међу странкама (1).

Тромбети, као и многи други етрусколози пре и после њега, нису могли да разумеју смисао оног што је било написано, јер нису могли правилно да прочитају него само мали број речи. И у овом споменику налазе се спојене по неколике речи, а нарочито оне, где се уз именице налазе заменице, прилози и предлози, све спојено и написано као једна реч. Те су спојенице криле многе речи које се и данас налазе у савременом италијанском и средњевековном латинском језику.

Као и у споменику златних плочица из Пирђи, стари Етрурци или Рашани, могли су да пишу скраћеницама, јер је њихов говор био фонетички, па за њих није било проблема да прочитају и разумеју оно што је било написано. Они ту технику читања зову: ицање, икање, које се може да протумачи једино као срицање. То је растављање речи на делове од којих је тако састављено написана. На сличан начин деца се уче срицати, изговарати поједина слова, слоге и речи.

Пошто се у овом споменику ради о купопродајном уговору, који се јавно излаже (једна врста јавно-правног акта), то се о његову извршењу имају да брину потомци и наследници, па је требало јасно обележити уговорене услове. Нарочито се три пута наглашава, да оно што је било договорено, је обавезно.

У мом тумачењу на српском језику, ја сам настојао да се држим што ближе оригиналног текста. Пошто се ради о уговору у коме се трансакција плаћа у сребру, то је требало и то нарочито нагласити. Не треба заборавити да је овај правни инструменат био написан пред скоро 2500 година, и једино што нема на овом документу, то су потписи уговорних странака, које је требао да овери "notary public".

Анализа текста

Предња страна

ТА√VЭ = евлат, евлад, ВСК 158, пород; А. Шкаљић, пород, деца, потомак, наводи да је арапског порекла. То је етрурска реч коју су Арапи нашли код домородног становништва када су освојили Западну Малу Азију. Овде има значење, наследници.

ИА† = тан, тана, стања, имања; итал. tana, лога, брлог, усамљена кућа. Исто тако tenuta, значи имање, добро, посед (итал.).

АН = на,

VV#39AV = ларештву, бољарештву, бољарству. Корен је именица бољар, ВСК 38, налази се у свим словенским и другим европским језицима са истим значењем. Врло често записана реч у свима етрурским споменицима, нарочито у каменој књижи бољара Пуљенаша.

ЭМА = аме, имају,

9↓AA = вачр, или ватр, вечери или огњиште, Знак ↓, у овом документу, редовно се чита као Ч, али исто тако се може да прочита као умекшано Т. Особине знака ↓, наведене су у поглављу Критско порекло алфабета. Овде могу да стоје обе речи и ватре и вечери, јер се кућна чељад увече окупља око ватре као централног места у дому.

И†VAV = лаутн, људи, чељад, породица,

МАИIOV31 = Велжинаши, то је име бољарске породице која живи на бољарству и која је једна од уговорних странака која продаје један део имовине.

МЭ = ешће, још, П. Ђорђевић, ст.словенски израз.

AV† = тла, отола, отале,

MANV8A = абунаши, Дабоњаши, то је друга уговорна страна. Назив Дабоњаш има корен у српском језику у именици Дабоња, Дабо, ВСК 118, Неправилно читање знака 8 као Ф, довело је је до забуне, као и то да се конзонант Д, није писао на почетку речи, или је био у писању замењиван са конзонантом Т, али се увек изговарао као Д. Изостављање у писању вокала О, дато је опширно обавештење у поглављу Особине етрурског језика и писма.

√ḡ√ḡ = слел, слели се, састати се, ВСК 718, слѣћи се, шѣћи, слести. У западном српском наречју каже се: "слегли се људи, сѣго се народ код цркве" итд. Исто тако "слегле се тице на гранама.

0ḡ = еж, еже, у старословенском као веза значи, да би, што би, ако, када; иначе означава показну заменицу; које, С. Петковић 67.

√ḡAḡ = кару, или гару, да загаре, да нагаре, т.ј. запишу. Оговарајући израз се налази у италијанском језику као carattere, које може да значи, отисак, слово, писмо. Стога овде може да стоји и знаком.

MAḡḡT = тестан, одговарајући израз се налази у италијанском језику у глаголу testificare, сведочити, потврдити. У словеначком језику, именица тесен значи, тачан, чврст, онај који се држи прописа. Овде одговара израз, да потврде.

MV8 = бошћи, башча, ВСК 19; у итал. језику, израз је buscione, bosco, шикара, дубрава.

1ḡḡ√ = лери, љери, одговарајући израз се налази у албанском језику у глаголу leroj, који значи обрађивати, култивисати земљу, или орати. Овде је одговарајући израз башта обрађених, које су за обраду.

МИЗѢТ = тезнше, тезнушћи, тезнути, трговати. Ети-
олошки корен се налази у речи тезга, банак.
Овде се има у виду оно што је трговано,
погођено када је склопљен уговор.

ѢТ = те, те се, то се, што се,

МІ = ише, иште, од глагола искати ВСК 242. У го-
вору народа у Босни и Херцеговини налази
се и данас у употреби без икакве промене.

ІМѢИМАЧ = рашеши, по рашанском обичају, закону.

АІІ = ипа, е, па, и још, узречица која се и данас
употребљава на почетку неког говора или
реченице. У итал. језику се каже: роі,

АМА = ама, има,

ИѢИ = њен, ође, овде,

ЧѢІАИ = напер, наперено. Ова реч у западном српс-
ком наречју има више значења, што зависи
од њеног положаја у реченици. Тако може
да значи: направити се, т.ј. погодити се
за нешто или у нечем, наперити се, значи
уредити се, дотерати се, поредати једно
до другог, циљати у нешто, срдити се ва
неког итд. Овде одговара израз погођено,
(наперено међу уговорачима), јер се ради
о купопродајном уговору који склапају две
рашанске бољарске породице.

ІІХ = XII, број 12. Овај начин писања бројева
Римљани су усвојили од Етрураца, односно
Рашана, и тај је систем писања бројева
познат је као римски..

АИІОІѢТ = велжина, Велжна,

МАЧВО = зорашћи, журашћи, зорних, силних. Ова се
реч понавља у другим етрурским споменицима
Отуда је могуће и потекао израз и назив
за краљ Вукашина, Жура Вукашине, т.ј.

силни, зорни Вукашине.

АґА = ара, мера за површину 100 квадратних метара. Римљани су ту меру разнели и удомаћили по свету.

М = шћи, који су, в.рчк

МАґА1 = перашћи, ограђени, од именице перда, ограда, преграда које се употребљава у западном српском наречју.

М√МґА = ћемулм, чамовим, јеловим,

√ОЦЦґ√ = љескољ, лијеска, љеска. Овде се ради о дрвеној оградџи, љесама, кољем, коцима,

√ґ = сто, што,

1Ц = ћи, овде

ґ = е, нека је,

ЦґМ = нес, неси, понаша, држи оног што је договорено; израз понашати значи владати се у западном српском говору. Итал. именица lessa, значи, везу, обавезу, обавезно,

1Ц = ћи, овде (им),

ґ = е, нека,

√ґ√1 = плту, плату, плате. До данас су ова и наредна реч, биле погрешно читане и давата им разна тумачења. Овде се ради о продаји и куповини бољарског имања и купац има да плати продаваоцу погођену цену, као што се то види из даљег текста овог уговора.

√ґА√ = лару, бољару,

1Мґ√А = авлешћи, авлијашу, суседу. ВСК 2, авлија је ограђено место око куће, двориште које је ограђено и одељено од авлијаша-суседа.

АИ10√ґґ = Велжина,

- AM = шћа, ча су, шта су, или који, су,
- ✓ANɤAɤ = рашнал, рашанског,
- нѣ√ɔ = клен, колѣн, кољена,
- IM = шћии, који,
- 110 = жии, жију, живе, од глагола живѣти, живѣти, ВСК 166.
- M√10 = жилишшћи, жилишће, С. Петковић 70, даје објашњење за ову реч да значи: стан, становање. Јасно је да се ради о особама који живе од оног што им даје њихово имање, и они живе на имању.
- ANVɔ = кона, је глагол који има више значења што зависи од положаја у реченици. У чешком језику значи: чинити, подузимати. Исто тако глагол доконат, значи остварити, испунити. А. Шкаљић 415, има израз конуштисати се, што значи пријатељски се договарати. У западном српском наречју конат значи рачун, обрачун. Италијаски глагол contare, бројити, избројити. Овде је најбољи израз чине, који се повезује са наредном речи.
- VIɤɔ = цену, цена ВСК 830. Ово је једна од малих броја етрурских речи којој су сви тумачи овог текста давали исто тумачење: вредност, цена. У старословенском цјена значи новац, свота новца, С. Петковић 311.
- ɤ = е, де, нека,
- ɔ√1 = плћ, плаћају, плате или получе у руском језику, може да има исто значење.
- ɔI√ɤ8 = белић, у словеначком језику реч белић значи ситни сребрни новац. Овде има значење да приме уговорену цену у сребру.

MAO9AV = ларжиалшћи, бољарски,

M3HV8A = абоњеши, Дабоњашевя,

M3V3 = клен, кољеници,

HVO = жон, жоњ, жању, жењу у словеначком жати, жети ВСК 165. У западном српском наречју жњети, у смислу брати, сабирати. Овде одговара израз : да жању жетву.

v↓ = ту,

30V = лже, ложе, од глагола ложити ВСК 343, ложити дрва, наложити ватру. Овде да ложе.

MAVAB = баљашћ, лаља, паље. Ова се реч налази и у другим етрурским споменицима. Овде значи снопове пружа, које сабирају на купљеном имању. Израз паља, паљари, налази се исто тако у истом значењу и у споменику плоче са острва Лемно.

↓ = ћ, ћи = овде (које)

M3I = ием, јем, имао,

3VMV8 = бошћле, башче,

AVIOV33 = Велжина,

MI3 = ћин, оћин, овде,

31A3AO = жакапе, закопе, закопи, закопавати, ВСК 185. У западном српском наречју закопе су места где се заковају мртви, умрли.

33V3IMVH = муниклет, муниклета, ова реч означава већу просторију која је служила ка породична гробница. Ово је сложеница од две речи: муни и књет. Иако у латинском глагол *munio*, значи зидати зидове, опкопе или у италијанском *munire*, опскрбити, утврђивати, врло је могуће да се овде има у виду подземни свет, које је било засновано по веровању Рашана у загробни живот.

Умрла је особа наставила да живи, само сада њена кућа јест кљет, клијет, изба, ВСК 284.

VZAM = масу, уклесане, озидане. Етимолошки корен за ову реч налази се у италијанској именици *masso*, стјена, литица или *massone*, са значењем зидар.

937AM = напер, уређене,

3M9M = шранц, ишаране, украшене (шарама), ВСК 251, ишарати. У западном српском чарџу каже се, шранцати, шкрабати.

110V# = столжи, столжиј, сталаже. Двосложна реч од: сто и лежај. Овде се подразумевају столови (пежаја) у којима су сахрањивани, или на које су стављали оне који су умрли.

MVA8 = балшћи, балтама, секирама, ВСК 14, 704 сјекира која је истовремено била убојно оружје. Њен се оцрт налази на критском сликопису.

1# = ти, тих, тије,

AM10V37 = Велжина

†V# = ђут, ђутуре, ђутурице ВСК 157, А. Шкаљић сматра да је то турцизам у српском језику и даје му значење: укупно.

937AM = напер, погођене,

3M37 = пене, латински прилог за место: реле, у кога су, при којим су, код кога.

M# = стшћи, сточићи, столови, на којима леже покојници.

VZAM = масу, озидани,

AMINDA = акнина, власништво, У неким етрурским

- A9V80 = жауре, жаре; у западном српском наречју,
жара значи кутија.
- VV33 = ђељу, ђељају, ураде, дјелају ВСК 154,
- 3H23† = тесње, тешње, по пропису, по обичају,
- 3HMA9 = рашне; рашње, рашанском,
- 130 = чеи, чијих је, или којих је
- H23† = тесн, десн, десет,
- 3†M = шће, што се,
- MI = ишће, иште,
- M3HMA9 = рашњешћи, по рашанском,
- MI↓ = чим, чим се, ВСК 853,
- 30 = же, пак
- O√3†M = шпелж, шпележ, сахрана; итал. одговара-
јућа реч је: sepoltura, која значи, погр-
еб, сахрана, укоп; тако исто и придев :
seppellito, покопан, сахрањен, закопан.
- V = у,
- 3† = та, те, такве,
- M = шће, које су,
- AMV0 = кона докона, уради, обави,
- ANV8A = Абуна, Дабоња,
- AN3M = мена, одобрава, прихваћа, италијански
глагол, menare, одобравати, прихватати
нечије мишљење,
- H33 = ђен, ођен, овде,
- 93†AM = напер, погођено,
- 10 = ћи, на овом месту,
- √H0 = кнл, конал, уговорено, учињено,
- 39A3 = ћаре, трговање, ВСК 783, ћар, ћара, ћа-
рити, трговати,

V†V = уту, у то, уз то, уз, уза ВСК 796,

M = шће, које,

‡ = и,

ANIOV‡‡ = Велжина,

AN‡†AM = шћатена, шћадена, што су хтели,

V‡ = што, што је,

IO = ци, овде, на овом месту,

‡‡N = нес, итал. именица *nesso*, са значењем, ве-
за, овавеза. Овде, обавезан је.

IO = ћи, на овом месту,

ATI = ипа, е па,

IO‡N‡V‡†M = шпеланежи, они који се сахрањују,

MV√V8 = буљум, накит, златни накит, *bullio, massa
auri d'argento*. Отуда потиче назив буљон
који је у општој употреби за златни новац.

A‡V = тва, това, тих,

IO√‡†M = шпелжи, сахрањених,

IO‡N‡‡ = ренежи, облик италијанског глагола рен-
дере, са значењем вратити. Овде, треба
да се врати,

M‡ = ешће, ст. словенски израз, јеште, јоште,
још, уз то, С. Петковић 68.

‡AT = так, тако,

ANIO√‡‡ = Велжина, Велжинама,

√IOA = акил, ако ли је, ст.словенски израз:ашче,
аште, С. Петковић, 6, израз само у упит-
ним реченицама.

‡NV = уне, оно,

МѢПВРѢѢ = турунешћи, доронешћи, облик од глагола даровати ВСК 115. Италијански глагол: *donare, dono*, даровати, дар. Овде даровним, као дар.

ѢПВѢ = куне, коне, доконано, учињено.

АѢѢ = штеа, од глагола штити, читај, в.рчк.

ѢѢ = што, што је,

ѢѢ = ћи, на овом месту,

ѢѢ = е, нека је,

ѢѢП = нес, обавезан,

ѢѢ = ћи, на овом месту,

ОА = аж, јаже, скраћено од јакоже, старословенски прилог за начин, као што, С. Петковић 349; П. Ђорђевић 241, даје значење: ако,

МѢПВѢ = омицшће, домјешће, помјешће, израз којим се и данас у Далмацији изражава окућје, непокретна имовина око куће. Италијански *domicilio*, стан, место становања, пребивалиште. Слово "Д" на почетку речи није било писано.

МАПВѢА = абунаши, Дабоџаша,

АПОКѢѢ = пенжна, пећина, т.ј. камени стуб на коме је овај уговор писан. Овде одговара израз пећину, стијену ВСК 271.

АМА = има,

АПОВѢѢ = Велжина,

А = а, да, нека,

ПВѢ = боии, боји, обоји, оба, обадва, ВСК 440, обоје,

9V0 = зур, зуре, од глагола зурити, ВСК 224,
да гледају,

V = у,

ИИ = ни, њих, мисли се слова, оно што је укле-
сано,

ИИџ = еин, сваки поједини, појединце,

9џџ = стер, стере, да стеру, простиру, ВСК 737,

АИV| = иуна, јуна, младе,

АТџ = кта, кота, да коте, рађају,

0V|0 = жилж, жиле, да се жиле, да пустају жиле,

↓ИV = унћ, латински прилог unice, једино, без
прекида,

V = у,

√0√ = лжл, лежајима, логама, мисли се онде где
треба стално да живе,

Аџ↓| = ићка, ицкати, срицати, да сричу,

џџ = ће, на овом месту, овде,

А↓ = ћа, шта, шта је,

|џ = шти, штије, оно што написано,

џ↓V↓ = туге, туде,

Протумачено на српском језику:

- " наследници имања на бољарству имају огњиште људи Велжи-
наши, још отале Дабоџаши, слели се, које да запишу, знаком
да потврде, башча обрађених трговано, што се иште по рашан-
ском.
- " е, па има овде погођено 12 Велжина зорних, ара који су
ограђени чамовим кољем,
- " што овде, нека је обавезно,
- " овде нека плате бољару суседу,

- " Велжина шта су рашанског кољена, који живе на имању, чине цену, нека плате у сребру, бољарски Дабоњашеви кољеници, да жању жетву ту, да ложе снопове прућа, које (је) имао башче Велжина,
- " овде закопе муниклета, уклесане уређене, украшени столови балтама (су) тих Велжина,
- " ђутуре погођене, при којим су столови озидани, власништво (су) рођених Дабоња,
- " Велжина казују, ради других, у томе да има речено, Велжина, они који су ту, да се држе по обичају,
- " ето ту Велжина узорних жаре, (да се) ураде по обичају рашанском, чијих је десет, што се иште по рашанском, чим се пак сахрана у те које су, обави,
- " Дабоња одобрава овде погођено на овом месту уговорено трговање, у то које и Велжина што су хтјели,
- " што је на овом месту, обавезан је на овом месту,
- " е, па који се сахрањују, златни накит тих сахрањених да се врати јоште такво Велжинама, ако ли је оно даровним учињено,
- " читај што је на овом месту, нека је обавезан на овом месту,
- " као што (је) помјешће Дабоњаша, пећину има Велжина,
- " нека оба зуре у њих, појединце да стеру, младе рађају, да пуштају жиле једино у лежајима, да сричу овде шта је написано туде.

PIRGI

ЗЛАТНЕ ПЛОЧИЦЕ ИЗ ПИРЋИ

или

СЕБАРСКА " MAGNA CARTA "

Енглески владар Џан, познат у историји под именом John Lackland, потписао је 1215 године познати докуменат Magna Carta, или Chapter, којим је својим поданицима дао политичка и грађанска права. Наравно, да је прво поседовања имовине било најглавније.

На око 1800 година пре краља Џана, неки непознати власник земље у месту које се данас зове Пирџи по италијанском Pirgi, недалеко од Рима, поклонио је својим себрима, земљорадницима-тежацима своју земљу и о томе издао повељу, исписану на две златне плочице, нађене у томе месту, 1964 године. Поред двеју златних плочица, исписаних етрурским писменим знацима, нађена је још једна, трећа златна плочица, која је била исписана пунским, или феничанским писмом. Те се плочице чувају у вила Ђулија у Риму, у коме се налазе и други етрурски споменици.

Још од самог налаза, тај необични етрурски докуменат, свратио је на себе пажњу- не само филолога, него и других научника. Универзитет у Тибингену, Немачка, (Tübingen) одржао је, 1979 године, један семинар за научнике, објавивши о томе стручну расправу под насловом: Die Göttin von Pyrgi.

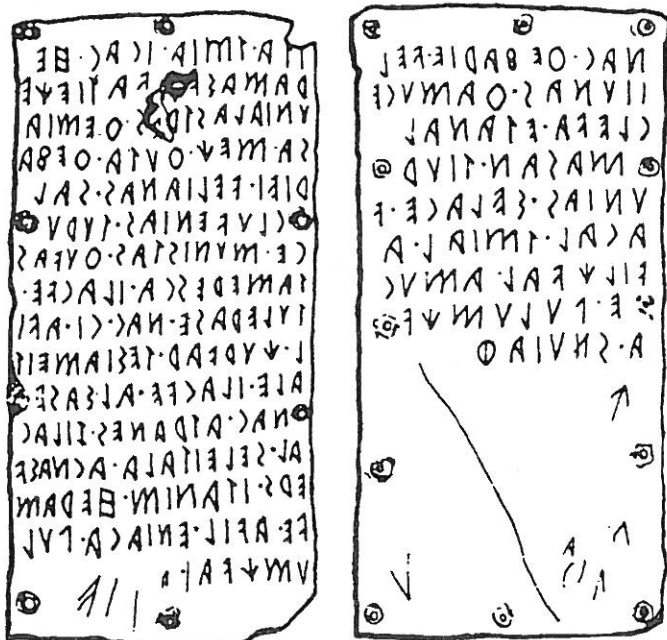
Писци Бонфанте (1), на страни 53 своје књиге наводе, да је на златним плочицама, величине 19x9 сантиметара, забележена посвета феничанској богињи Астарте или Иштар, која се наводно- у тим таблицама идентификује са етрурском богињом Јуноном. То је-наводно извршио Thefarie Velians, владар Kysrya, чије феничанско име је дато месту Caere, Cisca, које данас носи име Cerveteri.

Писци даље кажу, да је феничански запис одређенији од етрурског, изводећи тачно датум посвећења, када се то догодило. Што се тиче етрурског дужег текста А

каже се, да је богиња све то благонаклоно прихватила појавивши се и сама том приликом. Даље се каже, да краћи етруски текст Б описује ритуал, који је установио исти *Thefarie Velians*, да се врши сваке године на дан оснивања светишта.

Не упуштајући се у коментар о садржини феничанског или пунског текста, будући да превазилази опсег мога рада, утврдио сам, на основу самих текстова обеју златних плочица не само, да оне нису правилно протумачене, него су и неправилно прочитане речи, у којима се налазе следећи етруски знаци или слова: $\text{B} = \text{Б}$; $\text{H} = \text{Ћ}$; $\text{Z} = \text{З}$; $\text{O} = \text{Ж}$; $\text{V} = \text{Ч}$. Тај случај се стално понавља у свим покушајима читања етруских записа, па једино тако може да се разуме онај мањи део речи, које се понављају.

Те плочице изгледају овако:

Овај необични докуменат који преноси право власништва на његове себре-тежаке или земљораднике, власник не захтева никакву компензацију нити поставља финансијске или економске услове. Он само упозорава своје бивше колоне (раднице на имању) да те плочице чувају јер су оне сведок његова акта којим он преноси тапију власништва са себе на њих.

Истовремено, то је један јавни докуменат, из кога се може закључити, да су они, који су радили на земљи и од ње живели са својим породицама, били слободни тежаци-себри, који су до тада давали власнику један део прихода, али су били слободни људи. Тај и такав појам себра налази се у свом пуном значењу у законодавству средњовековне српске државе, у Законику цара Душана Силног.

Власник земље коју он дарује, упозорава себре, да чувају његову златну књигу-писмо, јер ако је нестане, насилници ће да их гоне и селе са исте земље. Стога им он препоручује да чувају књигу, да је лопови неби украли, јер без ње, они не могу да докажу своје право власништва. Он их саветује да се млађи свет окупа око жртвеника, требишта, где су златне плочице изложене, да млађи знају њихову садржину и како су постале.

Он их даље саверује, да ору земљу, да је обрађују, и да се зна да су они Рашани и рашански род који треба да се ту лози-множи.

То је у главном садржина обеју плочица.

Те су плочице, вероватно биле јавно изложене и чуване на месту где се налазио жртвени сталак са удубљеним огњиштем, који се зове "тивр". Та се реч мало друкчије изговара у другим рашанским споменицима, али увек са истим значењем.

Како се ту наша и златна плочица исписана пунским или феничанским писмом, то је предмет нагађања. Вероватно су њено писмо донели собом избеглице или исељеници из неког краја у Средоземљу. Они нису морали бити земљорадници као поменути себри.

Слова на плочицама урезана су доста правилно, што значи, да је особа која их је исписивала имала знања и вештине у том занату. Збијени начин писања по више речи, нарочито предлога, веза и прилога, указује на старину самог документа. Што се тиче језика, он исто тако одаје

старину као и типичан начин рашанског изражавања што се лако може да утврди са упоређењима са другим текстовима који се приказују у овом раду.

Вишеструка гласовна употреба знака >, као К, Ч, и Ћ у речима: >A = ка; >A ↓ I = илач; > = ће, показује да је већ, и у то доба употреба знака >, била уведена и употребљавана у рашанском писму, одакле је директно пренета у латинско-римско писмо. Исто тако употреба знака 8, није била још у то доба замењена са знаком В.

Знаци 8 = Ћ, и Ћ; O = Ж; 8 = Б, били су највећи проблем за све лингвисте, јер су ти знаци били неправилно читани, па је садржина добила и неправилно тумачење. То се нарочито овде види по речима >A 8 7 O = жебари, или ж/шебари (одговара гласу ж/ш или ш/ж, како се у западном српском наречју каже: шеди, шекира, шутра, итд.). Знак 8 = Ћ, може се само тако читати са том гласовном вредности, и никакво друкчије.

Поред већ многих обрађених етрурских текстова у овој расправи, ја нисам имао намеру да се упуштам у читање и тумачење овог текста, али када сам био упозорен на његов приказ у поменутом раду филолога Бонфанте, то сам га без икаквих већих језичних проблема обрадио и додао осталим већ протумаченим споменицима. У ствари без помоћи Бонфанте, ја не бих сазнао за важну садржину овог рашанског документа.

У њему је по први пут, колико се до данас зна, прокламовано право на слободно уживање приватне имовине, који се обичај од Рашана пренео на Римљане, и постао камен темељац римске политике, што је помогло Царству да се одржи дуго времена уз сарадњу домородног становништва оних области које су биле припојене Римском царству.

Литература:

- (1) Giuliano Bonfante and Larissa Bonfante
The Etruscan Language, New York, 1983,
New York University Press.

У ћириличној транслитерацији:

Таблица А

" и та- тмиа - икак - ђ е рам аз - вав а тие ће униал
аз тре с - жемиа са - мећ - жута - жебари е и - вели
а нас - зал - кло - вени аз - туру ће - мунис тас -
ђовас там е реска - илач ве - туле расе - наћ - ћи -
авил - ћоре ар - тежи амеи тале - илач ве - а лзасе -
нак - а тра нес - зилаћ ал - селе и тала - акн аз
верс - ита ним - ђе рам в е - а вил - е ниа ка -
пулум чваја.

Таблица Б

" на, - жебарие - вел ииунас - жамуе клеве - е танал
мас ан - тиур уни ас - желаће - ва кал - тмиал а вил -
чвал - а моћ е - пулум чва - с но иаф.

Текст протумачен у српском језику:

Златна плочца А.

" И та књига моја, срочена
овде је урезана, пошто се заветујем,
да вама који сте заједно,
ја даривам ову земљу,
то мећем злато себрима,
нека оно вели, да постало залог,
колонима задешеним ту,

Пирџи-4

" Ја дајем овде суграђанима одредбу,
да се служе књигом
и записе род да зна,

" Овде Рашани да се рађају на овом месту,
годинама земљу да ору, да тежате,
да би био одатле род који зна за се лози,

" Но ако, да дара нестане,
силећи све да се селе,
да отимљу имовину,
пошто верза тих нема ође урезаних,

" Знају похлепни,
ето, да нема онда злата,
да би их чувало,

Златна плочица Б.

" Нека се рађа себарије много,
млади да замећу колевке,
нека укућани окупљају,
на жртвенику млађе,

" Ја сам онај који жели,
да знају зачетак моје књиге,

" Од похлепних да би се чувала,
та моћ и злато да чува се
оно од крађе.

Анализа текста

А.

І = и,

АТ = та,

АІМТ = тмиа, томиа, томија. Спојеница од две речи: том и миа. У италијанском томо, са значењем књига, и заменице міа, моја. Од речи тмиа може се исто тако доћи до друге речи : доумија, што у западном српском наречју значи одлука, намера, доума. Реч књига у српском језику може да значи писмо, као што се у том смислу налази у народним песмама. " На кољену ситну књигу пише".

ААТ = икат, ицати, јекати (словеначки), значи муцати, т.ј. изговарати реч по реч. У овом етрурском тексту значи: срицати, срочена написана књига.

Ѡ = ђ, ође, овде,

Ѡ = е, је

МДѠ = рам, у италијанском гаме, значи бакар, урезана у бакру. Јасно је да се овде ради о урезу у златну плочицу, које овде има значење: урезана. Најближа реч у српском језику је урамљена.

А = аз, погодбена честица, за овај докуменат најбоље сачувана у енглеском језику as, са значењем како, као, будући да, пошто.

ѠАѠ = вав, заветујем, свечано обећавам. Латинско voveo, votum, енглески, vow. То исто значење има и у италијанском језику: il voto, завет.

А = а, да,

ѠТ = тие, тима, или у румунском језику вама.

- $\text{f}\downarrow$ = ће, Та речца може да буде наставак за будући временски начин, али има и друга значења која се често понављају у приказаним текстовима у овој расправи. Овде најбоље одговара израз у румунском: што сте, или који сте.
- JAIIV = униал, унија, изведено из италијанског глагола : unire, бити заједно, сјединити се, здружити се. Овде треба да одговара израз: заједно, уједињени.
- A = ас, ја,
- fOT = тре, туре, турам, даривам. Израз веома често понављан у етрурским споменицима.
- S = с, се, сеја, ову,
- AIWfO = жемиа, земја, земља, земљу. Овде се ради о зиратној, обрадивој земљи.
- A = са, у румунском тако, то,
- fIM = мећ, мећем, од глагола метати, стављати. Италијански *mettere* са истим значењем.
- ATVO = жута, жуто, у преносном смислу злато, Ф. Миклошић 408, *zeltu, zoltu, zut.*
- fOABfO = жебари, шебари, себари, себрима, тежацима, земљорадницима, ВСК 695.
- f = е, де, нека,
- i = и, ова честица може да има више значења у разним језицима. Ф. Миклошић их набраја више, од којих је једно значење : ту, оно, тако, итд.
- fJf = вели, ВСК, 59, каже,
- A = а, да,
- fAI = нас, настало,, облик од глагола настати, постати. Овде одговара израз, постало.
- fAZ = зал, залог, ВСК 187, залагати се, заклада ВСК 189.

- VJ) = кло, коло, колонима, италијански coloni, они који обрађују земљу.
- ИИИ = вени, латински израз од глагола venio, задесити кога, потјецати, вући лозу итд. Овде одговара израз: задешеним ту, на томе месту.
- ZA = ас, ја,
- VCVT = туру, турам, дајем, дарујем. У срп. језику постоји израз: "Турио му на силу новац у џеп".
- Ж) = ће, латински: се, са значењем, овде,
- ЗИИИИ = мунис, реч и смисао сачуван у латинском језику: municipis, грађанима, становницима муниципалије, општине. Овде суграђанима.
- ZAT = тас, италијански la tassa, такса, одредба, одредбу,
- ZAVO = ђовас, италијански глагол: giovare, са значењем : служити се, помагати се. Овде да се служе.
- ИИИТ = там, томом, књигом.
- Ж = е, и,
- ИИИИИ = реска, реске, записе,
- ИИИИ = илач, реч и значење род, у албанском језику. Налази се и у другим етрурским споменицима.
- ЖИ = ве, да зна, у словеначком: видети, знати, разумети итд.
- ИИИИТ = туле, словеначки: тукај, туке, са значењем, овде, туде.
- ЖИИИИ = расе, Расе, Рашане,
- ИИИИИ = наћ, наћи се, у преносном смислу: рађати се (нашло му се мушко чедо). Исто тако и у

италијанском језику има исто значење глагол: nascere. родити се, рађати се. Овде: да се рађају.

1 > = ћи, италијански сі, на овом месту,

√119A = авил, годинама,

30V↓ = ћоре, чоре или шоре, шорове, Ф. Миклошић, 89, наводи израз: chora, hora, chorata, са значењем врт. Овде одговара израз земља. Те су земље-заједнице, које обрађу-ћују они који су на њој настањени, а која се сада њима поклања.

∠A = ар, италијански глагол: arare, орати. Овде је израз, да ору.

133T = тези или тежи, од глагола: тежатити, т.ј. обрађивати земљу и од ње живети. ВСК 758, тежатити. Овде је израз : да тежате.

137MA = амеи, да је, да би, често употребљаван као помоћни глагол бити, који се приказује у разним облицима у свима етрурским споменицима. Овде: да би био.

3√AT = тале, отале, одатле,

>A11 = илач, род,

31 = ве, који зна,

A = а, да,

32A3√ = лзасе,, да се лози. Смисао је да се множи, развија као винова лоза. У лидијском споменику изгинулим лиђанским коњаницима се употребљава фигуративно исти израз.

>AИ = нак, но ако, ВСК 404.

A = а, да,

∠DT = тра, тура, туреног, дарованог. Овде: дара.

<3И = нес, нестане, од глагола нестати, ВСК 433.

-)AII = зилаћ, силећи, од глагола силити, ВСК 701
 √A = ал, најбоље сачувана аменица у немачком језику : all, све.
 ʒAʒ = селе, да се селе, ВСК 697, селити, селити се.
 I = и,
 A∫AT = тала, облик у италијанском глаголу: togli-
 re, отети, одузимати. Овде треба да се
 чита: таља, да отимљу, одузимају.
 И)A = акн, акнина, имовина, имовину,
 ʒA = аз, пошто,
 ʒDʒ = верз, верза, стихова; италијански verso,
 стих, редак.
 ATI = ита, словеначки: тог, тих (дуал),
 MIИ = ним, нема,
 ʒB = ђе, ође, овде
 шAC = рам, урезаних, урамљених.
 Aʒʒ = веа, знају,
 √Iʒ = вил, латинска реч vilis, vile, похлепни,
 ниски.
 ʒ = е, словеначки, ето,
 AIИ = ниа, да није, да нема,
 A) = ка, румунска реч, онда,
 MIY√Vʒ = пулум, буљум, злато, злата, в.рчк.
 A IAʒ↓ = чваја, облик од глагола чувати, ВСК 858.
 Овде, да би их чувало.

Анализа текста

Б.

ДАН = нак, нека се накоти, рађа, народи, нека се налази,

ДРАВАРО = жебарие, себарије, себара,

ДРА = вел, велико, много,

ДАНВИИ = јунас, млади, младост

ДУМАО = жамуће, облик глагола заметати ВСК 151, да замећу,

ДРАД = клева, колева, колевке,

Д = е, нека,

ДНАТ = танал, укућани,

ДМ = мас, италијански глагол ammassare, сакупљати се, окупљати се, овде: окупљају,

НА = ан, на, предлог сачуван у немачком,

ДВИТ = тиур, тивар, има значење, олтар, жртвеник, овде: жртвенику,

ДНУ = уни, јуни, младе или млаће,

ДА = ас, ја, ја сам,

ДАД = желаће, онај који жели,

ДА = ва, да знају,

ДА = кал, у словеначком језику има значење: ко-је одговара овде, зачетак, почетак,

ДАМТ = тмиал, моје књиге,

А = а, да, да би се,

ДИ = вил, похлепни, од похлепних,

ДАД = чвал, чувала, од глагола чувати, ВСК 858.

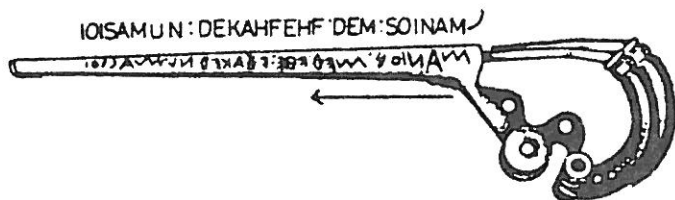
A = а, та,
2VM = моћ, снага,
ʃ = е, и,
M V V V 1 = пулум, буљум, злато,
A 1 ↓ = чув, да чува,
} = с, се,
V ʃ = но, оно,
Q A I = иаф, румунска реч са значењем крађа, овде
од крађе.

LA FIBULA PRAENESTINA

или

ЗЛАТНА КОПЧА ИЗ ПРЕНЕСТЕ

То је златна копча за женске хаљине,
која изгледа овако:

Као што се види дуж копче исписано је неколико етрурских речи. И ако је нађен златни етрурски накит много лепши по изради и величини, овој је копчи ипак, још од самог времена налаза—била посвећена нарочита пажња. Текст копче привлачио је пажњу научника и етрусколога, јер се сматра, да је овде по први пут дошао до израза један текст, написан на латинском језику.

Претпоставља се да је копча направљена у седмом веку пре Христа, па је тако по месту налаза Пренесте (Praeneste), недалеко од Рима, добила своје данашње име, које је у науци усвојено.

Ја сам од самог почетка, када сам правилно прочитао садржину сматрао, да је то тврђење нелогично из два разлога. Прво, што је латински језик у седмом веку пре хришћанске ере био само једно од рашанских наречја, па није још ни имао своју одвојену писменост. Друго, што сам текст правилно прочитан показује, да је досадашње његово читање и тумачење било потпуно погрешно.

До сада је садржина тумачена на следећи начин:

MANIOS ME MADE (for) NUMASIUS, што би

по тумачењу требало да значи: Маниус ме направио за Нумасиуса.

То је погрешно прочитано и самим тим и неправилно протумачено.

Оригинални етрурски текст је урезан и овако записан:

1010 AMVH:DAKABF:EBEAM:501MAM

Ћирилична вредност етрурских слова гласи:

" МАНИЗ С МЕР ВЪЕ ВЪАКЕР НУМА ЦИЖИ ",

или протумачен савременим српским језиком натпис гласи:

" УШИЦЕ СЕ МЕРЕ ВОЂЕ, ОВЂЕКАР БРОЈ СТРУКЕ "

Овде су до сада неправилно читана следећа етрурска слова: знак \bigcirc , у речима : МАНИЗ и ЦИЖЕ, требало је читати као Ж и З, а не О.

Знак Δ , у речима МЕР и ВОЂАКЕР, требало је читати као Р (ћирилично), а не као D, (латинично).

Знак \square , у речима ВЪЕ и ВЪАКЕР, требало је читати као Ћ (ћирилично) а не као H (латинично).

Анализа текста:

01MAM = маниз или маниж, у италијанском језику, la manizza, која има значење: ручица, ушице;

5 = с. се;

DEAM = мер, мере од глагила мјерити, мерити, ВСК 374; у италијанском језику misurare са истим значењем;

EBE = вђе, вође, овде,

DAKABF = вђакер, вођакер, вођекарце, овдека, овђе, овђекар;

AMVH = нума, број, броји, италијански глагол пишере, са значењем бројити, пребрајати итд.

1010 = цижи, сижа, струка ВСК 744, овде: струке.

Као што је казано у поглављу Критско порекло алфабета за слово Ћ, Вук Ст. Караџић у свом Рјечнику набраја 16 различитих израза, који се употребљавају у разним крајевима, где живе Срби, за месни предлог ОВДЕ. Што се тиче знака \square и овде је код научника дошло до забуне.

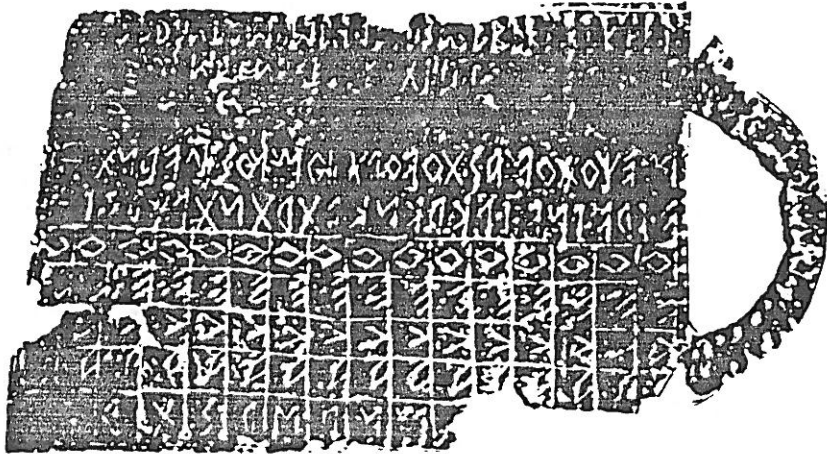
РАШАНСКИ БУКВАР И ЧИТАНКА

У мојим радовима читања и тумачења етруских писаних споменика, служио сам се највише са Рјечником српског језика Вука Ст. Караџића као и другим речницима и лексиконима словенских и несловенских језика.

Ради читања и тумачења овде приказаног документа, који сам назвао горњим именом, јер другог имена није имао, нисам отварао нити један речник, чак ни Вуков.

Објашњење је врло једноставно, јер језик који је саливен у бронзаној таблици, пред 3000 година, ако не и више, истоветан је са оним језиком којим се и данас говори у западним крајевима Југославије (Равни Котари, Буковица, Лика, Западна Босна), а то је мој родни крај.

Та мала бронзана таблица изгледа овако:

Ја сам тај етрурски споменик нашао у књизи G. B. Pellegrini - A. L. Prosdocini, *La lingua venetica I, Iscrizioni*, 1967, Università di Padua, Italia.

У тој збирци су приказани и други етрурски споменици који су до тога времена нађени у областима падованске Венеције. Међу нађеним и приказаним споменицима у истој књизи, налази се још неколико споменика, који личе на овде приказани, али су мање или више оштећени. Ја нисам имао времена да их обрађујем, па ће то вероватно неко други да учине.

Овде приказани рад налази се на страни 110, 111 поменуто збирке.

Сама плочица налази се у добром стању. Широка је 12,1/2, а широка 17,1/2 центиметара, са повразом око 21 центиметар. Чува се у Museo Nazionale Atestino у Риму.

Плочица има два дела.

Горњи део или горња половина плочице садржи два текста писана етрурским писмом и то словима која се налазе у доњем делу плочице.

Спољни или извањи текст у горњем делу, писан је техником писања која се може назвати "збијених конзона-ната", при чему су потпуно изостављени у писању вокали. Тај начин писања је познат и за остале до данас прочитане старе споменике. У свима етрурским споменицима тај је начин писања, мање или више, био употребљаван. О томе је дато објашњење у поглављу Особине етрурског писма и језика.

Унутрашња страна плочице има и већу употребу вокала, што упућује на закључак да је ова као и друге сличне плочице, служиле ради учења читања и писања. Стога јој одговара израз буквар.

Садржина текста у плочици креће се око вечног проблема који мајке имају са својим јогунастим и размаженим малишанима који неће да једу оно што се стави пред њих.

Када је улогу мајке заменуо учитељ, онда је ова таблица била учитељу потсетник као уџбеник, да у право време деца почну да уче писати и читати. Та је таблица као алфавет требала да служи генерацијама и ништа се на њој или у њој није изменило.

Овој плочици са једним непотпуним етрурским алфаветом, није поклањана никаква нарочита пажња. Вероватно је разлог био што се није могло разумети оно што је било записано, јер дато објашњење нема никакве везе са садржином.

Реконструисаних пет конзонаната и то : 𐌆, 𐌗, 𐌘, 𐌙, 𐌚, и један вокал: 𐌛, пружају нам могућност да први пут видима почетак ћириличне азбуке која се састоји од пет вокала и петнаест конзонаната.

Допуњена азбучна таблица изгледа овако:

1. 𐌛	[Grid of 15x15 reconstructed characters]																						
2. 𐌜	[Grid of 15x15 reconstructed characters]																						
3. 𐌝	[Grid of 15x15 reconstructed characters]																						
4. 𐌞	[Grid of 15x15 reconstructed characters]																						
	𐌚	𐌙	𐌘	𐌗	𐌖	𐌕	𐌔	𐌓	𐌒	𐌑	𐌐	𐌏	𐌎	𐌍	𐌌	𐌋	𐌊	𐌉	𐌈	𐌇	𐌆	𐌅	
	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5							

Вокали : О, Е, У, А, који се приказују под бр. 1-4 иако су били различито писани у етрурским споменицима њих је лако препознати.

Овде се нарочито истиче вокал И, који је у горњој алфаветској табlici претстављен знаком: 𐌛., те је упадно да се не налази међу остала четири вокала. У свим етрурским, лидијским и ликијским писаним споменицима вокал И, је увек претстављен само са једним знаком 𐌛, који је увек исти и непромењен. Међутим у овом документу, поред горњег знака 𐌛. који се може да чита, као дуго, отегнуто 𐌛, са значењем иј, ије, једи, како се и данас употребљава у западном српском говору, овде се налазе и два 𐌛𐌛 један поред другог, те се у речима: 𐌛𐌛𐌛𐌛 = јува и речи 𐌛𐌛𐌛𐌛 = марју, чита као Ј, у речи: 𐌛𐌛𐌛 = ија (једи) и у речи : 𐌛𐌛𐌛𐌛 = тијом, чита као ИЈ. О овој особини вокала И, дат је опширнији приказ у поглављу Особине етрурског језика и писма.

У горњој табlici исто тако по први пут сам опазио под бр. 20, знак за слово и глас Ц, на који знак нисам до данас наишао или га опазио у до сада прочитаним етрурским, лидијским или ликијским споменицима. Он се налази као последње слово у овој гласовној скали, те му претходи знак за глас Ч или Ћ. Знак за слово Ц, носи исто тако

критско порекло. У критским и пилошким сликописним знаци-
ма претстављен је са оцртом за: цедило, цједиљку. Како се
налази као истоветан знак и глас за слово Ц у глагољници,
те, ако га је Константин Филозоф могао узети у састав своје
азбуке, што је моја претпоставка, онда се поставља питање
где га је могао прво опазити састављач глагољске азбуке.
О овом знаку-слову дат је опширнији приказ у поглављу
Критско порекло алфабета.

У доњој упоредној табlici под етрурским
редним знаком:

- I, налазе се слова из предњег буквара;
- II, налазе се одговарајућа слова српске
азбуке са истоветном гласовном вредности за свако слово;
- III, у писању заступани глас и слово,
- IV, знаци и гласовне вредности у табlici.

Бр.	I	II	III	IV
1.	◊	О	-	О
2.	Э	Е	-	Э
3.	У	У	-	У
4.	А	А	-	А
5.	Ф	В	Ф	ФФ
6.	Х	Д	Т	ХТД
7.	И	И	Ј	И
8.	Ђ	Ђ	Ђ	Ђ
9.	К	К	Г	КРГ
10.	Л	Л	Љ	Л
11.	М	М	-	М
12.	Н	Н	Њ	Н
13.	П	П	Б	ПБ
14.	Ш	Ш	ШЧ, ШЂ	Ш
15.	Р	Р	-	Р
16.	С	С	-	С
17.	Х	-	СТ, ШТ	Х
18.	Ц	Ж	З	ЦИ
19.	Ч	Ч	Њ	Ч
20.	Џ	Ц	-	-

Ова драгоценна мала бронзана азбучна таблица много нам казује. Њена слова, која ми још увек данас распознајемо највећим делом као слова словенске ћирилице, с неизмењеном гласовном вредности, била су саливена у бронзу најмање 2000 година пре него је иста слова први пут видео Константин Филозоф.

Језик овог документа веома јасно нас упозорава, да су се могли мењати господари, владе, вере, долазили и пролазили ратови, низала се тешка времена и недаће, али је корен народни и језични остао и био увек ту присутан где је никао, одрастао и сачувао се све до данас.

Данашња наречја крајина Венета, носе у себи дубоке трагове који потичу из далеке прошлости, када нису постојале језичне препреке, да се у то доба разумеју у говору, не само најближи суседи него и најудаљенији народи европски. Сви су они говорили једним свима разумљивим језиком чија је језична ковница била у Подунављу.

Ако се постави питање порекла ове и других сличних азбучних таблица, које су нађене и без обзира колико су оштећене, а које су исписане поред азбучних слова и текстовима, може се одмах дати одговор, да те таблице нису биле увезене са Истока, него су биле продукат домаћих падованских и венецијанских ливница.

Те су области предњачиле у ширењу писмености, и ове су таблице само један доказ томе. У те је области, које су имале напредан и уређен живот организованих рашанских племенских задруга и заједница, стизала прва писменост са Истока. Одатле се је та писменост разнашала по осталим деловима италског полуострва и суседних европских крајева. Те таблице нису донете са Истока, јер постоје осетне ортографске разлике између слова ове азбучне таблице и слова којима су исписани лиђански и личански споменици. То није тешко утврдити из неколико упоредних таблица у овом раду.

Ћирилична транслитерација текста

Унутрашња страна: меџо што, на изи тово, или тијом но изи
јува ини, ти марију, ниси шћа инате, и,
рв, и, т, ија,

Спољашња страна : е, и, рв, и неи лк рк, или трт нтл. ршт
ини стлнар мн мл пршћи у плшћр шће ншћел
изи, рсн сл крк, нкл к,в,и, прз нћ рћ нћм

Протумачено у српском језику

Унутрашња страна: мећем ли шта, на изи ти ово, или би ми хтио нека изију млади други, ти маре, нису шћели инате, ије, ревно, и (једи), то ија (једи),

Спољашња страна : Де, ије ревно и не и (једи) гладан рјечи неке, или турат на тло, рашто остали трпезари мене молили, тражећи у пладањи шта ниси шћео изјести, још уз то, да слушаш кркање, некли ко вели ије (једи) прзница неће рећи нећу.....

Анализа текста

Унутрашња страна

◊↙↗ = мећо. мећем ли, када метнем, облик глагола метнути, ВСК 367, метнути ручак, вечеру у западном српском наречју, каже се домаћици.." метни нам шта да поијемо. Италијански глагол *mettere* са истим значењем као овде, метнути, ставити.

◊✕ = што, шта,

◊↖ = на, у западном српском наречју има значење, де, ајде, дела,

◊↘ = изи, у западном српском наречју поред облика изи, као заповедни начин, постоји и облик: ије у сислу једи, ВСК 263. Одговара латинском глаголу *esito* и немачком *essen*, оба са значењем јести. Тачка испред и иза слова има значење вокала " i " па се цела реч чита: изи. (Види Особине етр.писма).

◊10X = тово, је скраћеница од ти ово које су обе заменице. У овом тексту се појављује знак X, који треба да се чита као T. Налази се и у другим споменицима, а Ивенс га је забележио са истом гласовном вредности у својој критској таблици.

·1 = или, јали, ол. Овде се ради о раставном везнику који је непромењива проклитика. Тачке са стране стоје за глас и, као и за изи.

ч01X = тијом, тијо ми, би ми хтио, у западном српском наречју се каже: "то би ми ћео или хотијо." које је овде казано фигуративно, где речца ми замењује израз "можда".

◊1 = но, са значењем као и де, е да, нека,

·1 = изи, изију,

11^11 = јува, млади, младићи, деца, в.рчк.

·1 = ини, други, остали, в.рчк

·X = ти,

^11011 = марију, маре,

·11 = ниси, нису,

11 = шћа, шћели, хтјели, в.рчк

1111 = инате, ВСК 240 инат. То је етрурска или рашанска реч за коју се до сада мислило да је она турцизам у српском језику. То је обратно. (В. А. Шкаљић, стр. 346).

·1 = и, ије, једи. Овде отегнути изговор вокала "и" има одлику заповедног начина уместо: ије,

- M D 7 = пршћ, прошћи, просећи, у словачком језику значи, тражити, захтевати, тражећи,
 v
 = у,
 (M 1 7) = плшћр,, словеначки плошчек значи тањур, овде пладањи, тањуру
 M = шће, које, или шта,
 1 3 M M = ншћл, нешћел,, ниси хтио, ниси шћео,
 'j = изи, изјести, да изијеш,
 7 5 0 = рсн, расан, разен словеначки, са значењем још уз то, осим,
 1 7 = сл, слушати ВСК 715, да слушаш,
 X D X = крк, кркање, у западном српском наречју има значење: једење, храњење. Основа је речи у у крма,
 1 X M = нкл, некали, или некли, ВСК, 429,
 X = к, ко
 1 = ве, вели, каже ВСК 268
 'j = и, ије,
 } D 7 = прз, прзница, пржњење, Те речи нема код Вука, али је у употреби у западном српском наречју са наведеним значењем,
 Y Y = нћ, неће,
 Y 0 = рћ, рећи,
 M Y Y = нћм, нећем, нећу, то јест, прзница неће рећи нећу да једем.

SITULA GIOVANNELLIANA

или

БАКРАЧ КОНТЕ ЂОВАНЕЛИЈА

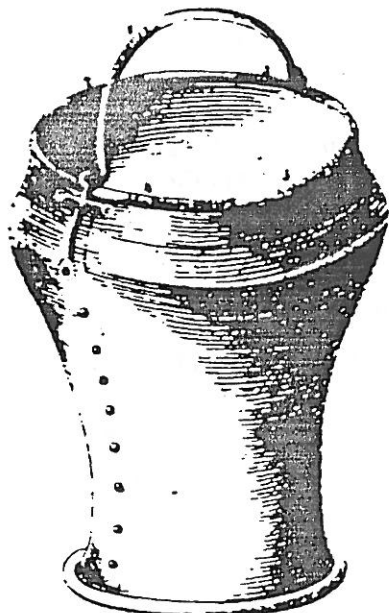
Овај бакрени суд познат је још под именом места где је нађен. То се место зове Лавизио (Lavisio), које се налази недалеко од Трента у северној Италији.

Из приказане скице види се његов прави облик. Висина му је 12 инча, а ширина 9,1/2 инча не рачунајући повраз. Као и сваки други суд служио је за разне сврхе у кући, а тако исто из његове кратке садржине, која у ствари изражава познату духовитост и спрему за шалу којој су били склони Рашани, види се да је послужио још и томе да се направи шала на рачун Лавижана.

Повраз је полукружан и исписан етрурским писмом, на коме стоји написано, како сам ја прочитао: " Лавижани су шћели ". Остали део текста исписан је на горем рубу.

Доња скица била је објављена у књизи, *Dei Recj dell origine de popoli D Italian Trento*, 1844. Писац *Benedetto conte Giovanelli*, по коме је и назван

Тај бакрач или сић, изгледа овако:

Још од времена налаза покушавано је да се протумачи овај натпис необично правилних геометријских слова које је урезала у метал вешта рука неког мајстора.

Конте Ђованели са правом назива овај текст рацијским -рашанским, јер то у ствари и јест. Иако су у подалпском географском простору живели искључиво Рашани, нађено је врло мало њихових споменика у прошлом веку. Тек се задњих пар десетина година почињу да се откривају и објављују рашански споменици који се одликују језичном чистоћом. У упоређењу са језиком тако зване праве Етрурије (данашња Тоскана), овај њихов језик је јасан и без тешкоћа може да се разуме, што одаје његову старину.

Досетке и шале увек су биле најомиљенија писана садржина, нарочито на врчевима и посудама за пиће. Овде, на овом бакрачу шала се збија на рачун Лавижана који су хтели да се уче пити преко великог суда, али то нису успели јер је вино било попито и њима је остао само талог.

Исписани текст на повразу и рубу бакрача изгледа овако:

1.	1.	LVAMASIAAV
2.	2.	VVALYVA
3.	3.	VVAIXIVVAV
4.	5.	VVALYVAVKVAEK
5.	4.	VVALYVAVVAVVA

Ђирилична транслитерација:

1. ЛАВИЗЕ ШЂЕЛИ
2. ВЕЛЧАЊУ
3. КУПИНУ ПИТИ А ВЕ
4. КСЕ НК УШТРИ НАЂЕ
5. ЖЕЉНА ВИНУ ТАЛИНА

Протумачено на српском:

1. ЛАВИЖАНИ СУ ШЂЕЛИ
2. ДА СЕ ПОХВАЛЕ
3. КУПЕТИНОМ ПИТИ ДА ЗНАЈУ
4. КАД СУ У СТАЊУ, НЕКА ИМ СЕ УЧИНЕ, НАЂЕ
5. ЖЕЉНИ ВИНА ТАЛОЖИНУ

Још од времена налаза, покушавано је да се прочита и растумачи оно што је било написано. Нарочито је наглашавано, да је тај бардак нађен на Сицилији, у местанцу Ђентурипе, па се постављало питање на који је начин доспео тамо. Очигледано је да овај стари споменик рашанске писмености, није грађен у Сицилији, па је могуће да су га собом донели морнари са италског Апенинског полуострва.

Начин писања слова одаје старину као и састав текста, па је стога истраживачима било немогуће да тај текст прочитају и разумеју служећи се искључиво средовековним латински језиком и без употребе иједног од словенских језика. Власници овог бардака су се мењали, па је најзад доспео у Немачку, у место Баден где се чува у тамошњем музеју.

Анализа текста

- $\Lambda M \Lambda M$ = нуну, нуно, нудити, понуђено,
 $\}$ = с, се,
 $ITM\text{J}$ = тенти, итал. глагол tentare, значи кушати,
 BM = мж, мож, може,
 CAM = мар, маре ли,
 $AT\text{J}\Lambda$ = уста, ВСК, 816
 I = и,
 MAY = нам, нама, у западном српском говору, одмах.
 $M\text{J}\text{B}$ = жешћ, жешћи, жестине, жеђи, ожедњели, ВСК 163, корен жешћ служи за више других израза који су везани за жеђ.
 $\}$ = с, са,
 JMOT = тошће, гутљајем, овај је израз најбоље сачуван у англо-саксонском језику. У изразу to toss off, to swallow at one gulp, to drink hastily.
 $IT\text{J}$ = сти, стија, стиша, од глагола стијати се, стишати се, ВСК 739

MOYVQ = дурошћ, дурошћи, трпљење или трпљења, у западном српском наречју глагол дурати и трпјети, имају исто значење. Тако је постала именица дурашност и придев дурашан. У италијанском *durare*, има исти смисао и значење.

AN = на,

MEPOC = непос, непцима, ВСК 426,

ДЛРОМ = дурошћ, трпљење,

ЖЕМ = жешћ, жешћи, жеђи,

Ј = с, са,

ТОМЕ = тошће, гутљајем,

ЈТИ = сти, стиша,

СЕС = вес, све, придевска заменица у ст. словенском језику и у неким словенским језицима, која гласи: вес, вас, всја, сав, сво,

ЖОМ = жошћ, жошћи, који су ожеднили, жедни,

НЕРЕМ = нерешћ, нерешћи, не говорећи, ћутећи, ВСК 668,

ПОНТА = понита, понијета, од глагола понијети, понијети ВСК 556,

НТОМЕ = нтошћ, натошће, наточиће, налиће, напиће, ВСК 423

РЕДЕ = реде, редом, редомице, по реду, т.ј. не изостављајући никога. У српским народним песмама стоји: "Док се редом чашом обредише".

Ј = с, са,

СІНО = вино, вином, ВСК 65,

БАТО = брто, брата. У западном српском наречју се каже: "Брте, брте мој!", уместо, брате.

М = шће, који шћеде, који хоће,

Транслитерација оригиналног
текста:

" нуну с тенти мж мар уста и нам жшћ с тошће сти дуошћ
на непос, дуошћ жешћ с тошће сти вес жошћ, нерешћ
понита нтошћ реде с вино брто шће...

Протумачено на српском језику:

" ПОНУЂЕНО СЕ КУШАТИ МОЖЕ, МАРЕЛИ УСТА,
И НАМА ОЖЕДЊЕЛИ СА ГУТЉАЈЕМ
СТИША ТРПЉЕЊЕ НА НЕПЦИМА,
ТРПЉЕЊЕ ЖЕЂИ СА ГУТЉАЈЕМ СТИША
СВЕ КОЈИ СУ ОЖЕДНИЛИ,
ЂУТЕЂИ ПОНИЈЕТА,
НАТОЧИЋЕ РЕДЕ СА ВИНОМ
БРАТА КОЈИ ХОЋЕ...."

По моме читању и тумачењу налази се уклесано 39 речи. Речи су растављене, али како је рашански начин писања био фонетички, то се између раставних знакова налазе спојене по две речи. То је редовна појава у свим етрурским записима, што је отежавало многобројне покушаје да се прочита и разуме овај необично садржајан етрурски споменик.

Од 39 речи, две се налазе у савременом албанском језику и то речи: бану са значењем становати, пребивати, која одговара речи бања и глаголу бановати у српском језику, али је у албанском јасније и ближе оригиналу. Друга важна реч је преку, која овде има значење: помињати се, сећати се.

Исто тако било би немогуће разумети садржи-у без употребе седам речи које су се сачувале у савременом италијанском језику. То су следеће речи:

- curare = бринути се, старати се, настојати око чега, постарати се; израз у више етрурских споменика,
- stuffare = пржити, пећи у затворену месту,
- cereale = зрно, зрнаста храна,
- rumore = грување, хука, бука, румор,
- coloro, = они, оне, ти, те (у множини),
- tonare = грмити, јечити, тутњети,

У овом тексту, као и у многобројним другим, налазе се корени речи којима су говорила рашанска племена и које су ушле у савремени италијански језик. Наравно да се корени тих речи могу наћи и у латиском језику, без обзира у којој се епохи оформиња налазио латински језик, јер је латински језик исто тако један од рашанских наречја.

Видљива лепота споменика није до данас открила његову богату садржину која описује веру Рашана у загробни свет и живот. По веровању старих словенских племена, душе покојника долазе у пролеће и јесен из загробног света у овај наш и походе свој род тражећи од својих јела и пића. Рашански бољари су уклесали у камен своје завештање да остане као пример млађим генерацијама. Хришћанске цркве се моле за душе покојника и то се зову задушнице, али је даћа сачувала своје прастаро обележје које се практикује све до данас.

Имање на коме се налазе зграде мењало је власнике, да се на крају изнад подземне костурнице, која је оригинално служила са сахрану моћних бољара дотичног бољарства, била озидана капела. По мишљењу истраживача у тој су се капели исповедала она лица која су била осуђена на смрт. Вероватно, захваљујући тој околности, овај споменик је остао сачуван у добром стању све до времена његова открића, јер је народ, због сујевеља, избегавао да посећује то место.

Ћирилична транслитерација текста:

" Ће ћен свзи, ћин жиу, звешћи сиа, ншћи етве жауре
лаутне шћи кле, каресри,
авлешћи ларжиал е рек вов рашћи ларжиа ли свле
честнал крена рашћи леж бану,
лаутн прекушћи ипа мур ства церу рум еин
ћ е кстри тунур клутива стел....."

Протимачено у српском језику гласи:

" кад (је) дан своза, овде (који) живе, зову оне
који јесу, да донесу жетве жарама породице за које
се старају,
суседи бољарски нека рекну завет рашанским бољарима
сведеним, јуначког корена рашанског који ту леже и
пребивају,
породица која их помиње, е па треба, да баца на жераву
зрна жита, да праскају за сваког појединог овде, нека
костурима јече кољутиве стубови...

Анализа текста:

- ЭД = ће, у словеначком језику: кад, ако,
- ИЗН = ђен, у пољском изговору значење за дан,
- ЮВУ = свзи, свози, своза или свожења; корен ззату реч налази се у сви словенским језицима, ВСК 693, мисли се на довожење жетве, љетине са поља кући,
- ННН = ћин, оћин, овде,
- ВЮ = жиу, жију, живе; глагол живјети, живит, живјети, ВСК 166. За Рашане живот на земљи био је привременији од живота после смрти. Овде сахрањени рашански боњари, само су променули место боравишта,
- МЭВО = звешћи, од глагола звати, ВСК 211; они који зову,
- АИЗ = сиа, сија, оне који јесу; ст.словенски глагол сиј, т.ј. онај који јест. Смисао је да они који су умрли, обраћају се оним који су у свету у ком су они били,
- МИ = ншћи, нешћи, да донесу,
- ЭЭТЗ = етве, јетве, јематве, жетве, ВСК 262,
- ЭРВАО = жауре, жаре, жарама; у словеначком као и у речнику западних Срба, жара значи урну, кутију. Рашани се нису спаљивали, него су се сахрањивали, па у том смислу жара значи ископану гробницу раку.
- ЭНТВАЈ = лаутне, лаутне, породице,
- М = шћи, за које,
- ЭДД = кле, коле, скраћеница од скупне заменице у италијанском језику, coloro, они, (pluralia tantum),
- 19239АД = каресри, основа за ову реч се налази у

италијанском глаголу *curare*, са значењем
руковати, управљати се, старати се. Тако
исто одговара енглеском изразу *take care*.
Овде се подразумева, за оне за које се
породице брину, старају,

- MEJVA = аулешћи, авлешћи, авлијаши, суседи,
- JAIO9AJ = ларжиал, бољаржиал, бољарски,
- Э = е, нека,
- CE9 = рек, рекну,
- VOV = вов, латински израз *votum, voveo*, значи
свечано обећање, дати завет, обећати;
овде има значење као завет,
- IMAY = рашћи, рашанским,
- AIO9AJ = ларжиа, бољаржија, бољарима,
- W = ли, ту,
- ЭJЭ = свле, сведене или увеле, увенуле. Могу
да стоје оба израза. У западном српском
наречју, сведене, мисли се доведене од
неког без пристанка, сведеним,
- JAИ+ЭЭ = честнал, чеснога, славног, јуначког,
- АНЭЭ = крена, корена,
- MA9 = рашћи, рашанског,
- OEJ = леж, леже, који ту леже,
- VHAB = бану, који станују, пребивају;
- H+VAJ = лаутн, породица,
- MV)ЭЭ = прекушћи, која их помиње. који их се
сећају,
- AII = е, па,
- 9VH = мур, мор, мора. Израз мора у западном
српском наречју има значење, треба да,
ваља,

- AV# = ства, ства, значење се налази у италијанском језику у глаголу *stuffare*, пећи нешто. Овде се подразумева бацати на ватру, жераву на жртвеном сталку, баца на жераву,
- V930 = церу, ћеру, италијански израз *cereale*, *se-reali*, са значењем жито, овде се мисли на зрна жита,
- HTV9 = рум, румати, грувати, одговара италијанском изразу *il rumpere*, *rumpereggiare*, а тако и у српском језику са истим значењем. Овде има значење: да грувају, да праскају,
- HT3 = ein, ст.словенски израз: един, С.Петквић 67. Овај израз един или једин, употребљаван је у неким етрурским текстовима да се изрази божанство, у смислу: једини. Овде се наглашава мисао писца, да зрна треба да праскају за сваког појединог бољара који је ту сахрањен,
- ≡ = њ, ње, ође, овде,
- Э = е, нека,
- 19#0 = кстри, костури, костурима,
- 9VHTV# = тунур, тонат, италијански израз сачуван у глаголу *tonare*, грмити, јечити, тутњети. вде да јече,
- AVITVJ0 = клутива, кољутива. Израз који се спомиње и у другим етрурским текстовима, нарочито у Загребачкој мумији. То је сложеница од речи клати (приклати одређену животињу за жртву, која се приводи жртвеном олтару и крв која тече, треба је ватати у таву да би се после приносила и просипала по жртвеном сталку где стално гори ватра. Овде, кољутиве,
- ↓Э# = стел.....вероватно стубове те простори-је кољутиве, Миклошћћ, 321, даје израз стелба, стубови, што може да одговара у овом опису где су изгубљене две речи.

ТУГА ЈЕДНЕ РАШАНСКЕ МАЈКЕ

У кодексу С I E бр. 8413, овај етрурски споменик је познат под именом " Sepulcro di Monte Correto", — гробница нађена у Монте Корето.

У откривеној некрополи Narce, нађена су три гробишта и којима су гробнице биле у облику тако зване — tombe a camera, врло једноставне и већином за два лежаја. Веома је мало нађено гробница, тако званих " tombe a fossa", и само једна "a pozzo".

Етрурци или Рашани имали су три врсте гробова: " tomba a pozzo" (удубина налик на мали или велики бунар); "tomba a fossa" (гробна рака) и "tomba a camera" (гробна одаја или одаје).

У томбе "a pozzo" сахрањивани су остаци покојника који су били спањени на ломачи. Остаци њихови, који нису изгорили, стављани су у урне (кутије) које су биле од камена или испечене глине. У томбама "a fossa", мртви су сахрањивани у ковчезима, саркофазима или мријерима (именица по глаголу мријети, записана на саркофагу познату под именом Лариса Пуљенаша). Томба "a camera" биле су простране гробне одаје, са лежајима—одрима и удубљенима у зидовима, која су била исклесана у камену или тако озидана.

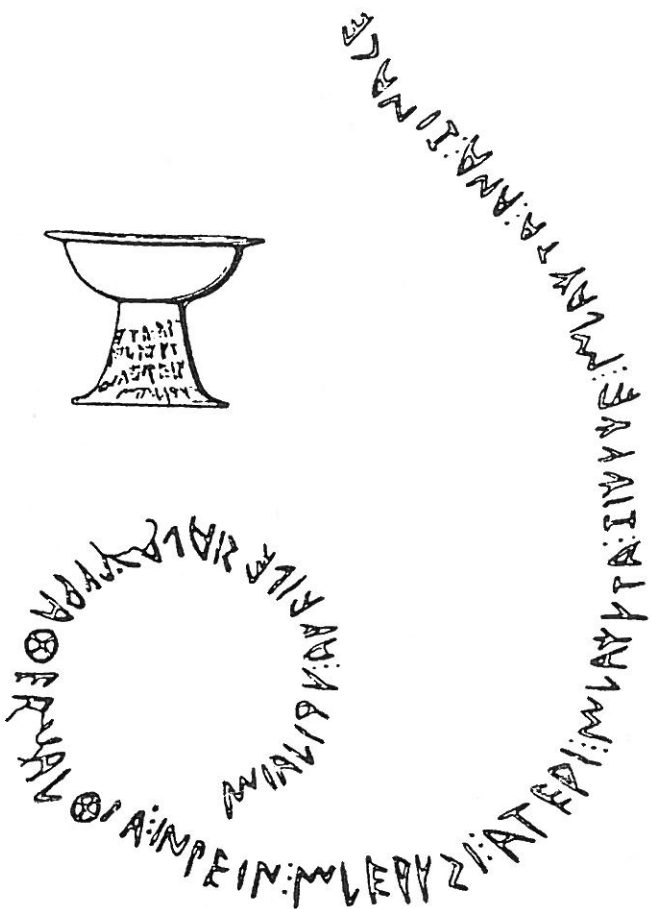
Овај споменик нађен је у једној такој гробној одаји, где је нађена и једна мала ваза, па је као неким чудом остало неуништено оно што је било на њој унаоколо исписано етрурским словима.

Било је у прошлости више покушаја да се разуме садржина, па је остало само нагађање.

У неколико садржајних речи, мајка је исказала своју превелику родитељску жалост за изгубљеном ћерком. После пренашања гласовне вредности ћириличних слова на етрурска, није било тешко сазнати и разумети осећаје етрурске мајке.

Писано је слева удесно са раставним знацима, трима тачкама између појединих речи што нас упућује да је овај текст био писан од лица које је познавало ондашња граматичка правила служећи се у изражавању пуним речима. У употребењу са другим сличним етрурским текстовима, моће се приближно одредити време постанка овог писаног споменика, који свакако није био писан после петог века пре хр.ере.

Нацрт мале вазе и натпис изгледа овако:

Транслитерација текста у ћирилици:

" миа лику аво виле сиа њес пура ђев.а лџиа, ин пеин
 млерози атери, млачута зичуђе, млачта ана зинађе "

Протумачено на српском гласи:

" моме лику да ово скроман буде љес, дјетета дјевнице
постеља, у болу несретни родитељи утучени записаће,
утучена мајка цвилиће "

Анализа текста:

- МІА = миа, посвојна заменица: мој, моја, моје
ВСК 378; италијански mio, mia; оде: моме,
- ЅІЅ = лику, лик, облик, слика, лице ВСК 339.
Може да се веже за прву реч и прочита
"миоликој"
- АУ = аво, да ово, нека ово;
- ВІВ = виле, италијански vile, скроман, незна-
тан; или може да значи и виле, нимфе.
Вила је нешто најлепше што једна мајка
може да каже за своје женско дете. Словен-
ска митологија је пуна имена за виле,
- ЅІА = сиа, буде, да буде,
- ЅВЅ = љес, у западном српском наречју, значи
мртвачки сандук који је од дрвета;
- ЅУЅА = пура, пурче, дјетета, латински puer, дјете,
- ФВУА = ђевуа, или ђевна, ђевка, дјевнице; Ф. Ми-
клошић даје по бјелоруском именицу цева,
т.ј. дева, девојчица,
- Ѕ⊗ІА = лџиа, ложа, ложица, постеља,
- ІН = ин, у,
- РВІН = пеин, италијански придев penoso, мучан,
болан, овде одговара израз: у болу,
- МВВРУЅІ = млерози, сложеница од италијанске речи:
male, са значењем зло, и глагола rodere,
(rosi) са значењем изједати се, мучити се.
Најбоље одговара француски придев malereux.
Ја сам употребио овде израз: несретни,
који најбоље описује душевно стање родитеља.

АТѢРІ = атери, овај се израз за родитеље, налази сачуван у наречју лужицких Срба као аер, у латинском atavus, значи праотац, или у плуралу пређи. У словеначком ата, значи тата, који се израз налази и у другим словенским језицима. Најбоље се сачувао у албанском језику као атеог, очински, родитељски. Налази се исто тако веома често записано на етрурским надгробним споменицима. Овде има значење: родитељи,

МЛАЎТА = млачута, утучени; основа је у глаголу тући, утући ВСК 820, у индиректном значењу. Глагол млатити има исто значење у западном српском наречју. Овде изражава тешко душевно стање,

ИИЎУЎѢ = зичуће, основа је у именици жица која је служила као писаљка од метала, и сигурно се првобитно писало металом на глимни, воштаним таблицама и камену. Израз зил, зилџија за занатлију који ради предмете од туча или мједи, је етрурског порекла. Израз мјед, могао је доћи од Међана који су били беле расе и који су се истопили у данашње Перзијанце или Иранце. Међани су као просвећен народ знали за талење метала. Овде одговара израз: записаће,

МЛАЎТА = млачта, млачута, утучена,

АНА = ана, нана, мајка, матер, нона, нумна,

ИИМАСѢ = зинаће; одговарајући израз налази се у словеначком језику у значењу: зинути, пиштати, цвилити, проговарати. Овде: цвилиће.

ЛИДИЈСКА ПИСМЕНОСТ

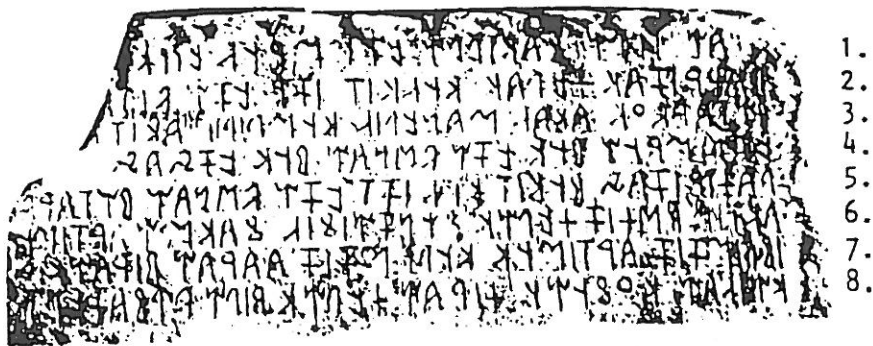
У овој расправи, како је већ речено, биће приказана два записа на лидијском језику.

Овде обрађени текст ја сам нашао у поменутој књизи Јоханеса Фридриха, који је на страни 110 приказао два кратка лидијска текста попраћена са грчким записом. Док је грчки текст верно забележио запис власника гробне плоче или гробнице, лидијски текстови немају никакве везе са грчким текстом, па се понавља исти случај као и у приказаним ликијским текстовима. Оба лидијска кратка текста су јасно исписана и разумљива за сваког ко се буде послужио мојим методом читања.

Већи текст се налази на страни 111, али место на грчком, као двојезичном попратном тексту, налази се на арамејском језику, чији је језик и писмо било у употреби у Лидији за време перзијске окупације Лидије.

Овај је текст био обрађиван, па сам код неких научника нашао на боље фотокопије од оне која се налази у књизи Јоханеса Фридриха, па сам их употребио у овом приказу.

Овде се приказује оригинални лидијски текст и његова ћирилична транслитерација:

Примедба: читати треба сдесна улево.

Ћирилична транслитерација

1. (сти рае и стле бакилле џс мруд с зк (вшћ нс)
2. ластри сак ст џ лак куд кит ист џ се вшћ (на с)
3. бет ар вод акад манџ лид кумпиида силнка лид а кит
ншћ пис
4. џ се мру е бук џ се вшћ на е бук џ с как . . .
5. ластир сак бук ит куд ист џ се вешћна е бет ар вод,
6. а кт ин ншћстис ст џ нек бо нес ибид бакне ар тим уз,
7. и бзим носис ар ти мук кулу носис а арае бирае к,
8. ке и дае ко бу еу сти рае ст џ лек биле а ћба стоне.

У наставку, овде се приказује лидијски текст у латиничкој транскрипцији писца и његов превод на енглески језик са арамејског и лидијског текста.

Лидијски текст у латиничној транскрипцији:

[LYDIAN]— [(1*) *borl X artuksassal palwul dāw*] (1) [*o*] *ral isil bakilll est mruđ aslk [vāna]* (2) *laprisak pelak kundkit ist ul vān[al]* (3) *bltarvod akad manelid kumlilid silukalid akis n[āpis]* (4) *ul mruđ buk ul vānał buk evan* (5) *lapirisar bukis kud ist ul vānał bltarvo[d]* (6) *aktin nāpis pellek fēnslifid faktl artimut* (7) *ibtimis artimuk kulumsis aarał biralk* (8) *klidal kofulle pirał pellek bill v ↑ bapint*.

/TRANSLATION/—/(1*) In the year 10 of Artaxerxes the king . . . in the/ (1) month (?)—on the fifth (??)—Bakillis. This stele and this /cavern/ and the wall (??) and the plot of land (?) and where (?) at this cavern (3) (there is) the antechamber, now this (is) belonging to Mane, the Kumli-son, the Siluka. Now who /soever/ (4) this stele or this cavern or this (5) wall (??) or where (?) at this cavern (is) the antechamber, (6) now who ever damages (?) whatso- ever, now to him Artemis (7) the Ephesian and Artemis the Kolocan courtyard and house, (8) earth and water, (real) property and whatsoever (is) his, shall scatter (?).

Арамејски текст у латиничној транскрипцији :

[ARAMEIC]— (1) *b V l-mrhlwn Int X 'rtplst mlk'* (2) *b-sprd bjrr*
znb stwn' w-m'rr' rdb'r (3) *'trr' w-prbr zj 'l sprb znb prbrb 'br*
 (4) *zj mnj br kmli srwkj (?) w-mn zj 'l stwn' znb 'w* (5) *m'rr' 'w*
l-rdb'r l-qbl zj prbr l-m'rr' (6) *znb 'br mn zj jbb'l 'w jprk mnd'm 'br*
 (7) *'rtmw zj klw w-pilj trbqb bjtb* (8) *gnjnb tja w-mjn w-mnd'mtb*
jbdwnb w-jptb.

/TRANSLATION/—(1) On the fifth of (the month of) Markhešwān, year 10 of Artaxerxes the king, (2) in Sardes, the fortress. This stele and the cavern, the wall (??), (3) the plot of land (?) and the antechamber which at this sepulchral chamber (?) (is) the antechamber thereof, now (4) (this is) of Mane, the son of Kumli, the Siluka (?). And whosoever on this stele or (5) the cavern or on the wall (??), insofar as the antechamber at (6) this cavern. (is), now whosoever destroys or mutilates whatsoever, now (7) Artemis of Koloe and of Ephesus shall his courtyard, his house, (8) his real property, earth and water, and whatsoever (is) his, to him scatter and to him break up."

(Види поменућу књигу Јоханес Фридрих, стр.112,113)

Није потребно подвући да ниједан од горњих превода није у складу са оригиналним лидијским текстом, јер истраживач није разумео лидијски текст. Он га није мога разумети јер није правилно прочитао оно што је написано. Овај текст је написан пре перзијске окупације. За време дугогодишње окупације перзијске, поред арамејског као званичног језика, служило се и са грчким и лидијским језиком. Да је писац арамејског текста познавао лидијски језик и писмо, у том случају арамејски текст би био близак лидијском, али то овде није случај.

Да су истраживачи већ имали проблема са превођењем тога текста, види се из примедби на стр. 113, књиге професора Фридриха, где се дословно каже: "Арамејска верзија садржи неколико речи које су велики проблем чак и за семитологе..... Тешкоће се највише односе на то, да се одреди гласовна вредност лидијских слова која нису идентична са грчким алфабетом ". (Стр.114).

Анализа текста

1.

ⱮⱮ = сти, штима, поштује; итал. *estimare*, пошто-
вати. У наречјима у западној Југославији,
израз штимати, значи: ценити, поштовати.
Иако прочитани знак ⱮⱮ, није јасно оцртан,
неки испитавачи су га пренели како сам га
ја приказао. Знак ⱮⱮ, није био до данас
правилно читан.

ΥΑⱮ = рае, у српском наредном предању, рае или
рај, значи небо,

l = и,

Υ1+ = стле, стеле, звезде; итал. *la stella*,

Υ11КА8 = бакилле, има значење гробље. Може да буде
спојеница од две речи: бак=бог, и иле=род,
(илаче у албанском), божји род или рођаци.
Налази се у другим споменицима.

ƒJ = ђе, ђе су, где су,

1Y9M = мруд, мруд, мртви,

X22 = с зк, се закопали, закоп, налази се у дру-
гом етурском споменику са истим значе-
њем.

MA = вшћ, вешћи: ст.словенски има значење као
ствар, С. Петковић 27. Овде има значење
стварима, хаљинама; итал. *il vestiario*,
vestito, значи одећа, одело. Овде одгова-
рају оба израза: стварима или хаљинама.
Под стварима се може разумети само накит.

AⱮ = на,

? = с, се, себи, потрти знак неки су истражи-
вачи прочитали као С.

2.

- 19+A1 = ластри, итал. la lastra, плоча, камена
 плоча, камених плоча,
 XAT = сак, итал. saccheggio, пљачкање, грабеж,
 † = ст, што,
 √ = њ, ође, овде,
 XA1 = лак, лагоже, итал. lasciato, lasciare,
остављено. Налази се и у етрурским споме-
 ницима са истим значењем
 AYX = куд, kuta, rokuta на пољском језику значи
 казна; овде казном,
 TIX = кит, китну, хитну, ударе. Глагол хитнути
 у западном српском наречју значи ударити;
 овде да се ударе, Лиђани као и Рашани, ни-
 су имали глас X, у своме језку.
 TFI = ист, исти, ти исти,
 √ = њ, ође, овде,
 YF = се, ових,
 MA = вшћ, хаљина,
 AY = на,
 ? = с, се, себи.

3.

- TYB = бет, обет, завет. У ст. словенском обет,
 значи завет, заклетва. Енглески abet, зна-
 чи навести. Овде се вероватно има у виду
проглас или оглас, који је учињен, и то
 се записује, да свако зна,
 9A = ар, учињен,
 AOA = вод, овде,
 AXA = акад, догодило се, збило се, пон. реч,
 √YAY = манђ, за управе, итал. il maneggio, уп-
 рављање,

Лидија-3

- Л14 = лид, Лидијом, лиђанске,
Л111777УЖ = Кумпилида,
АХ17117 = силнка, силника, Силног
Л11 = лид, лиђанског,
А = а, да,
Т1Ж = кит, хитну, ударе, казном, овде казне,
777 = ншћ ношење, одношење,
717 = пис, може да значи запис, оно што је за-
ветовано, или итал. il pezzo, комад, ко-
мада робе,

4.

- √ = ћ, ође, овде,
УФ = се, ових,
У97 = мру, умрлих,
У = е, је, јест,
ЖУ8 = бук, бог,
√ = ћ, ође, овде,
УФ = се, ових,
МЖ = вшћ, вешћ, хаљинама,
А7 = на,
У = е, њима, итал. еі,
ЖУ8 = бук, бог,
√ = ћ., ође, овде,
Ф = с, се, са,
ЖАЖ = как, како, као (нечитљиво даље).

5.

- 9I+A1 = ластир, камених плоча,
 XAF = сак, пљачкање,
 XУ8 = бук, бог,
 T1 = ит, хит, удари,
 AУX = куд, кут, казном,
 TFI = ист, истих,
 ↓ = ђ, ође, овде,
 YF = се, ових,
 AMMA = вешћна, обучених,
 Y = е, је, јест,
 TY8 = бет, завет, забрана,
 9A = ар, учињена,
 AY2 = вод, овде.

6.

- A = а, да,
 TX = кт, кто, ко,
 YI = ин, други,
 FI+MY = ншћстис, нешћести се, нешћети се, неби хтио,
 † = ст, што,
 ↓ = ђ, ође, овде,
 XY1 = нек, нека не,
 Y8 = бо, буде,
 FY1 = нес, носио,
 A181 = ибид, исто, лат. *ibidem*,
 YMXA8 = бакне, гробљански,

QA = ар, дар,

MIT = тим, тима, колоквијално: од тих,

ZY = уз, узет,

7.

I = и,

MIB = бзим, бозим, бозима, боговима,

FIFYM = носис, ношење на себи, спојенива од гла-
гола носити и заменице себи,

QA = ар, дарова,

IT = ти, тих,

JYM = мук, мукло,

YIYX = кулу, проклетство, хулу,

FIFOM = носис, носе на себи,

A = а, као да,

YAYA = арае, олтарско, итал. ага, олтар; овде
олтарско, са олтара,

YAYIB = бирае, бирати, брати ВСК 789,; овде има
значање, убире, узима,

X = к. ко.

8.

YX = ке, ко,

I = и, их,

YAI = дае, даје,

OX = ко,

YB = бу, буде, био,

YY = еу, оно, итал. еі,

IT = сти, штити,

YAY = рае, небо,

† = ст, што,
 † = њ, ође, овде,
 ХУ1 = лек, остављено,
 У118 = биле, било,
 А = а, да,
 А8† = њба, ођба, оно што се хође,
 УУУ† = стоне, остане, да остане,

Протумачено на српском језику:

1. Поштује небо и звезде гробље, где су мртви се закопали с хаљинама на себи,
2. Камених плоча пљачкање што овде остављено, казном да се ударе ти исти, овде ових хаљина на себи,
3. Проглас учињен овде, збило се за управе Лидијом Кумпилида Силног лиђанског, да казне одношење комада робе,
4. Овде ових умрлих, јест бог овде ових хаљинама на њима, бог овде са как...
5. Камених плоча пљачкање, бог удари казном истих овде, овде обучених, јест забрана учињена овде.
6. Да ко други неби хтио што овде, нека не буде носио, исто(је) гробљански дар од тих узет,
7. И боговима ношење на себи дарова тих, мукло проклетство носе на себи, као да олтарско узима ко,
8. Ко их даје, ко био, оно штити небо што овде остављено било, да оно што се хође, да остане.

ТВРЂАВА и рушевине САРДА

У позадини ове слике издиже се стрма камена коса на којој је била озидана тврђава града Сарда, или како су је Лиђани звали КОШ, КОС.

Она се као орао винула високо да надгледа све путеве и прилазе главном граду. Испод саме тврђаве налазио се прострт на широком простору богати и знаменити град кога су Лиђани звали ШОБАРД или ШБАРД, а грчки писци га прозвали Сард, Сардес.

Тај је град био највећи и најзначајнији културни центар старог века, и када су становници били присињени са га напуште, они су се расељавали на све стране ондашњег света. Град се пре тога дуго борио и јуначки одбијао непрекидне непријатељске нападе.- О томе постоји ванредан докуменат чија садржина није била до данас позната. Тај комад мрамора као и многе друге споменике открила је 1911-17 Америчка археолошка експедиција. Исписана садржина у лидијском писму и језику, посвећена је јунацима лидијске коњице који су пали у боју-Валкирима, како се то каже у тексту. Тај сам докуменат је довољан да прикаже и објасни величанствену прошлост малоазијске постојбине белог човека за коју се из директних изворних докумената мало знало.

- ① ስህተት ያላቸው የገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች
- ② የገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች
- ③ የገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች
- ④ የገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች
- ⑤ የገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች
- ⑥ የገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች
- ⑦ የገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች
- ⑧ የገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች
- ⑨ የገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች
- ⑩ የገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች
- ⑪ የገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች
- ⑫ የገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች
- ⑬ የገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች
- ⑭ የገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች
- ⑮ የገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች ለገቢ ገቢዎች

Транслитерација у ћирилицы:

1. ист мруд шбард оншт балкирис ме им наш виник..
2. дум ма ђ бад бав мие ишт а мод шбард оте(р) а жтр воев
3. меа талаг ме им нш .а. дад вишвид кашт штирж...
4. бак шбардо так шћн катв кол.шћна д бо н таск .а....
5. ншћ стида ме им нш ист шбаре исте ак мж.ает дад,
6. виш вид кашт штр вк креит лида е дав .он ва.а..
7. вашт кинк мнж нист ђ жив адо тв да трв ст ђ ж вс,
8. н онте ме им наш шталав шбардо .ак а кмшад...
9. си враем ис а рти мштвз кашт-штирж дав ђ у бакиллис,
10. арм сак сти ваки мнеме лми нш ист шбаре ак мж..
11. шрдук си враем ис а рти мул кашт- штирж акад..
12. си враем ис а рти мштвж аж бнк н.. стирае ж стирае,
13. тасте пнт акн ваш аж бнк врби нав шбард е тик,
14. а жтр крш неи нле нм дук вд бадат ваими да кст ђв..
15. неи дад так рд а .м.. д ин мнт

1. Ти исти мртви Сарди часно пали у боју имају име наше лозе.....
2. Доум има овде, докони мачеви наши ишту, да баш сада, Сарди оћерају, да затру непријатеља...
3. Наши таљигаши имају имена наших .а. да даду мудро, неокањано подмладку...
4. Бог Собарда тако хоће коњаничка борна кола да буду на вучу .а.....
5. Нешће се стида да имамо име наше те исте тврђаве, исто кад се може да се даде...
6. Мудар, неокањан подмладак оваки да рађају Лиђанке, нека давају младе војнике..
7. Пустошења Киника множе се, да униште овде живот, а до тога, да трве, оголе што овде за све...
8. Не срамимо се да имамо имена наших штала, Сарди таки да бију бој,
9. Овим непријатељима јест, да наврће конопац неокањани подмладак, давајући (их) овде у гробље,
10. Оружани пљачкаши исти оваки памте се, да сломе нашу ту исту тврђаву кад би могли...
11. Сардијским овим непријатељима јест, да окреће млински камен неокањани подмладак, ако се то буде догодило..
12. Овим непријатељима јест да се наврће конопац тако да свежње носе товар за товаром....
13. Одмах да понесу имовину вашу, тако да је у свежњима оробе, за увек Сард је тих,
14. Да затру крш нас да униште, не могу, док овде пазите на јадиковке које дају кости овде...
15. Немојте да дате тако род, а м..д други мисле.

Анализа текста

1.

- TFI = ист, исти, латински *iste, ista, istud*, тај, онај. Иста заменица у српском и латинско. Овде има значење: ти исти,
- 1Y9M = мруд, мртви, лат. *morti*,
- 1YABZ = шбард, Сарди,
- ETU = оншт, онест, итал. *onesto, onestamente*, часно, поштено,
- FI9121AB = балкирис; По скандинавском веровању израз *Valhalla* је спојеница од све речи *valr* и *holl*, а *hall*, т.ј. место где почивају хероји. Овде има исто значење: они који су пали у боју,
- YM = ме, имају,
- M1 = им, име, ВСК 240; итал. *il nome*,
- 3A7 = наш, наше,
- 2111A = виник, лоза, лозе. Фигуративно изражавање припадности једној лози, чокоту који се израз спомиње и у етрурским записима. Објашњење ВСК 344,

2.

- MYA = дум, у западном српском и руском говору, думати значи размишљати. Како је корен у речи доум, што значи одлука која је договорена или донешена,
- A7 = ма, има,
- ↓ = њ, ође, овде,
- 1AB = бад, бадава, ВСК 11, даје више збачења, овде докони,
- 2AB = бав, словеначки бавта, одговара изразу балта, брадца, секира, овде мачеви,

ҮІМ = мие, наши,

ІІ = ишт, ишту, од глагола искати,

А = а, да,

ЛҮМ = мод, латин. modo, сада, баш сада,

ЛҮА8} = шбард, Собарди, Сарди,

•ҮТҮ = оте(р), отјерају, отјерати ВСК 496, оџерају,

А = а, да,

ҢТ} = жтр, затру, затријети, затрети, ВСК 206,

ЛҮОҢ = воев, војев, англо-саксонски израз foe, са значењем непријатељ, овде непријатеља,

3.

АҮМ = меа, наши,

ЛАІАТ = талаг, таљигаши, изведено из речи таљиге, ВСК 754. Борна кола лидијске коњице,

ҮМ = ме, имају,

МІ = им, имена,

М} = нш, наших,

.А. = .а..

ЛАЛ = дад, да даду, дати, ВСК 116, итал. dare,

ЛІЛ}Л = виш-вид, вишњег вида, описни израз за мудар, овде мудро,

ІАХ = кашт, латин. castus, неокаљан, непорочан, чист, неокаљано,

ЛҢІІ = штирж, латин. stirps (stirpes) племе, подмладак, овде подмладку,

4.

ЛІА8 = бак, бок, бог, ВСК 33,

ҮЛҮА8} = шбардо, Собардо, Собарда,

ЛАТ = так, тако,

- ЧМ = шћн, шћен, шћенут, хоће,
 ЯТАХ = катв, катов, катана, ВСК 275, коњаници. Име
 добро познато из српских народних песама,
 Овде коњаничка,
 АЧ..1У2 = кол.шћна, колесна, ст. словенски колесница,
 С.Петковић 99, борна кола,
 1 = д, да,
 ЧВ = бо, буду,
 Ч = н, на,
 ЯФАТ = таск, руски израз од глагола таскат, вући,
 теглити, овде за вучење, вучу, теглење,
 .А. = .а.

5.

- МЧ = ншћ, нешће се, нема се,
 АА1Т = стида, ВСК 738,
 ЧМ = ме, да имамо,
 Ч1 = им, име,
 }Ч = нш, наше,
 ТФ1 = ист, те исте,
 Ч9АВ? = шбаре, тврђаве,
 ЧТФ1 = исте, исто,
 Ч1А = ак, словеначки кад, да
 ТЧА.}Ч = мж.ает, се може,
 1А1 = дад, да се даде,

6.

- 112?12 = виш вид, мудар,
 ФАХ = кашт, неокаљан,
 9Ф = штр, подмладак,
 22 = вк, ваки, оваки,

ТІУФХ = креит, да рађају, латин. крео, рађати, стварати,

АЛІІ = лида, Лиђанке,

У = е, нека,

ЛЛІ = дав, давају,

УУ. = (j)он, јуне, младе,

. А. АЛ = ва.а . ва(j)а(н), војне, војнике, ст. словенски израз, С.Петковић 40,

7.

ТЗЛЛ = вашт, пустошења, лат. vasto, пустошење,

ЖУІІ = Кинк, Киника,

УУМ = мнж, множе се, ВСК 377, множити се,

УІУ = нист, ниште, да униште, ВСК 436, уништити,

У = њ, ође, овде,

ЛІЗ = жив, живот, ВСК 165,

УЛЛ = адо, а, до

ЛТ = тв, тово, тога, тада

АІ = да,

ЛЛТ = трв, трве, у западном српском наречју, тару,

{УУ} = шкмш, скомушати, окомушати. У западном српском наречју има значење огулити; отуда израз скомушати или окомушати кукурузе. Овде одговара израз, оголе, од глагола оголити,

У = ст, што,

У = њ, ође, овде.

З = ж, з, за

УЛ = вс, вес, вес, све, ст. словенски, вес, С. Петковић 27,

8.

- 7 = н, не,
 7777 = онте, итал. израз *onta*, има значење,
 срам, стид; овде срамимо се,
 77 = ме, да имамо,
 71 = им, имена,
 7A7 = наш, наших,
 7A1A7 = шталав, штала, коњушница ВСК 875, шта-
 ла, шталог, итал. *la stalla*, њемачки
die Stallung,
 79A87 = шбардо, Собарди, Сарди,
 7A = . ак, так, таки, такав,
 A = а, да,
 7A777 = кмшад, да се комешају, латин. *committo*,
бију бој,

9.

- 17 = си, овим,
 77797 = враем, враговима, непријатељима; ст.
 словенска реч враг значи непријатељ,
 С. Петковић 46,
 71 = ис, је, јест,
 A = а, да,
 179 = рти, роти, латин. *roto*, вртјети, окрета-
 ти, овде у смислу радње, да наврће,
 7777 = мштваз, мостовоз, словеначки мотовоз,
 значи конопац, канап, узица. Овде се
 ради о конопцима који су преко чедрка
 дизали ост на улазу у тврђаву Сард.
 791777A7 = кашт-штираж, неокаљани подмладак,
 7A7 = дав, давајући (их),
 7 = њ, ође, овде,
 7 = у,
 71777A7 = бакиллис, гробље,

12.

- А = а, да,
 ІТґ = рти, врти, окреће, се наврће,
 } 2Іґ = мштвж, конопац,
 } А = аж, руски везник, тако да,
 2ґ8 = бнк, руски бунт, свежањ; и енгл. bunk, дрве-
 на кутија, сандук; овде свежье,
 ґґ = но . . , сносе,
 ґАґІ† = стирае, стјераје, опљачкана имовина са
 тврђаве у готовим завежљајима тјерана је
 товар за товаром на коњима даље. Овде,
 док се нађе бољи израз, одговара, товар,
 } = ж, за
 ґАґІ† = штирае, товаром,

13.

- ґТґАТ = тасте, одмах,
 Тґґ = пнт, понијети, да понесу, ВСК 556,
 ґХА = акн, имовину,
 } АА = ваш, вашу,
 } А = аж, тако да је,
 Жґ8 = бнк, у свежњима,
 І8ґА = врби, вроби, оробе, ВСК 563, Израз се ви-
 ше употребљава у западном српском говору,
 ААґ = нав, навек, за увек,
 АґА8А = шбард, Сард,
 ґ = е, је, јест,
 ЖІТ = тик, тих,

14.

А = а, да,

ѢТѢ = жтр, зтр, затру,

ЈѢХ = крш, ВСК 321,

ІѢУ = неи, неј, нас,

ѢІѢ = нле, нуле, итал. *annullare*, са значењем,
уништити, да униште,

ММ = нм, нема, не могу,

ХУЛ = дук, док,

ЛЛ = вд, овде,

ТАЛАВ = бадат, итал. *badare*, пазите на,

ІМІАЯ = ваими, вајкање, у смислу жалења. Израз се
употребљава у западном српском говору. У
албанском има значење, јадиковке,

ЛЛ = да, дају, које дају,

ТХ = кст, кости,

ЛѢ = ѣв, оѣв, овде,

15.

ІѢУ = неи, неј, немојте,

ЛАЛ = дад, да дате,

ХЛТ = так, тако,

ЛФ = рд, род,

А = а, да,

Л...М = .м.. д,

МІ = ин, ини, други,

ТММ = мнт, мент, мисле.

ЛИКИЈСКА ПИСМЕНОСТ

Лиқија се налази на југозападној страни ма-лоазијск обале. Планински кршевити крај испресеца плодним долинама и речицама, био је тешко приступачан завојевачима који су надирали на њихове међе.

Лиқијани или Личани населили су се у те области у доба када су рашанска племена из Подунавља и Балкана надирала у Малу Азију и населили њене западне области. Тако су основали своју државну заједницу која је позната у историји као Лиқија.

Још од времена насељавања, које могло почети крајем трећег миленијума пре хришћанске ере, они су почели да развијају своју цивилизацију, донешену из Подунавља, и писменост која им је дошла са острва Крита, а после тога су је усавршавали по примеру Лиђана.

Њихово учествовање као организоване нације у свима важнијим збивањима тога дела света, било је познато и забележено, нарочито због њихових непрестаних сукоба и ратова са Египћанима. Касније су се сукобљавали са Перзијанцима, који, када су их покорили, дали су им политичку аутономију која је трајала све до времена цара Александра Великог. Када је цар победио Перзијанце у Малој Азији, Личани су се прикључили царској војсци и учествовали у његовим даљим ратним походима. Хронике су за бележиле да су они са царем разговарали на свом језику. Када су пали под римску управу, њихово се стање није много изменило. Тек под Византијом почело је нагло погрчавање и губљење њиховог националног обележја. То ће све да потраје до доласка, најпре Арапа, па после Турака, када је њихова судбина била запечаћена. Њихова крв тече кроз турске жиле.

Језик којим је говорио народ Лиқије остао је забележен на неких 150 споменика као и на многобројним словима писаним на њихову новцу. Највећи број записа је са надгробних споменика. Иако се претпоставља да ти записи потичу од 6-ог до 4-ог века пре Христа, по моме мишљењу, они су много старији. Међу свим лиқијским споменицима нарочито је познат обелиск из Ксантоса чија садржина до данас није била објашњена.

Као и у етрурском случају, азбука ликијског писма, навела су истраживаче на тврђење, да је ликијско писмо најближе грчком. Тако се по њима радило само о проблему језика који је записан на њиховим споменицима, а који се није могао разумети. Па како су нађени неки споменици, од којих се два приказују у овој расправи, исписани поред ликијског и на грчком језику на истој плочи, то се мислило да се ради о двојезичном тексту. То се показало нетачно, што ће бити приказано у наставку овог рада.

Ја нисам имао у плану, да се, поред етрурске, бавим ликијском и лидијском језичном проблематиком, али сам се заинтересовао за њихову писменост када сам у поменутој књизи Јоханес Фридрих (Johanes Friedrich) нашао приказана два ликијска и један лидијски текст.

Натписи на ликијском и грчком језику, преведени су и дато им је тумачење. Ради проверавања двеју ликијских текстова, пошто је њихово писмо наличило на етрурско, ја сам приметио, да ликијско писмо има знаке чистог фонетичког говора као и етрурско. То је потврђено када сам пренашањем гласовне вредности ћириличних слова на ликијска, почео да читам и разумевам оно што је било написано, служећи се при томе, као и у етрутском случају, у првом реду са савременим српским језиком, поред других словенских и европских језика. Овде се мора одмах истаћи, као што се то види из целог приказа, да досадањи истраживачи, примењујући у читању слова латинског алфабета, нису могли разумети скоро ниједну реч која се налазила записана у ова два ликијска споменика. Стога су покушали да, служећи се са грчким текстом, који нема никакве везе са ликијским оригиналом, растумаче оно што је било написано.

У време када су ти ликијски текстови били записивани, Грка није било у Малој Азији, или их бар није било у месту где су учињени записи на ликијском језику. Писац грчког текста нашао је много касније празну гробницу, коју је употребио за себе и за своју породицу, како се то јасно види из грчког текста, не поклањајући никакву пажњу ликијском тексту. Он га вероватно због сујеверја није дирао, па је тако, пошто је на плочи било места, додао и свој на грчком језику.

Из овог приказа лидијских и ликијских текстова даје се јасно сведочанство да је етничко порекло, као и језик Личана и Лиђана истоветан са језиком и пореклом Етрураца и осталих рашанских племена у Италији, којима су

они донели писменост. Како се тај језик налази сачуван у свима европским језицима, у првом реду у српском језику, то је очигледно, да се са овим затвара подунавски ланац језичног и етничког порекла европских и малоазијских народа, што се раније није могло доказати.

Овде приказна и протумачена два ликијска текста, са одговарајућим алфабетом ликијског писма, су путоказ студентима и истраживачима ради читања и тумачења до сада нађених али непровучаних и непровучаних ликијских споменика међу којим се нарочито истиче поменути обелиск из Ксантоса, познат по месту налаза.

Ликијски и грчки натпис

1. ΕΒΕΙΣ: ΤΟΚΑΔΡΕ ΣΩ
2. ΓΟΦΑΤΥ: ΨΣΒΑΤΥΚΡΟΙ
3. ΤΕΔΑΕΜΕ: ΣΑΡΟΡΕΤΕΜΑ
4. ΤΟΑΤΣ: ΤΛΩΞΗΡ: ΑΤΡΟ: ΑΤ
5. ΣΑΡΑΔΟ: ΑΤΒΕ: ΤΕΚΑΘΚΥΡΥ
6. ΣΕΛΛΑΞΗΕ: ΟΡΤΑΚΙΑΤΕΚΒΑΤΡΟ
7. ΣΑΡΡΕΙΑΝΟΒΑΤΕ: ΤΑΤΑΞ

ΠΟΡΠΑΞ ΘΡΥΨΙΟΧ ΠΥΡΙ
 ΒΑΤΟΥΣ ΑΔΕΛΦΙΔΟΥΣ
 ΤΛΩΞΗΣ ΕΑΥΤΟΝ ΚΑ
 ΤΗΓΓΥΜΑΙΚΑΤΙΧΕΥ
 ΞΕΜΒΡΑΝΕΚΠΙΝΑΡΩΝ
 ΟΡΤΑΚΙΑΟΥΓΑΤΩΡΡΙ
 ΑΝΟΒΑ ΑΔΕΛΦΙΔΩΝ
 ΑΠΟΛΛΩΝΙ

(1) *ebeis* : *tucedris* : *m[. . .]* (2) *tuwetē* : *kssbezē* : *στυψ[εσβ]*
 (3) *tideimi* : *se purihime[seb]* (4) *tubes* : *slāna* : *atru* : *ebb[i]*
 (5) *se ladu* : *ebbi* : *ticeucēprē* (6) *pilleñni* : *urtaqijahñ* : *cbatru* (7) *se prijenubebñ* : *tubesñ* (8) Πόρπαξ Θρύψιος Πυρι- (9) βάτους αδελ-
 φιδούς (10) Τλωξής εαυτὸν κα[ι] (11) τῆγ γυνάικα Τισευ- (12)
 σέμβραν ἐκ Πινάρων (13) Ὀρτακία θυγατέρ(α) Πρι- (14)
 ἀνόβα ἀδελφιδῶν (15) Ἀπόλλωνι.

Ћирилична транслитерација

1. Е боиес : ток одре с...
2. тово т је : ђ с с бозје : крог ..
3. те доешће : согорест ешћо ...
4. тосто с : тл ђ шћна : а тро : ост б..
5. со ладо : ост бе : те ко окје прје,
6. пелло шћне : орта жеиа стшћи к ватро,
7. со преионо востшћи : то сто с шће

Протумачено на српском:

1. нека боје се да такну одре с..
2. то ту јест гдје се са боговима окружило,
3. те који то чине још ...
4. дебеле са свода ѓвде стијене, да друпну на непријатеља,
5. таке људи непријатеље да бију те који хоће што је закопано,
6. разбите стијене да их ударе, пеку на жерави, да стоје на ватри,
7. тако закопано да стоји, то што се хтјело.

Анализа текста:

1.

Ě = е, нека,

ʒ↑IES = боиес, бојес, боје се; бојати ВСК 37,

↑OK = ток, токнути, такнути; у западном српском наречју одговара глаголу дирнути, ВСК 758, овде: да такну, итал. toccare = дирнути,

↑ΔPE = одре, ВСК 455, има значење постеља. У западном српском наречју значи место где почива умрло лице,

Ѕ... = с...

2.

↑OF↑ = тово, то,

↑Ψ = т је, ту је, ту јест,

∨ = ђ, ђе, ође,

Ѕ = с, се,

Ѕ = с, са,

B↑IŸ = бозје, ст.словенски израз за незнабожачке богове; овде: боговима,

KPOГ = круг, руски кругом,, ВСК 471, окружити се; овде: окружило,

3.

TE = те,

Δ↑EME = доешће, израз сачуван најбоље у албанском језику: do је, т.ј. који хоће, желе. Тако исто одговара енглески глагол to do, чинити, радити; наставак -шћи, шће, означава партицип презента, т.ј. онај или они лопови, који то чине, или хоће да чине,

Ѕ↑ГОРЕ† = согорест, да се сагоре, спале, ВСК 681, сагорени на ватри,

EM↑ = ешћо, још, ст.словенски израз,

4.

Тот↑ = тосто, тусто, густ, дебео, дебеле, ВСК 781,

Ѕ = с, са,

Т^ = тл, тол, италијански: tolo, свод, свода,

Ш = ђ, ође, овде,

ѠѠ = шћна, стена, стијене, ВСК 738 камена стијена,

Р = а, да,

ТРо = тро, дро, дропну; овде знак Т замењује Д; ВСК ...47, друпити или у западном српском наречју: друпнути. Енглески глагол са истим значењем: to drop,

↑+ = ост, има више начина да се протумачи ова реч. Најбољи је израз латински: hostis, туђинац, непријатељ, овде: непријатеља, да сатару, да пану на непријатеља,

В.. = б....

5.

Ѕ↑ = со, немачки прилог so, тако, таке,

^РДо = ладо, људи,

↑+ = ост, непријатеље,

ВЕ = бе, да бију, да бију, од глагола бити, ВСК 28,

ТЕ = те,

К↑ = ко, који,

оКѢ = окје, хође,

РѢ = прје, порје, порито; одговара руски: што је порито, од глагола порит, закопано, што је закопано,

6.

PE^~^↑ = пелло, латински: pello, лупнути, такнути,
разбити. Овде: разбите,

IE = шће, стне, етјене,

OP↑P = орта, урта, да их ударе; италијански гла-
гол: uctare, ударити,

OKEIP = жеиа, жеја, жера, жер, жеравити, да се
жераве, пеку на жерави,

†IE = стшћи, да стоје, од глагола стојати,
италијански глагол: stare,

k = к, по руском, на,

BATPO = ватро, ватри,

7.

ς↑ = со, тако,

PREI↑No = преионо, закопано,

B↑†IE = востшћи, да остане, да стоји,

To = то,

†↑ = сто, што,

ς = с, се,

IE = шће, шћело, хјело,

Други ликијски текст

Из књиге Johannes Friedrich, The Extint Languages,

страна 104 - 106

Ликијски оригинал

1. ↑ Б ↑ ΕΙΡ: ↑ ΡΡΡΡ ΖΕΙΑ: ΜΑ ΤΒ:
2. ΡΡΕΝΡΡΡΤ Ψ: ΓΕΔΑΡΕΙΡΓΑΡΜ
3. Κ: ΤΕΔΛΕΜΕΟΠΡΕΤΛΕΛ↑ ΒΕΟ:Α
4. ΛΡΔΕ:↑ ΒΕΥ↑ ΤΕΔΛΕΜΕΡΟΒΕ↑
5. ΛΜ↑, ΤΟ ΜΑ Η ΜΑ Τ Ο Δ Ε Π
Ο Η Ε Α Τ Ο Σ Ι Α Ρ Ι Ο Σ Γ Α Ρ Λ Ε Μ
Ν Τ Ο Σ Υ Ι Ο Σ Ε Α Ψ Τ Δ Ι Κ Α Ι Τ Η Γ Υ Ν
Ι Κ Ι Α Ι Υ Ι Ρ Υ Ν Α Λ Η

У наставку оригинални запис на грчком језику.

Ћирилична транслитерација са лидијског

1. УБУ ΕΙΑ : УРА ВА ΖΕΙΑ : МУΤΕ,
2. ΠΡΨΗ ΝΑ ΒΑΤ ЈЕ; СЕ ДУРЕΙΑ ΠУР Μ....
3. Α, У, ΤΕ ΔУЕ ΜΕ СТРΠΠΕ У ΤΛΕ ОСТ БЕ : СΟ
4. ΛΑΔΕ : ОСТЕ БЕ : СУТЕ ΔУЕ ΜΕΤ : БЕ У
5. ΛΟΙУ :

Протумачено на српском:

1. где год био, час иде (долази) земном гробу,
2. простора нахвати јесте, будели трајало деце
моје (наше),
3. а, у те за двоје, доста да буде тако,
4. жени, доста да буде мужу, обоје метните
да буду у
5. лежају.

Транскрипција ликијског оригинала у латиници
и приказ грчког текста:

(1) *ebija* : *ερασβια* : *me ti* : (2) *prhpanatē* : *siderija* : *parm[εk]-*
(3) *[ab]* : *tideimi* [*h*]rppi : *etli ebbi se* (4) *ladi* : *ebbi* : *se tideimi* :
pubie- (5) *leje* : Τὸ μνημα τὸδ' ἐπ- (6) οἰήσατο Σιδάριος Παρ-
μένο- (7) ντος υἱὸς ἐαυτῶι καὶ τῆι γυν[α]- (8) ικὶ καὶ υἱῶι
Πυβιάληι

Превод (слободан) грчког текста гласи: "Овај
споменик је учинио Сидариос, син Парменононв, за себе
и за своју жену и сина Пубиеле."

Тумач и преводиоц ликијског текста, дао је
следећу верзију: " Овај споменик, сада који је подигао
Сидерија, син Парменов, за себе и за своју жену и сина
Пубиеле."

Како грчки текст нема никакве везе са ликиј-
ским текстом, то још мање има овај превод ликијског
језика.

Анализа текста

1.

↑В↑ = убу, латински прилог *ubi-ubi*, где год,

Е|Р = *eia*, облик помоћног латинског глагола, *sum*,
fui, *esse*, са значењем бити, јесам. То исто
и у српском од помоћног глагола бити. Одго-
варајући је израз био, јеси,

↑РР = ура, у западном српском наречју значи: час;
томе одговара и италијанска реч *ora*,

FR = ва, облик италијанског глагола *andare*, ићи,
доћи, заповедни начин *va*, иди, ајде; Овде,
иде,

IE|P = *zeia*, може да буде показна заменица, овом,
или земни, придев од земља; овде земном,

М↑TE = муте, гроб. чест назив за гроб у етрурским,
нарочито надгробним натписима; овде гробу,

2.

ГРѢ = прѣћ, Ф. Миклошић 265, простора, ВСК 631,
изводи ту именицу од глагола простријети,

НР = на,

ФРТ = ват, хвати, мера за површину, ВСК 830.
хват, ват, фат, немачки, die Klafter, lat.
desempeda, десет ногу,

Ў = је, јесте,

§ЕΔ↑РЕІР = се дуреиа, буде ли трајало; од глагола
дурати, у смислу трајати како се тај гла-
гол употребљава у западном српском говору.
Италијански глагол durare има потпуно
исто значење,

Г↑Р = пур, пурче, ст. словенски израз за дете;
у латинском језику исто тако puer дечак,
дете. Овде: деце,

М... = м..., (вероватно) моје или наше

3.

Р = а,

↑ = у,

ТЕ = те,

Δ↑Е = дуге, двоје, за двоје; италијански: due,

МЕ = ме, мене,

†РГРЕ = стрппе, стрпајте, од глагола стрпати, ВСК
744,

↑ = у,

ТЛЕ = тле. земљу, тле ВСК 765,

↑†ВЕ = ост, бе, доста да буде, ВСК 140,

§↑ со, тако,

4.

ΛΡΔΕ = ладе, лада по руском: жена; у енглеском lady, Овде: жени,

↑+ = ост, доста, у смислу довољно,

ВЕ = бе, да буде, да би било,

Ѕ↑ТЕ = суге, суге, мужу. У румунском језику: sot, значи: муж,

Δ↑Е = две, двоје, овде: обоје,

МЕТ = мет, метните, од глагола метнути, ставити, италијански: mettere,

ВЕ = бе, да буду,

↑ = у,

Λ↑↑ = лоју, румунска реч: loio, са значењем: лежај. Овде лежају,

РЕЧНИК
СТАРОЕВРОПСКОГ ЈЕЗИКА

А Б В Д Б Е Ж З И Ј К Л М Н О
П Р С Т Ђ У Ф Ц Ч Ш ШЂ СТ ШТ

РЕЧНИК СТАРОЕВРОПСКОГ ЈЕЗИКА

Речи које се налазе приказане у завршном делу ове расправе њен су део, који произилази из читања, анализирања и тумачења сваке поједине речи које су нађене у етрурским, лидијским и ликијским оригиналним записима.

Ради разумевања наведених речи тумачења су тражена у словенским језицима, међу првим у српском језику. Када тако нађени одговори нису давали пуно и задовољавајуће објашњење, тражено је исто у романским и нордијским језичним групама, у првом реду у италијанском и средњовековном латинском речнику.

Због тога се овај речник са приказаним речима није могао назвати етрурски, лидијски, ликијски или му дати неко друго име, него староевропски, јер је тај језик био језик исељеника и сеобара који су, напуштајући Пондунавље-ковницу тога језика, носили исти собом у све области где су се привремено или стално насељавали.

Сви савремени европски језици са изузетком мањег дела монголских језичних примеса у мађарском и финском језику, потекли су из тога заједничког извора.

Израз као старо-грчки језик, исто тако је један од покушаја да се нађе решење језичне загонетке тог језика. Сами Грци нису могли до сада да објасне порекло свог језика, изузев великог прилива грцизираних речи које су потекле из суседног српског језика. У том погледу они су један језични изузетак.

Овде се мора нагласити, да и ако су у словенској језичној групи највише сачувани корени староевропског језика, поред романске и нордијске, израз староевропски, није се могао поставити као термин све док нису били дешифровани етрурски, лидијски и ликијски текстови, јер се пре тога није могла доказати историјска повезаност европских језика.

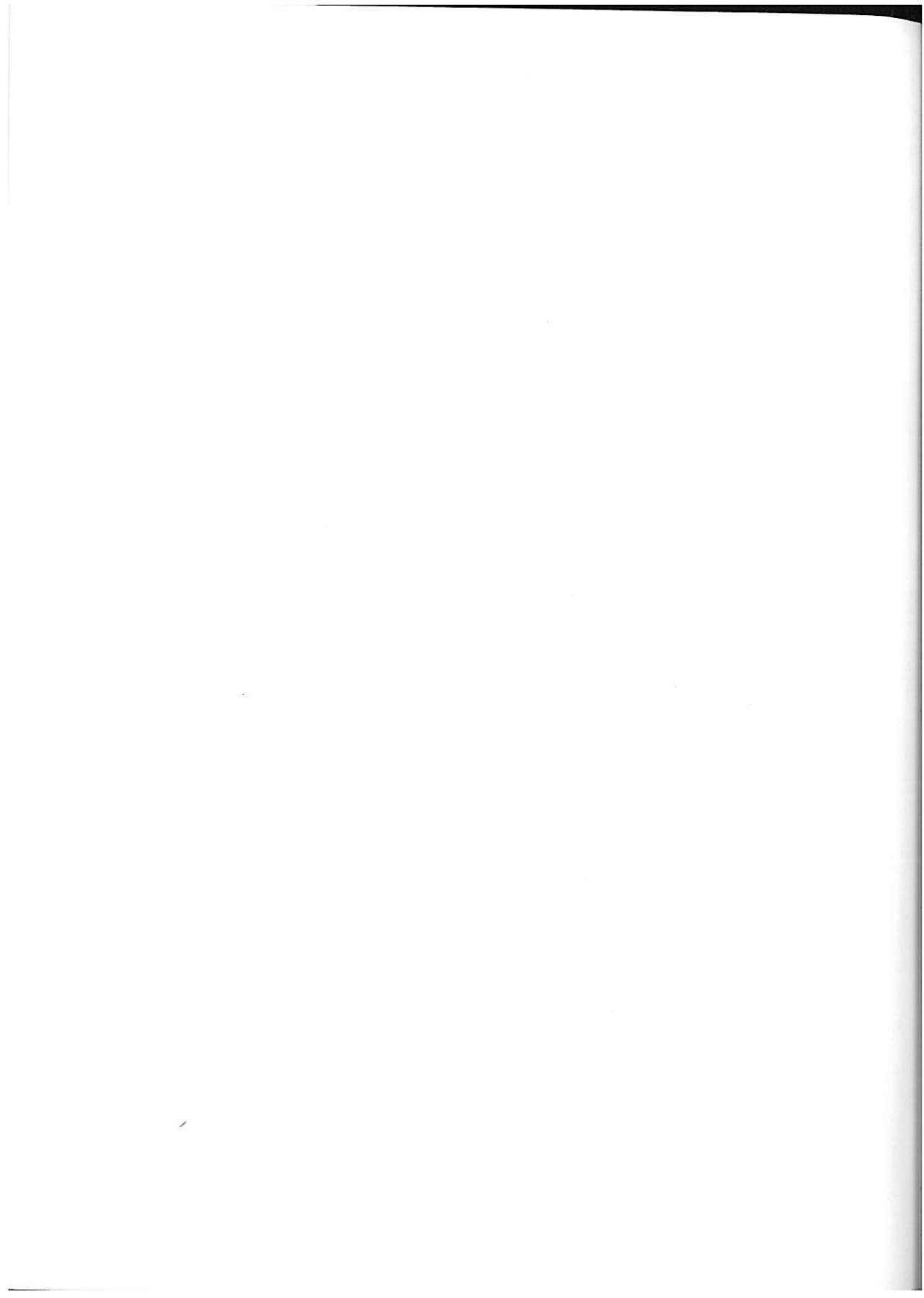
После правилно прочитаних и протумачених етрурских, лидијских и ликијских писаних споменика, и после анализирања појединих речи, јасно је, да су корени речи или основне морфеме староевропског језика, највише сачувале у српском и италијанском језику. Али исто тако истраживањем се једино може тачно утврдити колики се број истоветних речи, које се налазе обрађене и протумачене у српском и италијанском језику, налазе у другим европским језицима.

На тај би начин технички термин староевропски језик добио пуну сатисфакцију и оправдање да се тако назове.

Постојање израза као: старословенски, старогермански, индоевропски и слично томе, у ствари су само језични изражаји, створени од стране лингвиста, који су тражили заједничко порекло за све европске језике. Они сада имају прилику да обогате речник староевропског језика многим новим речима преко правилног читања до данас непрочитаних и необрађених етрурских, лидијских, ликијских, фригиских и каријских писаних споменика.

Служећи се методом којим сам се ја послужио, и који је опширно расправљен у овој расправи, не постоје више потешкоће које се не могу савладати.

Свакако би био један од највећих подвига за науку да се врате писму старих нордијских народа-руна избачена слова и њихове гласовне вредности, како је предложено у поглављу "Неке напомене о писму руна"! До данас нађени али евентуално неправилно прочитани и протумачени најстарији споменици писма руна, обогатили би староевропски језик са многима новонађеним речима које су до данас били изгубљене.

А Б В Д Ђ Е Ж З И Ј К Л М Н О
П Р С Т Ћ У Ф Ц Ч Ш Ђ СТ ШТ

А

а = да, као да
абрз, абрс = образ, образи
абунаши, абоњеши, абуна = Да-
боња, Дабоњаша, бољарска
породица
авил, авилс = година, године
авис = забасао, залутао, лат.
avis
авлеша, аулешћи = авлијаши,
комшије, суседи
аво = да ово
адо = све до
аелешћи = тугујући, тужаљка;
лат. aelinos
аж = као што, тако, тако да
(руски)
аз = ја
аз = пошто; енгл. as
аизераш = који озго звера,
Свевидни
аис = један, једини (назив за
божанство), вишњи, који
стоји горе
ак = ако, кад
ак, акн, акнина = власништво,
иметак, имовна
акад = збити се, догодити се;
итал. accadere
акас = крај, засеок, окућје,
насеље; итал. il casale
акил = ако ли, аколи је
ал = све, сви; њем. all
ала = ала, аждаја, змај

алумна = алумнаши, вршњаци,
исте класе; лат.
alumnus, ученик
исте школе
ам, ама = ја сам, имам,
има, имати
аме = имати, бити
амеи = да би био, када би
био
амће = имаће, биће
ан = на, њем. an
ана = нана, мајка
ар = орати; итал. arare
ар = радити, учинити; њем
arbeiten; у дијалекту:
аргатовати, аргат
ар = дар, даровати
ара = мера за површину
арае = олтарско; итал. ara,
олтар
арингаторе = народни брани-
лац, говорник; итал.
arringatore
арм = оружан, итал. armato
атери = родитељи, преци

Б

бав = бавта, слов. брадва,
секира, мач
бад = бадава, доконо
бадат = пазити; итал. badare
бак, бук = бог (лиђански
израз)
бакиле, бакилис = гробље,
гробљанско
бакне = гробљанско
балкирис = валкирис, пали у
боју, место где почи-
вају витезови-Valhalla

балшћи = балта, балте, ратне
секире са две оштре
стране, оштрице

баљ, баља, баљашћ = паља,
паље, бакље

бану = становати, пребивати;
алб. *banu*

бе = би, бију, да буде, бити

белић = сребрни мали новац
слов. сребро

бет = обет, завет, проглас;
итал. *obbedire*

бзим = бозима, боговима

бирас = бирати, узимати

бле = боле, бољке, болове

бнк = свежањ; енгл. *bunk*;
руски: бунт

бо, бу = буде, бити

бозје = богови

боиес = бојати се

боии = боји, обоји, обоје

бошће, бошћи = башча, баште

брто = брат, братија

булум = буљум, буљон, злато,
златни накит; лат.
bullio, bullion

В

ва = иде, презент италијанског
глагола: *andare* = ићи
lui va = он иде

вав, вов = завет, обећање;
лат. *viveo, votum*, енгл.
vow = обећати, заветова-
ти

ваими = вајкање, јадиковке

вајај = војаци, војници

ваки = оваки

вале = хвале, похвале

ванала = светионик, фењер

вапи = вапити

А	Б	В	Д	Ђ	Е	Ж	З	И	Ј	К	Л	М	Н	О
П	Р	С	Т	Ђ	У	Ф	Ц	Ч	Ш	Ћ	СТ	ШТ		

варчти = чувати, варчен
слов. чуван

ват = ват, хват, захват
(мера за површину)

ватра = ватра

вачр, ватр = вечери, ватре
огњишта

вашт, васт = пустошење; лат.
vasto=пустошити

вд = вод, воде, овде

вдл, ведл = видети, разумети
слов. видели,
разумели

вђакер = овде

вђе = овде

ве, ва, веа = видети, знати,
разумети

ве, вели = вељети, казати,
каже

веис = брођење; лат. *veis*

вел = веле, веома, много

велжина, велжинаши = бољар-
ска породица, људи

величању = величање, хваље-
ње, хвалисати се
пред другим

вени = задесити се; лат. *venis*
задешеним

верз = вржено (постављено на
видно место), стихови;
итал. *versi, il verso*
stih, redak

вес = све, сво, сва сви

весиал = све да обасја, сви-
ма да сија

вешћ, вшћ = вешта, хаљина;
итал. *la veste*

вешћна = обучен, обучени

визжу = виде, видети, вид

А Б В Д Ђ Е Ж З И Ј К Л М Н О
П Р С Т Ћ У Ф Ц Ч Ш Ђ СТ ШТ

вил = похлепан; итал. vile
виле = скроман; лат. vilis
виник = вињак, лоза
вино, вину = вино
вис = вазда, увек
вис = вишњи, који је на висини, вишњи Бог
виш-вид = вишег вида, мудар
вк = ваки, оваки
вн = ван, вани, напољу
вод = воде, овде
воев = непријатељ; енгл. foe
вои = ви, вас, итал. voi
востшћи = востожашћи, востожат, стојати
враем = врази, непријатељи, непријатељима
врби = вроби, робити, оробити
вс = вас, све

Д

дав = давати, давајући
дад = дати, давати
дае = даје, дати
де = де, деде, ајде, дедер
деме, дем, демиде = бакра, бакре
днам = да нам
до = дајем; итал. do, dare
доешће = који чине, алб. do је, који хоће, желе, енг. to do, чинити, радити
дуе = двоје, два, обоје
дук = док, за време
дум = доум, мишљење
дурошћ = дурост, дурање, дурашност, трпљење
IIX = XII, дванаест, етрурски знак за број 12

Б

ђ = ђе, ође, овде
ђв = ођев, ође, овде
ђе = ође, овде, где
ђе = ђе су, где су, где је
ђевиа = ђевојка, ђева, дјевица, дјевојчица; бело-руски, ђева
ђељу = ђело, дјело, ђељати, урадити
ђен = ден, дан
ђен = ођен, овде
ђр = ођер, овде
ђин = ођин, овде
ђовас = служити се; итал. giovare
ђови = млади; итал. giovanni
ђс = ђе су, где су
ђут, ђутр = ђутурице, ђутуре, скупа

Е

е = и (веза); итал. e
е = је, јест, е, да
е = де, деде, нека,
е, еу = њима, он; итал. ei
евита = лишитељица живота;
лат. evito = лишити некога живота
евлат, евлад = наследник, потомак
едта = е, да би тако
еж = јер, што
еж = који, која, које
еиа = еја, беја, био
еин = једини, поједини, појединце
еис = један, једини, вишњи Бог

А Б В Д Ђ Е Ж З И Ј К Л М Н О
П Р С Т Ћ У Ф Ц Ч Ш Ђ С Т Ш Т

ек = ег, его, јего, њега,
њему
ек = јека, вика, јечати
ека = викати, одјекнути
ека = ту, овде; итал. ессо
ес, ест = јест, је, који је,
који јест
етве = јетве, јематве, жет-
ве
етио = е да би хтио,
ешће, ешћо = још, јоште;
лат. etiam

Ж

ж = жа, за
жакапе = закопе, гробови
жали = погреб, сахрана
жамуче = заметати
жанра, жон, жун = уста
жауре = жаре, кутије, гроб-
нице
же = пак, који
жебари, жебарие = себари,
себри, тежаци
жеиа = жера, жеравица
желаће = који желе, желити
жемиа = земља
жељна = жељан, а, о
жер = жер, жерава, жеравица
жешћ = жеђ, жега, жестина
спарина
жи, жиџ, жив = живот, живети
жилж = жилити се, пуштати
жиле, корење
жил = живео, који су живели
жилишћи = живот, од чега се
живи, имање

жио, жиу = који живе, од
живети
жошћ = жедан
жтр = затрти, затријети
жуч, жук = говорити, говорим
жута = жуто, злато
жутуи = стицати имовину;
алб. zotnoj

З

з = за
зал = залог
звешћи = зовешћи, који зову,
звати, зовући
зеиа = земља
зилаћ = силаћ, силити, приси-
њавати
зинаће = зинути, пиштати,
цвилити (слов.)
зичуће = записати
зк = закоп
зорос, зорашћи = зорни, узор-
ни, угледни
зтр = затрти, затрети,
зур = зурити

И

и = и везник, веза
и = их, њих
и = и, заповедни начин за
јести, ије, једи
иаф = крађа (рум.)
ибид = исто; лат. ibidem
иг = њега, га, њихов, његов
иж = оток, острво; лат. isola,
енгл. island
изи, ије = једи, јести, иј
изокрив = изокривити, изврну-
ти, поставити наопа-
ко, изокренути
икат, ићка = срицати, икати
икаење, срицање

илач, илаче = род, родбина;
алб. својта

или = или

им = име

им = њима

ин = у; итал. и њем. in

инате = инат

ин, ини, иниа = други

ипа = е, па, јер

ипа = (б)ипа, хлеб

ис = је, јест

ист, исте, исти = исти; лат.

iste, ista, istud

ит = итити, ићи, идем

ита = тих (слов.)

ић = ићи

ишће, ишт = искати, што се
иште, тражи

Ј

јаже = јакоже, као што је

је = јест, јесте

јег = јего, њему, њега

јем = имао, има

јува = млади, младост

јуна, јунас, јон = младићи,
младост, деца

К

к = к, ко

к = на, руски ка

ка = због, јер, зато рум.

кажас = окућје; итал. il ca-
sale, la casa, насеље

казжиал = находиште; итал.
casa и жиал, живот

как = како

кал = зачетак, почетак

каљо = бог подземља који жи-
ви у каљаву месту

А	Б	В	Д	Ђ	Е	Ж	З	И	Ј	К	Л	М	Н	О
П	Р	С	Т	Ђ	У	Ф	Ц	Ч	Ш	Шћ	СТ	ШТ		

каресри, кару, кара = брига,
бринути се, кара;

итал. caricarsi; енг.

каст = неокаљан, чедан; лат.
castus

катв = катов, катана, коњица,
коњаници

кашт-штирж = неокаљан, чедан
подмладак, спојеница:
castus- stirps (лат).

кауз = разлог, повод, итал.
la causa

ке, ко = ко, који

кер = управљати; пољ. kiero-
was; њем. kehren (nach
house)

кинк = киник, киници, назив
за народ, племе

кит = хит, хитнути, ударити

клан = клипан, син

кле = они; итал. coloro

кле = родити се, колевчити се

кле, клева = колевка, рађање

кленшћи = кољеници, рођаци

клел = бити рођен, родити се

клен = колено, кољеник, поко-
лење

кло = колони, тежаци; итал.
coloni

кмшад = комешати се; лат. com-
mito = бити бој, бори-
ти се

кневешћи = кнезови, главари

кнл = доконати, договорити се,
учинити

колсл, колешћна = кола, колес
ница

А Б В Д Ђ Е Ж З И Ј К Л М Н О
П Р С Т Ђ У Ф Ц Ч Ш Ђ СТ ШТ

Л

клутива, кољутива = спојени-
ца: кољу и тава,
жртвено место где се
крв приклатих живо-
тиња одређених за
жртву, вата у таву
кона, куна, конал = доконати
учинити, обавити,
договорено
кош = тврђава
крапић = колач, колачи; нем.
die Krapfen
крена = корена, корен
креа, креи = креирати, изми-
слити; итал. creare
креит = стварати, рађати; лат
creo
крог = круг, окружити, руски
крш = крш
крк = кркање, једење
ксе = кад су (у стању)
слов.
кст = кост
кстри = костури
кт = кто, ко
кта = котити се, рађати се
кто = који
куд = казна; пољ. kuta, ро-
kuta
кумпелида = име лиђанског
силника
купина = велика посуда да
из ње пије, купа,
купетина
кулу = хулу, хула, проклет-
ство

лавизе = Лавижани, грађани
места Лавизио
лагж, лакж, лак, лек = остав-
љено; итал. lasciare
ладе = жена
ладо = човек, људи
лаж = ладз, људски
лар, лару = бољар, бољару
лара = бољара, бољарка, бо-
љаруша
ларжал, ларжиал = бољарски
ларжалшћи = бољарси
ларжиа = бољарима. бољарија
ларештво = бољарство
лари = бољари
лариса = бољарица
ларче = бољарче
ластри = камена плоча; итал.
la lastra
лаутни = људи; нем. die Leute
ле = тамо
лери = обрађивати земљу
(албански израз)
леж = леже, лежати, који леже
лес = љес. дрво. коње, љеса,
мртвачки сандук
лескол = коње од љеске, љеса
лешћем = лешће; јање
лешшћи = који леже, лећи
лже = ложе, ложити
лжиа = ложа, одар; итал. la
loggia
лжл = лежала, логе, леге
лзасе = лозити се, умнажати се
ли = овде, ту; итал. li
лид = Лидија
лида = Лиђанка
лик, лику = лик, лице, облик

ликушћ = ликовати, радовати
се, веселити се
лира = лира, певанија, песма
лишце = лик, лице, облик
лк = алкати, бити гладан
лми = ломити, ломи
лож = ложа, лежиште, лога;
итал. *il alloggio*
лоју = ложа, лежај; рум. *loio*
лор = они, њега, њих; итал.
loro
лс = игре; лат. *lusio*
лч. луча, лучи = луч, светло,
луча

М

ма, ме, меа = имам, има, имати
мав = мавлута, покров, огртач,
кабаница, заштита
ман = манастир, здање; итал.
il monastero
маниз = ушице; итал. *la mani-*
zza
манђ = управа; итал. *maneggio*
мар = марнути, ударити
мар, марију, мари = марити,
стицати, старати се
мараз, маразм = морнар, пољ.
marinarz
мас = окупљати се; итал.
ammassare
масу = уклесати, зидати;
итал. *masso*
ме, мн = ме, мене,
межлуми = међа, граница,
омеђено
мел = меден; лат. *mel* = мед
мена = одобравати, слагати
се; итал. *menare*
мене = учити се, памтити
се, памтити, учити
се маниру, владању

А	Б	В	Д	Ђ	Е	Ж	З	И	Ј	К	Л	М	Н	О
П	Р	С	Т	Ђ	У	Ф	Ц	Ч	Ш	Ш	СТ	ШТ		

мер = мерити
мећо, мет = метнути, стави-
ти; итал. *mettere*
мж, мжает = може, моћи
мжм = можом, муж, старешина
ми = ја, ми
миа. мие = мој, моје, моји
мл, мла, мле = молити, гово-
рити, казивати
млаж, млађ = млад, млади
млач = мучати, мучање, мук
млачута = мучаљива, мучна,
утучена (од бола)
млерози = несретни; итал.
спојеница: *male* =
зло, *rosi* = *rodere* =
изједати се, мучи-
ти се
млусна = мала усна, уста,
малешни
мн = мене
мн, мна, мнеме, мнт = мњети
мислити, памтити
сматрати се
мнж = множити се
мод = баш сада; итал. *modo*
молвени, мулвени
мон = опасан; итал. *montato*,
bakre опасане стиховима
морина = обала; итал. *morina*
моћ = моћ, снага
мриер = саркофаг, где почива
умрли, покојник
мруд, мру = мртав, мртви,
умрли
мук = мукло
мул = мучити, шутити
мул = млин; итал. *il molino*

А Б В Д Ђ Е Ж З И Ј К Л М Н О
П Р С Т Ћ У Ф Ц Ч Ш Ђ СТ ШТ

муниклет = мутна кљет, под-
семна гробница
мунис = суграђанин, опћинар;
лат. *municipis*
мур = мор, мора, треба
мури = зидати, озидати, зид,
пољски. *mur*; итал. *il*
muco, *murare*=зидати
муте = гроб, мутни простор
мштвз = мостовоз, мост испред
врата на тврђави који
се диже и спушта

Н

н = на, не
на = на
на = на, де, деде, дела
нав = навјек, увјек
наг = нагао, наг, го, голишав
над = надо, треба (руски)
наи = наћи
наи, наић = наићи, наићу
нак = но ако
нак = накотити се, рађати се,
народити се
нам = нама, нас
нам = нама, одмах
напер = наперити, погодити,
погађати се, украсит,
поредати
нас = настати, постати
наћ = наћи се, родити се,
рађати се
наће = наћи, наће
наш, нш = наш, наше
нашћи = начинити
неа = наши

небтс = небојати се, нестра-
шити се, неустрашив
неде, ндетса = не ђенути се,
не отићи, неоде
нежшћс = не жестити се,
не распалити се
неи = нас
неи = немојте
неи = у; итал. *nei*
неи = не једи
нек = нека, не
непос = непце, непцима
нес = нестати
нес = носити на себи, обла-
чити се
нес = носити се, понашати се
несл = носити, доносити
нерешћ = не решћ, не казати
не говорити, не рећи
нешће, нешћл = не хтјети, не-
шћети, нису хтјели
нешће се, нема се
ни = нису, не
ни = њи, њих, њу
ниа, нм = нема, не могу, није
ним = нима, нема
ниће = сада
ниси = нису, није се, ни
нич = никнуто, подигнуто,
ниша, споменик, спомен
нист = ништити, уништити
нк = нека, нек, неке
нкл = нека, нека ли
нле = нуле, нулити, уништи-
ти; итал. *annulare*
но = оно
но = но, ако, ако ли
но = носити, сносити
нтошће = наточити
нума = бројити; итал. *nume-
rare*
нтл = на тле, на тло
нуно, ну-ну = нудити, пону-
дити, у зап.српском
говору: узми

нукаси = нукати, нудити
 нш = наш, наше, нашо
 ншћ = нешће, нема се, не мо-
 ћи, нешћети
 ншћ = ношење, одношење
 ншћи = нести, донети, нанети
 да донесу, нанесу
 ншћстис = не шћети се, не би
 хтио
 нћ = неће
 нћм = нећу, неће
 нчн = почети, начат, начинат
 (руски)

О

одниед = однијети, однети
 одре = одар, постеља
 ок = око, очи
 око = окол, унаокол,
 окје = оће, хоће
 омаји = домаја, домовина
 омицшће = домјешће, мјесто
 оншт = часно; итал. onesto
 онте = осрамотити; лат. onta
 оне = оне
 опев = опев
 орта = ударити; итал. urtare
 ост = непријатељ; лат. hostes
 ост бе = доста да буде
 отер = отерати, оћерати,
 очам = очима, очи
 X X X ↑ = 80, осамдесет

П

паља, паљар = паља, палити
 горити, ватра
 пар = пар, двоје, двога
 парож = крај, околина; итал.
 il paraggio

А	Б	В	Д	Ђ	Е	Ж	З	И	Ј	К	Л	М	Н	О
П	Р	С	Т	Ћ	У	Ф	Ц	Ч	Ш	Шћ	СТ	ШТ		

пачан = распачан, растурен;
 алб. расан
 пеин = бол, болно, мучно;
 итал. riposo
 пелло = разбити, разбијати;
 итал. pello
 пене = при, при томе, у кога;
 лат. pene
 перашћи = перда, ограда,
 преграда,
 Перун = врховни бог код
 Словена
 пенжна = пећина, стена на
 којој је исписан
 уговор (Cippo di
 Perugia)
 пис = комад робе; итал. il
 pezzo; енгл. piece
 пити = пити
 плшћр, плошћер = пладањ,
 тањур
 плту, плћ = плаћати, плати-
 ти, получити (руски)
 пнт = понијети, да понесу
 полагаиес, -си = полаже се
 поставља се, налаже се
 понита = понијета, понета
 прекушћи = помињати; алб. presu
 прје, преионо = порито, за-
 копано
 принж = принашати
 прнал = принијети, доносити
 промтс = промотер, зачетник,
 покретач, итал. il
 promotore
 прз = прз, прзница
 прш = просити, молити
 пршћ = простор

А Б В Д Ђ Е Ж З И Ј К Л М Н О
П Р С Т Ћ У Ф Ц Ч Ш Ђ СТ ШТ

пте = путе, путити, упутити
пул, пулес = пуле, млади,
сви млади, младићи,
пулум = буљум, злато
пуљенаш = надимак рашког
бољара
пура, пур = пурче, дете, деца
путс = путити, упутити,
послати
пшл = пошли, послато, посла-
ти, поћи на одређено
место

Р

рае = небо
рагио, раи = зрака, зраке;
итал. *il raggio*
рам = урамити, урезати у бак-
ру; итал. *rame*
ран = ранити, хранити, храна
рас = Рашанин, рашански
расе = рашански, по рашанском
обичају
расе, раси, раше = Рашани
рашнал, рашње = рашански, при-
пада Рашанима
рашњеша = рашански, по оби-
чају код Рашана
рашћи = рашански
ратачс = ратар, ратарски
рв = ревно
рд = род
реде = реде, редомице, редом

рек, рк, ркнл, решћи = рек,
ријек, говор, речи,
рећи, рече
рем = ремење
рене, рени = вратити, ура-
дити нешто; итал.
rendere
реска = реска, зарез, запис
ри = млади; алб. *ri*
рмери = ромери, ходочасни-
ци, такмичари који
иду на свечаности
такмичења
рму = румати, натјецати се,
такмичити се
рсаћ, рцаћ = речено, казано,
говорењо, рећи,
рси = још уз то (слов.)
рти = роти, навртати; итал.
la rotazione
рум = ром, простор, пучина;
њем. *der Raum*
рум = грувати, пуцати; итал.
il rumore
рћ = рећи
рчв = рачвати, разделити
ршт = рашто, због, ради
рцаћ = говорити, рећи

С

с = с, са, себи
се = се, ово, ови, ову
са = тако то, рум.
сак = пљачкање; итал. *sac-
cheggio*
сал = салити, салијевати,
лити
сал = салешки

сан = заиста, итал. sane
 св = сви
 сва = сви све
 свзи = свози, свожење
 свле = свеле, увеле,
 се = се, себе
 се = сеи, ови, ова
 се = ако, ако буде; итал. se
 се дуреиа = буде ли трајало,
 дурало, итал.
 durare
 се = ако, да је; итал. se
 селе = селити
 серо = помрчина, мрак; итал.
 la sera
 сз = суза, сузе
 сзк = су закопани, закопати
 си = ови, овим
 сиа, сию = ова, ово, ове, ови
 оне који јесу
 сиа = нека буде, да буде
 сиаг = да би сјало
 сиа се = сијати се, сјати
 сиваи = сјеваји, сјевци
 сјевање
 силаћ = силити присиљавати
 силнк = силник, Силни
 сим = симбол; итал. il sim-
 bolo = слово
 сип = сипати
 сл, слу = слушати
 сле = досле, до сада
 сли, слел = слећи се, слије-
 гати се, састати се
 со = тако; нем. so
 сови = савијати,
 согорет = сагорети, спалити
 сок = сок, соч, сочињеније,
 шала
 соне = звонити, звечати; итал.
 sonare
 спо = спорт, сабор, збор, спо
 ред (слов.) распоред
 ст = сто, што
 стажи = стубови

А	Б	В	Д	Ђ	Е	Ж	З	И	Ј	К	Л	М	Н	О
П	Р	С	Т	Ћ	У	Ф	Ц	Ч	Ш	Шћ	СТ	ШТ		

стел = стубови
 стле = звезде; итал. le stelle
 сти = стишати
 сти = исти
 сти = стојати
 сти = шти, штимати, пошто-
 вати; итал. stimare
 стида = стид, срамота
 стијашће = они који стоје
 стич = стичу, стицати се, на-
 тјецати се у спортовима
 столжи = столови, стелаже
 стоне = остане, остати
 ства = стува; итал. stuffare
 пећи, бацати на жеру
 стшћи = стојати, да стоје
 стшћи = сточићи
 сћ, шћ = шћеде, хтједе

Т

т = то, ту
 та = та, тај, ти, то
 так = тако
 тала = одузимање, отимање;
 итал. tagliere
 талаг = таљиге, таљигаши
 тале = отале, одатле
 талина = талог, таложина
 там = том, томија, књига
 тан = тања, стање, имање;
 итал. la tenuta
 танал = они који живе у
 кући, укућани
 тарчналж = тарквинијски, по
 месту Тарквинији
 тас = одредба, мера; итал.
 la tassa

А	Б	В	Д	Ђ	Е	Ж	З	И	Ј	К	Л	М	Н	О
П	Р	С	Т	Ђ	У	Ф	Ц	Ч	Ш	Ћ	СТ	ШТ		

тасте = одмах
 таск = вуча, запрега, рус.
 таскат
 тат, татс, татим = лопови,
 тат, тати
 тв, тва = тов, тово, то,
 тих
 те = ти, те, те што, то
 тев, тева = треба
 тевр = требиште, тевар,
 место где се врше
 требе, жртвеник
 тези, тежи = тежатити, об-
 рађивати земљу
 тезншће = трговано, погође-
 но у трговини
 теис = деис, божански; итал.
 deita, divinita
 тем = томе
 тен, тене = држати; итал.
 tenere
 тенти = кушати, окушати;
 итал. tentare
 тепои = крадљивац, лопов,
 тепац
 тесн = десет
 тесње = пропис, по правилу,
 што је прописано
 тестан = потврдити; итал.
 testificare
 ти = ти, теби, тих
 тие = тих, тизи
 тиен = тијеним, хотјеним
 тијом = хтио би ми, би ми
 тијо
 тим = тим, тима, од тих

тје = ту је, ту јест
 тинс = данас
 тик = тих
 тис = тима, рум. вама
 тиу = тију, тих
 тиур = жртвеник, тевар, тре-
 бар
 тл = свод; итал. il tolo
 тла = отале, одатле
 тља = тљети, трнути, пропа-
 дати, пропасти
 тле = тле, тло, земља
 товарзио = товарџија
 товеро = товар
 тово = ти ово (што се нуди)
 тово = то
 ток = токнути, такнути, дир-
 нути; итал. tocare
 томија, тмија = том, књига,
 писмо
 тосто = дебео, густ, крут;
 итал. tosto
 тошће = гутљај; енгл. to toss
 off
 тра, тре = туре, турити, даро-
 вати
 трв = трвити, трати
 тре = туре, турнири; итал.
 il torneo
 тро, трт = турати, гурати,
 дропнути
 ту = ти, ту, туде, тукај
 ту = ти, тиу, тих
 тужи = туђи
 туле = овде, тукај (слов.)
 тунур = тутњити, грмити;
 итал. tonare
 турат, туру = турати, гурати;
 одбијати, даровати
 турунешћи = дато у дар; итал.
 donare
 туге = туде, туге

Ш

шардук = сардијски
шбард = Шобард, Сард
шбард = тврђава, камена коса
изнад града Сарда
шбаре = тврђавско, оно што
припада тврђави
шбардо = Шобарди, Сарди
шура = шурити, Шура је прати-
лац бога Каље који
живи у подземљу, каљу-
Она шури врелом водом

ШЋ

шћ, шће, шћи = који, која, које
шћа = шта су, који су
шћа = шта хоће, који хоће,
шћатена = шћадена, који су
хтели, који хоће
шће = који шћеде
шће, шћи = који, што, који су
шћели = који су хтели, шћели
шћл = шћели
шћелм = шћело ми се, од мене
се тражило
шћи = шћенути, шћети, хотјети,
хтјети
шћени = шћтени, шћити, читати,
шпелж = сахрана; итал. la se-
poltura
шпеланећи, шпелжи = сахрањени,
сахранити, покопати;
итал. seppellira
шћн = шћенути, шћети, хтјети
шћна, шћне = стена, стење,
хрид
шћранц = ишаран, украшен
шће = што се

СТ

стажи = стубови, сталци
стел = стуб, стубови
стелож = талак, постоље
стер = стерати, простријети
стијаашћа = они који стоје,
који су ту
стирае = стјерати, стјераји,
товари
стирш = подмкадак; лат.
stirps
стлнар = столнари, трпезари
столжи = столови
стошћи = сточићи, стоци
стрппе = стрпати

ШТ

шталав = штала
шт, шта = шта, што
ште = читати, шћити, чита
штеа, шти = читај
што = што, шта, што се,
штуа = стува, пећ; итал. la
stufa

На насловној страни:

шти = шти (читај)
шта = шта (је написано)
што = што (како треба)
ште = ште (да се чита)

Класични извори

О Етрурцима има доста података у радовима римских и грчких историчара, међу којима су неки опште а неки посебне природе. Најстарији подаци се налазе забележени код Херодота, а највише се налази код Дионисија из Халикарнаса (Мала Азија) који је живео у Риму у Августово доба. Тако исто оба писца Ливије и Плиније писали су доста о Етрурцима и то о оном времену када је Етрурија исчезавала као владајућа сила. - Сви каснији етрусколози и писци служили су се делима горе наведених писаца да би на неки начин сазнали о пореклу Етураца, природи њихових институција и нарочито о пореклу њихова језика. Студенти ће наћи комплетну листу старих писаца о Етрурцима у књизи професора Massimo Pallottino, *The Etruscans* која је преведена са италијанског оригинала.

Радови писаца којима сам се служио при писању ове расправе (и који се препоручују студентима) налазе се већим делом у оригиналима или копијама у библиотеци овог Института етрурских студија, а мањим делом у библиотекама: *The Newberry Library (Walton & Clark - Chicago)*; *University of Chicago (Regenstein Library)*.

Ти радови обухватају следеће области:

Прапочеци писмености

- Arthur J. Evans, *Scripta Minoa*, Clarendon Press, Oxford, 1909.
- Johannes Friedrich, *Extinct Languages*, The Philosophical Library, New York, 1957 (преведено са немачког оригинала).
- Драгослав Срејовић, *Лепенски Вир*, Српска Књижевна Задруга, Београд, 1969 (преведено на енглески)
- Heinrich Schlieman, *Ilios-Trojans*, Arno Press, New York, 1976.
- Joshua Whatmough, *Pre-Italic Dialects*, Cambridge, 1933
- Gustav Glotz, *The Aegean Civilization*, New York, 1925
- Leonard Cottrell, *The bull of Minos*, London, New York, 1955, 1958.

- David Dirinher, *L'alphabeto nella storia della civiltà*, Firenze, 1937.
- B.L. Ullman, *Ancient Writing and its influence*, Cooper Sqare Publisher, New York, 1963.
- Hans Georg Wunderlih, *The secret of Crete*, Macmillan Pi-Publishing Co, New York, 1974.
- L.A. Waddel, *The Arian origin of the Alphabet*, Hawtorne, California, 1927, 1968.

Општа историја

- Јевсевије Поповић, *Опћа црквена историја*, превод са немачког, Сремски Карловци, 1912.
- Историја српског народа, Српска Књижевна задруга, Београд 1981, Том I,
- Mavro Obini, *Il Regno degli Slavi*, Pesaro, Appresso G. Concordia, 1601 (Newberry Library);
- Bedrich Hrozny, *Ancient history of Western Asia, India and Crete*, Prague, Artia, 1953.
- Симо Лукин Лазић, *Срби у давнини*, Загреб, 1896.
- Јован Деретић, *Историја Срба*, Том I, II, Издање пишчево, Ница, Француска, 1975, 1977.
- Драгомир Мирковић, *Историја Јужних Словена*, Искра, Минхен Немачка, 1975.
- G. Micali, *L'Italia avanti il dominio dei Romani*, Firenze 1810-1844, четири књиге;

Радови писаца о Етрурцима

- Luisa Banti, *Il mondo degli Etruschi*, Milan, Mondatori, 1960
- Raymond Block, *The Etruscans*, London, 1969 (translated);
- Mauro Christofani, *The Etruscans*, Galohood Books, New York, (translated).
- Sibyle von Cles-Reden, *The buried People*, Charles Scribners' Sons, New York, 1955 (translated);
- Pier Grimal, *In Search of Ancient Italy*, Evans Brothers, London 1964.
- Александар Осипович Немировски, *Етруски*, Вороњез, 1967
- Bartolomeo Nogara, *Gli Etruschi e la loro civiltà*, Milan 1932.
- Massimo Pallottino, *The Etruscans*, Indiana University Press, 1975 (translated);

- Emeline Hill Richardson, *The Etruscans, their art and civilization*, University of Chicago, Press, 1964.
- Otto Wilhelm von Vacano, *The Etruscans in the Ancient World*, Arnold, London 1960 (translatad);
- James Wellard, *The Search for the Etruscans*, New York, Saturday Review Press, 1973.

Етрурски језик и писмо

- Giuliano & Larissa Bonfante, *The Etruscan Language*, New York, University Press, 1983.
- Nino Boriosi, *Alphabeto & Ortographia della lingua etrusca*, Varese, 1976
- Ugo Colli, *Saggio di lingua etrusca*, Firenze, 1976.
- Fowler, Murray and R.G. Wolfe, *Materials for the Study of the Etruscan Language*, Madison, University of Wisconsin Press, 1965.
- Владимир Георгиев, *Дешифрирането на Етрускиа език*, Софија, Бугарска, 1971.
- Conte Benedetto Giovanelli, *Una iscrizione Rezio-Etrusca*, Trento, 1844.
- Stanislav Jakubowski, *Pismo i mowa Etruskow*, Krakov, 1885 -1938.
- Jakob Krall, *Die Etruskischen Mumienbinder des Agramers Nationalmuseums*, Akademie der Wissenschaften Bd. 41, Vienna, 1892.
- Zaharie Mayani, *The Etruscan begin to speak*, Simon & Schuster, New York 1962 (translated);
- Emil Vetter, *Etruskische Wortdeutungen, I Heft*, Die Agramer Mumienbinde, Wien;
- Karl Ostir, *Drei vorslavische etruskische Vogelname*, Ljubljana, 1930.
- Massimmo Pallottino, *Elementi di lingua etrusca*, Firenze Rinasimento, 1936.
- G. Pellegrini - A.P. Prosdocini, *La lingua venetica, Le Iscrizioni*, Firenze, 1967.
- Massimmo Pittau, *La lingua dei Sardi Nuragici e degli Etruschi*, Sassari, 1981.
- Alfredo Trombetti, *La lingua etrusca*, Firenze, 1928.
- Isaak Taylor, *Etruscan language*, R.Hardwicke, London, 1876

Порекло ћирилице

- Петар Ђорђевић, Историја српске ћирилице, Завод за издавање уџбеника социјалистичке републике Србије, Београд, Југославија.
- Drobena - Kucharek, Heritage of the Slavs, Kosovo Publishing, Columbus, Ohio, 1979.
- Majar Matia Ziljski, Sveta brata Ciril i Method, v Pragu 1864.
- Isaak Taylor, The history of the Alphabet, London, 1899.

Речници

- Вук Стефановић Караџић - ВСК, Рјечник српског језика, Београд, 1935.
- Петар Ђорђевић, Старословенски језик, Матица Српска, Нови Сад, Југославија, 1975.
- Сава Петковић, Речник црквенословенског језика, Сремски Карловци, 1935.
- Ф. Миклошић, Словар шести словјанских јазиков, С. Петербург и Москва, 1855.
- Викентије Ракич, Бесједовник Илиричко-Италијански, Млеци, 1810.
- Reonik Luzickih Srba, Klagenfurt, 1789.
- Francz Miklosich, Etymologisches Worterbuch der Slavischen Sprachen, Wien, 1886.
- Abdulah Skaljcic, Turcizmi u srpskohrvatskom jezku, Trece izdanje, Svjetlost, Sarajevo 1973.
- Jan Kollar, Tabule k Staroitalie & Staroitalia Slavjanska Wienu, 1853,

Зборници - едисије

- Corpus Inscriptionum Etruscarum (University of Chicago-Regenstein Library).
- Sardis, American Society for the excavation of Sardis Publication, 1910-1914, Leyden, 1922.
- National Geographic Cultural Atlas, National Geographic Society, Washington D.C. 1983.
- Encyclopedia Britannica, Etruscan Language, Italic Peoples, p. 1018, 1078,
- Српски митолошки речник, Нолит, Београд, 1970.
- Enciclopedia Italiana, Roma.